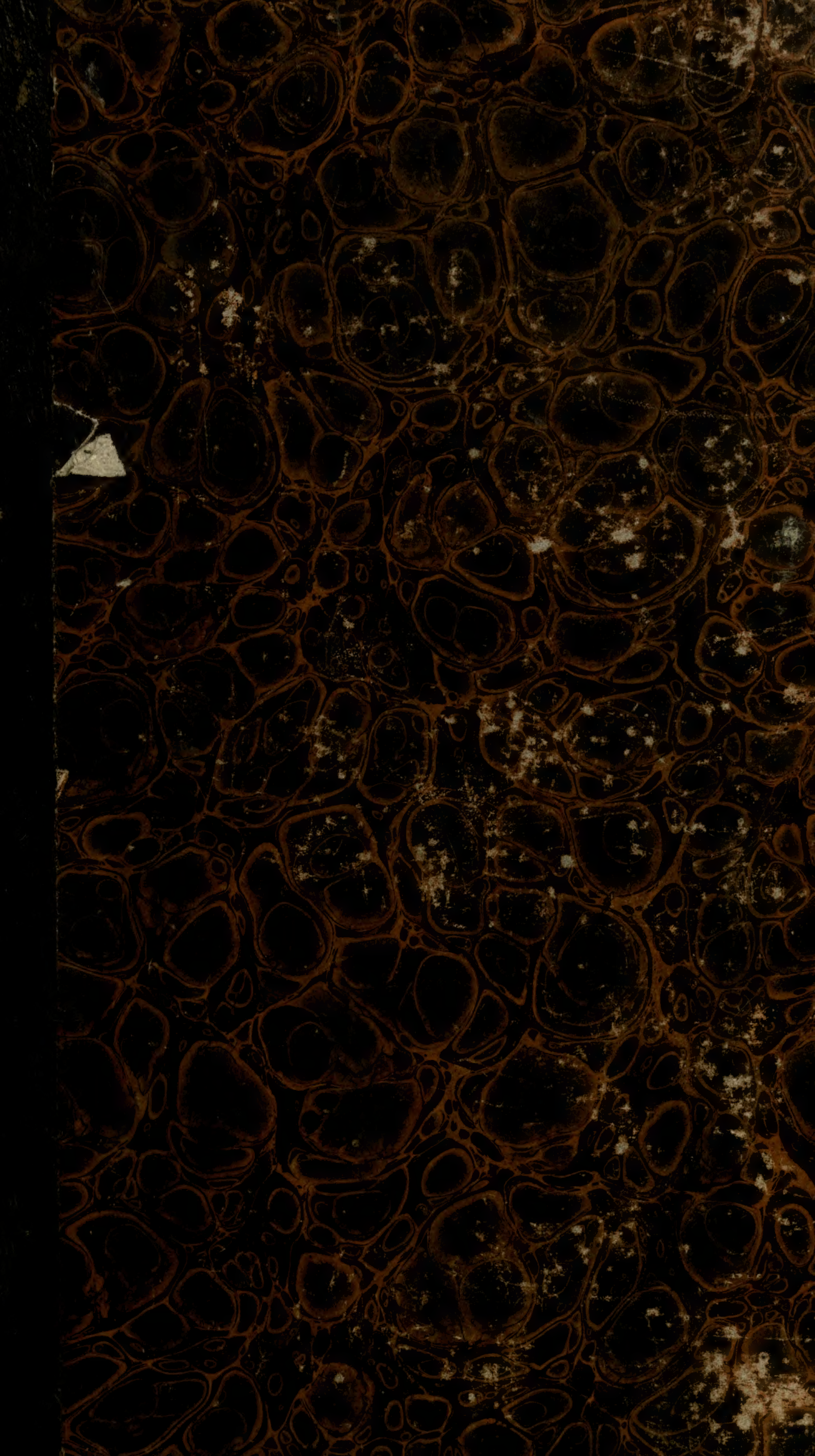

MAGAZIJN

VOOR

WETENSCHAPPEN, KUNSTEN EN LETTEREN.

behelzende:

I. WIJSBEGEERTE DES LEVENS.

II. GESCHIEDENIS.

III. AARDRIJKS- EN NATUURKUNDE.

IV. FRAAIJE LETTEREN EN MENGELWERK.

Verzameld door

N. G. VAN KAMPEN.

TIENDE DEEL.

TE AMSTERDAM, BIJ

P. MEYER WARNARS.

1830.

VOORBERIGT.

Zoo zien dan nu tien *deelen van het door mij, in* 1822, *ondernomene* Magazijn van Wetenſchappen, Kunſten en Letteren *het licht. Boven onze verwachting ben ik daarin, door de medewerking van voortreffelijke Geleerden en Letterminnaars, waaronder wij eenigen der voornaamſte van ons Vaderland en mannen van eenen* Europiſchen *roem mogen tellen, begunstigd geworden. Het* Magazijn *is daardoor geworden en gebleven, hetgeen ik bij de aankondiging beloofde; geene onoordeelkundige verzameling van ſtukken, zoo van eigen' als vreemden grond, maar eene schatkamer (indien ik dit woord mag bezigen) van oorſpronkelijke gewrochten; waar nu en dan ſlechts eene enkelde vertaling uit een' Schrijver der klasſieke Oudheid de eigen opſtellen onzer landgenooten afwisſelde. Ik heb mij bij voorkeur tot Prozaſtukken bepaald, daar er in het dichterlijke vak in ons land genoeg verzamelingen beſtaan.*

Met

Met den afloop van dit tiende *Deel ben ik met den Uitgever te rade geworden*, dit *werk te sluiten*, *ten einde den lezer*, *die niet verlangen mogt hetzelve verder aan te houden*, *een behoorlijk rustpunt aan te bieden om het te staken. Daar wij echter genoegzame aanmoediging vinden*, *om niet de geheele onderneming te laten varen*, *zal in het volgende jaar een* nieuw Magazijn van Wetenschappen, Kunsten en Letteren *bij den Uitgever dezes het licht zien. Mogt het verschijnen in een' gelukkigen*, *vrolijken dageraad van een vernieuwd en jeugdig volksbestaan*, *na de hevige doch onvermijdelijke schokken ten gevolge der afscheuring van een door en door bedorven lid*, *waardoor het Geheel gevaar van versterving zou lijden!*

Daar de voorraad van sommige Rubrieken, *naar evenredigheid van die der anderen*, *te gering is*, *zullen wij de rangschikking dier Rubrieken niet meer volgen*, *maar nogtans trachten aan* aller *smaak zoo veel mogelijk te voldoen*, *en naar ons vermogen verder in het belang van het* ware, goede *en* schoone, *en in de uitbreiding van het rijk van kennis en deugd werkzaam te zijn.*

N. G. VAN KAMPEN.

RE-

REGISTER

DER

STUKKEN,

VERVAT IN HET TIENDE DEEL,

VAN HET

MAGAZIJN

VOOR

WETENSCHAPPEN, KUNSTEN EN LETTEREN.

EERSTE AFDEELING.

Wijsbegeerte des Levens.

Brief

TWEEDE AFDEELING.

Gefchiedenis.

Over

VIERDE AFDEELING.

Fraaije Letteren en Mengelwerk.

Ver-

I.

WIJSBEGEERTE DES LEVENS.

B R I E F,

AAN

DEN HOOGGEBOREN HEER

Baron *Collot d'Ecury van Heynenoord*,

OVER

DE VRIJHEID VAN SPREKEN EN SCHRIJVEN, TE ATHENE.

HOOGGEBOREN HEER,

Het was waarlijk geene ſpotternij, neen! ik meende het in goeden ernst, hetgeen ik voor eenige dagen aan uw huis, waar men altijd onderhoudende geſprekken hoort, met warmte durfde beweren: onze nooit volprezen Grieken en Romeinen, waarbij wij altijd zweren, als wij ſpreken van beſchaving, van verlichting en burgerlijke vrijheid, waren in het geheel niet zoo toegevend en vrijgezind, als men zich gewoonlijk verbeeldt; en hadden zij onze onſchatbare drukkunst gekend, zij zouden haar geene onbeperkte vrijheid gelaten hebben. Het zou vertooning van geleerdheid geweest zijn, om bewijzen bij te brengen, zoo als ik die meende te hebben; doch te huis komende, en ons geſprek nog eens overdenkende,

hetgeen altijd de aangename en nuttige vrucht van goed gezelſchap is, sloeg ik de plaatſen op, die ik bij de noten van SCHULTING en SMALLENBURG aangeteekend had op Wet 4 D. *Famil. Ercifc.*, alwaar ULPIANUS leert, dat *verboden boeken* even zoo min in de boedelverdeeling vallen als vergiften. Ik ſtond naderhand verbaasd over het treffende der plaatſen, die ik nu in de aangewezen Schrijvers herlas, en werd niet weinig verſterkt in mijne meening.

Gun mij het genoegen, om ze u te mogen mededeelen; doch ik zal u niet afſchrikken op het gezicht van eene dorre aanwijzing van cijfers en Autheurs, waarvan wij misſchien ook niet dezelfde uitgaven bezitten, en het nazoeken en raadplegen U te veel zou aftrekken van Uw *Hollands Roem*, waaraan Gij alle Uwe ledige uren beſteedt. Ik wil u dus liever de uitkomst melden, waartoe mijn onderzoek mij gebragt heeft, en u de gelegenheid vrij laten, om bij geſchikter tijd mijn gevoelen te toetſen aan de Schrijvers, waarop ik mij ga beroepen.

Voor uwe levendige verbeelding, ik herinner het mij nog wel, ſtaat weder ARISTOPHANES met zijne losbandige taal, en Keizer TIBERIUS met zijne despotieke maatregelen; en Uw H. Geb. voert mij te gemoet, dat de eerſte alles tegen mij, en de laatſte niets vóór mij bewijst, omdat een dwingeland geen wettig vorst mag heeten. Ik ſtem het gaarne toe, doch laat ons de zaak met onpartijdigheid onderzoeken. Gewis zijn wij het eens, dat de klachten over de onbeperkte vrijheid der Drukpers voornamelijk plegen te ontſtaan uit haren onbeſcheiden toon over

za-

zaken van Godsdienst en Staatsbestuur, en over daden van ambtenaren.

Verplaatsen wij ons nu voor eenige oogenblikken in Athene, niet in dat Athene, waar nu . . . *bij Pallas tempel, een Ismaëliet snurkt op den drempel*, maar in het Athene van den ouden tijd, toen geheel Griekenland haar het altaar der Barmhartigheid, het toevluchtsoord van HELLAS noemde. Het slaafsche Sparta, waar naauwelijks een vreemdeling geduld werd, willen wij voorbijgaan: — en stellen wij ons nu, uit loutere nieuwsgierigheid, en zonder bijoogmerk, deze vraag voor: zou de vrije republiek van *Athene* zorgeloos en straffeloos geduld hebben, dat er in de publieke plaatsen, alwaar de Atheensche ledigganger den tijd doodde, geschriften ter lezing lagen of gesprekken gehouden werden, die de gemoederen zouden kunnen verbitteren tegen den Staat en zijne bestuurders? — Gelooven wij het niet; doch de geschiedenis moet ons hier te hulp komen; anders tasten wij met ons geloof in het duister en wringen de oudheid naar onze vooroordeelen, hetgeen thans te dikwijls geschiedt.

Handhaving van de heerschende Godsdienstleer stond met de bescherming van het vastgestelde staatsbestuur in onafscheidelijk verband. De bezorgdheid voor beiden was dezelfde. In de volksvergaderingen werden zoo wel zaken van Godsdienst ter tafel gebragt, als andere staatsaangelegenheden. Aanranding van leerbegrippen, die de Staat gewettigd had, en de grondslag waren van de openlijke eeredienst, moest dus te gelijker tijd beleediging zijn van de

Godheid, en ven het zedelijk wezen des Staats. Het zedelijk wezen van den Staat, zeg ik, want noch de Grieken, noch de Romeinen hadden het zoo ver gebragt gelijk fommige Philofophen van onzen tijd, om ook den Staat tot eene machine te maken.

Ik vleije mij in mijne verhandelingen over het staatsbestuur, volgens de boeken van CICERO *de Republica*, dit duidelijk genoeg ontwikkeld te hebben.

Maar, vraagt nu U: H. Geb. mij, vervolgde en ftrafte men dan uitdrukkingen en gefchriften, die men aan zulke staatsfchennis fchuldig oordeelde? en hoe deed men dit?

Van hatelijke maatregelen, als Inquifitie en hooge Politie, woorden, die het mij verheugt, zelfs in onze moedertaal niet te kunnen overbrengen, vind ik geen fpoor of teeken.

Vervolging in regten fchijnt het eenig middel geweest te zijn, dat de vrije Atheener geoorloofd rekende.

Waar daden zijn bedreven, door de wet verboden, moet befchuldiging voorafgaan, en onpartijdig onderzoek volgen, om zoo wel te kunnen vrijfpreken als veroordeelen.

Daarom verwees de wet tot de gewone regtbanken, waar het elken eerlijken burger vrijftond, aanklachte te doen van *godsdienstverzaking:* γϱάφη ἀσεβείας noemde het de wet.

Onderfcheiden Wijsgeeren komen mij hier in de gedachten, die op deze aanklachte te regt gefteld zijn geworden. Herinner u ANAXAGORAS, dien wij ook

ook uit de bevallig geschrevene verhandelingen van JERONIMO DE VRIES kennen, en van wien PLUTARCHUS, in het leven van PERIKLES, in het breede spreekt.

DIAGORAS, die alle geloof aan eene Godheid verzaakte, schijnt zelfs bij *contumacie* te zijn veroordeeld, terwijl er geld op zijn hoofd was gezet. De afschriften van zijn werk werden openlijk verbrand. Dit lezen wij bij VALER. MAX. I, 1, 7 en ook bij CICERO *de Nat. Deor. I*, 23, alwaar het in de uitgave van MOSER en CREUZER niet aan breede noten ontbreekt.

PROTAGORAS, die in zeker geschrift het bestaan der Godheid niet zoo zeer lochende, als wel angstvallig in twijfel trok, werd bij vonnis ter dood veroordeeld, en zelfs de afschriften zijns werks van de bezitters opgeëischt, om ze in de volksvergadering, even gelijk de schriften van DIAGORAS, ten vure te doemen. Ja, hoe vele anderen vonden niet in die aanklachte van ἀσεβεία een hinderpaal tegen hunne vrijheid van schrijven en denken.

Zelfs ASPASIA, de aanminnige ASPASIA, wier schitterende begaafdheden wij zoo dikwijls met geestdrift roemen, ontging deze strenge beschuldiging niet. Men twist over de gronden der aanklachte. *Ik* gis, dat zij, even als de Parijsche dames in de *Lettres Persanes*, tot het tweede tijdvak van haar leven was gekomen, en van eene coquette een vrijgeest was geworden.

Doch wat haal ik voorbeelden aan van schrijvers, wier vrijgeesterij men te keer ging? Immers het

regtsgeding van SOKRATES is het treffendst en voldingendst bewijs, dat men te berde kan brengen. SOKRATES had, voor zoo ver wij weten, nooit een letter ſchrifts in het licht gegeven. Hij deed niets dan redetwisten met elk die moed en lust had, om met hem in eenig wijsgeerig geſprek te wagen, en zijn *weten* tot *onwetendheid* te hooren verklaren. Die hem beſtendig op zijde waren, heetten zijne leerlingen, en waren jonge lieden van rijkdom en aanzien. Het ſtond te *Athene* ieder vrij, om te onderwijzen, wat er waar hij wilde. Er was geene vergunning toe noodig, en elke ſtelling, hoe ſtrijdig ook met heerſchende begrippen, mogt er hare verdedigers vinden; doch het heilige moest heilig blijven, al ware het dan ook op vooroordeelen gegrond, vooroordeelen die met de rust en veiligheid des ſtaats vereenigd waren. SOKRATES ontwijdde dat heilige in het oog der menigte. Hij ſprak niet alleen van een onbekenden geleigeest, die *hem* alleen de toekomst voorſpelde, maar ſpotte ook met bitteren ſcherts over ſtaatsaangelegenheden en het ſtaatsbeſtuur, waartoe leerlingen, als ALCIBIADES en KRITIAS, geroepen werden, die zich van eene zoo ongunſtige zijde hadden laten zien, en, ziedaar! eene openbare aanklagte tegen SOKRATES ingeſteld uit de Wet op *godsdienstverzaking*.

De beſchuldiging van het bederven der jeugd en het inboezemen van ſlechte grondbeginſelen was hieronder begrepen, offchoon de democratiſche partij, met denzelfden ANYTUS aan het hoofd, die *Athene* van de dertig Tyrannen bevrijdde, juist

dit

dit punt inzonderheid op het oog had. Wij kennen de uitkomst van dat beruchte regtsgeding, doch ſtaan wij er wel genoeg bij ſtil van de zijde, die ik hier aanwijs?

Het waren voortreffelijke rechters! zegt men welligt; doch dit doet hier immers niet ter zake: de rechtspleging was toch geregeld. Men hoorde beſchuldigers en verdedigers bij het pleit op de daad zelve, en toen het *ſchuldig* uitgeſproken werd, bij de eerſte ſtem opneming, vroeg de regter ordenlijk van den ſchuldig verklaarden: welke ſtraf hij zich waardig ſchatte? want de misdaad van godsdienst-verzaking was eene dier wanbedrijven, waarvan de wet voorzichtiglijk de bepaling der ſtraf overliet aan het oordeel des rechters, die dan gewoonlijk den ſchuldig verklaarden zelven, als het ware, eisch liet doen. Uw H. Geb. herinnert zich het antwoord van SOKRATES, hetwelk of verontwaardiging of zijne onbeteugelbare ironie hem ingaf. Doch reeds meer dan genoeg heb ik bijgebragt, om te betoogen, hetgeen ik wilde, dat noch geſchriften, noch woorden te *Athene* boven het bereik der ſtrafwet waren.

Maar als ik herlees, wat ik zoo even ter neder ſchreef, omtrent de vrijheid van het leeraren in het openbaar naar men goeddacht, dan twijfel ik bijna of ik niet te veel gezegd heb. Ontzeide niet KRITIAS, hij eene wet, aan de Philoſophen het onderwijs in de redekunst, om zich op SOKRATES te kunnen wreken? Het is waar, KRITIAS, een der hoorders van SOKRATES, was tevens één dier te regt genoemde dertig dwingelanden, die zich

door de Spartanen lieten gebruiken om hun eigen land te onderdrukken, gelijk ons zelven nog van diergelijke voorbeelden heugt, toen wij zuchteden onder landvoogden, die voorgaven Franfchen te zijn, terwijl zij tot onzen landaart behoorden.

Ik wil dus noch het ftaatsbeftuur ten tijde van CRITIAS, noch dien ftouten maatregel in aanmerking nemen, en noem hem gaarne onwettig, offchoon ik er onbewimpeld durf bijvoegen, dat het voor *Athene* wenfchelijk ware geweest, onder geen erger wet gedrukt te hebben gegaan, dan die op het beteugelen van Sophisten, die met dezelfde fpitsvondigheid leugen en waarheid verdedigden, en het gezond verftand van onbedreven jonge lieden verwarden en benevelden.

Omtrent denzelfden tijd, dat de Atheners, hoe fel ook geknakt, nog moeds genoeg hadden, om den beroemden redenaar DEMADES, van de meergemelde misdaad van godsdienstverzaking aan te klagen, dewijl hij in de vergadering het voorftel had durven doen, om ALEXANDER onder de hemelgoden op te nemen, eene handelwijze der Atheners, zegt AELIANUS (*Var. hist. V.* 12.) om ze te kusfen: omtrent dienzelfden tijd durfde ook een naamgenoot van den dichter SOPHOKLES het voorftel doen, om de fcholen der wijsgeeren te fluiten en hen zelve uit *Attika* te verdrijven. Dit voorftel werd bijna eenftemmig aangenomen. Het fprak echter van zelven, dat SOPHOKLES van velen geweldig aangerand werd, doch DEMOCHARES, zegt ATHENAEUS, bij wien wij dit vermeld vinden (XIII. 92.), vatte de verdediging voor

voor hem op. En wie was deze DEMOCHARES? misschien een duisterling of vorstenvleijer? men zoude het oppervlakkig zoo denken; maar het was er verre af. Hij was de zusters zoon van den edelmoedigen staatsman en redenaar, DEMOSTHENES, en had dit met zijnen onvergelijkelijken oom gemeen, dat hij het vrije staatsbestuur met kracht handhaafde, en de tyrannij der Macedonische macht haatte. Zoo teekent hem RUHNKENIUS in zijne *Geschiedenis der Redenaars*, die hij te recht eene *Critische* mocht noemen, want de afdeeling DEMOCHARES alleen, (*opusc.* RUHNK. *I.* 374.) is op zich zelven reeds een meesterstuk van diep onderzoek in het toetsen van tegenstrijdige getuigenissen.

Men mag dus gissen, dat de redeneertrant der Philosophen of Sophisten van dien tijd eene verderfelijke strekking had voor het welzijn des staats, en de moedige republikein DEMOCHARES een maatregel van gestrengheid ondersteunde, dien hij noodzakelijk oordeelde, wilde hij het onderwijs van het opkomend geslacht niet prijs gegeven zien aan geslepen drogredenaars, die welligt door buitenlandschen invloed opgehitst werden. Ik laat de geheele zaak voor hetgeen zij was, en trek er alleenlijk weder voor mijne stelling dit voordeelig gevolg uit, dat men in het vrije *Athene* in geenen deele zoo vrij was, als men het gaarne doet voorkomen, en het veel verschilde, dat men mocht zeggen en schrijven, al wat in mond of pen onbedachtzaam opkwam. Ja, waarlijk, het verschilde veel! bedenken wij eens, hoe vreemd het ons ook toeschijnt, en bijna onge-

loofe-

loofelijk voorkomt, bij de punten, onder de misdaad van ſtaatsverraad gebragt, was ook het houden van zulke redevoeringen in de volksvergaderingen, die eene blijkbare ſtrekking hadden tegen de beſtaande orde van zaken. Zeer naïf noemden de Grieken dit *καταλύειν τον δῆμον* of wel *τὴν πολιτείαν*. POLLUX noemt alle de hoofdpunten met name op. *Onom. VIII.* 52. Om de onderſcheiden plaatſen der *Oratores Attici* niet af te ſchrijven, noem ik ſlechts POLLUX alleen.

Met moeite weerhoud ik mij, om bij deze zonderling ſtrenge wetsbepaling niet een weinig ſtil te ſtaan, en ze op te helderen uit de begrippen, die de Atheners ſedert de tijden van SOLON aangenomen hadden omtrent het wezen van den Staat en de betrekkingen der burgers daarop; doch mijn ſchrijven aan U. H. Geb. mag in geene verhandeling ontaarten; ook zoude ik de taal der geleerden behooren te gebruiken, als ik hier den geleerden wilde vertoonen. In het voorbijgaan mag ik ſlechts opmerken, dat er naar mijne meening te *Athene* geen bepaald getal van redenaars of *ῥήτορες* gekozen werd, die in de Staatsvergaderingen alleen het woord mochten voeren. Iederen burger, op wiens gedrag niets was te zeggen, die niet liederlijk leefde, noch zijn erfgoed verkwist had, ſtond het vrij om ze bij te wonen en zijn gevoelen te zeggen, gelijk wij heden dit laatſte onſchatbaar recht, ons bij de grondwet gewaarborgd, genieten; doch gelijk wij aanſprakelijk zijn voor hetgeen wij ſchrijven, zoo was de Atheenſche burger aanſprakelijk voor hetgeen hij zeide en in eene vergadering betoogde;

waar

waar het de belangen gold van geheel den staat. Men oordeelde, misschien te recht, dat hij wel overdacht had wat hij zeide; want anders had hij immers beter gedaan met te zwijgen.

Maar nu moet ik U H. Geb. nog eenige oogenblikken vergen voor een andersoortig bewijs mijner stelling, dat gewis vreemd klinkt: ik meen de *censuur* van het tooneel en van de stukken, die men er vertoonde.

Het is een hatelijk woord, het woord *censuur*, dat wij, hoop ik, nooit anders zullen leeren kennen, dan bij de herinnering aan de Fransche overheersching, toen drieste onkunde soms bijbelplaatsen in het handschrift des autheurs doorhaalde, als de veiligheid van den staat, of liever de majesteit des keizers, in de waagschaal stellende. Maar in zulk een kunst en letteren doodenden zin kon toch geen Athener eene censuur gekend hebben! Neen, dit beken ik gaarne; doch ik weet het woord *κρίνειν* en *κρῖναι* niet anders over te zetten. Dan U H. Geb. verlangt naar eenig voorbeeld, en denkt nog aan ARISTOPHANES. Als HERODOTUS ons met zijne onnavolgbare naïviteit vertelt (VI. 21,) hoe de dichter PHRYNICHUS een treurspel ten tooneele voerde, de verovering van *Milete* voorstellende, hoe geheel de schouwburg tranen stortte op de levendige herinnering aan de rampen van het ongelukkige, bevriende *Milete*, en de dichter in eene geldboete verwezen werd, en men zijn werk *verbood*, dan, dunkt mij, heb ik bijna bewezen, wat ik wilde. Doch neen!

ik

ik heb nog een juister voorbeeld, en dat waarlijk zeer treffende is. Ik vind het bij ARISTOTELES of, om eerlijk te spreken, bij PETITUS in zijne verwarde, doch geleerde, en dikwijls door lateren geplunderde, *Leges Atticae*, bl. 154, alwaar hij ARISTOTELES aanhaalt, *Rhetor.* III. c. 15.

EURIPIDES had zijn' HIPPOLYTUS in het treurspel van dien naam eene uitdrukking in den mond gelegd, die de spotters misschien nu een weinig Jesuitisch of Miguellistisch zouden noemen; want HIPPOLYTUS roept in verontwaardiging uit: „Mijn mond moge gezworen hebben; mijne gedachten volgden dien eed niet!" Men verweet naderhand aan EURIPIDES bij zeker burgerlijk rechtsgeding, dat hij den meineed aanprees. „Dat is onbillijk en onrechtvaardig," hervatte de dichter, „voor deze rechtbank zulk eene beschuldiging tegen mij te doen over eene zaak, die bij de rechters (de κριται) der groote wedspelen behoort: bij hen heb ik rekenschap gegeeven of zal het nog doen, als gij daar uwe klachte wilt brengen."

PETITUS en ook TAYLOR in zijne aanteek. op AESCHINES in *Ctesiph.* p. 625, maken de woorden van EURIPIDES, bij ARISTOTELES, tot eene exceptie van niet ontvankelijkheid, als of hij werkelijk reeds aangeklaagd was wegens misdaad van godsdienstverzaking of ἀσεβεία, doch dat geloof ik niet. Ik versta de plaats van ARISTOTELES van een geding over de ἀντιδωσις, bij welker behandeling zijne tegenpartij die plaats uit zijn HIPPOLYTUS aanhaalde; want dit was de

de al te levendige manier van pleiten bij de Grieken gelijk ook bij de Romeinen, om zelfs in een burgerlijk rechtsgeding wat veel overhoop te halen, en van de rechtszaak, die behandeld werd, op den perfoon van eifcher of gedaagden te vallen, en hem duchtig door te halen. Doch, dit daar gelaten; maar wat dunkt u nu van die loszinnige Atheners? Zoude men het wel van hen vermoeden, als men het niet opzettelijk nadacht. Zie! hoe verflingerd ook op vermaken, en feesten en tooneelfpelen, zijn echter hunne kunstrechters, of hoe zal ik hen noemen, zoo naauwlettende op woorden en meeningen, dat EURIPIDES niet aarzelt zijne aangerande verzen te rechtvaardigen op grond van *hun* ftilzwijgen. Zeg niet, dat zij toegevend waren, en het althans met EURIPIDES, wien zij geene aanmerkingen hadden gemaakt, juist niet zeer naauw namen. Zij hadden den dichter beter verftaan, dan die ontijdige aanvaller. Hij prijst den meineed in geenen deele. Ik herinner mij, dit onlangs op eene bondige wijze aangetoond gezien te hebben in de inwijdingsverhandeling van den Heer J. VAN WESTRICK, de AESCHYL. *Choephoris deque Electra cum* SOPHOCLIS, *tum* EURIPIDIS. *Leidae* 1826. pag. 10.

En al hadden de rechters eenige partijdigheid of achteloosheid en onoplettendheid getoond, wij zien uit deze anekdote, dat de zaak in haar geheel bleef, en hunne goedkeuring geen gewijsde werd. Ja zij waren zelfs aanfprakelijk voor hunne handelwijze, en konden er voor in rechten betrokken worden,

ge-

gelijk AESCHINES ons leert in zijne pleitrede tegen KTESIPHON, bl. 625, op wien ook PETITUS zich beroept.

De treurſpeldichter AESCHYLUS werd, *na* de vertooning van een zijner ſtukken, aangeklaagd van de misdaad van *godsdienstverzaking*, omdat ſommige verzen de geheimenisſen van *Eleuſis* ſchenen te verraden, en hierop te recht geſteld.

De groôte hoop, die, gelijk DEMOSTHENES reeds getuigde, altijd onbeſtendig is als de baren der zee, en door hartstochten bewogen op en neder gaat, ſtond met woest gedruisch bij de rechtszaal, om na het vonnis zich zelven voor rechter op te werpen, en zich op den dichter te wreken voor een feit, dat die menigte niet eens begreep. De broeder des beſchuldigden haalde te vergeefs zijn geknotten arm uit zijn opperkleed, om door dit teeken van zijn betoonden moed bij den Salaminiſchen zeeſlag genade af te bidden voor zijn' broeder. Het vonnis der veroordeeling zou zijn uitgeſproken, had de dichter niet bewezen, dat hij geen ingewijde was van *Eleuſis*, en dus geene geheimen had kunnen verraden, die hem nimmer waren toevertrouwd.

Hadden alle de vonnisſen der Griekſche en Romeinſche rechtbanken zoo billijk en oordeelkundig mogen zijn, als dit! Het zou mij eene rede te meer zijn om de ouden te bewonderen. Doch vergeten wij ook niet, dat het de achtbare Raad van den *Areopagus* was, en niet de gezworen rechters der *Heliaea*, die dit vonnis velden!

De

De evengemelde anekdote, om het niet te vergeten, ſtaat bij AELIANUS *Var. hist.* V. 29. waarmede ik vergeleken heb de plaats van ARISTOTELES: *Ethic.* III. I. en in de noten van ZELL, deel II. bl. 87. Nog iets, dat ik ook, zonder het te zoeken, gevonden heb; want dit is een eigenaartig genoegen in ſtudie: men leest, men doorbladert, men wordt van het een tot het ander verwezen, en zoo zamelt men bouwſtof, die ongemerkt uitdijt, gelijk de ſneeuwbal, dien de ſpeelzieke knaap voortrolt, tot dat hij er ten laatſten zijn' ſneeuw-man van oprigten kan. Maar de eerſte ſtralen der voorjaars-zon verſmelten zijn beeld! Ach! gaat het ons wel veel beter, als wij na zwoegen en zweten eindelijk een boek hebben bijeengebragt, dat wij der wereld willen vertoonen? Daar valt een ſcherpe beoordeelaar er op aan, en haalt ons opgebouwd boek omverre, en weg is al onze vreugde, al ons genoegen! Is het niet wreed? ja wel is het wreed, zegt de goedhartigheid; doch het kalm verſtand twijfelt, en vreest, dat wij misſchien wegens de menigte der boeken het zonlicht der beſchaving niet meer zouden kunnen zien, als allen gezag behielden, en niet in tijds omverre gehaald wierden. Dan, waar dwale ik heen, en vergeet, wat ik zeggen wilde!

De dichter ANAXANDRIDES, tijdgenoot van ARISTOTELES, wilde eens in een zijner tooneelſtukken aardig zijn, al moest hij er dan ook alle beſcheidenheid aan opofferen. Hij *parodiëerde* een vers van EURIPIDES, veranderde het woord φύσις in πόλις,

en schreef: „ zoo wilde het de staat, en stoort zich aan geene wetten." Het schijnt hem slecht gegaan te zijn met dien geestigen uitval, als wij ons mogen verlaten op den ouden uitlegger van ARISTOTELES, *Ethic.* VI: 10, dien ik bij BARNES, op de *Phoenissae* van EURIPIDES, vs. 396, vond aangehaald.

Waarlijk, het was geen afgetrokken denkbeeld van PLATO, maar eene bepaling, die hij uit de bestaande orde van zaken te *Athene* had overgenomen, als hij in het zevende boek zijner Wetten, (bl. 28, uitgave van BEKKER) aldus voorschrijft: „ De dichter vervaardige niets tegen de wettige verordeningen des staats, niets tegen hetgeen regt, of goed, of schoon zij: wat hij vervaardigd hebbe, dat zij hem niet geoorloofd eerder aan iemand in het bijzonder te toonen, voor dat het aan de regters, tot dien einde gesteld, en aan de wethouders zal zijn getoond en door hen goedgekeurd."

Dat mag toch bijna censuur heeten in den eigenlijken zin des woords! PLATO, hoe groot wijsgeer ook, schijnt die Atheensche tooneelwetten bijzonder goedgekeurd te hebben, en moet al zeer streng geweest zijn. Verbeeld u, zelfs niet aan eenig vriend vooraf zijn opstel te mogen toonen, misschien wel uit vrees van besmetting; en wat U inzonderheid het meest moet belgen, hij had het bovenal geladen op de poëten, hoe poëtisch ook zijne denkbeelden en zijn stijl waren. Evenwel, hij bedoelde niet alle dichters zonder onderscheid; want wij moeten billijk

zijn,

zijn, maar dezulken, die ook uwe vredelievende gezindheid tergden, toen Gij in geestvervoerende verontwaardiging een Latijnsch *Epigramma* maaktet op den vuilen PARNY. Och! had de verheven ſtaatsman ons den maatſtaf aangewezen, waar zijne regters veilig mede konden afmeten wat goed, wat kwaad, wat eerlijk, wat verderfelijk was; welk eene weldaad zouden wij hem ſchuldig zijn! Doch, was het mogelijk, dat de rechters in zijne republiek dien toetsſteen bezaten, omdat zij niet onderling konden verſchillen over het zedelijk wezen en het hooge doel des ſtaats, het kan nu niet meer van toepasſing zijn, nu ieder eene meening op zich zelven heeft, en de ſtrijd over het nuttige en ſchadelijke te geweldig is, om aan ware onpartijdige rechters te kunnen denken, die in hunne eigene zaak zouden vonnisſen, en daarom: weg met de onmogelijke cenſuur! al ſchrijft dan ook PLATO ze voor!

Beter zal U bevallen, hetgeen de brave ſtaatsman en voortreffelijke redenaar LYKURGUS als wet voorſtelde, toen, na den dood der drie groote treurſpeldichters, hunne uitmuntende verzen dikwijls door onbekwame ſpelers verminkt, of door waanwijze verzenmakers in de afſchriften bedorven werden. LYKURGUS maakte het tot eene wet: dat bij het vertoonen der ſtukken het oorſpronkelijke of echt verklaarde handſchrift vooraf publiek zou worden voorgelezen, om als tot contrôle te dienen van de afſchriften, waarna de acteurs hunne rol geleerd hadden. Ik heb dit gelezen bij BÖCKH,

in zijne verhandeling *de Tragicis*, p. 327 en p. 15. Of de acteurs ook op hunne hoede hebben moeten zijn, om de verzen te reciteren, zoo als de dichter zelf ze gemaakt had! Uitjouwen, uitfluiten, en van het tooneel werpen, zou het onvermijdelijk gevolg van het tegendeel zijn geweest; want die Atheensche ooren waren lastig fijn, en lang zoo toegevend niet als de onze, wanneer wij soms VONDELS Sophocleïsche versen hooren uitgalmen, of er het gekrijs en gekras van opvangen, en dan nog in de handen moeten klappen boven dien!

Hoe vele bladzijden heb ik niet reeds volgeschreven, en nog ben ik U het antwoord schuldig gebleven op ARISTOPHANES, die alles durfde zeggen, wat zijn zeldzaam genie hem ingaf, zonder er aan te denken, dat hij zijne Muse te schande maakte door zijne onbeschoftheden.

Het zoude een opzettelijk betoog vereischen, dat met breede en bondige bewijzen moest omkleed worden, wilde ik aantoonen, hoe men hier, min dan elders, uit het oog mag verliezen de tijden en omstandigheden, waarin ARISTOPHANES zijne stukken ten tooneele voerde: hoe de begrippen omtrent de comoedie tegen over de tragoedie, die vroeger was, nog onbestemd en onzeker waren: hoe eindelijk de onverschilligheid van PERIKLES, die te veel gevoel van eigen waarde had, om zich aan smaadredenen te stooren, den moedwil voedsel gaf; maar om U met een enkel woord te overtuigen, dat die moedwil spoedig is beteugeld geworden, behoef ik U

slechts

ſlechts tot uwen HORATIUS te verwijzen. Zegt hij niet in de *Ars Poëtica* vs. 281 en volgg?

„ Successit vetus his comoedia, non sine multa
„ Laude: sed in vitium libertas excidit, et vim
„ Dignam lege regi: lex est accepta: chorusque
„ Turpiter obticuit, sublato jure nocendi."

Ook de perſoon zelf van ARISTOPHANES is niet van alle ambtenaren zoo genadig behandeld, als van PERIKLES. In het blijſpel *de Acharnenſes* treffen wij onderſcheiden plaatſen aan, waar hij doelt op de rechterlijke vervolgingen, die hij moest ondergaan, en zelfs noemt de Scholiast aldaar eene aanklachte *van onrecht tegen den geheelen Staat*, die CLEON tegen hem zou ingeſteld hebben. Geen wonder derhalve, dat niet alleen de losbandigheid beteugeld, maar zelfs den leden van den achtbaren *Areopagus* bij eene wet gelast werd: *geene comoedien op te ſtellen*, Zie PLUTARCHUS *Opp.* Vol. II. 348. B.

Dan hoe toegevend men ook moge geweest zijn jegens de dichters der zoogenaamde oude Comoedie, in wie men wellicht minder boos opzet, dan behaagzucht bij den grooten hoop wilde veronderſtellen; ernſtig en ſtreng waren de wetten op alle beleediging van ambtenaren. Ik wil ſlechts voor vele voorbeelden één bijbrengen, dat alle verdere betoog overbodig zal maken.

SOLON had zijne wetgeving gebouwd op dit beginſel: de burgers van den Staat moeten onderling door zulk een naauwen band zijn vereenigd, dat zij zich

als zoo vele ledematen beschouwen van één ligchaam, zoodat, wáár één der leden lijdt, allen mede lijden en mede pijn gevoelen. Toen men hem eens vroeg: welke Staat naar zijn oordeel het best geregeld wierd? antwoordde hij: die, waar de niet beleedigde het bedreven onrecht even zoo streng vervolgt en straft als de beleedigde zelf. Dit staat woordelijk dus vermeld bij PLUTARCHUS in het leven van SOLON. (c. 18 uitg. REISKE.)

SOLON moest dus vele misdrijven rekenen tegen den Staat zelven bedreven te zijn, die andere volken uit een geheel ander oogpunt inzien. Het verletten van de eere eens burgers was eene schennis van den Staat, waarvan hij een onafscheidelijk deel was; en niet alleen bij zijn leven, maar ook na zijn' dood duurde deze heilige betrekking met den Staat nog voort, en werd, als het ware, door zijne erfgenamen opgehouden. Van daar de wet om geen kwaad te spreken van den afgestorvenen, al mocht ook een zijner kinderen u beleedigd hebben. Met ophef spreekt DEMOSTHENES van deze wet in zijne Pleitrede tegen LEPTINES, (bladz. 92, uitg. van F. A. WOLFF.) En het was geene bloote vermaning of redekundig voorschrift, gelijk in zoo vele wetgevingen in de kleine Staten der Oudheid, neen! SOLON was steeds in alle zijne verordeningen Wetgever in den rechterlijken zin des woords: hij bepaalde straf, en wees de middelen aan, om ze bij den Rechter te eischen. Doch laat ik mij haasten tot de plaats, die ik op het oog heb. De aanklachte van

kwaad-

kwaadfpreking, de δίκη κακηγορίας te ontwikkelen, en aan te toonen hoe kitteloorig de Atheners waren in hun gevoel van eer, zou hier geen pas geven. Er is eene pleitrede overig van DEMOSTHENES tegen MIDIAS. Deze had den Redenaar in zijne openbare betrekking als aanvoerder van den rei bij de fpelen grovelijk beleedigd. DEMOSTHENES vervolgt het geleden onrecht met de aanklachte van mishandeling en geweld. Het is een meesterftuk van rechterlijke welfprekendheid. Een Jurist zou ze moeten lezen, al ware het alleen om te beter de fchoone plaats te verftaan, die er uit aangehaald wordt in L. 16. *D. de Poenis.* En in deze redevoering nu vinden wij, wat wij zoo even reeds zeggen durfden, alle verdere bewijs onnoodig te maken.

Hooren wij hem zelven, hoe gebrekkig ook de vertaling zij:

„Ik weet wel, dat MIDIAS ook dikwijls deze woorden in den mond hebben zal: Geeft mij niet prijs aan een' DEMOSTHENES, ftraft mij niet om een's DEMOSTHENES wille; omdat ik in onmin met hem ben, zult gij, Rechters, daarom mij vonnisfen? Ik weet dat MIDIAS telkens zulke uitdrukkingen zal uitgalmen met het oogmerk om daardoor zekeren haat tegen mij te verwekken. Doch het is er zoo niet meê gelegen; neen, dat verfchilt veel! Gij, Rechters! levert nooit den fchuldigen aan zijn' befchuldiger uit, noch als iemand mishandeld is, bepaalt gij de ftraf naar die mate, waartoe *hij* u bewogen heeft; maar integendeel, gij bepaalt wetten vóór

 het

het bedrijven der misdaad op u nog onbekende misdadigers en onbekende mishandelden. En wat verordenen nu deze wetten? Zij belooven aan allen, die in onzen ſtaat zijn, handhaving van recht tegen onrecht. Als Gij dus iemand ſtraft, die de wet heeft overtreden, dan geeft gij hem niet prijs aan zijne aanklagers, maar Gij bekrachtigt in zijne ſtraffen uwe wetten. Maar daarenboven als hij zegt: Het is maar DEMOSTHENES, die beleedigd is, dan inzonderheid is dit mijn zeggen rechtvaardig en van algemeene toepasſing voor allen; want hij heeft op dien dag mij niet alleen als DEMOSTHENES geſmaad, maar ook als uw reijen-aanvoerder. En hoeveel dit zeggen wil, kunt Gij hieruit nagaan: Gij weet, dat van alle Thesmotheten niemands naam is Thesmotheet, maar dat ieder zijn eigen geboortenaam heeft. Als nu iemand een' van hen mishandelt of belastert, terwijl hij ambteloos is, dan zal hij terecht moeten ſtaan, of op de openbare aanklachte van *ſmaad en geweld*, of op de niet openbare van *kwaadſpreken*: doch heeft hij den *Thesmotheet* in hem beleedigt, dan wordt hij eerloos, en verliest alle zijne burgerrechten. En waarom dat? daarom, omdat hij bij dit misdrijf tevens de wetten ſmaadt, en die kroon ſchendt, die Gij den Thesmotheet toereikt, en den naam onteert van geheel den ſtaat; want de naam van Thesmotheet is niet de naam van eenig mensch, maar het eigendom van den ſtaat."

Wat dunkt U, heb ik wel te veel gezegd, toen

ik

ik deze plaats voldingende noemde? Geen woord dus meer van de Grieken! Wat ik hier verder wilde bijvoegen, zou flechts eene uitweiding en omfchrijving zijn van hetgeen DEMOSTHENES met zoo krachtige eenvoudigheid, als onnavolgbare naïviteit aan zijne rechters zeide. Ja, onnavolgbaar mag ik ze noemen, en had ik het niet voor de zaak gedaan, waarom het mij te doen was, ik zoude het niet gewaagd hebben, zelfs deze enkele plaats te vertalen. Wij zijn, in het rijk der fchoone kunsten en fraaije letteren, dikwijls uit gedienstigheid zoo ongedienstig! Terwijl onze eigenliefde zich vleit, dat wij al het fchoone gevoelen en verftaan, dat in het oorfponkelijke, hetzij dichtftuk, hetzij redevoering ligt opgefloten, willen wij zoo gaarne ook anderen er iets van mede deelen, en denken er in onzen ijver weinig aan, dat bij het verplanten of overgieten, juist die fijne geur en frischheid verloren gaat, die ons zelven zoo welgevallig, zoo zinnenftreelende, zoo hartfterkende was. Ik huldig de overwinning, die dikwijls op de moeijelijkheden behaald wordt, waarmede de vertaler heeft te kampen, maar wat is veelal zijn loon? de vreemdeling, die de oorfpronkelijke taal niet kent en dus ook de beelden niet begrijpt, waarin door middel dier taal de gedachten zich formeren, leest, herleest en vraagt: he! is dat nu zoo bijzonder fchoon? en hij glimlacht over den ijverigen vertaler, die in zijne oogen bijna eene vertoonkas draagt van fchadawbeelden, waarbij hij uitroept: kijk! kijk! Zij

hebben ook eene litteratuur! mooije, mooije verzen!

Herinnert U Hooggeb. zich, wat er ergens van AESCHINES den Redenaar verhaald wordt? Hij had zijn berucht geding tegen DEMOSTHENES, wien hij de eere der burgerkroon in rechten betwistte, verloren: kon de boete niet betalen, waarin hij verwezen was: en vluchtte nu naar RHODUS, waar hij onderwijs gaf in de welfprekendheid. De begaafde Redenaar, wiens drie pleitredenen *de drie Gratiën* heetten, en die alleen voor DEMOSTHENES moest wijken, hield nu geene verhandelingen over Rhetorica, noch betoogde wat de eifchen van fchoonheid zijn: waar deftigheid, waar bevalligheid, waar verhevenheid te pas komt, en als uit een loketkas gehaald moet worden, om ze in de rede in te lasfchen, neen! hij las liever tot proeve eene redevoering voor, die hij, een man van zoo zuiveren fmaak, voor een model van welfprekendheid hield, en dat was — *de pleidooi van* DEMOSTHENES *tegen hem zelven.* AESCHINES las, en de luisterende fchare van toehoorders hing aan zijne lippen, want zuiver en welluidend was zijne ftem, gelijk zelfs DEMOSTHENES niet ontkende. Toen hij geëindigd had, was de gehoorzaal opgetogen van bewondering, ja, AESCHINES was het misfchien mede, en riep in edelmoedige fpijt uit: o hadt Gij den rekel zelven gehoord!

Sta hier een oogenblik ftil. AESCHINES had te diep gevoel van kunst en fchoonheid, om niet te befeffen, dat de redevoering van DEMOSTHENES reeds

ver-

verloor door voorlezing; wat zou hij wel gezegd hebben, als zij vertaald wierd? Duizend en één geleerde betoogen zijn er misschien in de wereld om ons te leeren, wat Griekfche, wat Romeinfche letterkunde was, en haar onderling verfchil of overeenkomst. Zou het groote vraagftuk niet grootendeels opgelost worden door dit eenvoudig antwoord: De Griekfche letterkunde was geheel oorfpronkelijk; geen buitenlandfche invloed heeft er op gewerkt. De Romeinen integendeel ftelden het tot hoofdvereischte, de Grieken na te volgen. *Vos Exemplaria Græca nocturna versate manu, versate diurna*, zegt de Griekfche HORATIUS. Wanneer is CICERO het grootst? voorzeker niet in zijne boeken over het Staatsbeftuur, (*de Republica*) wijl hij Romein en Platonist te gelijker tijd wilde wezen! want over het beste ftaatsbeftuur te philofopheren, en PLATO niet tot model te nemen, offchoon PLATO nooit iets zag, dat naar de Romeinfche Ariftokratie ten tijde der SCIPIO's geleek, dat durfde zelfs CICERO niet: zoo groot was de kracht en invloed der Griekfche gefchriften te *Rome*! Maar dit laatste woord doet mij fchrikken, en gevoelen, dat ik geweldig van den weg ben afgedwaald. Een brieffchrijver behoeft, en dit is mijn geluk, juist geene rekenfchap te geven van de orde waarin hij fchrijft: het komt er hier wel zoo naauw niet op aan, even min als het bij eene wandeling veel verfchilt, welke poort gij uitgaat of terug keert, en het is toch maar eene wandeling, die wij doen: dan te lange beweging

is

is nadeelig! het is hoog tijd om naar huis te keeren. Ik wil U dus liever mijn welmeenenden dank betuigen voor het geduld, waarmede Gij mijn flecht fchrift zult gelezen hebben, en zal nog eens mijne aanteekeningen nazien, en bouwftof verzamelen, voor zoo veel ik ze kan vinden, over de vrijheid van fpreken en fchrijven te *Rome*.

Intusfchen teeken ik mij met verfchuldigde gevoelens van eerbiedige hoogachting,

Hooggeboren Heer,

Uw Hooggeb. Ond. Dr.

C. J. VAN ASSEN.

Leiden,
1 Februarij 1829.

B R I E F,

AAN

DEN HOOGGEBOREN HEER

Baron *Collot d'Ecury van Heynenoord,*

OVER

DE VRIJHEID VAN SPREKEN EN SCHRIJVEN, TE ROME.

HOOGGEBOREN HEER,

Nu zijn wij dan van het vrije gemeenebest van *Athene*, waar alles vrij was, behalve het fpreken en fchrijven, in het Romeinfche gebied aangeland. Hier, mogen wij elkaar toeroepen, ademt alles billijkheid, rechtvaardigheid, vrijheid! Hier immers zijn wij in het vaderland van recht en wetten, die wij ook nog heden ten dage leeren, offchoon zij niet bij meerderheid van ftemmen zijn aangenomen, maar door de voorzichtige hand des weldadigen tijds zijn gekweekt en ontwikkeld. Hier zal dus de vrije burger aan geene verbodswetten zijn onderworpen geweest, om te fpreken en te fchrijven wat hem goeddacht, en geene vrees voor ftraf hem hebben weerhouden, om in zijn gevoel van verontwaardiging

ter

ter neer te schrijven, wat hij een woord op zijn pas rekende, al bezigde hij dan ook eenige niet zeer vereerende uitdrukkingen jegens anderen. Maar laat ons niet te voorbarig wezen, en ons door schijn bedriegen! Wij vinden wel op elke bladzijde onzer klassieke schrijvers het woord Vrijheid, Onafhankelijkheid, Recht: doch waarlijk het was geene vrijheid gelijk wij ons die verbeelden, en de krankzinnige volksleiders der Fransche Omwenteling verrieden door niets meer hun waanzin of bedrog, dan door het volk eene Romeinsche vrijheid voor te spiegelen.

De Romeinen, gelijk wij weten; want ik moet de zaak wat hoog ophalen; waren niet zeer poëtisch, althans niet in de eerste tijden van het gevestigde Gemeenebest; en toch werd de schamele poging van hen, die slechts een bijschrift of rijmtje, zouden wij nu zeggen, maakten, ten koste van een ander, vreeslijk gestraft. In de XII tafelen, dat gedenkstuk der wijsheid, dat volgens CICERO meer voortreffelijks bevatte dan ergens in eenig boek stond geschreven, waren weinige doodstraffen bepaald; doch, die een smaad- en spotdicht had vervaardigd, dat iemands eere schond, die moest den dood sterven. CICERO haalt op twee plaatsen zijner werken deze wet aan. Op de ééne plaats toont hij er uit, hoe de Romeinen reeds ten tijde der XII tafelen eenige liefhebberij bezaten voor poëzij; want *carmina* beteekenen hier alleen gedichten, gelijk het woord in de *Scholia* op de *Basilica* (*ad L.* 21 *D. de testibus* vol. II. 559) vertaald wordt ᾠδὴ ᾄσεντος.

Op

Op de andere plaats, en wel in zijne boeken over het ſtaatsbeſtuur, durft CICERO zelfs die wet voortreffelijk noemen, en aarzelt niet, er deze reden van te geven: „ ons maatſchappelijk leven moet onderworpen zijn aan wettige rechtsvormen, en aan het oordeel van rechtbanken, niet aan het vernuft van dichters, en geen ſmaad behoeven wij te hooren, of het moet ons vrijſtaan, om er ons op te verdedigen voor den rechter." Het zijn al weder de ongelukkige Poëten, die het hier moeten ontgelden; maar zou juist dat goddelijk geſlacht der Dichteren zoo bij uitſluiting boos zijn geweest? dat geloof ik waarlijk niet. Mij dunkt, de reden is deze geweest: men kende het ſchelden en tieren in proza nog niet. Die lust gevoelde, om een ander in een hatelijk of beſpottelijk daglicht te ſtellen, oordeelde het zijne zaak te wezen, om ten minste, door eenig aardig en geestig gedicht, aan zijne booze bedoelingen een ſchijnſchoonen glimp te geven. Hij zou ook gevreesd hebben, laf of ſmakeloos te heeten, en zijn doel niet te bereiken, als hij niet toonde, eenigzins aan de Muzen verwant te wezen. De gebelgde Dagblad-ſchrijverij-ſtijl van onze dagen was hun zoo geheel vreemd! Zij hadden gewis zulk een ſchrijver bij een' gemeenen bulhond vergeleken, die den argeloozen voorbijganger aanbast, en zouden wellicht den onthutsten man gezegd hebben: ſtoor er u niet aan! het domme beest weet niet beter!

Ondeugende eerzucht was het, die de Romeinſche en Griekſche tong met poëtisch vergif ſcherpte; en hoe

hoe ſterker dit werkte, hoe heviger ook de ſtraf moest wezen, die zulken gifmenger te wachten ſtond.

Cicero ſchijnt dus vrede gehad te hebben met de oude wet; maar was het misſchien omdat hij wist, dat het verzenmaken hem ſlecht afging, en het zijne zaak niet was Epigramma's te maken? Maar hoe durf ik den edelen man zoo miskennen! Horatius, die zoo goed in poëzij zong, als cicero in proza ſchreef, ſpreekt ook van die zelfde wet, zonder zijne boosheid te toonen, of er op uit te varen. U H. Geb. herinnert zich de plaats wel, die ik bedoel. Zij ſtaat in de Brieven II: 1. vs. 15. Kent U H. Geb. er de vertaling van door wieland? Het lust mij, om hier die plaats af te ſchrijven, al ware het ook alleen, om U te toonen, dat de Hoogduitſche *Muze*, die uwe lieveling niet is, uwen Horatius uitmuntend verſtaan, en overgebragt heeft:

„ Erst war's nur Fröhlichkeit: allmählich ward
Der Scherz zu grob, begann, anstatt zu kitzeln,
Zu beisſen, und die ungestrafte Frechheit
Verschonte selbst die besten Häuser nicht.
Nun schrieen die Gebissnen laut, und wer
Noch frey geblieben war, nahm Theil an dem,
Was jeden treffen konnte. Das Gesetz
Trat nun in's Mittel, und verbot bey Strafe
Ein *böses Lied* dem Andern zu zu singen.
Dies gab dem Spiel bald einen andern Schwung:
Der Furcht des Knittels lehrte nun bedachtsam
Im Ausdruck werden, und manierlich scherzen. —
So bliebs...

Wa-

Waren nu de gemoederen reeds in den aanvang der vierde Eeuw van *Rome* zoo geſtemd, dan kunnen wij wel begrijpen, dat er ook naderhand geene bijzondere toegevendheid zal hebben plaats gehad. O neen! in geſtrengheid op geſchriften, die de eeredienst ſchenen te kwetſen, gaven zij aan de Grieken niets toe, offchoon zij zich lieten voorſtaan, veel vrijgezinder te zijn dan de Grieken, en misſchien geen Philoſooph, al hadden ook de Romeinen er velen gehad, wegens vrijgeesterij te *Rome* zou zijn te recht geſteld; maar niet te min veroordeelde de Senaat meermalen, zonder vorm van rechts-geding, ſchadelijk bevonden boeken, en doemde ze ten vure.

LIVIUS deelt ons ten dien opzichte een treffend voorval mede (Boek XL: 29), dat allezins echt Romeinsch is, en ons door hem met zijne gewone levendigheid van ſtijl voorgeſteld wordt.

Zekere landbouwers vonden op iemands landhoeve, bij het ophoogen van den grond, twee ſteenen kisten. In de eene had, volgens het opſchrift op het dekſel, het lijk gelegen van NUMA POMPILIUS; in de andere lagen twee in wasch gewikkelde bundels, die ieder zeven boeken bevatteden, en niet alleen gaaf waren, maar ook al het voorkomen hadden van versch en nieuw te wezen. Zeven waren in het Latijn over het Priesterlijke recht: zeven in het Grieksch over den leer der wijsheid. Eerst lazen de goede vrienden, die bij het openen der kist tegenwoordig waren, en, gelijk het gaat, zij kwamen weldra van de eene hand in

de andere, en raakten algemeen bekend. Eindelijk nam ook de Prætor URBANUS de vrijheid, om ze van den eigenaar te vragen, met wien hij gemeenzaam bekend was. Hij liep den hoofdzakelijken inhoud door, en toen hij bemerkte, dat ze eene ſtrekking hadden ten nadeele van de heerſchende godsdienstige begrippen, zeide hij aan L. PETILIUS, want zoo heette de man, op wiens grond de kisten waren gevonden; „Ik zal die boeken op het vuur werpen, doch voor dat ik het doe, ſtaat het u vrij, zoo gij meent eenig goed recht tot terugvordering te hebben, er gebruik van te maken." — PETILIUS vervoegde zich bij de Volks-tribunen. Deze verwezen hem naar den Senaat; en hoe ging hier nu de zaak toe? De Prætor legde de boeken niet over, maar verklaarde onder aanbod van eed, dat die geſchriften niet behoorden gelezen te worden, en bewaard te blijven; en zonder verder onderzoek viel hierop het beſluit des Senaats, dat het genoeg was, dat de Prætor aangeboden had te zweren, en de boeken dadelijk op de volksvergaderplaats moesten verbrand, doch de prijs er van, op waardering van den Prætor en het meerder deel der Volks-tribunen, aan den eigenaar moest behandigd worden.

Zoo eenvoudig handelde nog de Senaat in de zesde eeuw, toen HANNIBAL, die banger was geweest voor den Senaat, dan voor de Romeinſche legers, reeds geſtorven was.

Ik vind nergens eenig voorbeeld, dat de Senaat verder is gegaan, dan boeken te doen opha-

halen, en te verbieden, die tegen de offerdienst waren, of den leer van geheime kunstenarijen verbreidden (*magicæ artis libri* noemde men ze). Althans ULPIANUS kan op de plaats, waarop ik mij in mijn vorigen aan U: H. Geb. beriep, geene andere gefchriften bedoeld hebben; want PAULUS zijn tijdgenoot noemt ze met name (*Sent.* v. 23. 18.) en de Christelijk Godsdienst werd onder ALEXANDER SEVERUS nog niet zoo vervolgd, dat die beide Rechtsgeleerden aan de Bijbelboeken hebben kunnen denken.

Of de Cenfores, die eene zoo onbepaalde macht uitoefenden, en toezicht hadden op alle de dagelijkfche bedrijven van het maatfchappelijk leven; die zelfs den huisvader berispten, omdat hij in tegenwoordigheid zijner kinderen een affcheidskus bij het uit huis gaan aan zijne vrouw gaf, of deze ftrenge *tuchtmeesters* gelijk wij ze wel mogen noemen, ook hier een wakend oog hebben gehouden, weet ik niet, bij gebrek aan voorbeelden. Ik heb PLUTARCHUS in het leven van CATO er op nageflagen, doch, fchoon ik niets bepaaldelijk gevonden heb, twijfel ik er echter naauwelijks aan; want wie was ftrenger cenfor, of gaf meer klem aan die waardigheid dan CATO?

Hoe vergramd was de ernstfeste Romein op de Atheenfche gezanten, die bij den oppermachtigen Senaat recht kwamen vragen tegen het vonnis en het ftaatsgefchil met Orope! De ijverige CARNEADES en DIOGENES, die Philofophie meer hadden beoefend dan Diplomatie (eene kunst van later dagen, die de

eenvoudige Philofophie vervangen heeft) verftonden er zich niet op, om CATO en de ijveraars voor het oude te believen, maar waarvan hun hart vol was, daar vloeide hun de mond van over. Ook te *Rome* philofopheerden zij, en door hun befchaafden en onderhoudenden omgang openden zij geheel nieuwe wegen voor de verbeelding der Romeinfche jeugd, die de XII tafel-wetten van buiten kende, doch van de wetten van PLATO nooit gehoord had.

CATO voorzag het gevaar, dat de oude inftellingen bedreigde, en, als of het hem ingegeven was, riep hij uit: dat het gedaan zou zijn met Rome's oppermacht, wanneer men zich afgaf met Griekfche lektuur. Hij drong er dus in den Senaat op aan, dat men toch die Gezanten te rede zou ftaan, en hen, hoe eer hoe liever, laten heentrekken.

Men moest ook zoo norsch zijn als CATO was, zullen wij misfchien zeggen; doch hij fchijnt niet de eenige geweest te zijn, die er zoo over dacht, en hetgeen ik U in mijn vorigen aanteekende over de verbodswetten tegen de Sophisten te *Athene*, dat vind ik hier te *Rome* terug. En hoe vroegtijdig ook de rechtsftudie zich ontwikkelde, fchijnt echter de zucht, om opvoeding met ftaatszorg te verbinden, zich weinig bekreund te hebben aan de vraag, of het wel recht was, iemand te beletten om te belijden en te leeren, wat hem beliefde!

Nog bij het leven van CATO werd er op voordragt des Prætors een fenaatsbefluit genomen, waarbij de Prætor zelf verantwoordelijk werd gefteld, om toe te

te zien en zorg te dragen, dat er zich geene Rhetoren en Philosophen te *Rome* ophielden.

Offchoon de geleerden er niets van zeggen, zoude het mij niet bevreemden, dat CATO hier heimelijk had achter gezeten, en het voorstel doorgedreven; want tot zijne groote ergernis stroomde het weldra van uitgeweken Philosophen, die uit *Achaïen* op *Italien* aankwamen, gelijk in later tijd de verdrukte Grieken uit het bestormde *Constantinopolen* er weder terug-bragten, wat hunne voorvaderen er van daan gehaald hadden.

Of het senaätsbesluit veel geholpen heeft, weet ik niet. Eigenlijke bespiegelende Philosophen zijn de Romeinen wel nooit geweest, daarvoor waren zij te veel in de beslommeringen verward van het werkdadige leven; doch aan de gunstige gelegenheid om Grieksch en Philosophie te leeren, ontbrak het waarlijk niet, en vonden de aanzienlijken soms te *Rome* niet, wat zij wenschten, dan zonden zij hunne kinderen naar Griekenland.

Doch, wat durf ik nog twijfelen of het senaatsbesluit weinig gebaat hebbe; niet zonder glimlachen zal U: H. Geb. lezen, wat CRASSUS, de groote Redenaar CRASSUS, vijftig jaren later, zich beroemde als Censor gedaan te hebben, (bij CICERO *de Orat.* III. 24.) Toen CRASSUS Censor was, scheen het onderwijs in de welsprekendheid geheel aan de Grieken overgelaten, die, offchoon niet onbekwaam, toch den kring van de wetenschappen, waarmede de jeugd moest bekend gemaakt worden, niet ge-

heel konden omvatten; en wat is welſprekendheid zonder grondige kennis van wijze en belangrijke zaken? Hierdoor verleerde de Romeinſche jongelingſchap, terwijl zij heette te leeren; en wat gebeurde er nu? „ daar kwamen, zegt CRASSUS, in de twee laatſte jaren, de Goden mogen het beteren! ook Romeinſche onderwijzers in de welſprekendheid opdagen! Als Cenſor rekende ik het van mijne plicht om hun bij *Edict* het onderwijs te verbieden, niet omdat ik het verſtand onzer jonge lieden ongeoefend wilde laten, gelijk ſommigen, aan wie ik mij niet ſtoor, durfden zeggen; maar omdat ik hun verſtand niet verſtompt wilde hebben, of voet geven aan de onbeſchaamdheid dier domme onderwijzers."

U: H. Geb. ziet, dat de hooge ambtenaren niet veel plichtplegingen maakten; en ware er in dezen maatregel iets buitenſporigs of ongewoons geweest, CICERO zou CRASSUS zulk eene taal niet in den mond hebben gelegd. De tijdgenooten van CICERO, die CRASSUS niet hadden gekend, zouden het anders, bij hunne opgeklaarder begrippen van beſchaafdheid, zeer kwalijk hebben genomen.

SUETONIUS (*de clar. Rhet.* Hoofd. I.) en GELLIUS (*Noct. Att.* B. 15: Hoofd. II.) hebben ons de eigen woorden bewaard van CRASSUS als Cenſor. Het is der moeite wel waard die te lezen. Ik durf dus gerustelijk herhalen, hetgeen ik zoo even als gisſing opgaf: dat een Cenſor, die zóó het ſtilzwijgen oplegde, en de ſcholen der onbeſchaamdheid ſloot (*impudentiæ ludos*, gelijk hij ze noemde,) niet ge-

geaarzeld zal hebben, om ook onbeschaamde lektuur te verbieden, als zij hem ter ooren mocht komen. Of hij voorzichtig zou hebben gehandeld, of het kwaad er door verholpen zoude zijn, dit is hier wederom de vraag niet. Ik geef slechts uit de geschiedenis op, wat ik al zoekende gevonden heb.

Hoe het voorbeeld van CRASSUS in later tijd door de beurtwisselende machthebbenden is gevolgd, bij den eenen om staatkundige, bij den anderen om godsdienstige beweegredenen, dat hope ik U straks nader aan te toonen.

Ik moet eerst nog eens in de tijden rondzien, van de zoogenaamde vrije Republiek, waar zoo weinig vrijheid in was.

De menschlievende Praetor, wiens wijze van *edicceren* en rechtsplegen door BLACKSTONE en DELOLME eigenaardig wordt vergeleken met de *Court of Equity* in *Engeland*, lenigde en temperde zeer vele bepalingen der strenge XII Tafelen. Ik wil den titel *de Injuriis* in de *Pandecten* eens opslaan, of ook misschien in het *Edict* die onmatige straf op de schimpdichten (of *Carmina famosa*) opgenomen en verzacht is. Maar wat ik zoek, die geheele misdaad wordt in den titel onvermeld gelaten, en ik tref niets aan wat tot het *jus Prætorium* gedurende de Republiek mag gebragt worden. De rede is echter niet verre te zoeken. LUCIUS CORNELIUS SYLLA spaarde den Prætor die moeite, of liever, de Prætor durfde in zijn *Edict* niet tot eene *private actie* maken, hetgeen in den beginne reeds als eene

 staats-

ſtaatsmisdaad was beſchouwd, en ook altijd zoo gebleven is.

Wijs en naauwkeurig zijn de bepalingen omtrent beleediging uit het *Edict des Prætors*, dat wij in den titel der *Pandecten* met de oorſpronkelijke woorden terug vinden, zoo als het in de 7e Eeuw na de ſtichting van *Róme*, en dus in dezelfde tijden, waarin SYLLA en CESAR leefden, door de uitmuntendſte Rechtsgeleerden was vervaardigd, en door den Prætor, als den opperſten Ambtenaar voor het beleid der juſtitie, was afgekondigd.

De gevoeligheid, of de ligtgeraaktheid der Romeinen in dit opzicht, gaat bijna onze denkbeelden te boven, inzonderheid als wij hier de Franſche ſtrafwet in art. 375 vergelijken.

„ De ſchuldeiſcher, die, om mij te ſmalen, mijne borgen aanſpreekt, terwijl ik bereid ben, hem te betalen, is ſchuldig aan Injurie. Injurie bedrijft hij, die op het ſtandbeeld bij het graf mijns vaders een' ſteen gooit. Die in tegenwoordigheid eener vrouw onbetamelijke redenen houdt, is aanſprakelijk wegens injurie." De beleediging aan den zoon gaf den vader recht, om eene dubbelde actie van Injurie in te ſtellen; ja, die eene gehuwde vrouw ſmaadde, ſtond bloot aan eene driedubbelde actie, van wege de beleedigde zelve, van haren echtgenoot, en van haar vader. De geldboete, waarin de beleediger kon worden veroordeeld, hing af van de waardering der misdaad, die de eiſcher deed. De plaats, de omſtandigheden, en inzonderheid het aanzien en de

rang

rang van den perfoon des beleedigden, kwamen hier in aanmerking.

Maar anders was het gelegen met misdaden, die door honende gefchriften of eerfchennende boekskes, gelijk HOOFT ze noemt, werden bedreven: zoo iemand eenig boek uit hoon en fmaad tegen een ander zal hebben gefchreven, opgefteld, uitgegeven, of met opzet zal te weeg gebragt hebben, dat dit gefchiede, ook als hij het op eens anders naam zal hebben uitgegeven, ofte zonder naam, kan men uit de *wet* tegen hem in rechten vervolgen.

Volgens deze wet verliest de veroordeelde het recht, om getuige te zijn, of getuigen te vragen: Geen uiterften wil zal hij kunnen maken; uit niemands testament zal hij iets kunnen genieten. (L. 5. §. 9. D. *de Inj.* vergeleken met L. 21. *de testib.* L. 18. §. 1. *qui test. fac.*)

Het was naar mijne meening L. C. SYLLA, die dit bepaalde in zijne afzonderlijke wet over die beleedigingen, die hij als openbare misdaden wilde befchouwd hebben. (L. 5. §. 9. D. *de Injur.* met L. 21. D. *de testib.*) Ik vleide mij, zelfs hier zoo ter rechter plaatfe de woorden te kunnen aanhalen va CICERO, in zijne brieven (III. Boek 11.) doch van hoe veel gewigt het is, critifche uitgaven te raadplegen, heb ik ook hier wederom op eene treffende wijze moeten ontwaren. In de gewone uitgaven van CICERO's Brieven zou hij aan APPIUS gefchreven hebben: „ Het is misdaad van Majefteit, gelijk SYLLA het heeft gewild, in het openbaar fcheldrede-

 nen

nen tegen iemand te houden (*verum tamen est Majestas, ut Sylla voluit, ne in quemvis impune declamare liceret*) Deze woorden ſtreden wel lijnrecht met het zeggen van TACITUS (Annal. I. 72.) dat AUGUSTUS het eerst de wet op gekwetste Majeſteit als in het geheugen terug riep, en het gerechtelijk onderzoek naar ſchimpſchriften (*cognitio de famosis libellis*) tot een onderwerp dier zelve wet maakte, terwijl tot hiertoe alleen *daden*, geen *woorden*, tot gekwetste Majeſteit behoorden. Echter meenden de uitleggers de tegenſtrijdigheid te kunnen wegnemen, en elders (in mijne akademiſche verhandeling *ad Orationem Ciceronis pro Cluentio*, bl. 105,) trachte ik dit ook op mijne wijze te doen. De Heer VOCKESTAART behandelde dezelve plaats breedvoerig in zijne geleerde inwijdingsverhandeling de L. C. SYLLA *legislatore*, *Leiden* 1816, en berustte in mijne uitlegging, bl. 158. Edoch ik twijfel niet meer, of wij hebben beiden gedwaald. Het woord *Sylla* wordt ter aangehaalde plaatſe van CICERO in vele handſchriften niet gelezen, en SCHUTZ, die de brieven van CICERO afzonderlijk heeft uitgegeven, (te *Halle* 1810,) toont naar mijn inzien op eene aannemelijke wijze aan, dat de betere lezing deze is: „*Verumtamen, ea est majestatis vis, et sic involuta, ut in quemvis impune declamare liceat.*" Ik gevoel echter, dat ook nu nog niet alle zwarigheid is opgeheven; want men leze zoo men wil, het ſchijnt reeds ten tijde, dat CICERO dit ſchreef, eene vraag geweest te zijn, of ook uitdrukkingen,

het

het zij in rede of geſchrift, aan beleedigde Majeſteit ſchuldig konden maken? en dan moet het toch de wet van SYLLA geweest zijn, die dezen twijfel had doen ontſtaan, en wie had meer reden dan deze trotſche Ariſtocraat, om de ſtem des volks aan banden te leggen?

Wij kunnen ons gemakkelijk voorſtellen, hoe een volk zoo bitsch en geestig als de Romeinen, wier ſcherpe pen reeds door de XII Tafelen weêrhouden werd, op het einde der Republiek zijn bitteren ſcherts den ruimen teugel ging vieren, zoo veel de ſtrenge politie en de bovendrijvende partij het niet kon voorkomen; ja! wellicht was dit de naast aanleidende oorzaak bij SYLLA, om het ſchrijven en uitgeven van beleedigende ſchriften te keer te gaan, en de in onbruik geraakte wet der XII tafelen, die alleen van ſchimpdichten ſprak, en wegens hare onmatige ſtraf niet toegepast werd, te herſtellen, en te wijzigen. Doch welke wet verbood ooit eenige daad, waartegen de overtreder zich zelven geene andere wet uitdacht? Nu het ſchrijven en uitgeven van hatelijke boeken was verboden, ving men aan met bijſchriften te maken, of met teekeningen, den bedoelden perſoon, die ligtelijk kon gegist worden, ten toon te ſtellen.

De Senaat voorzag er in (L. 5. §. 11. D. *de Injur*) en paste op die misdaad dezelfde ſtraf toe, als op het ſchrijven van de bedoelde boeken, en begreep onder de ſchuldigen ook de verkoopers en uitventers, gelijk reeds vroeger zekere SEXTUS TITIUS,

om-

omdat hij het portret van SATURNINUS in zijn huis had geplaatst, bij vonnis en openbare rechtspleging veroordeeld werd. (CICERO *orat pro* C. RABIRIO, c. 9. vergelijk ook VALER. MAX. VIII;) Premien werden uitgeloofd aan den aanbrenger, zelfs de vrijheid ſoms aan den ſlaaf geſchonken.

De geleerden vragen, wie dit ſenaats beſluit moge doorgedrongen hebben? SUETONIUS toch doet ons AUGUSTUS en TIBERIUS voorkomen, als zich weinig ſtorende aan alle die ſchotſchriften (*vit. Aug.* c. 56. *Tiber.* c. 28); dan het was loutere geveinsdheid, en terwijl de listige TIBERIUS ſchoone woorden in den mond had, die hij wist, dat op aller tong zouden zweven; terwijl AUGUSTUS verbood, om de daders op te ſporen, en openlijk van meening was, dat men hen alleen moest terecht ſtellen, die op eens anders naam uitgaven, vervolgden zij heimelijk hunne haters, en ruimden hen verradelijk uit den weg. Het lijdt dus bij mij geen twijfel, of bij de ſchijnbaar tegenſtrijdige getuigenisſen, mag men AUGUSTUS voor den Autheur houden van dat ſenaatsbeſluit. Immers hij was het, die volgens TACITUS (*Annal.* I. 72.) — waarop ik mij reeds boven beriep — het eerst ſchendſchriften gerechtelijk vervolgde als misdaden *van gekwetſte Majesteit*, en gelijk DIO CASSIUS verhaalt, (LVII: 856. *ed Reimari*) alle zulke geſchriften liet ophalen en verbranden.

Moeijelijk valt het gewis om deze maatregelen naar den eisch te beoordeelen, ten zij men de aanleidende oorzaken en omſtandigheden van nabij kenne.

TA-

TACITUS is voorzeker zoo regtſchapen en onpartijdig, om van zijne andere deugden niet te gewagen, als ooit ſchrijver is geweest. Zijn lof op de tijden, waarin men denken mag, wat men wil, is in ieders mond, en wel het meest van hen, die de kracht der woorden niet verſtaan; en toch ſchijnt hij AUGUSTUS niet te veroordeelen.

De onbeſchoftheid van CASSIUS SEVERUS, die mannen en vrouwen van aanzien te ſchande maakte door zijne vuige ſpotſchriften, ſchijnt TACITUS geërgerd te hebben; want hij noemt elders (*Annal.* IV. 21.) denzelfden CASSIUS een man van gemeene afkomst en ergerlijk gedrag, wiens twistzoeken geene palen kende.

Doch al verſchoonen wij AUGUSTUS, en prijzen wij, met den Rechtsgeleerde PAULUS, de ſtrenge ſtraffen, als hij zegt: „ *interest publicæ disciplinæ, opinionem uniuscujusque à turpi carminis infamia vindicare*" (Sent. v. 4. 15.), ja al keuren wij alle de keizerlijke verordeningen goed, die in den *Cod. Theod.* in den titel de *Libellis Famosis* vermeld ſtaan, het despotisme en de willekeur der keizers, in het verbieden, ophalen en vernietigen van werken van genie, die hen in de oogen ſtaken, kende weldra paal noch perk meer, offchoon men ſchijnheilig de uiterlijke vormen van rechtspleging in acht bleef nemen.

Wie herinnert zich niet uit TACITUS, (*Annal.* IV. 34) het rechtsgeding van CREMUTIUS CORDUS? Hij had, in zijne uitgegeven jaarboeken, op BRUTUS eene

eene lofrede durven houden, en CASSIUS den laatſten der Romeinen genoemd; een getuigenis dat wel niet vleijend was voor zijne tijdgenooten; doch tot hiertoe was het ſchrijven in deftigen ſtijl boven de pijlen der vervolging geweest, maar CREMUTIUS werd aangeklaagd van de misdaad (gelijk het mij toeſchijnt) van *gekwetste Majesteit.* TACITUS vermeldt ons de verdediging des moedigen mans, die, met het beſluit van zelfmoord in zijn hart, ſtoute taal durfde voeren, offchoon hij niet antwoordde, naar het mij voorkomt, op dat punt, hetwelk de grondſlag der beſchuldiging was, namelijk het noemen van CASSIUS als *den laatsten der Romeinen.* CREMUTIUS ſchijnt wel niet veroordeeld te zijn geworden; want hij verliet den Senaat (waarin alzoo de rechtspleging was gehouden) en ging zich vrijwillig dood hongeren. Zijne werken werden echter, bij ſenaatsbeſluit, door de Aedilen verbrand, doch bleven niettemin bewaard; velen hield men heimelijk uit het vuur, en de ſtrenge ſtraf miste, gelijk naar gewoonte, haar doel.

Hoe zou de woeste DOMITIANUS nalaten, wat de geſlepen TIBERIUS zich niet ontzag te doen? geen vorm van geding meer hield hem op. Hij ſtrafte willekeurig de ſchrijvers: Hij vervolgde de afſchrijvers: Hij vernielde hunne werken: Hij ſloot de ſcholen van Onderwijzers en Philoſophen. Zie SUETONIUS (*in Domit.* c. 10.)

Wijs en menschkundig zijn de aanmerkingen van TACITUS bij zulke gelegenheden!

Wat

Wat zijn toch waarheid en leugen het wisfelend eigendom van alle tijden! Wat is er ooit arglistigs verzonnen, of voortreffelijks gedacht, dat wij niet in gegeven omftandigheden overal terugvinden? Biedt de nieuwe gefchiedenis ons wel ééne grootfche daad of verfoeijelijke misdaad aan, waarvan de oudheid niet reeds het afdrukfel had? Hebben niet PLATO en CICERO en TACITUS over omwentelingen en hare onvermijdelijke gevolgen, over den druk van overheerfching en de ongebondenheid van het volksbeftuur gefproken en gefchreven, als of zij onze tijdgenooten waren? En zal U. H. Geb. het mij niet gaaf toeftemmen, dat geen vrijdenkend volksvertegenwoordiger (hoedanig men thans de leden noemt van die vergaderingen, die nooit eigenbelang voor volksbelang houden) ooit in ftaat zal zijn, gezonder begrippen over vrijheid van fchrijven en het ondoelmatige van beperking te uiten, als TACITUS heeft gedaan?

Wanneer hij, bij voorbeeld, van de fchriften van FABRICIUS VEJENTO zegt: „NERO oordeelde dat er redenen waren om hem te recht te ftellen. Den fchuldig verklaarden bande hij uit *Italie*, en liet zijne boeken verbranden, die druk gezocht en gelezen werden, zoo lang er gevaar mede gemoeid was; weldra echter bragt de vrijheid, om ze te bezitten, hen in vergetelheid:" (*licentia habendi oblivionem adtulit. Annal.* XIV. 50.) of als hij de dwaasheid befpot van het verbranden der werken van CREMUTIUS, en zich aldus uitlaat: „De Senaat

„ naat beval den Aedilen de boeken in het vuur te
„ werpen; doch zij bleven, en, ſchuil gehouden,
„ verſpreidde men ze heimelijk. Waarom men te
„ meer den waanzin mag belachen van hen, die zich
„ verbeelden, door de macht van het oogenblik,
„ den volgenden eeuwen het vermogen der herinne-
„ ring te kunnen ontweldigen. Want de werken van
„ vernuft verbreiden door de vervolging, die zij lij-
„ den, hun invloed. En wat hebben buitenlandſche
„ vorsten, of wie ooit die razernij van ſtraffen had,
„ anders gewrocht dan ſchande voor zich zelven,
„ eere voor de mishandelden? (*Annal.* IV. 35.)"

U: H. Geb. zal mij de moeite niet vergen, om verder te gaan. De geheele volgende geſchiedenis van *Rome* is de geſchiedenis der willekeur, en wat er nog goeds verrigt werd, dat mogen wij aan de Rechtsgeleerden dank weten, die, in de aanzienlijkſte ambten geplaatst, den waggelenden ſtaat door hunne wijsheid ophielden, en, door hunne onſterfelijke geſchriften over recht en wetten, de invallende Barbaren tot beſchaafdheid dwongen. Nadat het vervolgen van ſchrijvers en het vernietigen hunner werken eens veld had gewonnen, was dikwijls het onſchuldigſte werk het eerst aan mishandeling blootgeſteld.

De toenemende verſpreiding van de godsdienstleer der Christenen, die men langen tijd als onſchadelijk had beſchouwd, wekte nu de aandacht van jaloerſche verſpieders, en weldra waande men in hun marteldood het middel te hebben, om hun leer en hunne geſchriften te verdelgen.

Hoe

Hoe dwaas en onverſtandig! doch wat deden de Christenen, toen CONSTANTIJN het eindelijk nuttig oordeelde, om de Christelijke godsdienst tot de openbare leer van den ſtaat te maken? Helaas! zij wreekten zich op onchristelijke wijze; plunderden de tempels; haalden de altaren omver; verminkten de Godenbeelden; doemden met onberaden ijver de clasſieke ſchriften ten vure; en verbanden de onderwijzers van letteren en wijsbegeerte (L. 3. C. *de summa Trinitate.*)

Rijp voor ſlavernij zijn de volken, die geen gevoel meer hebben voor kunſten en beſchaafdheid! Immers terwijl men uit valſche Godsdienſtigheid het licht uitdoofde, rees de nacht der middeneeuwen op, die aan het verſtand den laatſten glimp van helderheid ontnam, en daardoor alle rechtheid van gevoel verduisterde.

Ik geloof dat ik nu gemakkelijk de ſlotſom van mijn geſchrijf aan U: H. Geb. kan opmaken, en dus eindigen mag, gelijk ik aanving. De begrippen omtrent de vrijheid van denken en ſchrijven waren in de twee grootſte ſtaten der oudheid zeer beperkt; Hadden zij het middel gekend, waardoor in een oogwenk tijds een enkel geſchrift in alle oorden kan worden verſpreid, en gelezen, zij hadden het aan ſtrenge wetten onderworpen; doch ook hen zou de ondervinding hebben geleerd, dat het verbod, om iets te doen, dikwijls bij den kwaadgezinden een gebod wordt om het wel te doen, en omgekeerd. Mannen, zoo doorzichtig als TACITUS,

zouden hunne ſtem hebben verheven, maar de weifelende meening der overheerſchers zou die overſchreeuwd hebben, gelijk de ſchrijvers in hunne ſchriften wet en bedreiging ontdoken, en kracht verkregen naarmate men hen ſterker belemmerde.

Geen maatregel, hoe voorzichtig ook ontworpen, heeft bijna ooit iets anders gewrocht dan het tegenovergeſtelde van zijne bedoelingen en wenſchen. Dit wist TACITUS, en beleed het, en ook CICERO en PLATO zouden het hebben beleden, wanneer zij niet van uit hunne ideale Republieken hunne denkbeelden hadden ontleend.

Moge mij het geluk te beurt vallen, dat deze mijne wijze van beſchouwen ook de uwe zij!

Het kwaad zelf moet hier het kwaad te keer gaan, zoo lang niet verkregen rechten van ſtaat en burgeren op veiligheid en eer geſchonden worden. Het is droevig, dat het er zoo mede geſteld is, maar helaas! het is zoo.

Herlees eens, ik bid het U, de Redevoering op het vierde Eeuwfeest te *Haarlem;* want hoe weinige boeken U H. Geb. ook van hier mogte medenemen, VAN DER PALM's *Verhandelingen* en *Redevoeringen* liet *Gij* gewis niet te huis, die zoo hoogen prijs ſtelt op onze moedertaal.

Het doet mij leed, dat ik dit mijn opſtel niet gereed had vóór uwe terugreize naar *Bruſſel:* doch de Heer *** zal de verplichtende goedheid hebben, om het U te behandigen. Schrik niet voor de dikte van den brief! Edoch het pakjen bevat geene

Pe-

Petitie. Ach! hoe beklaag ik U, dat Gij dagelijks niets anders hoort dan van grieven en petitien, en dat er zoo velen zijn, die ze onderſteunen! Hoe moet het uw regtſchapen oud-Hollandsch hart ergeren, dat men, uit kerk en biechtſtoel, uit bierhuizen en kroegen, klachten durft aanheffen tegen de dwingelandij — want daar komt het toch eigenlijk op uit — tegen de dwingelandij van het Huis van Oranje! dat Epithète is nieuw, en nog nooit eerder gebezigd! Maar de waarheid is voor onze verlichte negentiende eeuw bewaard! zij is doorgedrongen tot in de achterſtraten! Het was dan uit vooringenomenheid en onkunde, dat U H. Geb. mij, in dien treurigen Franſchen tijd, zoo geheel andere beginſelen inboezemde, toen ik menigmaal het onschatbaar voorrecht genoot, in uw boekvertrek bij U te zijn, en historiſche werken te leeren kennen, waar ik aan de Hoogeſchool nog niet van gehoord had. Heugt het U H. Geb. nog wel, hoe Gij dikwijls, op het hooren van trommelſlag of onſtuimige beweging, angstig voor den vensterraam naar het *Voorhout* uitzaagt, dat toen, op laf bevel eens ſlaaffchen ambtenaars, *rue Napoléon* moest heten? Hoe weêmoedig vroegen wij dan elkaâr: wat tyrannieke order mag er nu weder uitgevaardigd zijn, om ons nog meer te verdrukken?" Ja, toen bragt elke dag nieuwe grieven en ellende aan! — Waarom vergeten wij het zoo ſpoedig? Goedheid is eene deugd, maar μηδὲν ἄγαν zeiden de Grieken; te groote toegevendheid is on-

 deugd.

deugd. Hoe verteldet Gij mij dan met geestdrift van Uwe gelukkige jeugd; van de ſtadhouderlijke tijden; van Prins en Prinſes; en van hun huwelijks jaarfeest, dat Uwe Latijnſche Muſe bezongen had! Dagelijks komt mij de herinnering aan die zwarte Franſche dagen voor den geest. Ik gevoel nu nog veel dieper dan toen, hoe het U moest grieven, als men U ſprak van een' Franſchen Prins op het HUIS IN 'T BOSCH...

O domus antiqua, heu, quam dispari dominare domino!

zeiden wij dan ſpijtlachende. — Evenwel was die goede Franſche man, met zijne manieren van den ouden tijd, ons in geenen deele zoo ergerlijk als die anderen, die voorgaven Franſchen te wezen, maar zich ſpoedig verrieden door hunne grove zeden, en onbeſchoften toon, zelfs jegens ongelukkige ouders, wien zij bijna boven Napoleon's bevel hunne kinderen ontweldigden. Het deed ons waarlijk goed, dat er ten minste één groot ambtenaar was, die zich niet door hen bang liet maken, en hen op hunne plaats wist te zetten, wanneer zij zich te veel aanmatigden.

U H. Geb. weet wel, wien ik bedoel. Hij handhaafde met alle kracht onze geliefde moedertaal, en de oude achtbaarheid van het Hoog Gerechtshof. Het was toen de eenige ſchuilplaats voor Hollandſche trouw en deugd!

Ik vermoed wel eens, dat er in ſommige onzer verfranschte landſtreken nog zijn, die uit ouden wrok ſchelden tegen beter weten aan, en Petitien tegen hem opruijen.

Ja,

Ja, die Petitien — vergeef mij, dat ik het rondborstig zeg — het is schande dat de Kamer ze aanneemt. Dat geheele petitioneren is een onwettig inkruipsel. De Staten-Generaal mogen er geen acht op geven. Zij zijn geene *bevoegde magt.* Het is, op mijne eer, een titel, die beneden U allen is. U H. Geb. moge glimlachen, maar het is waarlijk zoo. Ik hope U dit nog eens heel ernstig te bewijzen, op rechts- en geschiedkundige gronden. Of men dan zegge, gelijk ik nu reeds van mijne goede vrienden hoor, wien ik mijne gissingen mededeelde: ja! het is wel mogelijk, dat gij gelijk hebt; maar zij hebben dat nu reeds dertien jaren zoo *gepraktiseerd*, en dat moet nu zoo blijven — zie! als men dat gaat zeggen, dan wil ik hen toch eens vragen, in welke school zij zulk een averrechtsch beginsel opgedaan hebben. Omdat men dertien jaren lang eene geschreven wet verkeerd uitgelegd heeft, zou men daarom in het veertiende, en alle volgende jaren, veellicht eeuwen, *ja* en *amen* moeten zeggen op dat valsche beginsel? Dat zou ongehoord zijn, te meer daar ik bewijzen kan, dat in geenen deele, bij algemeene stilzwijgende toestemming, die valsche verklaring veld gewonnen heeft. Onze Romeinsche Juristen wisten het beter. „ Wat niet door gezonde reden, maar door dwaling is ingevoerd, en door gewoonte in praktijk bevestigd, dat geldt niet, na de ontdekking der dwaling, op alle dergelijke gevallen, die men, uit kracht der gewoonte, geldig zoude willen maken": „ *quod non ratione introduc-*

tum, sed errore primum, deinde consuetudine obtentum est, in aliis similibus non obtinet." Zoo ſchreef CELSUS de Jurist in L. 39. D. *de Legibus*, — en hij was verre van een letterknecht te wezen, die ons den gulden rechtsregel naliet: „ *scire leges non hoc est, verba earum tenere, sed vim ac potestatem.*" L. 17. ald. — wel, als nu eens het meerendeel der Tweede Kamer kwaadwillig was en bleef, en aan de grondwet die uitlegging gaf, die Haar behaagde, zou men dan, na dertien jaren, telkens moeten zeggen: „ die uitlegging deugt niet, doch zij heeft nu dertien jaren zoo gegolden, en door die lange toepasſing is zij verjaard."? — Geene gedaanteverwisſeling bij uwen OVIDIUS zou ooit zoo geweldig geweest zijn, als die onze conſtitutie op deze ſlinkſche wijze zoude ondergaan.

Neen! zoo heeft mijn edele, mijn weldoende GYSBERT KAREL VAN HOGENDORP mij de grondwet, dat plechtanker van zijn betrouwen, niet leeren kennen. Dat eenzame, ingeſchoven art. 161, vindt Gij ook niet in de grondwet van 1814, waaraan hij een zoo schitterend deel had. Wat zouden wij er ook mede doen? Uw Tweede Kamer heeft immers het recht om voorſtellen aan den Koning te doen. Zij heeft de *initiative*, die men in *Frankrijk* mist, en waarvoor de petitien dus eene ſoort van ſchadeloosſtelling zijn, gelijk de Baron DE STAËL in zijne brieven over *Engeland* het doet voorkomen. Doe dus voorſtellen, als het belang van den lande dit beveelt, en de Regering er te traag mede is.

Maar

Maar zoude het niet schande wezen, dat uit 110 leden, die tot de bloem des volks behooren, niemand kennis genoeg had van het oirbaar van den staat, of een baliemand vol petitien moest eerst onder zijne oogen komen, om hem ziende te maken? *non tali auxilio, non defensoribus istis!* Maar — als er dan eens eene nieuwe belasting wordt voorgesteld," voerde mij de geestige *** te gemoet, „hoe zullen wij dan de verschillende belangen leeren kennen? de Petitien zijn dan somwijlen van groote dienst!" — Ik antwoord hem met zijn eigen naïf gezegde: „Ik houde in den grond van geen ééne belasting;" dat zeggen alle belasten hem na, en heeft nu een ontwerp van wet het op hunn' tak van handel of nijverheid gemunt, dan is het dadelijk: „reik mij pen en papier:" bladzijden in folio worden met vliegende hand volgeschreven; het harde, het onrechtvaardige, het onstaatkundige van het Ministerieel ontwerp bewezen — ja! bewezen — neen! dat is hetzelfde; maar de Petitie is gereed en nu is het: „teeken toch, teeken bij al wat heilig is; hoe meer namen, hoe beter!"

Ik denk nog altijd aan hetgeen, met zoo veel bondigheid als eenvoudigheid, betoogd is in die voortreffelijke *Bijdragen voor de Huishouding van Staat*, die, naar het mij toeschijnt, niet zoo vlijtig geraadpleegd worden, als zij het verdienen. Hoe strijden, blijkens de naauwkeurige opgaven, de wederzijdsche belangen des eenen met die des anderen! Het is hier niet altijd het Zuiden tegenover het

Noorden. Dat verſchilt waarlijk veel. De Luikſche ijzermijn-bezitter wil geen Zweedsch ijzer; want dan vermindert de waarde van zijn erts. De Luikſche wapen-fabrijkant roept zijn' buurman toe: „ met uw ſlecht bewerkt erts kan ik geene wapens maken, Zweedsch ijzer moet ik hebben!" En gaat het zoo niet in alle andere opzichten? „ Maal mij niet langer met dat gemaal!" is de luide kreet van den eenen: „ belast den wijn niet" zegt op bedaarder toon een ander: Hier is het: „ geen vrijheid, geen handel," dáár weder: „ geen verbod, geene fabrijken." En de ſchrandere man die eens betoogen durfde: zonder uitvoer geene fabrijken, wordt overſchreeuwd.

Ei lieve, hoe zullen nu Petitien hier den weg tot waarheid banen? Zal niet elk verzoeker zijn bijzonder belang in het ſchoone daglicht van algemeen belang ſtellen? Zal niet elke Petitie zoo veel onwaarheid behelzen voor den eenen, als waarheid voor den anderen?

Wie van de honderd en tien leden, heeft zoo weinig verkregen kennis van de ware beginſelen der ſtaatshuishouding, of zoo geringe betrekkingen met huizen van handel en fabrijken, dat hij niet liever een eerlijk koopman en fabrijkant raadplege, dan zich op de beweegredenen van onbekende verzoekers verlate? Zijn het doorgaans wel de eerſte lieden in hun vak, die de Kamer het meest met hunne wijze bedenkingen overvallen? In de Advijzen der leden wordt zoo weinig acht gegeven op alle die in-

ingediende belastings-klachten. Goed geschreven boeken zie ik integendeel dikwijls met lof aangehaald, en dit geeft mij altijd groot genoegen: want wij bezitten rijker litteratuur, ook in de staatshuishoudkunde, dan wij zelve bijna weten. U H. Geb. heeft niet minder dan drie Prijsverhandelingen, van een mijner ambtgenooten, met goud helpen bekroonen. Maar durf ik U nog iets vragen? Ik ben misschien wat lastig door mijn uitgerekt schrijven; dan de zaak gaat mij zoo na aan het harte, en wij kunnen niet zwijgen van hetgeen onze gedachten nacht en dag bezig houdt: — Waartoe zijn die kamers van koophandel en fabrijken? worden zij nooit geraadpleegd door de Regering? Ik denk het wel. Waarom zou elk lid der Kamer haar niet met hetzelfde recht raadplegen, als de Minister van finantien het doet? Zullen zij niet veel gewichtiger inlichtingen geven dan de Petitionarissen, wien het niet raakt, wat er belast worde, mits men slechts hen vrij en ongemoeid late, even als of de Regering geen geld noodig hadde?

Nog ééne vraag, en dan, ik beloof het U, zal ik zwijgen: Hoe ziet zulk eene Petitie met honderd of duizend *respectabele* namen — gelijk men ze noemt — onderteekend, er uit? Wie houden toch contrôle op de echtheid der teekening? Ik lees dagelijks van de Commissie voor het *onderzoek* der Petitien, maar nooit van de Commissie tot *verificatie*. Wordt dat alles voor goede munt opgenomen? Wie weet hoe geducht men de Kamer misleidt!

leidt! De dagbladſchrijvers, die altijd vooraf het getal der namen ſchijnen te weten, juichen niet vergeefs over het welgelukken hunner treken. Zij hebben gewis medehelpers, waar men ze niet vermoeden zou. De waarachtige eerlijke man is zoo onnoozel tegenover den intrigant!

Ik wenschte wel, dat, in de tegenwoordige geſteldheid van zaken, de regeringen wat minder, of ten minste niet zoo bij uitſluiting, aan geld dachten. Het is als of de ſtaten zware gevaarten zijn, die op zilveren en gouden ſpillen moeten ronddraaijen. Zedelijke kracht is beter dan geld; en daar kom ik al weder met onze ouden aan:

Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum.

Terentius had misſchien niet vermoed, dat deze zijn gouden ſpreuk uitnemend zou pasſen boven den ingang van Koninklijke Paleizen, en beraadſlagende Vergaderingen. Terwijl men zit te cijferen, en den ſtaat penningspond rekenſchap afvraagt: waartoe dit, waartoe dat? — wat doen wij met Gezanten? wat toch met al die kunstverzamelingen? neemt intusſchen wellicht een heimelijke vijand zijn ſlag waar, en ſtrooit ongemerkt het zaad van onlust, dat welig opſchiet, en ten laatste wel eens verwarring in geheel de rekening brengt.

Was niet het alvermogende woord van bezuiniging de naaste oorzaak, dat er zich zoo vele wolken zamen pakten tegen onze Akademien?

Durf ik mij met eenig bericht van U H. Geb. vlei-

vleijen over den gang der bezigheden bij de ſtaats commisſie voor het onderwijs? Ik behoef U niet te zeggen, dat de onzekerheid, waarin de Akademien nu verkeeren, reeds meer nadeel aan de wezenlijke ſtudien heeft toegebragt, dan de beste uitkomst der commisſie lichtelijk zal kunnen goedmaken. En wat zal de uitkomst der commisſie wezen? Noem mij niet onbeſcheiden, maar ik kan mij bijna niet van glimlachen onthouden, als ik van zulke plan makende commisſien hoor. Sedert wanneer het toch mode moge geworden zijn, om de gewichtigſte zaken, die eenheid van gedachten, en eenheid van bewerking eiſchen, aan verſchillende menſchen *commisſoriaal* op te dragen? Het zoude der moeite waard zijn, om eens de geſchiedenis en het nut der commisſien na te ſporen. Ik vrees dat de berekening der uitgaven gemakkelijker zou zijn op te maken, dan het batig ſaldo. En hoe kan het wel anders! Geldt ook niet hier het oude zeggen: *quando duo idem faciunt, non est idem?* Heer X ziet van deze, Heer Y van de vlaktegenovergeſtelde zijde, Heer Z wil midden door zeilen als *l'homme à la salade* in de *Folies du siècle*, en maakt de beide partijen, die hij met zoetſappige woorden meent te bevredigen, nog veel hardnekkiger tegen elkaar. X zegt misſchien telkens, even als de jonker in GOLDONI's *Pamela:* „*Io ho viaggiato!* Zoo is het buitenslands! en hij wil zelfs voorlezingen laten houden over de *Apodemiek* of de kunst om lang buitens lands te blijven, en vreemde be-

begrippen optedoen. Y. daarentegen roept met geestdrift uit: *quod petis, intus habes! Tout est en tout!* Een ander weder meent al het goede, ſchoone, en ware in ééne bepaalde wetenſchap te ontdekken. Met één woord, zoo vele leden, zoo vele begrippen! Kunnen zulke uiteenloopende menſchen eene zekere beſtemde meening uitbrengen, waarbij de regering weet, waar zich aan vast te houden? En wat wordt er ten lange leste van het rapport of verſlag der Commisſie? — Met moeite bijééngebragt, terwijl de één ſchijnbaar wat geeft, de ander wat neemt, treedt het eindelijk voor den dag, omſtuuwd met een drom van kleine en groote *neven-rapporten* der tegenpartij. Zij ondergaan weldra allen eene chemiſche bewerking, en uit den ſmeltkroes komt geheel iets anders te voorſchijn, dan er in ging. Niemand der Commisſie erkent zijn werk meer. Ja wellicht treedt een vreemd pedant uit den grooten hoop, en zegt met den toon der zelfsvoldoening: Ik zie, dat mijne wenken niet vergeefs geweest zijn! Men heeft ons betoog vlijtig geraadpleegd! Ach arme leden van commisſiën! *Sic vos non vobis! Sic vos non vobis!*

U H. Geb. is te blijgeestig van aard, om mij mijne boert ten kwade te duiden. Met ernst kan ik aan de zaak niet denken, of ik word er verdrietig om. Het was immers nog zoo korten tijd geleden, dat U H. Geb. in dergelijke Commisſie zat met KEMPER aan het hoofd! Toen was er een Franſche opgeſlagen loots af te breken, en een ſtevig Nederlandsch ge-

gebouw in de plaats te zetten. Waarom moest dat zoo ſpoedig weder vertimmerd en afgebroken? — Eilieve, waarom toch? Ik wil niet vermoeden, dat ook *onze* zoo eenvoudige lesſen over het Romeinſche Recht en zijne geſchiedenis er eenig deel aan hebben. Tot mijn leedwezen moet ik het vragen; want zij hebben verleden jaar de zonderlinge eere genoten, om zelfs bij de beraadſlaging over de Begrooting met name doorgeſtreken te worden. — Wat men niet al in eene zoo aanzienlijke vergadering ter tafel brengt! helaas! wij hooggeleerden zijn het, die de ſtudenten *ophoopen met kennis.* De geheele Romeinſche Rechtsleer blijft *bij ons* nog dezelfde, die zij was. Ik meende ter goeder trouw, dat zij tegelijk met de Lands Effecten getierceerd was! *Wij verdiepen ons in afgeſchafte rechten, in plaats van gegronde kennis in de beſtaande op te doen.* Welk vriendelijk getuigenis voor ons onderwijs! terwijl *Franeker* en *Groningen* zich in hoogleeraren verblijden, die hier openlijk hunne inwijdings-verhandelingen over het *Franſche Recht* verdedigden. Verder luidt het: *De jongelieden worden in de historie van het Romeinſche Recht, van deszelfs bepalingen en de wijze van invordering tot in de geringſte bijzonderheden onderricht, zonder de geſchiedenis van ons eigen recht te leeren. Wij beijveren ons meer, om ons in de diepſte verſchillen van dat recht te verdiepen, en eene veelal onvruchtbare wetenſchappelijke kennis te verwekken, dan om de geſchilpunten van het beſtaande toetelichten en*

te beslisfen. Wat zoude ik blijde zijn, als ik zelf over de wijze van invordering bij de Romeinsche rechtsbanken tot in de geringste bijzonderheden onderricht was! want dan zoude ik het ook mijne toehoorders leeren trotsch alle verbod en noodkreet.

Zie! als men de wetenschappen gaat opkooken, gelijk ouderwetsch goudwerk, om er een nieuw fatsoen aan te geven, al lijde dan ook het wezenlijk gehalte er nog zoo veel bij, men diende de meeste hoogleeraren op dezelve wijze te fatsoeneren. Zij pasfen niet voor het splinter-nieuw gebouw, dat men naast *Pallas* ouden tempel schijnt te willen optrekken. Of de Medeasche kunstbewerking veel baten zoude, twijfel ik. *Quo semel est imbuta recens servabit odorem testa diu.* Die spreuk leeren wij reeds als kinderen van buiten; zij is zoo waar; ook in hare toepasfing op menschen en gewoonten!

Te *Brusfel* moge men voor eene uitgelezen vereeniging van smaakvolle heeren en bevallige vrouwen, die met potlood en papier in hare kleine handen aandachtig luisteren, een *Cours d'Histoire Universelle* of *de Littérature Européenne* houden in den bloemrijken stijl van VILLEMAIN. Bij ons gaat dat zoo niet; Och neen! men zou er om lagchen. In onze mistige gewesten weerklinken de doffe collegiekamers, waar geschiedenis en letteren worden behandeld, reeds 's morgens vroeg van ouderwetsch Latijn. Men zoude zweren nog RUHNKENIUS en WESSELING te hooren. Op de rechtsgeleerde collegien is het overal CUJACIUS vóór, en

SCHUL-

SCHULTING na. In de lesfen over het ftrafrecht, dat ook al in deftig Latijn wordt voorgedragen, durft men vrijmoedig beweren, dat de plompe Duitfchers veel meer van wijsbegeerte weten, dan de befchaafde Franfchen. In plaats van bij wijze van praktifche oefening een voorfpel van de *Asfifes* te houden, of de toehoorders te leeren, hoe zij *intieme convictie* kunnen verkrijgen, *zonder bewijs of kennis van zaken*, wordt het drievierde deel van het jaar aan het *Pars Philofophica* te koste gelegd. Het is wat te zeggen in een land, waar wij met den *Code Pénal* en de *Inftruction Criminelle* gezegend zijn! Van de andere vakken heb ik nog minder kennis dan van mijn eigen; doch ik geloof, dat het er al even zoo gefteld is als bij ons. Ik hoor hier nog altijd fpreken van HIPPOCRATES en van BOERHAVE; en men zou wel willen, dat aanftaande artfen en wondheelers zich ijverig toeleidden op letteren en Philosophie! In de Theologifche Fakulteit bekommert men zich niet zoo veel om goede prekers, als om godgeleerden te maken. Men gaat er aan het zelfde euvel mank als bij ons. Gelijk wij ons verbeelden, dat wij geen advokaten maar rechtsgeleerden moeten vormen, zoo verbeelden zij zich ook, dat het goed preken wel volgen zal, als de ftudenten maar eerst grondige bijbelkennis hebben, waartoe, ik weet niet al, welke voorbereidende ftudien vereischt worden. Hoe geheel anders gaat het toe op een uurtjen afftands van de ftad, in het Seminarium! O hoe geheel anders!

U

UH. Geb. mag wel aan de heeren zeggen, dat er niet veel hope op verbetering is. Wil men ons anders hebben, dan wij zijn, men zal best doen, om ons te helpen afzetten, of wat nog beter is, als dezelfde menfchen, die den mond vol hebben van vrijheid van onderwijs, ons in het onderwijzen zelf niet vrij willen laten, dan zullen wij ons ontflag gaan vragen. Wij houden dan onze eere op, en fparen tevens veel moeite uit. Er zullen fpoedig liefhebbers wezen, die onze ledige plaatfen willen bemachtigen; en maakt foms het groote getal de keuze moeijelijk, geen nood! men late er op *den concours* om hard draven. Die het fnelst loopt, en dus het minst belemmerd is door zijne zwaarte, verkrijgt de katheder. *Ah ça ira!*

Intusfchen heeft het mij niet weinig verheugd, dat dezelfde redenaar, die ons wat al te hard aangetast heeft; en wij hebben het diep gevoeld; zoo geweldig in tegenfpraak met zich zelven is! De aanmerkingen, die hij laat volgen over het Concordaat, zijn zoo uitmuntend, dat zij den man van echte geleerdheid kenmerken. Waar mag hij toch die aanmerkingen van daan gehaald hebben? Nergens anders uit, dan uit het lang vergetene *Jus Canonicum*. Zonder kennis en heldere inzichten in dat Roomsch Catholieke Kerkenrecht, doorgrondt men niet zoo diep de nadeelen van het Concordaat. En zulk een onbevooroordeeld man, dien de wereld met recht cordaat noemt, al houdt hij van geen concordaten, die zou ons ten kwade duiden, dat wij

vlij-

vlijtig onderzochten, hoe van lieverlede de Kerk alle macht uit de handen der Vorsten na zich toegehaald heeft! Hij weet veel te wel, dat alle ſtudie eigenlijk één is, en zich ſlechts in takken verdeelt, gelijk de bergſtroom.

Heeft U H. Geb. de *Brieven over het hooger onderwijs* ter lezing aanbevolen? vindt men ze niet vol van Attisch zout? Ik mag het vragen; want ik heb er geen deel aan. Wat zou U H. Geb. denken van eene belasting op het Attisch zout, voor zoo veel het in de dagbladen-drukpers verbruikt wordt? Het zoude niets opbrengen, denkt Gij, omdat er bijna niets van verbruikt wordt! Het zij zoo; toch houd ik mij verzekerd dat die ondeugende rustſtorende bladen ſpoedig zouden zwijgen uit vrees voor de drukkende belasting; want die ijverige ſtokebranden verbeelden zich, dat elke uitdrukking, die zij bezigen, met Attisch zout beſprengd is!

Och, hoe zullen de Regeringen nog eens een algemeen en tevens eerlijk middel uitvinden, om die lasterlijke taal te beletten, die deze lieden tegen koning, tegen ambtenaren, tegen geheel den ſtaat durven bezigen? Het vreemde wetboek dat wij nog gebruiken, is zoo zacht, zoo toegevend! Men erkent er dadelijk de Franſche vrijgezindheid aan; en is het waar, dat wij den geest eens volks, en de mate zijner beſchaafdheid uit zijne ſtraffen en misdaden kunnen opmaken, wat moet dan die Franſche overheerſching inderdaad een zacht juk zijn geweest! En met dat al leefde ik liever bij de wet

van April 1815 onder onzen Koning, dan bij die onbeperkte vrijheid van drukpers onder Napoleon. Hij had zoo zekere huismiddeltjes bij de hand, niet geheel ongelijk aan die van TIBERIUS. Een Nederlander zou er zelfs op de gedachte van ijzen.

Toevallig viel mij nog dezer dagen weder het besluit in handen, van 24 Januarij 1814. De Souvereine Vorst regeerde nog geene twee volle maanden. De Commissie vóór de Constitutie was even te voren aan hare taak begonnen, toen de Vorst in overweging nam: „dat de wetten en reglementen — door het Fransche bestuur ingevoerd — eene strekking hadden, om de vrijheid der drukpers volkomen te onderdrukken, den voortgang van de verlichting te beletten, en alles te onderwerpen aan eene willekeurige censuur, ten eenemaal strijdig met de liberale denkwijze, waarop elk rechtgeaard Nederlander den hoogsten prijs stelt, en die steeds het Gouvernement dezer landen heeft gekenschetst" enz.

Dat was toch andere taal dan de Napoleontische!

Zal het groote geschilpunt van December l. l., niet weder spoedig aan de orde van den dag zijn? Ik vrees, dat er ten lange leste een wet zal te voorschijn komen, die geen wet mag heeten. Halve maatregelen bederven het geheele werk!

Maar mag ik U vragen, of art. 227 van de Grondwet wel zoo goed is opgehelderd, als het ontelbare malen wordt aangehaald? Ik verbeeld mij, dat er in die wet meer ligt opgesloten, dan men gewoonlijk schijnt te denken.

Naar

Naar ik gis, is het Fransche artikel het eerst geschreven, en het Nederlandsche artikel is hier eene vertaling, die verre af is van juist te wezen. Misschien val ik U lastig met dit in bijzonderheden te ontwikkelen: edoch ik wilde bij gelegenheid gaarn uw gevoelen over mijne gissingen vernemen.

De wet, dunkt mij, is voorzichtig ontworpen, en op hare rechte plaats gesteld.

Bij de vorige Grondwet van 1814, had men met oud Nederlandsche hartelijkheid gedacht, dat het laatste hoofdstuk der eigenlijke wetten (want het IXde bevatte slechts bijvoegselen) het goede werk de kroon moest opzetten. Men moest toonen, dat de Souverein, die eene geschreven Grondwet had geëischt, om de Souvereiniteit aan bepaalde vormen te onderwerpen, bovenal het edel doel had gehad: Godsdienst en verspreiding van licht en kennis, zonder welke geen godsdienst meer redelijk kan zijn, als den grondslag van zijn staatsbestuur te doen beschouwen.

Hoe verstandig en welgezind de voorschriften zijn omtrent de onderscheiden godsdienstige gezindheden, in art. 133—140 (1814) behoef ik niet te vermelden; doch onmiddelijk op die artikelen volgt: „*Ter bevordering van godsdienst, als een vasten steun van den staat, en ter uitbreiding van kennis, is het openbaar onderwijs op de hooge, middelbare en lage scholen een aanhoudend voorwerp van de zorg der regering.*" En daar gewis niets den staat meer behoedt tegen inwendige onlusten, noch het zedelijk

 ge-

gevoel eens volks zoo algemeen bevordert, dan het verſpreiden van zekere onmisbare kundigheden onder de lagere volksklasſen, moest ook de Souverein uitdrukkelijk bepalen, dat Hij zich de zorg voor de armen en de *opvoeding der arme-kinderen*, als eene zaak van het hoogſte belang, wilde aanbevolen hebben. Het was tevens een vereerend zegel gedrukt op al het goede, dat ſedert 1795 gedaan was, ten behoeve der armen, wier verwaarloosde opvoeding en veronzedelijkte toeſtand in de Franſche omwentelіng de ijsſelijkſte gruwelen veroorzaakt had.

Hoe bij de tweede Commisſie, die van 1815, dit geheele Hoofdſtuk veranderd is, weten wij. Het Congres van *Weenen* kende de goelijke menſchen, die zoo gemoedelijk en herderlijk, brief op brief naar *Weenen* hadden geſchreven. Daarom gaf het Congres aan onzen Souvereinen Vorst gaarn vrijheid, om, bij het beklimmen van den troon der Nederlanden, zijne Grondwet, die met het toegewezen grondgebied van *Belgiën* gemeen moest worden gemaakt, te wijzigen naar de omſtandigheden met gemeen overleg; maar al wat dáár bepaald was omtrent het verleenen van gelijke beſcherming aan alle godsdienstige gezindheden, en het toelaten van allen, zonder onderſcheid hunner geloofsbelijdenis, tot waardigheden, ambten en bedieningen; dat moest ongeſchonden blijven, dáár mocht niets in veranderd worden. Het Congres bedoelde art. 134, en drukte dus het zegel op den voortreffelijken inhoud onzer ſtaatsregeling. *Belgiën* was niet met de Vereenigde Ne-

Nederlanden tot een Koningrijk verheven ter zijner eere, maar omdat het welbegrepen ſtaatsbelang van *Europa* en het zoogenoemde evenwicht dit vorderde. De vier groote Heeren, die het lot van *Europa* in handen hadden, bekennen het oprechtelijk. Ik heb het Tractaat hier voor mij liggen, en wil U de bedoelde woorden afſchrijven: „ ... *afin d'établir un juste équilibre en Europe et de constituer les* PROVINCES UNIES *dans des proportions qui les mettent à même de soutenir leur indépendance par leurs propres moyens*, LEUR *assure les pays compris entre la mer, les frontières de la France et la Meuse.*" Het zoude dus beſpottelijk zijn geweest, om heden een troon op te rigten, waar den volgenden dag een gemijterde Bisſchop zijn altaar boven op zette; ook diende men wel een weinig eerbied te hebben voor den Souvereinen Vorst van een machtig rijk, die in de liefde zijner onderdanen een onuitputtelijke ſchatkist had, en regeerde, gelijk het Nederlandſche Volk ſedert 1575 te vergeefs gewenscht had, geregeerd te worden.

Ik ben wederom al te breed. Ik gevoel het zelf. *Copia facit inopem.* Er komt mij zoo veel te gelijk in den zin, dat ik niet weet, wat het eerst, en wat het laatst te melden. Om kort te gaan, het onvoorwaardelijke art. 134 onzer eerſte Grondwet, geëikt en geſtempeld te *Weenen*, werd in art. 11 en art. 192 onzer tegenwoordige Grondwet overgebragt. Dan, er kwam een afzonderlijk Hoofdſtuk bij, getiteld: *van de Godsdienst.* Het laatste Hoofdſtuk echter

 werd

werd toegewijd aan *het Onderwijs en Armbestuur.* In het Rapport toont de Commissie van herziening de gronden aan van het natuurlijk verband dezer artikelen. Nu werd art. 140 der eerste Grondwet in twee artikelen gesplitst, in art. 226 en 227. Het luidde nu niet meer: „*Ter bevordering van de Godsdienst, als een vasten steun in den staat, en ter uitbreiding van kennis in het openbaar onderwijs.*" — Neen! maar het luidde eenvoudig dus: *Het openbaar onderwijs is een aanhoudend voorwerp van de zorg der regering.* Het scheen wel, dat men aan de weerspannige tegenstrevers van het Weener Congres, en van art. 134 der Grondwet geen ergernis geven, noch het onderwijs beschouwen wilde als middel ter bevordering van Godsdienstigheid en verlichting. Maar nu kwam er, gelijk ik mij verbeeld, een ander in de Commissie uit den hoek, die meer op de hoogte van zijn tijd was. Deze wilde de verongelukte schoone woorden: *uitbreiding van kennis*, zoo mogelijk, nog redden. Hij drong dus aan op eene uitgedrukte verordening, omtrent de vrijheid van de drukpers. In het charter stond het immers ook! en zoo verscheen art. 227 in de wereld.

De Hollandsche Commissie-leden zeiden misschien glimlachende: och, het is eigenlijk overbodig. Wij weten bij ons te lande niet, wat het is: iemand te beletten om te schrijven, zonder voorafgaand verlof: daarom heeft de Koning ook dadelijk, in de eerste dagen zijner Regering, de drukkende Fransche wetten

ten op den boekhandel opgeheven, doch willen de Heeren er een afzonderlijk artikel van maken, *per nos licet*, het is ons wel." En nu fchreef men: „*La presse étant le moyen le plus propre à repandre les lumières, chacun peut s'en servir pour communiquer ses pensées, sans avoir besoin d'une permission préalable etc.*

Wat wordt hier veroorloofd? Het, zonder voorafgaand verlof, mededeelen, en wel in gedrukte fchriften, van zijne gedachten [*ses pensées*]. In het Nederlandsch ftaat er bij: *en gevoelens*, offchoon *pensées* wel het eerfte, maar niet het laatste uitdrukt.

Het kenmerk alzoo van de vrijheid van drukpers is hier gelegen: in het niet noodig hebben van eenig voorafgaand verlof. Hoedanig verlof in *Zweden*, bij voorbeeld, geëischt wordt, dat zich terecht op zijne krachtige vertegenwoordiging beroemen mag. Ik haal *Zweden* aan, omdat ik U H. Geb. altijd met ophef van de gefchiedenis en letterkunde van *Zweden* hoor fpreken. Maar verder. Ik wil de woórden van art. 227 niet te fcherp ontleden, offchoon anders de opmerking op de kracht en beteekenis der woorden, den weg leidt tot de kennis der zaken. Liever ga ik dus voorbij, dat de *gedachten (pensées)*, die men volgens gemelde wet zonder verlof mag verfpreiden, zoodanige worden veronderfteld te zijn, die tot doel hebben: *uitbreiding van kennis en voortgang van verlichting* of zoo als er eenvoudiger in het Fransch ftaat: *pour répandre les lumieres.*

 Dan

Dan, nu volgt de tempering dezer vrijheid. In *Zweden* neemt het toegeftaan verlof om uit te geven, alle verantwoordelijkheid voor den fchrijver weg: hier integendeel moet de verantwoordelijkheid noodwendig na de uitgave volgen. „ *Néanmoins*, lezen wij, *tout auteur*, *imprimeur*, *éditeur ou distributeur est responsable des écrits*, *qui blesseraient les droits soit de la société soit d'un individu.*" Ook deze plaats der wet is in den Nederlandfchen tekst niet geheel dezelfde gebleven: „ *blijvende nogtans elk voor hetgeen hij fchrijft*, *drukt*, *uitgeeft of verfpreidt*, *verantwoordelijk aan de maatfchappij of bijzondere perfonen*, *voor zoo verre dezer regten mogten zijn beleedigd* "

U H. Geb. ziet het duidelijk. In den Nederlandfchen tekst is en blijft de fchrijver verantwoordelijk aan de maatfchappij of [aan] bijzondere perfonen. In de Franfche vertaling integendeel ftaat alleen: dat hij verantwoordelijk is voor gefchriften, die de rechten — van bijzondere perfonen mochten beleedigen.

Het onderfcheid is waarlijk niet gering, als wij op de gevolgen zien. De Nederlandfche tekst is den lasterfchrijver veel genadiger dan de Franfche. Het zal hem toch niet hetzelfde zijn, of hij onvoorwaardelijk verantwoordelijk is, en alzoo op rechterlijk gezag uit eigen beweging kan worden vervolgd, dan of hij verantwoordelijk is — aan bijzondere perfonen. Is hij hun alleen voor zijn hoonen en fmaden verantwoordelijk, dan kunnen ook zij alleen hem tot ver-

ant-

antwoording oproepen, en houdt fchroomvalligheid of onverfchilligheid of medelijden hen terug, dan moge de openbare aanklager toezien, en moet den beleediger van de rechten zijner medeburgers ongeftraft en onvervolgd laten. Nog ben ik niet, waar ik komen wilde.

Wat beteekent het „ verantwoordelijk te zijn?" Wat, het beleedigen van de rechten der Maatfchappij of van bijzondere perfonen? Bij vele andere algemeene bepalingen in de grondwet, ftaat er telkens bij: dat dit nader bij eene wet zal geregeld worden. Art. 8 van het Charter erkent reeds zulk eene wet. Hier vinden wij niets van dien aard. In dit artikel zelf moet dus eene zekere beteekenis liggen, zal het niet eene fchoonklinkende en ijdele uitdrukking worden. Dat men mag fchrijven zonder verlof, dat is duidelijk: dat men er verantwoordelijk voor is, dat is ook duidelijk; doch, hoe men verantwoordelijk is, en voor welke rechtsbeleedigingen aan Maatfchappij of bijzondere perfonen — ftem mij toe — dat is zeer onduidelijk, of liever, het is niet uitgedrukt, en de wet fchijnt het als bekend te veronderftellen. Het verdient ook alle opmerking dat het artikel niet van den fchrijver alleen fpreekt, maar zelfs van den drukker, van den uitgever, van den verfpreider des rechtfchennigen fchrifts.

Moet men dus niet bijna befluiten, dat het tweede gedeelte der wet hare eigene bepalingen, in het eerfte gedeelte, zoo veel mogelijk, heeft willen beperken? Voeg hierbij, dat het volgende

art. 228 ten bewijze ſtrekt, hoezeer men deze verantwoordelijkheid, waar de inwendige rust des ſtaats zoo naauw mede verbonden is, als een gewichtig voorwerp heeft beſchouwd van de ſtaatszorg der Regering: want het laat er op volgen: *les administrations de bienfaisance et l'education des pauvres sont envisagées comme un objet* NON MOINS IMPORTANT *des soins du Gouvernement.*

Die art. 227 ontwierp, bragt waarſchijnlijk ook art. 228 uit het oorſpronkelijk Nederlandſche van art. 141 (1814) in het Fransch over, en deed alzoo door de woorden *Comme un objet non moins important* het verband tusſchen deze drie art. nog ſterker uitkomen, dan de Nederlandſche tekst het deed. Dagelijks ontmoet ik bij het vergelijken der beide talen, waarin onze Grondwet heeft moeten geſchreven worden, nieuwe bewijzen, dat de eene tekst niet altijd even naauwkeurig op den anderen gelet heeft. *Opvoeding der arme kinderen* in art. 228, is in het Fransch: *éducation des pauvres*, zoodat het zich niet bij kinderen bepaalt. Art. 141 (1814) waaruit art. 228 is afgeſchreven, bezigt voorzichtiger *arm-kinderen.* Want deze alleen, en niet alle *arme* kinderen, zijn onder opzicht van armbeſturen. Dan dit in het voorbijgaan. En nu ter zake.

Als het waar is, dat de aanhoudende zorg van het openbaar onderwijs, van het arm-beſtuur, van de opvoeding van armen, en bovenal van de Godsdienst (in het hoogst gewichtige artikel 196, dat in de vorige Grondwet niet ſtaat) aan den Koning is

aan-

aanbevolen, dan volgt noodwendig, dat ook het tusſchen geplaatſte artikel, over de vrijheid om zijne gedachten te openbaren door de drukpers, als het eigenaardigst middel om verlichting te verſpreiden, hier voorkomt als een even belangrijk voorwerp van 's Konings zorgen. Onderwijs is zonder goede boeken niet denkbaar. Zal de Koning het openbaar onderwijs handhaven, zal hij de opvoeding der armen behartigen, zal hij de godsdienst beveiligen, dan behoort hij ook het eigenaardigſte middel te handhaven, dat hiertoe ſtrekt: het vrije uitgeven van geſchriften uit alle mogelijke deelen van wetenſchap, kunst en letteren, hoe ook de vorm en inhoud moge wezen. Dan dit grondwettig middel zou geweldig kunnen belemmerd worden. Vraagt U. H. Geb. hoe ik dit meen? — Heeft niet de Geestelijkheid altijd geëischt, dat boeken over godsdienſtige onderwerpen vooraf kerkelijk zouden goedgekeurd worden? Nu waarborgt de grondwet de onbepaalde vrijheid, en wierd ooit eenige *kopij*, wat ook de inhoud mochte zijn, van de pers opgehaald, de ſchrijver zou tegen den Koning zelven kunnen ſtaande houden, dat zijn recht beleedigd, en de grondwet in hem geſchonden was; want om de pers als middel tot openbaarmaking zijner gedachten te bezigen, daartoe heeft niemand, wie hij ook zij, eenig verlof noodig. Dit is de ééne zijde van de wet. De keerzijde is deze: zoodra het geſchrift in het licht is, dan eindigt het recht des ſchrijvers op zijne geopenbaarde gedachten; en het

recht

recht der Maatſchappij vangt er op aan. Toen hij nog de pers als het doelmatigst middel gebruikte, kon hij elk beletſel eene beleediging van zijn recht noemen; maar nu het boek van de pers is, en de wijde wereld ingaat, ſtaat hij aan elken aanval bloot, die of geheel de Maatſchappij of elk bijzonder perſoon op hem zou willen doen, om rekenſchap te vragen, waarom hij, door zijn recht op de pers, hun recht op eer en achting heeft te kort gedaan.

Dit is, naar mijn inzien, de geest of liever de eigenlijke inhoud van art. 227. En is nu het eerſte lid der allerbelangrijkste wet aan 's Konings zorg toebetrouwd, dan is het voorzeker het tweede lid niet minder. Beſchermt Hij de rechten des ſchrijvers tegen alle censuur en alle aanmatiging eener wantrouwende policie: Hij beſchermt niet minder de rechten van de Maatſchappij en van alle de bijzondere perſonen, die, vereenigd, het zedelijke wezen der burger-maatſchappij bevatten, dat Hij regeert en beheert.

Staande op dit verheven ſtandpunt heeft de opſteller dezer wet aan geene bijzondere wetten behoeven te denken, die eerst door naauwkeurige bepalingen zouden omſchrijven, wat men zou te verſtaan hebben door het beleedigen bij geſchrifte van de rechten der Maatſchappij, of der bijzondere perſonen. Moest eerst eene andere, en nadere wet dit ontvouwen, dan zou dit artikel in de ſtaatsregeling zelve duister zijn, en uitlegging noodig hebben. En, wáár behoort duidelijkheid meer in acht genomen, wáár uitlegging

van

van twijfelingen minder te pas te komen, dan in de Grondwet?

Neen! het moest aan het achtbaar Hoofd des ſtaats overgelaten worden, welke maatregelen hier als de heilzaamſte en rechtvaardigſte vast te ſtellen. Bij eene natie, die het gevoel van zedelijkheid en betamelijkheid in zoo groote mate bezit, kan de Vorst, met edelen zin voor het heil zijner dierbare onderdanen bezield, veel, zeer veel tot ſtand brengen, dat elders naar de vroome droomerijen eens dwepers zou gelijken. Ik weet wel, dat zelfs de geringſte ſtraf uit eene bepaalde wet behoort te komen, ten waarborg tegen alle willekeur. Ik bedoel dus geene koninklijke beſluiten, die nooit de plaats van wetten mogen bemachtigen, of zonder wet ſtraffen opleggen. Wat baten ook eigenlijke ſtraffen tegen misdaden, die haar grondſlag hebben in bedorvenheid van zeden, en in vreugdegenot over eens anders verdriet?

Beter is het, de misdaad te voorkomen, dan ze te ſtraffen; of, als zij bedreven is, zóó te ſtraffen, dat ſchande en minachting meer dan boete en gevangenis het verdiende loon worde van hem, die de Maatſchappij of hare burgers gehoond heeft.

Zeer veel kan bevorderd worden door den openlijk verklaarden wil des Konings aan alle ambtenaren in Provinciën, in ſteden, en gemeenten, dat zij ſtreng hebben toe te zien op de zedelijkheid hunner onderhoorigen. Menig burgemeester geeft, als bij formule, getuigenis af van iemands goed gedrag, zonder ooit eenig onderzoek naar zijn gedrag te hebben gedaan.

Er

Er zijn er misschien, die voor verrichte ambtsdiensten eene jaarwedde van den Koning ontvangen, met de eene hand, en met de andere het salaris van den Courantier, voor hunne vuige schimpschriften tegen den Koning.

Zou een Hoogleeraar, die zijne toehoorders in het openbaar stellingen liet verdedigen tegen godsdienst of staat, of, gelijk wij plegen te zeggen, *contra Deum aut Principem*, niet een onwaardig ambtenaar zijn?

Ik hoorde onlangs van eene Akademie, waar zelfs studenten de onbescheidenste dagbladen schreven. Hoe meer dit hier van onze zeden en gewoonten verwijderd is, en, gelijk ik vertrouwe, ook verwijderd zal blijven, hoe sterker het mij trof. Zou de senaat zulk een ontijdig schrijver, die het hoofd van zijne medestudenten op hol brengt, niet mogen heenzenden?

Men verzekert mij, dat de gevaarlijkste opstellen uit de pen komen van jeugdige pleitbezorgers, die zich een naam willen maken, gelijk de jonge Romeinsche redenaars: doch deze bepleitten hunne gerechtelijke aanklachten voor den Rechter. De onze lasteren tot geneuchte van het wufte publiek. Waarom zal Hof en Rechtbank, die dagelijks recht spreken in naam des Konings, den pleitbezorger ongemoeid voor de balie dulden, die scheldt, en schimpt, en oproer predikt? Hij is reeds schuldig door het verbreken van zijn eed, waarbij hij getrouwheid heeft gezworen aan den Koning! getrouwheid te zweren, zonder ontzag te betoonen, is een ijdele klank, en eedbreuk.

Op

Op deze wijze zouden de ambtenaren, zonder hunne macht te buiten te gaan, op ſtrenge vermaning des Konings, veel kwaad kunnen keeren en voorkomen. Zal het den ambtenaar, die, door zijne bekwaamheid en onbeſprokenheid, eerbied behoort in te boezemen, zoo moeijelijk vallen, om ijdele en verdoolde jongelieden te recht te brengen, en hen door de vrees van de onvermijdelijke gevolgen af te ſchrikken? Die gevolgen mogen dan geene ſtraffen zijn; zij brengen ſchande mede bij alle weldenkenden, en ſchande prikkelt niet zoo tot misdaad als ſtraf.

En zou de Koning zelf niet het volkomenſte recht hebben, om den ambtenaar te verwijderen, die, of door opzettelijke nalatigheid medeplichtig bleek te zijn, of veel meer zelf de pen had beſtuurd? Is ieder burger, zonder onderſcheid van rang of geboorte, benoembaar tot ambten, bedieningen en waardigheden, hij zij niet meer benoembaar, voor zoo veel dit van den wil des Konings, of van het kiesch gevoel des volks afhangt, als hij door ſchriften de maatſchappij heeft beleedigd, die hij wellicht door zijne talenten had kunnen opluisteren. Zoo verkeerd als het is, om iemand, die, in welke betrekking ook, eene afgevraagde, eerlijke ſtem tegen den wensch der Regering uitbrengt, gemelijkheid en ontevredenheid te toonen, even zoo verkeerd oordeel ik het, waardigheden en eeretitels aan ambtenaren en edelingen te laten behouden, die, niet door cordate ſtem tegen eene wet, maar

langs

langs allerlei zijwegen, de handelingen van het Gouvernement verhinderen, of in een hatelijk daglicht ſtellen. Ja, waarom zou ik niet zeggen, wat ik meen? Figureren op de tallooze Petitielijsten de namen van ambtenaren, die zich beklagen, dat de Regering het volk grieven aandoet, terwijl de edele gezindheid des Konings hen moest beſchamen, zij behooren oogenblikkelijk ontbonden te worden van alle onteerende ambtsbetrekkingen, bij een zoo grievend Gouvernement. Zal het Hoofd van den ſtaat niet kunnen betrouwen op zijne Dienaren, die hem verandwoordelijk zijn, die zijne wetten moeten uitvoeren, en zijne bevelen handhaven, op wie zal hij zich dan verlaten? Het zou hier een beſtuur worden, dat tegen zich zelven verdeeld is, en dus niet beſtaan kan. Zal de maatſchappij het toevluchtsoord zijn, hetwelk eenig en alleen onze rechten kan verdedigen tegen onrecht, en zal de Souvereine beſchermer dier maatſchappij, met de Grondwet in de hand, niet kunnen gebieden: dat niemand, op verbeurte zijner gunst, de rechten dier maatſchappij door eerſchennige ſchriften kwetse?

Alles lost zich op, hoe meer ik het doorzie, in het hooge, reine begrip van zedelijkheid, die bij de ouden op de waggelende grondvest der wijsbegeerte ſtond, maar in onzen ſtaat geſchraagd wordt door Godsdienst. En toch was het zeggen van PLATO een' Christen waardig, als hij geene rust aan de volken durfde belooven, zoo lang niet de Vorsten, die op den troon zitten, wijsgeeren zouden zijn.

Dat

Dat deze eisch eene andere ſtrekking heeft, dan wij in de ſcholen aan het woord wijsgeer hechten, ſpreekt wel van zelfs. Helderheid en diepte van inzichten bij het onderzoeken; voorzichtigheid en onpartijdigheid bij het beoordeelen; vastheid van beginſelen in het uitvoeren; bij dreigende gevaren fierheid van moed, en onwrikbaarheid van karakter; en in alle handelingen en betrekkingen beminnelijke goedheid des harten; zulke deugden te bezitten, heette immers ook wijsgeer te zijn! zulk een wijsgeer werd de ware gelukkige genoemd; en is hij nu tevens Vorst, is hij tevens Christen, is hij Prins van Oranje, dan maakt hij ook zijn volk gelukkig, dat uit liefde en dankbaarheid, meer dan uit vrees voor wet en ſtraf, onedele daden verfoeijen, en zelfs de boozen tot zwijgen zal brengen!

Ik geloof waarlijk, dat ik mij verbeeld, eene verhandeling te ſchrijven, en geen brief. Vergeef mij dien geſpannen toon. Het is onbeleefd, in een brief te kladden; anders haalde ik er de pen door; doch het ſtaat er nu, en voor het geen ik ſchreef, durf ik de Franſche eedformule gebruiken. Ik heb, voor zoo veel ik mij bewust ben, de waarheid gezegd, „en niets dan de waarheid," kon ik er bijvoegen: en de geheele waarheid; want wist ik alles wat hier waarheid was, en ten bewijze behoorde bijgebragt te worden, geloof mij, ik zou er niet zoo karig mede wezen, als de wijsgeer bij VAN HOGENDORP in zijne *Bijdragen*, die ernstig verzekerde, dat, als hij zijne hand vol waarheden had, hij ze geſloten zou houden, om zijne ge-

moedsrust niet te flooren. Hij was gewis een fijne egoist, en het *vitam impendere vero* kan zijn levensregel niet geweest zijn.

Maar de laatste bladzijde is bijna vol gefchreven, en ik durf er geene nieuwe meer bijvoegen, offchoon ik U nog veel had te vragen, en veel mede te deelen. Wij hopen hier allen, dat de vergadering niet lang meer dure, en ons vertegenwoordigend driemanfchap, dat wij eeren, ook als het tegenftemt, fpoedig in *Leiden's grijze vest* moge terugkomen.

In dit blijde vooruitzicht teeken ik mij, met de U bekende gevoelens van verfchuldigde hoogachting,

Hooggeboren Heer,

Uw Hooggeb. Geh. Dienaar

C. J. VAN ASSEN.

Leijden,
8 Maart 1829.

PS. Hetgeen ik in mijn vorigen reeds twijfelachtig fchreef, over den dichter ANAXANDRIDES, en den ouden uitlegger van ARISTOTELES, is niet meer twijfelachtig voor mij. Het verhaal is eene onwaarheid. De een heeft den anderen nagefchreven. Onze Profesfor Bibliothekaris heeft het critisch voor mij onderzocht, en ik geloof hem altijd gaarn; want gelijk U.H. Geb. weet, hij leeft zoo vroom niet met de Bibliotheek, als die abt in 't Escuriaal, die nog nooit zijn hand naar den hem toevertrouwden fchat had uitgeftoken.

IV.

FRAAIJE LETTEREN

EN

MENGELWERK.

GEDACHTENIS-REDE

OP

JOHANNES PIETER VAN CAPPELLE,

uitgesproken op den 16den December 1829, in de Maatschappij FELIX MERITIS,

DOOR

Mr. *D. J. VAN LENNEP.*

Hooggeachte Bestuurderen en Leden van deze verdienstelijke Maatschappij! en Gij allen, die deze plegtigheid met uwe tegenwoordigheid vereert,

ZEER AANZIENLIJKE TOEHOORDERS!

Ik heb mij heden van een treurigen pligt te kwijten. Meermalen reeds moest ik als Redenaar optreden, om de gedachtenis van voor mij onvergetelijke Leermeesters te vieren: nog nimmer was mij de droevige taak te beurt gevallen, van deze hulde aan eenen hartelijk geliefden leerling te bewijzen. Maakte toen het gevoel van bijna kinderlijke genegenheid voor de groote mannen, die eenmaal ook aan mij tot leidslieden verstrekt hadden, het vervullen van den mij aanbevolen rouwpligt moeijelijk, thans schokt mij geen mindere aandoening

bij de ſtraks opkomende herinnering, dat hij, van wien ik ſpreken ga, een der eerſten, ja de allereerſte was, die aan mijn onderwijs en zorg door vorderingen en genegenheid beantwoordde, en wiens vroeg verkregen roem mij met bijna vaderlijke wellust ſtreelde. Offchoon hier het verſchil van jaren minder was, dan doorgaans tusſchen leermeester en leerling, de betrekking zelve echter doet het mij beſchouwen, als met den gewonen loop der natuur ſtrijdig en voor mij bedroevend, dat *ik* VAN CAPPELLES nagedachtenis moet vieren. Ik kan hem deze hulde niet toebrengen, zonder dat mij het ontijdige van zijnen dood met hernieuwden hartelijken weedom treft.

Er is echter ook veel, MM. HH., dat mij bij den aanvang van mijne rede ſterkt, bemoedigt en opbeurt. Uwe verſchijning zelve hier ter plaatſe, de ſtemming dezer achtbare vergadering, geheel de zorg dezer verdienstelijke Maatſchappij om aan hem, die ook haar tot luister ſtrekte, een welvoegelijk offer van erkentenis te brengen, alles wat zich thans hier aan mij vertoont, geeft mij de genoegelijke zekerheid, dat hier velen mijner ſtadgenooten met mij eenſtemmig denken en gevoelen, dat hier de herinnering aan VAN CAPPELLES deugd en gaven, bij allen aangenaam en welgevallig zijn zal. Zoo gaat dan hier de eer, aan achtbare mannen bij hun leven toegekend, met hunnen dood niet ſtraks verloren; zoo blijft het dankbaar gevoel van hetgeen men bij hun leven in hen waardeerde en bewonderde, hier, ook na hunnen dood nog werkzaam, en

wil

wil zich openlijk en met der daad vertoonen. Deze gedachte heeft in het algemeen voor mij iets ſtreelends, doch nu, daar het VAN CAPPELLE in 't bijzonder geldt, heeft zij iets dat mij verkwikt en troost. Het doet mij wel, eene gezindheid, die aan *Amſterdam* tot eer verſtrekt, in deze bij uitnemendheid Amſterdamſche inſtelling, ook in dit geval en voor dezen mij zoo dierbaren vriend, aan den dag gelegd en gehandhaafd te zien. Maar, niet minder dan deze uwe gezindheid, ſtreelt en verkwikt mij de beſchouwing van hetgeen ik geroepen ben U voor te ſtellen. Neen! Het is geen moeijelijke taak, eenen algemeen geachten, algemeen beminden man te prijzen. Ik heb hier geene klippen te vermijden, geene zwakheden te verſchoonen, geene gebreken te ontveinzen, geene feilen te bedekken. Ik kan bloot de waarheid openleggen, en deze openlegging zal eene genoegzame loffpraak zijn. Ik behoef mij ook weinig te bekommeren, hoe ik mijne redevoering met kunst zal inrigten. Ik behoef niet naar bloemen ter opſiering, naar invlechtſels ter aanvulling om te zien. Ik heb niets te doen, MM HH, dan U van CAPPELLES levensloop te ſchetſen. Dit zal voldoende zijn, om U den man in al zijne waarde te doen kennen. Ik moet, over VAN CAPPELLE ſprekende, trachten even eenvoudig te zijn, als hij was.

Overtollig ſchijnt het, daar van hem mijne rede zijn zal, uwe aandacht en welwillenheid op mijne voordragt in te roepen. Maar ik moet om uwe toegevenheid verzoeken, waar ik nu en dan ge-

 nood-

nóodzaakt zijn zal, over mij zelven te fpreken. Ik weet, en dit mede bemoedigt mij, dat VAN CAPPELLE op zijn laatste ziekbed aan mij gedacht heeft als dengenen ook, die meest naar waarheid van hem zoude kunnen getuigen en van wiens oude vriendfchap hij zoodanige dienst het meest begeeren zoude. Ook bij mij beftaat wederkeerig de bewustheid, dat deze vriendfchap, die van zijne jeugd af aan, gedurende dertig jaren, onafgebroken ftand hield en bij mij ook met zijnen dood zelven niet heeft opgehouden, boven vele anderen mij in ftaat ftelt om van hem met juistheid te gewagen. Maar ik kan ook daardoor niet vermijden van mijne vroegere en latere betrekking tot hem, van onzen omgang, van het vertrouwen, dat hij in mij ftelde, eenigzins omftandiger te fpreken. Houdt mij, bid ik U, MM HH! dit ten goede en let voorts minder op hetgeen in mijne voordragt te berispen valt, dan op hem, met wiens gedachtenis in U ga bezig houden.

JOHANNES PIETER VAN CAPPELLE werd geboren te *Vlisfingen*, den 9[den] April 1783, uit ouders van den deftigen burgerftand, met name FRANÇOIS VAN CAPPELLE en JACOBA ELISABETH ROCHUSSEN JONGERHELD. Hij was de oudfte van zes kinderen, twee zonen en vier dochteren. In zijne eerfte jeugd ging hij ter fchole te *Koudekerke* in *Walcheren*, waar hij eerst van den plaatfelijken fchoolmeester onderwijs ontving en vervolgens bij den Predikant SCHORTINGHUIS inwoonde. Aldaar werd hij onderwezen in de oude talen, met oogmerk om

na-

naderhand tot de Godgeleerdheid te worden opgeleid, waartoe hij reeds vroeg eene groote genegenheid had aan den dag gelegd. Op dit onderwijs viel echter niet veel te roemen. Gelukkig voor hem, dat toen hij omtrent elf jaren oud was, zijne ouders naar *Leyden* verhuisden, waar hij de latijnsche scholen bezocht met zoo loffelijke ijver en vrucht, dat hij op alle klasfen den eersten prijs behaalde. In 1797, veertien jaren oud zijnde, werd hij tot het academisch onderwijs toegelaten en woonde hij de lesfen bij van RUHNKENIUS, evenwel slechts gedurende een zeer korten tijd, daar reeds in Mei van het volgend jaar RUHNKENIUS door den dood aan de letteren ontrukt werd. Ook verlieten VAN CAPPELLES ouders in dat jaar *Leyden*, om zich met der woon te *Amsterdam* te vestigen. Hier beoefende hij de oude letteren gedurende één jaar onder den Hoogleeraar WYTTENBACH, die intusschen tot opvolger van RUHNKENIUS naar *Leyden* beroepen werd, en dien post na eenige bedenking in het voorjaar van 1799 op zich nam. Aan mij, als door Curatoren van het Athenaeum tot opvolger van WYTTENBACH benoemd, gaf in September van dat jaar de jonge VAN CAPPELLE zijne begeerte te kennen, om ter voorzetting zijner studiën nu ook mijne lesfen over de oude talen bij te wonen. De leerling, die geenszins onvoorbereid, noch als nieuweling tot mij kwam, maar reeds onderwijs genoten had van RUHNKENIUS en WYTTENBACH, moest natuurlijk door mij meer bijzonder worden opgemerkt. Ik had den mij opgedragen post, met vurige

bereidwilligheid aanvaard, daar en de neiging van mijnen geest mij tot letteroefeningen dreef en ik in een tijd van buitenlandſchen krijg en binnenlandſche onrust het Hoogleeraarambt als eene gewenschte haven en voor mij zoo rustige als aangename wijkplaats beſchouwde. Maar ik had mij de moeijelijkheden van dat ambt niet ontveinsd, en het was niet zonder ſchroom en huivering, dat ik den leerſtoel van WYTTENBACH ging bekleeden. A! mijn ſtreven was, om eenigzins in mijn onderwijs aan dat van RUHNKENIUS en WYTTENBACH gelijk te zijn. Op hem alzoo, die de leerling van beiden was geweest, vestigde zich in 't bijzonder mijne aandacht, om te ontdekken of hij eenige overeenkomst vond; of hij dezelfde vorderingen maakte onder mijne leiding, als vroeger onder die van zoo groote meesters. Ik ſloeg bij elke les zijne houding, zijne oogen, zijne antwoorden, boven anderen en bij uitſtek gade. Dikwijls onderhield ik mij met hem ook na de les. Wederkeerig had dit ten gevolge, dat VAN CAPPELLE, die, als nieuweling bij RUHNKENIUS gekomen, al ſpoedig dat glansrijk licht had zien uitgaan en van deszelfs laatste ſtralen niet dan flaauwe en dikwijls door ziekte afgebroken flikkeringen had genoten, die ook van WYTTENBACH, als reeds door de zorgen zijner aanſtaande verhuizing naar *Leyden* afgetrokken en voorts meest met oude leerlingen bezig, niet bij uitnemendheid was opgemerkt geworden, zich door mijne oplettenheid aangemoedigd en geſtreeld vond, meer en meer in ijver ook tot eigene oefeningen ontſtak en

voor

voor de vorderingen, die hij nu dagelijks, grootere ſteeds en grootere, maakte, mij geheel zijn' dank toewijdde. Zoo werd al ſpoedig tusſchen ons eene wederzijdſche hartelijke genegenheid geboren. Intusſchen bezocht VAN CAPPELLE niet ſlechts mijne lesſen, maar ook die van den Hoogleeraar WALRAVEN over de Oosterſche talen, en bij den Heer CHR. BRUNINGS, welke op dien tijd de plaats van den afwezigen Hoogleeraar VAN SWINDEN waarnam, die over de wis- en natuurkunde. Het was toen niet zeer gemeen, dat ſtudenten in de Godgeleerdheid deze lesſen bijwoonden. Eigene keuze en aanleg dreven VAN CAPPELLE derwaards. Hierdoor werd ook de aandacht van den Heer BRUNINGS meer bijzonder op hem gevestigd, en ontſtond dus ook hier tusſchen leermeester en leerling ſpoedig eene naauwere betrekking, die voor de vorderingen van laatstgemelden zoo voordeelig was, dat BRUNINGS, door dezelve getroffen, VAN CAPPELLE aanſpoorde, om de wiskundige wetenſchappen tot het hoofddoel zijner ſtudiën te maken, daar, bij het gering getal der genen, die dezen weg bewandelden, hij met zijnen aanleg meer kans had om zich loffelijk hierdoor te onderſcheiden, dan wanneer hij met honderd anderen zich op de Godgeleerdheid bleef toeleggen. Deze redenen vonden bij VAN CAPPELLE ingang, en deden hem werkelijk van voornemen veranderen. Mij mishaagde dit geenzins, om dat ik hem nog ſteeds in zijne letteroefeningen met denzelfden ijver zag voortgaan, en alzoo de hoop mogt voeden, dat, gelijk vroeger

bij

bij NIEUWLAND, zoo ook hier bij VAN CAPPELLE wiskunde en letteren zich niet in den weg ſlaan, maar te zamen een voortreffelijk geheel zouden opleveren.

Aangenaam was mij ſteeds het denkbeeld geweest van een naauw en zusterlijk verband, tusſchen wetenſchappen en letteren, zoowel als tusſchen de wetenſchappen onderling, en ik, zelf nu eenmaal de letterkundige loopbaan ingetreden, had het mij als tot een' pligt gemaakt, om, zooveel ik kon en vermogt, dat verband meer en meer te helpen daarſtellen en bevestigen. Het verheugde mij daartoe zoo ſpoedig de gelegenheid te zien geboren worden; waarom ik dan ook niet aarzelde, aan mijne leiding en aanwijzingen voor VAN CAPPELLE dadelijk eene andere rigting te geven, geheel ſtrekkende naar het nieuwe doel, dat hij zich voorſtelde. Ik beloofde mij daarvan goede vruchten voor de wetenſchappen, roemrijke uitkomsten voor den ijverigen jongeling en een groot genoegen voor mij zelven. In geen opzigt heb ik mij bedrogen gevonden.

Er is, MM HH, in de ſchriften der ouden veel, dat tot wis- en natuurkunde betrekking heeft. De vroegere letterhelden van de 16de en het begin der 17de eeuw, SCALIGER, CASAUBONUS, SALMASIUS, de geleerde Jeſuïten, PETAVIUS en HARDUINUS, hebben bij hunnen arbeid niet alleen die onderwerpen geenzins verwaarloosd, maar zelfs dit meer ernſtig en zaakrijk gedeelte der oude letteren als bij voorkeur, ter behandeling gekozen. Zij hebben over hetzelve veel licht verſpreid, maar niet alles kunnen nagaan

en

en behandelen. Er bleef alzoo voor hnnne opvolgers nog veel ter bearbeiding overig. Dan de meesten van dezen waren taalgeleerden, wier nafporing meer op woorden, dan op zaken hechtede; of voor wie in de fchriften der Ouden het bevallige van den vorm fchier alles was. Reeds RUHNKENIUS klaagde hierover in zijne bekende lofrede op HEMSTERHUIS, maar gaf echter zelf het voorbeeld niet om het lang verwaarloosde weder op te vatten. Hiertoe wordt eene bijzondere aanleg vereischt, die in RUHNKENIUS misfchien niet gevonden werd; gelijk hij ook waarfchijnlijk door zijne klagt meer die genen heeft willen berispen, die, of uit gemak zich aan elk onderzoek van ftrengeren aard onttrekken, of uit wanbegrip als eene fcheidsmuur tusfchen fraaije letteren en wiskundige wetenfchappen oprigten, maar geenszins met fommigen aan elken letteroefenaar de verpligting heeft willen opleggen, om zich in wis- of natuurkundige befchouwingen te verdiepen. Wie daartoe geen aanleg heeft, zal zich vruchteloos pijnigen, ja, tot nadeel zelfs van dat gene, tot hetwelk hij werkelijk aanleg bezit. Het is daarmede als met de dicht- en zangkunst, voor welke men van de natuur een bijzonderen zin moet ontvangen hebben. In VAN CAPPELLE paarde zich de zin en aanleg tot wiskunde aan echte zucht ter beoefening der Ouden, en zoo mogt men van hem verwachten, dat hij die werken of plaatfen van oude Schrijvers, welke, met de wiskunde in verband ftaande, tot hiertoe door verzuim of onvermogen nog niet opzettelijk behandeld, of genoegzaam waren toegelicht geworden,

den, bij voorkeur zoude opſporen, onderzoeken en behandelen, terwijl men zich dan ook tevens vleijen mogt met gewenschte vruchten van dit onderzoek, bij hetwelk zich taal- en wiskunde zouden vereenigen.

Grootelijks kwam het hier aan op de keuze van den ſchrijver, aan wien VAN CAPPELLE het eerst zijne krachten beproeven zoude. Hij beraadde zich hierover, niet ſlechts met mij, maar ook met den geleerden JERONIMO DE BOSCH, bij wien geen letterlievend jongeling ooit vergeefs om raad of hulp zich aanmeldde, en vooral met den Hoogleeraar VAN SWINDEN, toen aan het Athenaeum teruggekeerd, en wien VAN CAPPELLE zich gelukkig roemde, nu verder tot leermeester, raadsman en vriend te hebben. Het gevolg onzer overwegingen was, dat hij zijne eerſte vlijt beſteeden zoude aan het behandelen der werktuigkundige vraagſtukken (*Quaestiones Mechanicae*) van ARISTOTELES.

Hoe meer, hetgeen wij van de werktuigkunde der Ouden weten, in vele opzigten onze verwondering en verbazing wekt, hoe meer het ons ſmarten moet, dat van de grondbeginſelen dier wetenſchap bij de Ouden zoo weinig tot onze kennis gekomen is. Van dit weinige wordt een groot deel gevonden in het opgenoemde werk van ARISTOTELES; wiens wijdberoemde naam zelf aan het boek tot geene geringe aanbeveling ſtrekt; en echter, bij al de zorg door zoo velen aan andere werken van ARISTOTELES beſteed, had men tot hiertoe dit werk ſchier over het hoofd gezien, immers nooit anders dan

dan met oppervlakkige zorg behandeld. Bedorven was op vele plaatsen de lezing, aan wier verbetering men niet of naauwelijks gedacht had; allergebrekkigst en bijna onverstaanbaar de Latijnsche vertaling. Er was dus hier stof tot geleerden arbeid en het boek was dien arbeid waardig, tegen welken men dan ook minder had op te zien, bij den niet zeer grooten omvang van het werk. VAN CAPPELLE ondernam dus eene nieuwe uitgave dezer vraagstukken, in welke hij nevens het oorspronkelijke, door hem zooveel mogelijk hersteld, ook eene betere Latijnsche overzetting zoude geven, en, wat voorts in woorden of zaken nog duister zijn mogt, uit vergelijking van ARISTOTELES met zich zelven, of met andere oude Schrijvers ophelderen en verklaren. Handschriften en andere hulpmiddelen werden hem hiertoe mildelijk door zijne vrienden en begunstigers verschaft. Hij zelf erkent dit gul in de voorrede zijner uitgave, die eerst in 1812 in het licht verscheen, maar grootendeels voorbereid werd in den tijd, dien hij als leerling aan het Amsterdamsch Athenaeum doorbragt. Het bleek ons weldra, dat het ondernemen dier gewigtige taak in hem geene vermetelheid geweest was. Met dat al deden zich nu en dan voor hem zwarigheden op, over welke hij meende, met zijne leermeesters te moeten raadplegen. Nu (ik mag het niet verzwijgen, daar het met zoo zoete herinneringen voor mij verbonden is) gebeurde het wel eens, dat VAN SWINDEN, schoon hem deze of gene opvatting der zaak verkieslijk scheen, huiverig was omtrent woorden of

of taaleigen te beslisfen, terwijl ik op mijne beurt in twijfel stond, of de zin, dien mij eene, wat de taal betreft, schijnbaar goede lezing opleverde, werkelijk met den aard der zaak bestaanbaar was. Dit deed ons de noodzakelijkheid gevoelen van nu en dan, ter wisseling van gedachten over deze zwarigheden, bijeen te komen, en hieraan, MM HH! had ik uren dank te weten, die ik altijd onder de genoegelijkste van mijn leven tellen zal, daar zij mij VAN SWINDEN in al het beminnelijke van zijn' omgang en geleerdheid leerden kennen, en de vriendschap van dien grooten man jegens mij, meer en meer aankweekten en bevestigden. Telkens bewonderden wij de scherpzinnigheid van den ouden wijsgeer, wiens verklaring van een vraagstuk, al bleek zij ook bij het licht, in latere tijden over de wetenschap opgegaan, minder juist te zijn, altijd echter geestig en vernuftig kon genoemd worden: doch ook het ontluikend vernuft en de ijver van onzen jongen vriend, die te meermalen van onder duistere en hier en daar bedorvene uitdrukkingen, den echten zin des ouden Schrijvers met veel schranderheid had weten op te delven, baarden ons geen minder genoegen. Beiden moedigden wij hem aan om met rustigen, hoewel langzamen tred, in dezen zijnen arbeid voort te gaan, en door verdere beschaving meer en meer zijn werk te volmaken.

Intusschen mogt het reeds uit andere proeven blijken, dat hij VAN SWINDEN's lessen met vrucht bijwoonde. Eene verhandeling *over de verbetering der schutsluizen*, door hem aan het Bataafsch genootschap

der

der proefondervindelijke wijsbegeerte te *Rotterdam* ingezonden, werd door hetzelve waardig gekeurd om in de werken des genootſchaps het licht te zien: en, ook nog in deze zijne oefenings-jaren mogt hij de eer hebben, van in uwe maatſchappij, MM HH! bij het Departement der Natuurkunde eene verhandeling voor te dragen, *over de ſtads-Lantaarnen.*

Strekten deze eerſte openbare vruchten van wiskundigen arbeid, den jongeling tot merkelijke aanbeveling bij allen, die op de beoefening van dit toen te veel verwaarloosd vak prijs ſtelden, niet minder mogt daartoe dienen zijn bijzonder verkeer met mannen, ſedert lang in dat vak met roem bekend, welke VAN CAPPELLE altijd gaarne opzocht en ſpoedig door het aangename van zijn voorkomen en geſprekken innam. Men heeft zich alzoo niet te verwonderen, dat hij, reeds in 1803, zijne benoeming tot Lector in de wis-, bouw- en zeevaartkunde bij een voor die wetenſchappen opgerigt Inſtituut te *Groningen* dank mogt weten aan de omſtandigheid van in kennis geraakt te zijn met den Heer COERS, door wien tot nu toe die post was bekleed geworden, maar die, thans gereed ſtaande om denzelven voor eene andere beſtemming te verlaten, meende in VAN CAPPELLE den geschiktſten opvolger te hebben aangetroffen, en, door zijne aanbeveling vooral, de keus van beſtuurderen des Inſtituuts op den twintigjarigen jongeling bepaalde.

Met lust en ijver begaf VAN CAPPELLE zich naar

 den

den hem aangewezen werkkring, in welken hij nu zelf als onderwijzer zoude optreden, en trachten, op het voorbeeld van zijn uitmuntenden Leermeester VAN SWINDEN, hetgeen hij helder begrepen had, ook helder aan anderen voor te dragen. Hierin ſlaagde hij naar wensch. Men erkende in hem den leerling van dien grooten meester. — Hij begon met aan de kweekelingen van het Inſtituut lesſen in onderſcheidene vakken der wiskunde te geven, doch hield ook welhaast voor andere jonge lieden van ſmaak voorlezingen over de natuurkunde, daar geleerde en aanzienlijke beminnaars dier wetenſchap te *Groningen* hem al ſpoedig tot hunne kabinetten toegang verleenden en alzoo tot het doen van natuurkundige proeven in ſtaat ſtelden. Ook dit had hij wederom te danken aan zijne heuſche en beminnelijke zeden, die van ſtonden aan vriendſchap en vertrouwen inboezemden. Voorts kwam hem de gelegenheid der Hoogeſchool in het algemeen te ſtade, zoo om belangrijke betrekkingen met vermaarde mannen aan te knoopen, als om zijne kundigheden in vele opzigten te vermeerderen. Dadelijk na zijne aankomst, vond hij vrienden en begunstigers in de Hoogleeraren VAN TWIST, MUNTINGHE, DRIESSEN en RUARDI: en toen ook kort daarop de geleerde HERM. BOSSCHA naar *Groningen* beroepen werd; greep welhaast tusſchen dezen waardigen beoefenaar der oude letteren, en VAN CAPPELLE, wiens hart altijd aan dezelve hing, eene vriendelijke verſtandhouding plaats, die op dat oogenblik voor beiden genoegelijk, voor VAN CAPPELLE ter voortzetting

zijner letteroefeningen nuttig was en die later geen geringen invloed had op de meest gewigtige omstandigheden van zijn leven.

Vijf jaren bleef hij te *Groningen* den post van Lector aan het Instituut bekleeden. De laatste jaren van zijn verblijf in die stad waren minder aangenaam dan de eerste. Het Instituut, bij hetwelk hij zijn ambt vervulde, was deszelfs bestaan verschuldigd aan de zorg en mildheid van bijzondere personen, en moest ook uit derzelver jaarlijksche bijdragen onderhouden worden. Daar nu allengs sommige begunstigers door den dood wegvielen, andere ten gevolge van oneenigheden in het bestuur zich aan verdere deelneming onttrokken, zoo begonnen ook de geldmiddelen van het Instituut allengs op eene bedenkelijke wijze te verminderen. Kwalijk kon dit voor VAN CAPPELLE verholen blijven, en met onrust moest dit zijnen geest vervullen, vooral daar hij eene neiging had opgevat, die hem een gevestigd bestaan op hoogeren prijs deed stellen. — Wat men sedert eenigen tijd gevreesd en voorzien had, gebeurde eindelijk. De geldelijke toestand des Instituuts drong in den jare 1808 het bestuur, om tot deszelfs schier geheele ontbinding te besluiten, en, hoezeer men aan de door VAN CAPPELLE bewezene diensten alle regt liet wedervaren, belette dit niet, dat ook hij van zijn ambt ontslagen werd.

Smartelijk viel dit aan den braven jongeling, wiens hart op denzelfden tijd met nog gevoeliger leed te kampen had, bij het allengs wegvallen der zoetste hoop. Dan, hoezeer ook zijne gezondheid

hier onder leed, en van toen af eenigzins begon te wankelen, den moed gaf bij niet verloren. Maar, van een langer verblijf te *Groningen* was voor hem noch vrucht, noch genoegen meer te wachten. Hij spoedde zich naar *Amsterdam*, waar zijne ouders woonden; waar hij ook die oude vrienden zoude wedervinden, welke hij niet dan ongaarne verlaten, met welke hij steeds de betrekkingen onderhouden had en van wier hulp en ondersteuning hij zich ook nu bij zijne terugkomst alles goeds beloven mogt. Dezen waren dan ook gelukkig in staat, hem dadelijk goede dienst te verleenen, wijl juist in dat jaar LODEWYK het nu Nederlandsch, toen Hollandsch, Instituut opgerigt en tot leden van hetzelve den Hoogleeraar VAN SWINDEN, en anderen, mede gunstig omtrent VAN CAPPELLE denkende, benoemd had. Aan den invloed vnn dezen, had hij alzoo den post van Commies bij het Bureau des Instituuts te danken. Schoon de wedde aan dien post verknocht niet aanzienlijk was, kon hij echter van dezelve bestaan. Voorts ook bragt hem deze zijne werkzaamheid op nieuw in bestendige aanraking met beroemde mannen in de onderscheidene vakken van wetenschappen, letteren en schoone kunsten, wier handelingen, brieven, verslagen en andere opstellen, dagelijks hem onder het oog kwamen, hem aangenaam bezig hielden met zaken, in welke hij zelf geen vreemdeling was, maar ook aan zijnen schranderen en leerzamen geest dikwijls het uitzigt openden in vakken, met welke hij tot hiertoe minder was bekend geweest. De drie jaren alzoo, welke

VAN

VAN CAPPELLE in deze betrekking bij het Instituut doorbragt, waren geenzins zonder invloed op 's mans verdere vorming en bragten misschien te weeg, dat hij naderhand minder opzag tegen het aanvaarden eener schijnbaar voor hem geheel nieuwe en vreemde taak van werkzaamheid.

Het vertrek van Koning LODEWYK in den jare 1810 en de daarop voorgevallene verandering van zaken, maakten het voortdurend bestaan des Instituuts voor eene wijl twijfelachtig, en deeden de bron van deszelfs geldmiddelen opdroogen, zoodat VAN CAPPELLE gevaar liep van ook hier wederom door een gelijken loop van omstandigheden zijnen post te verliezen, of althans in deszelfs inkomsten merkelijke vermindering te lijden. In dien staat van zaken werd, daar iedereen hem gaarne helpen wilde, ook aan hem door iemand het voorstel gedaan, of hij het ambt van Commissaris van Policie zoude willen op zich nemen. Doch, ook op mijn raad, wees hij straks dit aanbod van de hand, liever zich een middel van bestaan zoekende in het houden van voorlezingen over de scheikunde ten zijne huize, waartoe hij door vele aanzienlijke persoonen was aangezocht geworden. Gelukkig onthief hem in 1811 zijne aanstelling tot Praeceptor bij de Latijnsche scholen alhier, in plaats van den Heer DERKINDEREN, voorts van alle zorg, die uit het onzekere of bekrompene van zijnen toestand kon geboren worden. Deze benoeming was met een voor VAN CAPPELLE eene drangreden, om bij voorkeur wederom als voorheen de oude letteren te beoefenen en meer gevolg te ge-

ven aan het vroeger opgevat voornemen, om dezelve vooral in haar verband met wis- en natuurkunde te beschouwen. Reeds had hij de laatste hand gelegd aan de bearbeiding der Mechanische vraagstukken van ARISTOTELES, die dan ook in het volgende jaar (1812) werden uitgegeven. Zijn vriend, vroeger nevens hem mijn leerling, toen mijn ambtgenoot, VAN REENEN; die thans met waardigheid eene plaats in het wetgevend ligchaam bekleedt, doch die vroeg in het vak der letteren lof behaalde, en zich ook gaarne nu en dan met wetenschappelijke oefeningen bezig hield, had hem volvaardig zijnen dienst geleend tot het bij dit werk zoo belangrijk en zoo moeijelijk nazien van drukproeven. VAN CAPPELLE maakte hiervan dankbaar gewag in de voorrede voor de uitgave geplaatst; welk geschrift, en even zeer de opdragt van het werk aan zijne leermeesters, schoone gedenkstukken zullen blijven van zijn minzaam en erkentelijk gemoed, zoowel als van veler gunst en genegenheid hemwaards, terwijl het boek zelf, dat zich door naauwkeurige bewerking, belangrijke bijdragen en netheid van uitvoering kenmerkt, altijd in de boekerijen der geleerden onder schatbare werken zal geplaatst worden.

Doch VAN CAPPELLE had zich voorgesteld het verband der wiskunde en oude letteren meer openlijk door proeven, zoo wel als redenen, aan den dag te brengen. Hiertoe zocht hij vooral in deze Maatschappij gelegenheid, van welke hij in 1813 het buitengewoon titulair lidmaatschap verkregen had, want eerst later (in 1817) werd hij tot Honorair

lid

lid verkozen, en zij had het genoegen hem daarover achtereenvolgens, in onderscheidene verhandelingen, te hooren. Bijzonder merkwaardig was de eerste, in welke hij zijn onderwerp in het algemeen behandelde. Reeds te *Groningen* had hij het plan daartoe gevormd en aan mij bij eenen brief medegedeeld, meenende toen van hetzelve gebruik te zullen maken tot het houden eener soort van inwijdings-redevoering, die echter geene plaats vond. Hij deed zien, hoe wis- en natuurkunde, daar zij den geest opscherpen en geregeld leeren denken, ook tot vorming van den oordeelkundigen beoefenaar der oude letteren, den echten *Criticus*, veel kunnen toebrengen; hoe wederkeerig de beoefening dier letteren den wis- en natuurkundigen in staat stelt, om ook drooge en afgetrokkene bespiegelingen met zwier en bevalligheid voor te dragen; hoe voorts de wiskundige zonder die beoefening nooit genoegzaam bekend kan worden met de vroegere geschiedenis zijner wetenschap, over welke de berigten slechts te vinden zijn bij oude schrijvers, die men nimmer naar behooren uit vertalingen leert kennen; doch hoe ook wederom deze schrijvers door den letterkundigen, zonder hulp der wis- of natuurkunde niet genoeg verstaan of met vrucht behandeld kunnen worden; hoe in 't algemeen ter beoordeeling van vele zaken en gebeurtenissen door de ouden vermeld, die zelfde wetenschappen onontbeerlijk zijn, gelijk deze wederom met het geen letterkunde uit de werken der ouden opspoorde, niet zelden voor zich nut en voedsel trekken. De waarheid de-

zer ſtellingen werd genoegzaam door VAN CAPPELLE geſtaafd en de daarop volgende verhandelingen *Over* C. PLINIUS SECUNDUS, den beroemden ſchrijver der natuurlijke Historie, *over de kennis, welke de Ouden gehad hebben, aangaande de eigenſchappen der lucht: over de werktuigen, welker zamenſtelling zij op de eigenſchappen der lucht gevestigd hebben; over* de geleerde Alexandrijnſche, door hare medeburgers zoo gruwzaam miskende vrouw, HYPATIA, *over het* in de Bijzantijnſche geſchiedenis zoo beroemde *Griekſche vuur.* Alle deze verhandelingen werden in 1815, door VAN CAPPELLE gezamentlijk in eenen bundel uitgegeven, onder den titel van *Bijdragen tot de Geſchiedenis der natuurkunde bij de Ouden.* De Schrijver gaf in het voorberigt te kennen, dat, zoo deze bundel de goedkeuring zijner landgenooten wegdroeg, hij dien vervolgen zoude met een anderen van gelijkſoortige inhoud, en zeker had hij dit zijn voornemen ten uitvoer gebragt, zoo niet de omſtandigheden aan zijn geest en arbeid eenen anderen loop hadden gegeven. Dan, lijdt het geen twijfel, of hij zoude ook zijne verhandelingen *over de afleiding van den blikſem bij de Ouden*, en *over de automaten*, beide nu elders geplaatst, mede in dien bundel begrepen hebben; goedkeuring toch viel aan alle deze verhandelingen ruimſchoots ten deel, daar men in dezelve evenzeer het belangrijke der zaken, als het bevallige van ſtijl en inkleeding te waardeeren had.

De Hollandſche Maatſchappij van Wetenſchappen te *Haarlem*, die mede reeds in 1813 VAN CAPPELLE

tot lid had aangenomen, vereerde hem in het volgend jaar met eene gouden medaille wegens eene verhandeling, welke insgelijks als een treffend bewijs kan worden aangemerkt van het wenschelijke verband tusschen wiskunde en oude letteren. De prijsvraag, door de Maatschappij uitgeschreven, betrof den brandspiegel van ARCHIMEDES, met welken hij volgens sommige oude schrijvers de Romeinsche vloot voor *Syracuse* zoude verbrand hebben, terwijl anderen in het verhaal van dien krijg deze omstandigheid niet vermelden. VAN CAPPELLE bewees dat de zaak mogelijk was door de aanwending niet van éénen, maar van meerdere brandspiegels naar hetzelfde doel gerigt, doch deed het voorts als waarschijnlijker voortkomen, dat hierdoor niet de gantsche vloot verbrand, maar alleen brand ontstoken was geworden in één schip, waarop de overigen zich tijdig aan het gevaar onttrokken hadden, en dat dus deze vond van ARCHIMEDES, als in de gevolgen min beduidend, door LIVIUS en de meeste historieschrijvers verzwegen was, hoezeer anderen denzelven om de kunst geprezen en lateren het geval door vergrooting hadden opgesierd.

Daar alzoo VAN CAPPELLE vele en luisterrijke proeven had gegeven, van zijne bekwaamheid in de oude letterkunde zoowel, als in wis- en natuurkundige wetenschappen, was de verwachting algemeen, dat hij spoedig hier of daar ter vervulling van een hoogeren leerstoel in één van deze twee vakken zoude beroepen worden. Dan, hij werd onverwachts, in 1815, tot Hoogleeraar in de Vaderlandsche letterkunde aan het Athenaeum dezer stad benoemd.

Die leerſtoel zelve was aan deze Doorluchtige School iets nieuws. Zij werd daargeſteld ten gevolge van den wenk daartoe gegeven, in de verordening van 1815 op het hooger onderwijs. Ik zie geene reden om te ontveinzen, dat de opſtellers dier verordening bij het uiten van den wensch, dat zoodanige leerſtoelen ook aan de Athenaea mogten gevestigd worden, bepaaldelijk aan *Amſterdam* gedacht, en ter vervulling van den aldaar op te rigten leerſtoel bepaaldelijk het oog gevestigd hadden op eenen man, in alle vakken van Vaderlandſche letteren hoogst beroemd en op dat tijdſtip te *Amſterdam* woonachtig. Dit bleef in der tijd ook geen geheim, en verwekte, toen het ruchtbaar werd (zoo als de inzigten der menſchen verſchillen) tegenſtand bij dezen en genen, die alles wat in hun vermogen was in 't werk ſtelden, om den bij anderen bedoelden man te weren. Zoude hij, die het eerst ter vervulling van het nieuwe Hoogleeraarambt aan Bezorgers der Doorluchtige School VAN CAPPELLE noemde en aanprees, daarbij meest gelet hebben op het verband, dat tusſchen oude en nieuwere, dus ook Vaderlandſche letteren beſtaat; op de vaardigheid, die eene naauwkeurige beoefening der eerſte geeft, om ſpoedig in de latere voort te komen; op den gunstigen invloed van der Ouden geest en ſtijl, in vele voortbrengſelen van nieuwe welſprekendheid zichtbaar; op het geen VAN CAPPELLES ſchriften zelve dien aangaande getuigden; op de hem bijzonder eigene vlugheid van begrip, leerzaamheid, vatbaarheid, ſcherpzinnigheid, juistheid van oordeel door wis-

kun-

kundige oefeningen gevormd, gewet en geflepen; op 's mans reeds beproefden onderwijstrant, erkende, algemeen geprezene helderheid en bevalligheid van voordragt? of zoude hij vooral geleid zijn geworden door het denkbeeld, dat het noemen en aanbevelen van iemand, die overal bemind was en in gunst ftond, — en voor wien dan toch ook al het reeds gezegde pleiten mogt, hem het zekerst dienen zoude, ter wering van den bij hem en anderen min gewenschten man? Ik moet dit in 't midden laten. Waarfchijnlijk werkten wel het een en ander zamen. Zeker is het, dat de aanbeveling doel trof.

Mij kon VAN CAPPELLE als ambtgenoot niet anders dan ten hoogste aangenaam en welgevallig zijn: en evenwel ftond ik in twijfel, of ik mij over deze zijne benoeming mogt verheugen. Met fchroom zag ik hem den werkkring, in welken zijn roem reeds gevestigd was, en in welken hij zonder afgunst van mededingers fteeds tot hoogeren rang en roem kon opftijgen, nu verwisfelen voor eene loopbaan, in welke hij zijne krachten nimmer nog beproefd had, in welke zijne intrede zelve onderhevig was aan afgunst en opfpraak, in welke hij zijnen weg moeijelijk zoude kunnen voortzetten, zonder aanftoot hier of daar te geven. Ik zag de toekomst voor hem bezorgd in. Dan, deze mijne bezorgdheid was ijdel. Ik meende VAN CAPPELLE federt lang te kennen, doch de uitkomst hier bewees, dat ik hem niet naar eisch gekend, niet genoegzaam in zijne innerlijke waarde doorgrond had.

Geenszins had bij zich de moeijelijkheden ont-

veinsd,

veinsd, die bij het aannemen van dit nieuw beroep hem wachteden, maar hij ging dezelve rustig te gemoet, niet met haastigen of vermetelen, maar met regelmatigen en vasten tred; wist zorgvuldig allen aanstoot te mijden; waagde zich aan geene zwarigheid te vroeg, greep niet roekeloos aan, wat hij niet omvatten kon, maar won bij elken voetstap in krachten, kwam nu deze, dan gene zwarigheid te boven, en had zich spoedig op eene hoogte geplaatst, van welke hij aan niemand te bijster in het oog stak, allen echter met zekere achting naar hem deed opzien.

Op den 4den van Lentemaand 1816, aanvaardde hij zijn Hoogleeraarambt met eene redevoering *over de verdiensten der Amsterdammers, ten aanzien van den opbouw en de volmaking der Nederduitsche taal- en letterkunde.* Deze redevoering was, zoo als zij zijn moest ter bereiking van het doel, dat hij beoogde, zedig, innemend, onderhoudend, bevallig. Niemand twijfelde, na dezelve gehoord te hebben, of de Amsterdamsche jeugd zoude, wat netheid en zuiverheid van Nederduitsche taal, wat juiste en kiesche beoordeeling van Vaderlandsche letteren betrof, veilig zich naar voorbeeld en voorgang des nieuwen Hoogleeraars kunnen rigten. Ook vond men zich in deze meening niet bedrogen. Immers gaf hij door zijn onderwijs zoo veel genoegen, dat toen in 1819 het Hoogleeraarsambt in de Vaderlandsche Geschiedenis aan het Athenaeum door den dood van den verdienstelijken H. BOSSCHA openviel, de bezorgers der Doorluchtige School niet

aan-

aarzelden, ook deze waardigheid aan VAN CAPPELLE op te dragen, daar zij te regt oordeelden, dat zich het beoefenen der geschiedenis van het vaderland, als van zelf met dat der Vaderlandsche letteren paart. De Hoogleeraar, die nu ook van dezen leerstoel bezit nam met het houden eener plegtige redevoering, en daarbij *het oogpunt* aanwees, *uit hetwelk in den tegenwoordigen tijd de beoefening der Vaderlandsche geschiedenis moet beschouwd worden*, toonde hierdoor zelfs genoegzaam, hoe ook sedert lang zijne letteroefeningen hem tot die beschouwing gestemd en geleid hadden, terwijl tevens en de helderheid bleek van zijn doorzicht, en de moed en kracht, die hem aandreven, om, geheel afziende van de plat getreden baan der voorgangers, stout zich eenen eigenen weg te zoeken, die hem dáár brengen zoude, waar de nu veranderde omstandigheden ruimere velden voor den onderzoeker van 's lands geschiedenis hadden opengesteld. Ook zijne lessen beantwoordden aan dezen aanvang. Wat hij in dezelve gaf, was de vrucht van eigen onpartijdig onderzoek. Voor alles ging en wees hij tot de bronnen zelve; maar hij verzuimde ook niet raad te plegen met hen, die vroeger uit deze bronnen geschept hadden, en, gelijk hij nimmer slaafs of blindelings hun oordeel volgde, zoo sprak hij ook nimmer van hen met onbescheidene trots of minachting, maar droeg, ook waar hij het meest in meening van hen verschilde, altijd zijn gevoelen voor met die matiging, met die zedige kalmte en welvoegelijkheid, dat geen zijner toehoorders daar-

uit

uit immer ergernis, allen daarin zich hem tot voorbeeld mogten nemen.

Den zelfden geest ademde ook hetgeen hij hier of elders in het openbaar voordroeg, en vervolgens meestal door den druk gemeen maakte. Nooit toch gaf het aan iemand aanſtoot, zelden viel er iets op aan te merken, doch nimmer, al werd ook, hetzij mondeling hetzij in openbaren druk eenige aanmerking op een werk van hem gemaakt, nam hij ſtof daaruit tot wrevel of bitſe tegenſpraak, wijsſelijk zich alzoo houdende buiten geſchillen, die den tijd rooven, de hartstogten gaande maken, de letteren ontſieren, en het leven verontrusten.

Aan deze wijsheid en matiging mogt hij het dank weten, dat, hoewel in dien zelfden tijd juist het vak van Vaderlandſche geſchiedenis als het kampveld geworden was, waar verouderde en ontijdige partijzucht nog eens het harnas aangorden en de lans verheffen mogt, hij echter door niemand aangevallen of gemoeid werd, ſchoon hij niet had nagelaten, bij eene openbare vergadering der Tweede Klasſe van het Inſtituut, in 1822 gehouden, tegen den *invloed der vooroordeelen bij de beoefening der geſchiedenis*, vooral der Vaderlandſche, te waarſchuwen, terwijl ook uit menig ander werk door hem uitgegeven, ſteeds genoegzaam op te maken was, hoe hij over vele, in geſchil zijnde, vraagſtukken dacht.

VAN CAPPELLE toch gaf in 1821 zijne *Bijdragen tot de geſchiedenis der wetenſchappen in Nederland*, zes jaren later, zijne *Bijdragen tot de geſchiedenis der Nederlanden*, in 1828 eindelijk zijnen FILIPS

WIL-

WILLEM, *Prins van Oranje*, in het licht. Eene gaping tot hiertoe in de geschiedenis des Vaderlands, en van het Huis van Oranje opengebleven, werd door dit laatste werk op eene allezins voortreffelijke wijze aangevuld. De twee andere bundels zijn van eenigzins gemengden inhoud en leveren blijken op, dat VAN CAPPELLE Vaderlandsche letteren, zoowel als geschiedenis beoefende en ook gaarne nog eenigen tijd toewijdde aan de van onds bij hem geliefde wetenschappen.

Zoude hij zich hebben kunnen afhouden van deze, tot welke hem zucht en aanleg van zijne jeugd gevormd, voor welke hij jaren lang zoo veel gedaan, met welke hij zich zoo dikwijls roem en gunst verworven had, hij, wien sedert 1816 ook de Eerste Klasse des Instituuts onder hare leden telde? neen! hij bleef aan de neiging zijner vroegere jeugd getrouw, hij bleef ook wis- en natuurkunde beoefenen: maar in plaats van die letteren, met welke hij dezelve voormaals verbond, waren nu andere letteren het hoofdonderwerp zijner beoefening geworden. Het lag dus in zijn geest, om te trachten ook tusschen Vaderlandsche letteren en wiskunde een genoegelijk verband te vormen, en de Tweede Klasse des Instituuts, van welke hij in 1818 mede lid geworden was, meer en meer zusterlijk met de Eerste zaam te vlechten.

Van hier, dat hij wel in het algemeen gaarne in den lof der vaderen uitweidde, zoo als bleek en uit de openbare voorlezing door hem in 1824 bij de Tweede Klasse gedaan, *over de Vaderlands-*

liefde der voorouderen en uit zijne opſtellen, ter eer van D. HEINSIUS en GERB. ADR. BREEROO als Nederlandſche Dichters, van ELBERTUS LEONINUS en ANTONIS VAN STRALEN, als trouwe handhavers der zaak van Nederland tegen *Spanje;* maar dat hij echter in 't bijzonder en als bij voorkeur zijne aandacht rigtede op die Nederlanders van vorigen tijd, aan wie de beoefening der wetenſchappen, vooral der wis- en natuurkunde, eene opmerkelijke vermaardheid ſchonk, of die, meer beroemd in andere opzigten, niettemin ook dezen roem verdienden. Van hier de zoo belangrijke bijdragen *over* SIMON STEVYN, den leermeester van Prins MAURITS in de wiskunde; *over de wiskundige verdiensten van Prins* MAURITS zelven; *over brieven van* MAURITS en STEVIN, rakende aangelegenheden van Staat. *Over* den zoo zonderlingen, ja raadſelachtigen wis-, natuur- en werktuigkundigen CORNELIS DREBBEL; eindelijk *over het gene door* BOERHAAVE *en* 'S GRAVESANDE *tot de vestiging en uitbreiding van zuivere grondbeginſelen in de beoefening der natuurkunde is verrigt.* — Hoewel de laatste bundel meer van geſchiedkundigen inhoud is, behoort echter in dezen de verhandeling *over de kaart van* PEUTINGER mede tot het vak der wetenſchappen, eenigzins ook tot dat der oude letterkunde, voor welke VAN CAPPELLE den ſmaak niet verloren had.

Deze ſmaak, MM HH! zoo wel als zijn aanleg tot wiskunde en de daaruit voortvloeijende regelmatige gang van zijnen geest, hadden natuurlijk invloed op zijnen ſtijl en voordragt, in welke kiesch-

heid

heid en bevalligheid zich aan juistheid paarden; in welke hij zich nimmer met opbruifchend geweld verhief, maar beftendig met liefelijk vermogen veld won; door hetwelk men niet zoo zeer verbaasd, verrukt, weggefleept, als geftreeld, geleerd en overtuigd werd.

Het moge zijn, dat voor den eigenlijk gezegden Redenaar, vooral zoo als de Ouden hem zich voorftelden, meer gloed van verbeelding en uitdrukking, meer kracht om het hart te treffen en te roeren, meer heftige en alles vermeesterende geestdrift gevorderd wordt: voor het onderwijs, aan VAN CAPPELLE opgedragen, waren misfchien zijne gaven meer gefchikt. Bij jongelingen toch, die hunne eerfte oefeningsjaren met lust en ijver aan HOMERUS, VIRGILIUS en CICERO befteed hebben, vindt men vuur en geestdrift doorgaans reeds ontvlamd; maar het is noodig, dat die gloed en drift eenigzins getemperd en geleid worden, om in overeenftemming te zijn met hetgeen de aard van onze taal en de omftandigheden van den tijd vereifchen; waarom dan ook het voorbeeld van hem, wiens rede als een effen ftroom voortgaat, en wiens volzinnen zich door netheid, duidelijkheid en rondheid onderfcheiden, dikwijls voor de zoodanigen beter en nuttiger is, dan dat van een vurigen, maar ongelijken redenaar, wiens bijna dichterlijke voordragt fomtijds helderheid mist en van wien zijne toehoorders veelal juist dat gene overnemen, wat het minst in hem navolgingswaardig is.

Aan gevoel en fmaak voor het fchoone mangelde

 het

het bij VAN CAPPELLE geenszins, zoo als zij getuigen kunnen, die 's mans lesſen over de vroegere Nederlandſche dichters en ſchrijvers hebben bijgewoond. Gaarne wierp hij ook een blik op buitenlandſche, vooral Hoogduitſche. Openbare blijken hiervan gaf hij in de *vergelijking van de dichters* BELLAMY *en* HÖLTY, opgenomen onder de gedenkſchriften der Tweede Klasſe, ook in de *vergelijking van* HOOFT *en* SCHILLER *als geſchiedſchrijvers*, en in de verhandeling *over den invloed der Hollandſche letterkunde op de Hoogduitſche in het begin der XVIIde eeuw*, van welke hij deze in den eerſten, gene in den tweeden bundel zijner Bijdragen plaatſte.

Hij liet daarom ook het eigenlijk taalkundige gedeelte van zijn vak niet onbeoefend, maar ging veeleer met de hem eigene naauwkeurigheid alles na, wat tot de afkomst, vorming en eigenſchappen van onze taal betrekking heeft. Behalve echter, hetgeen hij bijdroeg tot de aanteekeningen op de Nederlandſche Historiën van HOOFT in de uitgave, welke hij gezamentlijk met de Hoogleeraren SIEGENBEEK en SIMONS bezorgde, en het deel dat hij had in de bearbeiding van het Glosſarium op HOOFTS werken, door de Tweede Klasſe des Inſtituuts uitgegeven, zag van zijne taalkundige oefeningen niets het licht. Hij wist, dat grondige kennis en zekerheid in het vak der hoogere taalkunde niet dan na jaren van aanhoudende vlijt, van gezet en herhaald onderzoek verkregen worden, en dat hij, die met overhaasting op dat veld oogſten wil, niet dan zeer onrijpe vruchten zamelt, en altijd veel ter nalezing overlaat.

Aan overhaasting maakte hij zich nooit ſchuldig, ook niet aan overdreven inſpanning zijner krachten, maar hij was beſtendig en geregeld werkzaam; zich ſteeds wachtende van niet veel tevens om te halen, maar altijd ijverig, om, wat hij onder handen had, af te doen. Van hier dat hij ons met zoo vele voortbrengſelen van zijn geest, kennis en geleerdheid verblijdde, niettegenſtaande hij te vaak door ziekte in zijne werkzaamheid verhinderd werd, en niet zelden zijnen wetenſchappelijken of letter-arbeid ſtaken moest voor andere bezigheden.

VAN CAPPELLES ligchaamsgeſtel was nooit ſterk geweest. Daar hij echter in zijne jeugd altijd matig en ingetogen leefde, mogt hij, ſchier onafgebroken, eene goede gezondheid genieten, tot dat kwelling en verdriet in den laatſten tijd van zijn verblijf te *Groningen* dezen welſtand min of meer krenkten. Dien ſtoot echter kwam hij wederom te boven. Gunstiger omſtandigheden verdreven kwaal en kwijning van ligchaam en geest. Hij genoot eerbewijzen en bevordering, en wat hem nog aan huisſelijk geluk ontbroken had, was hem eindelijk mede te beurt gevallen door zijn huwelijk, in Mei 1821 aangegaan met CATHARINA BOSSCHA, dochter van wijlen zijnen waardigen vriend en ambtgenoot: toen het te lang onopgemerkt gebruik van water, met looddeelen bezwangerd, hem in den winter tusſchen 1822 en 1823 op eene zoo bedenkelijke wijze in zijne gezondheid aantastte, dat hij maanden lang als op den rand van het graf verkeerde, en niet dan langzaam en nog maar gedeeltelijk herſtelde.

Van toen af mogt men vreezen, dat hij geen hoogen ouderdom zoude bereiken, daar sedert dien tijd zijn gelaat en houding veelal de blijken droegen van innerlijke ongesteldheid en verzwakking, die dan ook te meermalen den loop zijner geleerde en maatschappelijke bezigheden stremden. Wanneer echter zijne krachten het hem toelieten, hervatte hij straks met ijver den gestaakten arbeid zoo wel buiten's huis, als in zijn boekvertrek.

Hij gevoelde zich voor de zamenleving geboren, en was vlijtig in het waarnemen der maatschappelijke en burgerlijke pligten, die hem opgelegd waren, of tot wier vervulling hij zich zelf had aangeboden. Ook hier, MM HH! mogt gij te meermalen daarvan getuigen zijn. Hij was even werkzaam in de beide Klassen des Instituuts, van welke hij lid was, bekleedde dikwijls daar den post van voorzitter, woonde geregeld de vergaderingen bij, en nam in dezelve menigen moeijelijken last op zich. Zoo werd hij, in het begin van 1817, medelid van de zoo belangrijke kommissie tot de maten en gewigten, en, na afloop derzelve, voor de daarin bewezene diensten door 's Konings gunst met het Ridderteeken beloond.

Jaren lang en tot zijn dood toe was hij een nuttig en waardig lid der Plaatselijke Schoolcommissie binnen deze stad. Geruimen tijd ook zag de Kweekschool voor de Zeevaart hem met ijver als Kommissaris zijne zorg en kunde tot haar welzijn aanwenden.

Dit alles nam wel iets van den tijd, dien hij gaarne en met vrucht aan zijne boeken en letteroe-

oefeningen zoude besteed hebben, maar hij getroostte zich die opoffering en toonde, dat hij niet slechts geleerde, dat hij ook mensch en burger wilde zijn.

Gezellig van aard zocht hij steeds gaarne gezelschap en was hij ook steeds bij uitnemenheid in alle gezelschappen welkom. Blijgeestig, innemend, gul, gemeenzaam, verbond hij allen aan zich door zijnen omgang. Nimmer zocht hij in een gesprek het hoogste woord te voeren; maar altijd hoorde men hem gaarne spreken, omdat hij nooit iets zeide dan met zachte en zedige bescheidenheid, en dat, hetgeen hij zeide, steeds het kenmerk droeg van eigene belangrijke opmerking en overdenking.

Openen en gereeden toegang tot hem vonden niet slechts zijne leerlingen en vrienden, maar ook min bekenden, ja allen, die van hem onderrigt of teregtwijzing begeerden. Zijne veelvuldige kennis, schrander doorzigt en juist oordeel maakten dat zijn raad door velen begeerd, en door velen ook met nut gevolgd werd.

Wat hij voor zijne naaste en huisselijke betrekkingen was, laat zich, uit alles wat ik zeide, reeds genoegzaam opmaken. Aan zijne ouders strekte hij tot eere, steun en troost. Dankbaar voor de weldaad der opvoeding van hen genoten, bewees hij die dankbaarheid ook door hun behulpzaam te zijn in de opvoeding van zijn' jongeren broeder, die aan hem wetenschappelijke vorming, onderrigt en velerhanden bijstand tot voortzetting en volbrenging zijner studiën te danken had. Het ware mij genoegelijk,

 hier

hier een oogenblik bij ſtil te ſtaan, en het goede, uit het goede voortgevloeid, nader aan te wijzen. Maar bekend is het, hoe de broeder hier aan 's broeders zorg beantwoordde, en ik moet, in het bijzijn van dezen waardigen, en bij mij zeer hooggeſchatten man, zijne zedigheid, zoo wél als zijn gevoel, eerbiedigen.

VAN CAPPELLES wankelende gezondheid alleen kon ſtoornis toebrengen aan de genoegens van zijn anders zoo gelukkig huwelijk, uit hetwelk hem drie zoontjes geboren werden. Zijne gade vond in hem een trouwen, liefderijken echtgenoot, zijne kinderen een' teeder zorgenden vader.

Te ſchraal eene loffpraak zoude het zijn, wanneer men VAN CAPPELLE deswege prijzen wilde, dat hij, die in zijnen letterarbeid en beſpiegelingen altijd orde en regelmaat voor oogen had, deze deugden evenzeer betrachtede in het beſtel zijner huisſelijke zaken, en zich nooit aan die verwaarlozing daarvan ſchuldig maakte, welke vaak aan andere verdienstelijke mannen ongelegenheid en oneer berokkend heeft. Men kende hem daaromtrent zóó wel, dat ſedert hij zich door vorderingen en vlijt middelen van beſtaan verkregen had, eerst in mindere, naderhand in meerdere mate, geen zijner vrienden het mogelijk achtte dat Hij niet weten zoude, met die middelen rond te komen. Eens echter, toen hij van zijn ambt te *Groningen* ontſlagen was en kort daarop die ſtad verlaten ging, oordeelde een zijner vrienden, dat misſchien VAN CAPPELLES middelen op dat pas niet ſtrekken zouden, om al zijne ſchulden

den, nog voor zijn vertrek uit *Groningen*, af te doen, en bood hem daarom eene niet onaanzienlijke ſom ter leen aan, met wier teruggave hij zich geenszins zoude behoeven te haasten. Een zoo gul aanbod werd dankbaar aangenomen. Weinig jaren later, toen zich VAN CAPPELLE te *Amſterdam*, wel in betere, maar geenszins nog in ruime omſtandigheden bevond, werd die zelfde vriend, toen zich elders ophoudende, door den drang der omſtandigheden genoopt, om bij anderen, wien hij geld geleend had, en ook ſchriftelijk bij VAN CAPPELLE om teruggave, kon het zijn, van het geleende te verzoeken. Van de meesten kreeg hij weigerend of uitſtellend, van eenigen onheusch antwoord. Alleen VAN CAPPELLE zond niet ſlechts dadelijk de geleende ſom terug, maar deed dezelve vergezeld gaan van eenen brief, geheel overvloeijende van dankzegging voor de eenmaal bewezene dienst, met uitdrukkingen zoo warm en hartelijk, als had hij het geld niet nu teruggegeven, maar nu eerst van zijnen vriend ontvangen. Men zal mij toeſtemmen, dat eene zoodanige handelwijze in ſoortgelijke gevallen niet gemeen is, en dat zij alzoo den regtſchapen' man meer bijzonder kenſchetst.

Vrienden zeker verdiende hij te hebben, die zoo handelde, en hij, die vriendentrouw dus beantwoordde, mogt zich ook op vriendentrouw verlaten. Gedurende zijn leven was den zijnen, wat hij voor hen deed, genoegzaam. Ook voor de toekomst heeft de zorg des huisvaders, wat zij kon, gedaan. Het ontbrekende moge de trouw zijner vrienden aanvullen.

Met deernis zagen wij hem, in de lente van dit jaar, overvallen door een ongemak aan het gezigt, dat als een floers voor hetzelve ſpreidde en het lezen hem onmogelijk maakte. Dit ongemak echter verdween weder, maar de oorzaak der kwaal bleef aanwezig, zoo als bleek, toen hij in den voorzomer door een toeval werd aangetast, dat zijn leven in onmiddelijk gevaar bragt. Hij herſtelde met dat al in zoo ver, dat hij nog eenige weken de buitenlucht genieten kon, en zelfs het gevoel hebben, als bevond hij zich thans geheel wel. Die hem zagen echter, merkten meer overſpanning van zenuwen dan wezenlijke kracht en welvaart. Bij zijne terugkomst in de ſtad, namen dan ook ſpoedig ongeſteldheid en verzwakking toe, en reeds op den 26 Augustus overleed hij, weinige dagen vóór zijn' arts, zwager en ambtgenoot, den Hoogleeraar HENR. BOSSCHA, wiens beklagenswaarde zuster zich in dubbelen rouw gedompeld zag.

VAN CAPPELLE had bij het hernieuwen zijner ongeſteldheid opbeuring voor zijn' geest gezocht in het lezen van GELLERTS *troostgronden bij een ziekelijk leven;* doch, ziende nu het einde van zijn leven naderen, zich met christelijke gelatenheid tot ſterven gevoegd. Het zachte en minzame, dat hem in zijn leven onderſcheidde, bleef hem kenmerken tot in zijn uiterſte. Zijne laatſte gedachten waren voor zijne gade en kroost, maar met vast vertrouwen op Hem, die de ſteun der weduwen en de vader der weezen is.

Hij was 46 jaren oud, toen hij ſtierf, en alzoo

nu juist gekomen tot dien leeftijd, op welken zich de volle rijpheid des verftands in al haar kracht en luister vertoont. Ook was hij in de vakken van onderzoek, hem aanbevolen, juist geftegen tot die hoogte, van welke hij die volkomen overzien, en over alles, wat zij aanboden, befchikken kon. Vele en heerlijke vruchten uit dezelve zoude ons zijne keurige fmaak geleverd hebben, ware hem eene langere loopbaan vergund geworden. Voor de letteren ftierf hij dus te vroeg. Het betaamt ons echter dankbaar te erkennen, dat hij niet uit het leven is weggerukt, dan na veel voor de letteren gedaan te hebben, en dat ons van hem, offchoon in mannelijken leeftijd afgefneden, rijker fchat van lettervruchten nableef, dan van menigen geleerde, wien een hooger ouderdom te beurt viel. Lang genoeg ook duurde VAN CAPELLES leven, om met glans en eer zijn' roem te vestigen, eenen roem, zoo als weinigen wegdroegen, van taalkundige zoo wel als wiskundige kennis, van bedrevenheid in Oude, zoo wel als Vaderlandfche letteren. — Ook voor zich leefde hij lang genoeg. Want op hem is toepasfelijk, wat de Schrijver van het Boek der Wijsheid zegt: *De regtvaardige, al fterft hij vroeg, is in de ruste. De eervolle ouderdom is niet, die in leeftijd hoog geklommen is, noch wordt naar het getal der jaren afgemeten. Verftandigheid, ziet daar des menfchen grijsheid en een onbevlekt leven is de ware ouderdom.* Neen! voor zich ftierf VAN CAPPELLE niet te vroeg, maar wij, wij zouden hem een langer leven hebben toegewenscht, en — wanneer wij aan zijne droeve

weduwe, aan zijne drie nog zoo jonge kinderen denken, dan kunnen wij naauw de klagt bedwingen: ja waarlijk, ja hij ſtierf te vroeg.

Van cappelle! gij hebt in uwe laatſte levensſtonden om mij geroepen! en ik was afwezig, en ik heb niet in tijds van uw verlangen kunnen onderrigt worden! Maar onze harten verſtonden elkander: de laatſte wensch van het uwe bleef voor mij geen raadſel. Bij uw leven heb ik U opregt lief gehad. Moge deze hulde getoond hebben, hoezeer ik na uwen dood uwe gedachtenis in eere houde. Aan de dierbare panden, die gij achter liet, blijf ik mijne belangſtelling en zorg wijden.

—

IETS

TER NAGEDACHTENIS

VAN WIJLEN

JOHANNES LEONARDUS NIERSTRASZ J^R.

DOOR

M^r. *C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA.*

Het verwekt doorgaans een aandoenlijk gevoel, wanneer men een zijner natuurgenooten in den bloei zijns levens ziet wegſterven. Naarmate echter hij, die van het tooneel der wereld aftreedt, in uitgebreider werkkring geplaatst is, of naauwer betrekkingen achterlaat, naar die mate klimt de belangſtelling van het algemeen: bij het graf van den menſchenvriend ſtorten alle weldenkenden tranen; zijn dood is een ſlag, die het vaderland treft.

Konde het dan wel anders, of het overlijden van JOHANNES LEONARDUS NIERSTRASZ JUNIOR, op den 2 Augustus 1828 voorgevallen, moest algemeene deelneming wekken?

Hij toch, die naauwelijks 32 jaren telde, was de tweede zoon van het talrijk gezin eens bejaarden vaders. Eene voortreffelijke gade en vier lieve kin-

de-

deren hadden zijne zorgen nog zoo zeer noodig; velen, die hem van nabij kenden, waren hartelijk aan hem verkleefd en ſtelden groote waarde in zijne vriendſchap; in menig opzigt was hij als nuttig burger het vaderland dienstbaar, en hetzelve mogt zich van zijne bekwaamheden, van zijnen menschlievenden ijver nog veel beloven. — Ja waarlijk, op het afſterven van den verdienstelijken NIERSTRASZ was het zoo even gezegde van volledige toepasſing. — Niet alleen op zijne landelijke woonplaats, maar in geheel het noordelijk gedeelte van Nederland wordt zijn gemis betreurd; niet alleen zijne huisgenooten en bloedverwanten, maar allen, die hem kenden, hebben hem met heete tranen beweend en zullen zich zijner te allen tijde met aandoening herinneren.

Sints jaren met den ontſlapenen in eene vertrouwelijke vriendſchap verkeerende, was het behoefte voor ons hart om een nederig bloempje op zijn graf te ſtrooijen — aan de voldoening dezer behoefte zijn de regelen, die wij ter eervolle nagedachtenis van den voor ons onvergetelijken man hier ter nederſchrijven, hunnen oorſprong verſchuldigd.

Het is geenszins ons oogmerk, eene kunstige lofrede op den ontſlapenen te vervaardigen. Waren onze krachten daartoe al berekend, hetwelk wij verre zijn van te veronderſtellen, ons hart is alleen geſtemd, eene eenvoudige hulde aan zijne nagedachtenis te brengen. Wij wenſchen ſlechts zijnen levensloop op te teekenen, ten einde dien voor den nakomeling te bewaren. Konden wij bij dien arbeid niet onverſchillig blijven voor de beminnelijke eigenſchappen

en

en wezenlijke verdiensten des weggereisden vriends, drong het gevoel van waarheid en liefde tot het goede ons nu en dan tot eene uitweiding: zij, die NIERSTRASZ gekend hebben, zullen ons dien toon niet ten kwade duiden, en welke beoordeelingen dan ook aan deze fchets mogen te beurt vallen, geen onpartijdige zal haar de verdienste ontzeggen, van onopgefmukte waarheid te behelzen.

JOHANNES LEONARDUS NIERSTRASZ JUNIOR werd op den 14 van Lentemaand des jaars 1796 te *Rotterdam* geboren. Zijn nog levende vader is de Heer J. L. NIERSTRASZ SENIOR, geacht handelaar te dier ftede; zijne voor twee jaren overledene godvruchtige moeder was vrouwe BARBARA SOPHIA BREM.

Als kind kenfchetste hij zich reeds voordeelig door zachtheid van inborst, innemende vriendelijkheid, vlugheid en bevattelijkheid van geest, gehoorzaamheid en naarstigheid; — hij maakte dan ook een voortreffelijk gebruik van het onderwijs, dat hij in zijne vaderftad ontving: en hoezeer hem geene geletterde opvoeding te beurt viel, verfchafte hem zijn lust tot eigen onderzoek vele kundigheden, die hem in lateren leeftijd voortreffelijk te ftade kwamen.

Niettegenftaande zijne geneigdheid blijkbaar meer tot letterarbeid overhelde, was hij zijnen vader reeds vroeg behulpzaam in diens handelzaken, welke hij met trouw en ijver behartigde. Hiertoe behoorde

ook

ook het gedurig bereizen van onderfcheidene Provincien des vaderlands. — Ieder, die eenigzins van nabij weet, hoe weinig kiesch inzonderheid vele vreemdelingen zich bij dit rondreizen gedragen; ieder, die de onheufche wijze kent, waarop de reizigers bij fommigen worden afgefcheept, is in ftaat te begrijpen, hoe weinig aanlokkends deze foort van handel voor een' man van dat fijn gevoel moest hebben, en niettemin was de minzaamheid, hem van nature eigen, niet zelden, ook ten deze, zijne beste aanbeveling, zoodat hij onder zijne correspondenten en begunstigers inderdaad vele vrienden telde.

In zijne jongelingsjaren begon zijn dichtvuur te glimmen; in eenen gemeenzamen vriendenkring, aan onderlinge letterkundige oefeningen gewijd, wakkerde zulks aan; uit de eerfte vonken voorfpelde de bekwame IMMERZEEL reeds, wat licht en warmte hetzelve voor het vaderland zoude verfpreiden. Aan dien kunstkeurigen vriend had NIERSTRASZ, wat zijne opleiding als dichter aanbelangt, onbegrijpelijk veel te danken; deze was zijn gids op het voor den nieuweling onbekende pad naar den zangberg; hij toonde hem den moeijelijk te beftijgen weg, en hoezeer hij de bloemen, die dezelve draagt, niet voor zijn oog verborg, verzuimde hij ook niet hem de doornen aantewijzen, die er zoo welig tieren. — In lateren leeftijd tot het gemeenzaam verkeer met eenen FEITH en TOLLENS toegelaten en met beider vriendfchap vereerd, vormde hij zich als onwillekeurig naar deze groote modellen, zoodanig, dat in vele opzigten zijn dichttrant de kleur der hunne

draagt,

draagt, en hij van te groote, foms flaaffche navolging, niet mag worden vrijgepleit.

Wij achten ons niet bevoegd, de dichterlijke verdiensten van NIERSTRASZ breed uittemeten. Nederland kent zijne gedichten, en de bijval, die dezelve bij velen genoten, de aftrek, die zijne gedrukte werken te beurt viel, getuigt gewisfelijk, hoezeer zij naar den fmaak zijner landgenooten waren. Wie, die dezelve onpartijdig leest, zal zich daarover verwonderen? Waren over het algemeen de onderwerpen, die hij behandelde, niet belangrijk? Getuigen zij niet van zijnen edelen Godsdienst-zin, van zijne liefde tot deugd en goede zeden? Bezielt de gloed der waarheid zijne lierdichten niet? Zijn zijne tafereelen niet meesterlijk gefchilderd? Boeijen zijne verhalen niet ieders aandacht? Zijn zijne vloeijende verzen niet rijk aan treffende en gepaste wendingen, overvloeijend van nuttige en behartiging waardige lesfen? Met een woord, gaan zij niet uit het hart tot het hart? Landgenooten! de gedichten van den te regt betreurden zanger mogen, zoo als alles, wat menfchelijk is, van geene gebreken zijn vrij te pleiten, zij mogen in kracht, ftoutheid en oorfpronkelijkheid voor die van rijker begaafde Barden onderdoen, het kunstkeurig nageflacht zal gewis aan NIERSTRASZ onder de fieraden van onzen zangberg altijd eene niet onaanzienlijke plaats toekennen. (*)

Wie

(*) Op onderfcheidene tijden zijn van onzen dichter in het licht verfchenen de navolgende ftukken:

Opwekking aan mijne landgenooten; in November 1823. *Rotterdam* bij I. IMMERZEEL J[r]. 1814.

Wa-

Wie de verzen van des ontslapenen zangers leest, kan daaruit zijn voortreffeljk hart, dat voor Godsvrucht en menschenmin bestendig sloeg, geheel lee-

Wapenkreet. Ibidem 1815.

Zegezang op den roemrijken slag van Blarmont, in Zomermaand 1815. ibidem, uitgegeven ten voordeele der gekwetste Nederlanders.

De overwinning op Algiers. Ibidem 1816.

De Verlosser, en enkele andere gedichten. ibidem 1820.

De Nederlandsche nijverheid, bekroond met den gouden Eerepenning, door de Koninklijke Maatschappij van schoone kunsten en letterkunde te *Gend*, in 1820 — *Gend* 1820.

Dithyrambe op PETRUS PAULUS RUBBENS, bekroond met den gouden Eerepenning. *door* en te vinden *in* het 1e. deel der *Gedichten en Verhandelingen van het Koninklijk genootschap van Taal- en Dichtkunde te Antwerpen.*

JOHN HOWARD. *Leeuwarden* bij G. T. N. SURINGAR, 1822.

Eeuwzang bij het vierde Eeuwgetijde van de uitvinding der Boekdrukkunst, bekroond met den zilveren Eerepenning, *door* en te vinden *in* de werken van de *Hollandsche Maatschappij van fraaije kunsten en wetenschappen,* 7e deel.

Aan Mr. ISAAK DA COSTA, *Rotterdam* bij I. IMMERZEEL 1825.

FRANS NAEREBOUT, *Leeuwarden* bij G. T. N, SURINGAR 1826, alwaar ook een tweede druk van dit dichtstuk verschenen is.

Gedichten. Ibidem 1827.

Mitsgaders eenige verspreide gedichten, te vinden in den *Muzen-Almanak* en dien *van het Schoone en Goede*, in den *Antwerpschen Almanak van Nut en Vermaak*, enz. alsmede in de *Christelijke Gezangen voor de Evang. Luthersche Gemeenten in het Koningrijk der Nederlanden.*

leeren kennen, zonder eenigen zweem van schijnvroomheid, betoonde hij zich altijd en overal een warm voorstander des Christendoms, en stelde er zich eene eer in, om, waar het pas vond, voor zijne belijdenis openlijk uittekomen. En wat hij beleed, dat trachtte hij ook te beleven.

Zijn zwak en gevoelig gestel had hem reeds vroeg gewaarschuwd, dat groote inspanning voor hem nadeelig was; dan de lust tot vermeerdering van zijne kundigheden, zijne liefde voor de poezij lieten zich door niets afschrikken; met brandenden ijver greep hij elke gelegenheid aan, om daaraan voldoening te verschaffen. Hij moest hiervoor, helaas! te vaak met ligchamelijke ongesteldheden boeten, die zelfs in zijn laatste levensjaar zoodanig toenamen, dat hem alle gezette letterarbeid werd verboden.

Welke slagen hem in zijne maatschappelijke betrekkingen mogten treffen, met welken tegenspoed hij te kampen had, nimmer morde hij. Bij het schier duldeloos ligchamelijk lijden, dat hij in zijnen laatsten levenstijd moest verduren, begaf hem nimmer het vertrouwen op den hemelschen Vader. Op zijn sterfbed betoonde hij zich gesterkt door het geloof in JEZUS CHRISTUS, en hoezeer met teedere liefde aan gade en kroost, magen en vrienden gehecht, hoezeer hij zijn naderend einde konde vooruitzien, kalm en gelaten zag hij den dood te gemoet; hij betrouwde dien als eenen bode des vredes, die het middel zoude wezen om hem van strijd en lijden te ontheffen. Zoo dacht, zoo handelde hij, wiens ziel voor liefde gevormd was.

Meer dan gewoonlijk was onze vriend aan zijne godvruchtige moeder gehecht; haar afsterven had hem diep getroffen. Hartelijk beminde hij zijnen grijzen vader en was de vriend en raadsman zijner broeders en zusters. Wat zij aan hem verloren, die door naauwe vriendschap aan hem verbonden waren, is moeijelijk te beseffen voor hem, die den ontslapenen niet van nabij gekend heeft. Hij was voorkomend, gastvrij, gul en dienstvaardig. Zijn hoogste streven was altijd om zijnen vrienden genoegen te geven. Hoezeer in groote kringen weinig spraakzaam, in den stillen vriendenkring leide hij zijn hart met blanke opregtheid open; daar was hij de beminnelijke, onderhoudende man, wien ieder welkom was en die inzonderheid het schoone geslacht om zijnen beschaafden toon, zijn aangenaam uiterlijk, zijne welgekruide gesprekken, als onwillekeurig aan zich boeide.

De vrouw zijner keuze, NEELTJE ELISABETH ELKMAN, die hij als kind reeds onderscheidde, als jongeling beminde, en met welke hij in het huwelijk trad, heeft hij tot zijnen dood hartelijk lief gehad; de jaren, die zij aan zijne zijde doorbragt, waren rijk aan die huisselijke genoegens, welke zij alleen op den waren prijs kunnen schatten, die ze eenmaal hebben gesmaakt, en, helaas! nu dagelijks missen. — Voor zijne kinderen had NIERSTRASZ alles over; met hen konde hij, tot zelfs in zijnen ziekelijken toestand, kinderlijk vrolijk zijn; hij deelde in hunne spelen, vergastte zich in de ontwikkeling van hun jeugdig verstand, leerde en vormde hen

hen zelf en vergat daarbij niet, reeds vroeg hunne zielen tot liefde en eerbied voor God te openen. Thans nog te jong om te kunnen befeffen, wat zij in zulk eenen braven vader verloren hebben, zullen zij bij het vorderen hunner jaren, als zij vernemen, wat hij voor hen had kunnen zijn, zulks des te dieper gevoelen. God geve, dat hun het verftand en de deugd des vaders zijn overgeërfd! zoo zullen zij fteeds hunner moeder tot vreugde, eenmaal der maatfchappij tot fieraad verftrekken; zoo zal het hun nimmer aan vrienden en befchermers ontbreken.

Dan niet alleen binnen den engen kring zijner huisfelijke woning, of die van magen of vrienden bepaalde zich de liefde van NIERSTRASZ; zij ftrekte zich tot alle menfchen, ja zelfs tot de diepst gezonkenen van hen uit. Het was hem tot zulk eene behoefte om iemand, die zich in nood of lijden bevond, te helpen en te troosten, dat hij hierin wel eens verder ging dan het verftandig beleid eens huisvaders zulks gedoogt. — Aan dezen hoofdtrek in zijn karakter, die hem tot een warm voorftander van alle menschlievende inrigtingen maakte, had ook dat weldadig Genootfchap deszelfs wording te danken, dat hij met zijne vrienden SURINGAR en WARNSINCK, tot *zedelijke verbetering der gevangenen*, ftichtte. — Eene fchijnbare toevalligheid gaf er bij hem de eerfte aanleiding toe. Onzen gemeenfchappelijken vriend W. H. SURINGAR beving de lust, om den edelen JOHN HOWARD tot het onderwerp eener redevoe-

ring te maken, waarmede hij eene fpreekbeurt bij het Departement *Leeuwarden* der Maatfchappij: „tot „ Nut van 't Algemeen" vervulde. (*) Met het onderwerp ingenomen, noodigde hij NIERSTRASZ uit, HOWARD te bezingen. Hieraan nu heeft Nederland dit uitmuntend gedicht van onzen zanger te danken. Ja! maar meer dan dit; want zulks was tevens de aanleiding tot de daarftelling van een Genootfchap, hetwelk gevangenisfen en tuchthuizen tot de tooneelen van deszelfs edele bemoeijingen heeft uitverkoren. Wij achten het min voegzaam, om ter dezer gelegenheid dienaangaande uitteweiden; hoe gaarne zouden wij anders aan het dankbaar gevoel lucht geven, dat ons met zoo vele anderen bezielt, en op het heilrijke doel, dat hetzelve zich voorftelt, het oog vestigen. Maar wij kunnen en mogen dit niet doen, om dat de lof van den vriend, aan zijne vrienden gegeven, hoe hartelijk gemeend, te veel den fchijn zoude hebben van blinde vooringenomenheid. — Goede wijn behoeft geen krans, het Genootfchap tot zedelijke verbetering der gevangenen geene aanprijzing. Het nut, dat hetzelve reeds gefticht heeft en nog dagelijks blijft ftichten, is deszelfs welfprekendfte lofreden, en ftrooit tevens op het graf van onzen ontflapenen vriend onverwelkelijke bloemen, die van zijn voortreffelijk hart beftendig zullen getuigen en zijnen naam ook hier op aarde der vergetelheid ontrukken.

De

(*) Geplaatst in de Letteroefeningen van Junij 1823.

De weinige jaren, die NIERSTRASZ na de daarſtelling des Genootſchaps leefde, heeft hij ijverig beſteed, om het gebouw, dat hij hielp oprigten, uittebreiden en te bevestigen; dit is het geheele vaderland bekend, maar inzonderheid zijne vaderſtad *Rotterdam*, in welke hij, als medelid van het Beſtuur der aldaar gevestigde Afdeelingen, en als lid van de Commisſie van toevoorzigt over de gevangenisſen, krachtdadig werkzaam was, aan het oprigten, leiden en verzorgen van gevallene medebroeders.

Weinige maanden voor zijnen dood werd hij tot eenen nieuwen werkkring geroepen. Tot Burgemeester van *Aarlanderveen* aangeſteld, vertrok hij met zijn gezin derwaarts, om in eene aangenaam gelegene woning, aan den zoom van dien ſtroom, die ook BORGERS laatste toonen medevoerde, gezondheid en tijdelijke welvaart te verbeteren. In den raad des Eeuwigen was zulks echter anders beſchikt; hij ging er heen met het edele doel, om ook daar zijnen medeburgeren nuttig te zijn, maar vond er zijn graf. —

Met de borst leide onze reeds zwakke vriend zich op de nieuwe werkzaamheden, aan zijnen post verknocht, toe. Spoedig had hij zich alle die plaatſelijke kunde eigen gemaakt, welke ieder in zoodanige betrekking, ter rigtige waarneming van de belangen der burgerij, zoo zeer te ſtade komen. Kort echter mogt de Gemeente van *Aarlanderveen* hem als hoofd van derzelver beſtuur bezitten, weinige maanden ſlechts; — en nogtans waren deze genoeg, om

er NIERSTRASZ algemeen bemind en geacht te maken. Zijn overlijden vervulde aller oogen met tranen van innige smart, en met aandoening hoorden wij van arm en rijk daarvan weinige dagen na zijnen dood de hartelijkste betuigingen. — Zoo zeide deze: „ Ik heb zelden een voortreffelijker mensch gekend;" gene: „ hij was de minzaamheid en hulpvaardigheid zelve," een derde weder: „ Als wij eenen Burgemeester krijgen, die de helft zijner deugden bezit, mogen wij te vrede zijn! — Doch wie is in staat den lof te vermelden, die uit aller monden gehoord werd, wie de algemeene rouw te beschrijven, zoo kennelijk gebleken bij het ter aarde bestellen van zijn stoffelijk overschot? In alle stilte en zonder eenige bijzondere plegtigheid geschiedde zulks in het Alphensche Kerkgebouw, onder het geleide van zijne naaste bloedverwanten en drie Rotterdamsche vrienden, den dichter TOLLENS, Mr. A. SIEWERTS VAN REESEMA en Ds. GREGOOR. — Dáár, in dien nederigen tempel aan de dienst des Heeren gewijd, is het graf, dat zijne assche bedekt; daar wijst een eenvoudige steen de plaats aan, waar Neêrlands geliefde zanger rust; daar leest men op de zerk, die een viertal zijner vertrouwdste vrienden (*) aan zijne nagedachtenis toewijden, dit Grafschrift.

JO-

(*) Het zijn de Heeren Mr. A. S. VAN REESEMA, W. H. SURINGAR, H. TOLLENS en W. H. WARNSINCK.

JOHANNES LEONARDUS NIERSTRASZ JUNIOR.

Overleden den tweeden Augustus,
MDCCCXXVIII.

„ 't Is NIERSTRASZ, die hier rust. — In 's levens bloei ontflapen,
Verwierf hij 't loon der braafheid vroeg;
Geen lofdicht fiert zijn graf, geen lauwer en geen wapen:
Zijn wandel is hem lofs genoeg.

TOLLENS.

Hebben wij gezegd, dat allen, die NIERSTRASZ regt kenden, hem moesten achten en beminnen, welligt zoude zulks hen, die na ons leven, kunnen verwonderen, omdat voor hen niet bedekt kan blijven, in welk eene hooge mate onze vriend in zijne laatste levensjaren aan nijd en laster heeft ten doel geftaan — zij moeten ons echter nimmer van vooringenomenheid verdenken, niet wanen, dat wij dwaalden, toen wij dit ter neder fchreven, want juist zijne beminnelijkheid, juist de opgang, dien zijne gedichten maakten, waren de voorname oorzaken van al het leed, dat fommigen hem even laaghartig als onbefchaamd hebben berokkend.

Aan miskenning en naijver zijn de partijdige beoordeelingen van zijnen laatsten dichtbundel in fommige tijdfchriften, evenzeer als het blaauwboekje getiteld: — *Nieskruid voor den Heer* J. L. NIERSTRASZ Jr., *gedrukt bij* J. C. VAN KESTEREN *te Amfterdam*, hare geboorte verfchuldigd. Jaloerschheid en nijd hadden eenmaal befloten als kunstregters

optetreden, en er mogt niets goeds in het werk, onzes vriends overblijven, terwijl zijne te weinig doordachte, onvoorzigtige uitlatingen in het voorberigt voor zijnen laatften bundel, waarover hij wel eene vriendelijke teregtwijzing, ja, wij geven het toe, eenige regtmatige berisping verdiend had, hem veel te hoog werden aangewreven. Het eenparig gevoelen van alle weldenkenden, hoewel geenszins blind voor de gebreken in de gedichten eens vriends, heeft die fchampere bejegingen met den ftempel der verachting gebrandmerkt. Onwraakbare getuigen voorwaar van de liefde en achting, die NIERSTRASZ bij zijne tijdgenooten als mensch en als dichter genoot en bij de nakomelingfchap zal behouden! — Onverfchillig echter kon en mogt eene zoodanige verguizing den miskenden man niet zijn. Het valt echter moeijelijk te bepalen, hoe diep hij zich zulks hebbe aangetrokken. Dit is nogtans zeker, dat hij, al hadden zijne krachten hem zulks toegelaten, nimmer de pen zoude hebben opgevat, om zijne belagers te beftrijden, en wel eens zijnen vrienden, die zich zijner eere wilden aantrekken, verzocht, geene tegenfchriften in de wereld te zenden. „ *Zij, die mij benadeelen*," zeide hij dan, met de hem eigene minzaamheid, „ *kennen mij niet; ik heb een vrij geweten voor God en de menfchen; zij zullen zich te laat hunne liefdelooze oordeelvellingen beklagen.*"

In zulk eene gemoedsgefteldheid naderde hij zijn einde; hoezeer de krampachtige zenuwkoorts, die

in zijn hoofd woedde, bedaard was, de hevige folteringen, die hij ettelijke dagen geleden had, geweken waren, hoezeer zelfs zijn geneesheer weder eene flaauwe hoop op herstel meende te mogen koesteren, eensklaps begaven hem zijne krachten en in de armen van zijne dierbare gade en in die van zijnen afgeleefden vader, ontsliep hij, om in hoogere en betere gewesten te ontwaken.

In de maand Augustus des voorgaanden jaars, weinige dagen nadat het stof der graven NIERSTRASZ bedekte, gingen wij zijne weduwe bezoeken, om haar, zoo veel in ons was, te troosten en te bemoedigen. — Hoe weinig dachten wij toen, dat eer de herfst genaderd ware, ons een gelijk lot zoude treffen; en echter waren er nog geene zes weken nà dat dit bezoek verloopen, of ook ons werd het opgelegd, eene beminde echtgenoote ten grave te dragen, en met vier hulpbehoevende kinderen eene voortreffelijke vrouw, eene onvergelijkelijke moeder te beweenen. — Niemand zal het dus verwondering baren, dat wij, aan NIERSTRASZ weduwe onze zangen rigtende, met een gebroken hart ons beider treurig lot, als het ware vereenigd, bezongen. — Niemand zal het wraken, dat wij deze onze nederige hulde met dezelve besluiten.

„ *'t Is liefde, wat de hemel doe:*
De vroege slaap komt braven toe."
Die toon klonk eenmaal van de ſnaren,
Die Neerlands dichtroem waardig waren,
Nu ſlaapt de zanger — zwijgt zijn' lied. —
En hij, bedrukte weduwvrouwe!
Die uwe tranen vloeijen ziet
En deel neemt in uw' bittre rouwe,
Roept thans U 't zelfde troostwoord toe:
„ *'t Is liefde wat de hemel doe!*"

Vriendin! hoe me uw gemis moog' treffen,
Wat hechte band me aan NIERSTRASZ bond,
'k Ben magtloos om U opteheffen,
Mijn hart bloedt aan gelijke wond.
Kan ik uw grievend lied beſeffen,
Gevoelen, met geheel mijn ziel,
Wat U in uwen gade ontviel, —
Zijn deugden kan ik niet bezingen
In een van waarheid gloeijend lied.
'k Laat andren naar den lauwer dingen,
Die hun 't erkentlijk Neêrland biedt —
Ik heb ſlechts tranen, anders niet.

Op 't graf der beste vrouw gezeten,
Herdenk ik vaak dien tijd van vreugd,
Toen 'k alles rondom kon vergeten,
Om mij te ſpieglen aan haar deugd.
Dan toover ik haar mij voor de oogen,
Te midden van ons lief gezin,
Hoe zij vol teedre kindermin,

De

De vreugd der kleinen mogt verhoogen;
Hoe allen hingen aan heur oogen,
En hen geen fpel of lekkernij
De plaats vergold aan moeders zij.

Dan denk ik aan zoo menig uurtje,
In ftillen vrede doorgebragt,
Als, bij het knappend wintervuurtje,
Aan hooger leven werd gedacht:
Wat leed foms de aarde gaf te dragen,
Het Bijbelboek werd opgeflagen
En deed zijn troost in 't hart ontftaan,
't Gaf kracht om JEZUS leer te ftaven,
En wees, hoe over kinder-graven
Een moeder hoopvol voor kan gaan.

Dan plaats ik me in de vriendenkringen,
Waaraan zij geest en leven fchonk;
Waar zij gelijk een fterre blonk,
Die licht geeft aan wie haar omringen;
Die kringen, waar, tot vreugd vereend,
Men foms uw NIERSTRASZ mogt ontvangen,
Waar elk vergast werd op zijn zangen,
En nu zijn vroegen dood beweent.

Vervlogen is ons blij verleden,
Vernietigd al ons echtgeluk;
Eens was ons de aarde een lagchend Eden;
Nu baart zij ons flechts fmart en druk.
Eens blikten we onze lieve kleinen
Met onvergald genoegen aan;

Nu

Nu is die zaligheid verdwenen,
En 't ouderoog ontspringt een traan,
Wanneer ze aan onze knieën staan —
Wanneer U de uwen argloos vragen,
Waarom hun reeds in kindsche dagen
Een zorgend vader werd ontdragen;
De mijnen, hunkrend naar den schoot
Der moeder, staamlen, „is zij dood?"
„Kan ze ons geen enkel kusje geven;
„Zien wij dan nooit in heel ons leven
„Die lieve beste moeder weer;"
Ach 't zelfde leed sloeg beide ons neer;
Dezelfde last drukt onze schouders;
De zorg, bestemd voor beide de ouders,
Draagt, bij het verder voorwaarts treen,
Elk onzer nu, helaas! alleen.

Alleen? Neen! Godsdienst zal ons schragen,
Zij wijst met onverwrikbre hand
Op JEZUS Rijk, ons Vaderland;
„*Staak*," zegt zij, „*sterv'ling! staak dat klagen!*
„*'t Is wijsheid, wat de hemel doe,*
„*De vroege rust komt braven toe.*"

Leeuwarden
10 *Mei* 1829.

I.

WIJSBEGEERTE DES LEVENS.

REDEVOERING

OVER

HET AANWEZEN EN HET NUT

EENER ZOO GENAAMDE

OPPOSITIE,

OOK IN VAKKEN BUITEN HET STAATKUNDIGE;

door

Mr. *D. J. VAN LENNEP.*

Beroemd is in het ſtaatkundige de naam van *Oppoſitie.* — Bekend is het, hoe de naam uit *Engeland* afkomstig is, en daar gegeven wordt aan die partij in het Parlement, welke tegen de Ministerieele of heerſchende partij overſtaat, en de handelingen of voorſtellen van deze beſtrijdt. — Er beſtaat altijd zoodanig eene partij in het Parlement, en naar het algemeen gevoelen der Engelſchen behoort zij er altijd te beſtaan. Ook de Ministers zelve deelen zoo zeer in dit gevoelen, dat zij er nooit aan denken om zich geheel van de Oppoſitie te ontſlaan; maar veeleer, als het zeldzaam verſchijnſel plaats vond, dat, bij aller welgevallen in hun ſtaatsbeſtuur, de banken der

Oppofitie ledig bleven, zij zelve bedacht zouden zijn op middelen, om weder eene tegenpartij te vormen. Werkelijk zijn er voor dit gevoelen der Engelfchen gewigtige redenen, en men kan nagaan, waarom ook verftandige en welgezinde Ministers onder hen niet in fchijn, noch om een heerfchend gevoelen der natie te believen, maar van harte en uit eigene keuze zich eene Oppofitie wenfchen. Vooreerst krijgen zij door dezelve aanleiding, om de wijsheid en voegzaamheid van het door hen gekozene ftelfel of van de door hen genomene en te nemen maatregelen breedvoeriger te ontwikkelen, dan zonder deze tegenfpraak in hen welvoegelijk zoude zijn geweest, en de eer, die zij door deze ontwikkeling bij de natie inleggen, kan voorzeker hun niet onverfchillig zijn, al hechten zij ook minder aan die van telkens herhaalde overwinningen na gevoerden redeftrijd met hun partij. Doch daarenboven: deze aanhoudende ftrijd zelf oefent op eene voordeelige wijs hunne krachten. Zoo worden zij behoed tegen het gevaar van in hunnen ijver te verflaauwen of op hunnen post in te fluimeren. Dan de Oppofitie waarborgt hen ook tegen een ander gevaar, voor hetwelk zij altijd meer nog blootftaan, dat namenlijk van eene al te eenzijdige befchouwing der zaken. Natuurlijk zijn de Ministers vooringenomen met het ftelfel, dat zij aankleven en verdedigen. Die vooringenomenheid is oorzaak, dat zij ook bij den besten wil minder gefchikt zijn, om met genoegzame fcherpte en helderheid hun oog op de keerzijde van het geliefde

denk-

denkbeeld te vestigen. Maar de Oppositie, die uit haren aard tegen het ſtelſel der ministers optreedt, beſchouwde juist die keerzijde met geſpannen aandacht en verzuimt niets, om dezelve in het helderst licht te plaatſen. Is het ſtelſel der Ministers goed, zoo kan hun dit in geenen deele ſchaden, al is het ook, dat daardoor eenige zwakke punten van hetzelve bloot raken. Integendeel, zij worden nu gewaarſchuwd om voor deze te zorgen, en verder geen vat te geven, waar zij het meest kwetsbaar zijn. Maar blijkt bij den aanval der Oppoſitie haar onvermogen, om ergens zulke zwakke punten in het ſtelſel en de handelingen van het Ministerie aan te wijzen, kan zij niets aanvoeren dan ſchimp- en drogredenen, zoo is haar aanval juist geſchikt om de Ministers meer en meer van de deugdzaamheid hunner zaak te overtuigen, daar zelfs eene naauwziende tegenpartij niets wezenlijks in dezelve heeft te berispen gevonden.

Maar, nog gewigtiger zijn de redenen, om welke de natie belang in het behoud der Oppoſitie ſtelt. Zij vertrouwt, dat de Ministers, zeker van tegenover zich eene partij te hebben, bij welke geen enkele misſtap, door hen begaan, onopgemerkt zal blijven, het minder wagen zullen om misbruik van het hun toegekende gezag te maken, en dat, zóó zij het wagen, de Oppoſitie dáár is, om terſtond de alarmklok te luiden, en de natie tegen het haar dreigend gevaar te waarſchuwen. De Parlements-zittingen zijn openbaar. De gehoudene rede-

voeringen worden door drukpers en dagbladen ijlings over geheel *Engeland* verfpreid. De ftem der Oppofitie kan in zulk een geval fpoedig de ftem van het Algemeen worden: en dan is ook de val der Ministers zeker. Maar nog een ander groot voordeel heeft de natie bij het beftaan der Oppofitie. Wat toch zoude, zoo dezelve niet beftond, gebeuren, ingeval het Ministerie de palen der aan hetzelve toevertrouwde magt dorst overfchrijden, of in het geliefkoosd ftelfel te ver gaan, of hetzelve, ftrijdig met den onweerftaanbaren drang der veranderde omftandigheden, wilde volhouden tegen het waar belang der natie? Er zoude aan deze geen redmiddel overblijven, dan misfchien in een volksopftand — en ieder weet van hoe bedenkelijke gevolgen het aanwenden van dit middel zijn kan; hoe daardoor veelal het ganfche gebouw van ftaat tot in de grondvesten gefchokt wordt, en in welke handen vaak de teugels van het bewind geraken, als het gemeen zich dolle heethoofden tot aanvoerders kiest, of listige volksleiders het op hun belangzoekend fpoor medefleepen. Tegen zulke fchokken en verkeerdheden ziet zich *Engeland* beveiligd, door het beftendig aanwezen eener Oppofitie, gefchikt en gereed om zonder merkbaren fchok het oude, dat ondoelmatig en ongevallig wierd, door een nieuw ftelfel en nieuwe perfonen, in den zin van het algemeen te doen vervangen. Want, op de banken der Oppofitie zitten geen lieden, genomen uit de heffe des volks, maar mannen, onderfcheiden in de maatfchappij door ftand,

ver-

vermogen, talenten, achtbaarheid; die door langdurige betrachting en beoefening de zaken, tot wier bestuur zij nu geroepen worden, hebben leeren kennen; voor wien de behoefte van het oogenblik niet vreemd is, en die zich van lieverlede hebben voorbereid, om in dezelve door gepaste middelen te voorzien; die eindelijk hun voordeel hebben kunnen doen met de misstappen hunner voorgangers zoowel, als met het goede, dat deze voordroegen, en 't welk zij, wel misschien, even als alles, wat van die zijde kwam, aangerand en gehekeld, maar zeker niet onopgemerkt hebben gelaten.

Bij het nagaan dezer voordeelen, welke *Engeland* en zoo ook, op het voorbeeld der Engelschen, andere staten van eene gevestigde, zoo genaamde Oppositie in het staatkundige trekken, kan wel eens de vraag opkomen, of iets diergelijks alleen in het staatkundige plaats vindt, en niet ook in andere vakken van wetenschap en kunst, de voordeelige invloed eener Oppositie bewijsbaar is. Ik heb gemeend, dat het opzetetlijk behandelen dier vraag misschien zijne nuttigheid zoude kunnen hebben, en daarom voorgenomen, eenige bedenkingen voortedragen, *over het aanwezen en het nut eener zoo genaamde Oppositie, ook in vakken buiten het staatkundige.*

Er wordt dikwijls gesproken van eene *geleerde wereld*, van een *gemeenebest der letteren*, van een *gebied der wetenschappen.* Deze uitdrukkingen

schijnen dadelijk reeds aanteduiden, dat er tusschen de staatkundige of burgerlijke, en geleerde of wetenschappelijke zamenleving, punten van vergelijking en overeenkomst zijn. Wij hebben ons dan ook bij het voorgenomen onderzoek niet te bepalen tot die plaatselijke maatschappijen van geleerdheid en wetenschap, die in elk eenigzins beschaafd land gevonden worden, en wier geest en vorm doorgaans met die van den burgerstaat, tot welken zij behooren, in verband staan; wij kunnen ons de geleerde wereld, het gemeenebest van letteren, kunsten en wetenschappen in den ruimsten omvang voorstellen, daar onder allen begrijpende, die door alle beschaafde landen, hetzij in maatschappijen of afzonderlijk, voor eenige wetenschap of kunst arbeiden: en het zal ons spoedig, ook bij eenige oppervlakkige beschouwing, blijken, hoe dit gemeenebest, door alle tijden heen, vele verschijnselen heeft opgeleverd, die zich ook in burgerstaten doen opmerken, doch inzonderheid hierin getoond heeft met deze overeen te komen, dat er steeds in hetzelve partijen waren, die elkander den voorrang betwisteden.

Welk verband er ook zijn moog' tusschen de onderscheidene wetenschappen en kunsten, om dat alle zich onderling noodig hebben, zoo leert ons echter de ondervinding dat niet zelden in de geleerde wereld, over den voorrang der wetenschappen getwist en ten voordeele van deze of gene wetenschap heerschende partijdigheid bespeurd wordt; dat ééne eeuw bij voorkeur de dichtkunst, eene andere de wijsbe-

begeerte, eene derde de rechtſtudiën, eene vierde de wiskunde wil beoefend zien. Deze is eene eerſte oorzaak van ſtrijd in het gebied der wetenſchappen. De kunst, die verdrongen wordt, duldt dit ongaarne. Zij, die den voorrang heeft, arbeidt om de heerſchende te blijven.

Doch, ook in elk bijzonder vak van geleerdheid, wetenſchap of kunst worden bij afwisſeling deze of gene ſtelſels voorgetrokken, de gevoelens van dezen of genen leermeester, de lesſen van deze of gene ſchool gevolgd. Door alle tijden doen zich in elk vak mannen van gevestigden roem en bekwaamheid, als zoo vele wetgevers, op: maar ten allen tijde ook bij die wetgeving eene overwegende, eene heerſchende partij, wier gezag boven dat van anderen geldt en naar wier gevoelen zich het algemeen doorgaans rigt. Echter vindt ook het tegenovergeſteld gevoelen verdedigers en het heerſchend, welhaast al te overwegend, gezag tegenſpraak: en zoo ontſtaat dan ook bij deze wetgeving eene Oppoſitie.

Wanneer kan geleerde tegenſpraak met den naam van Oppoſitie beſtempeld worden? niet, wanneer zij in de voortbrengſelen van eenen bij het algemeen geliefden ſchrijver of leeraar hier en daar iets afkeurt; niet, wanneer zij in de handelingen eener algemeen geroemde inſtelling nu en dan iets mispri<jsr. De leden van een Parlement of wetgevend ligchaam behooren niet dadelijk tot de Oppoſitie, omdat zij ſomtijds het een of ander gedeelte van een Miniſterieel voorſtel beſtrijden, ja ook wel eens aan een

geheel voorſtel of wet hunne ſtem weigeren. De tegenſpraak doet zich in andere vakken, zoowel als in het Staatkundige, dan eerst als Oppoſitie kennen, wanneer zij op den duur en gezet het veel begunſtigde ſtelſel en de meest geroemde mannen of inſtellingen van den dag aanrandt, en wanneer juist de gunst zelve, in welke die ſtelſels, die leeraren of inſtellingen bij het algemeen ſtaan, telkens de tegenſpraak, als 't ware, met nieuwe prikkels aanſpoort, en zij, tegen het heerſchend gevoelen, ſteeds en met opzet een ander, hetzij oud, hetzij nieuw, overſtelt, en alles aanwendt, om allengs aan dit boven het heerſchende opgang te doen vinden.

Het wezen, of de kracht eener Oppoſitie hangt niet af van het getal harer Leden. Men heeft bij het Wetgevend Ligchaam in *Frankrijk*, dat uit meer dan vierhonderd Leden beſtaat, de zoo genaamde *liberale* Oppoſitie tot een tiental Leden verminderd gezien, en echter zijn de ſtemmen van eenen ROYER-COLLARD, eenen BENJ. CONSTANT, eenen CAS. PERRIER genoegzaam geweest, om die Oppoſitie met nadruk te handhaven. Zoo maakte in het vak der Wijsbegeerte SOCRATES alleen de Oppoſitie zijner eeuw uit, en wel, om zoo te zeggen, eene dubbele Oppoſitie, daar hij overſtond niet ſlechts tegen de Wijsgeeren der Ioniſche en Eleatiſche ſchool, die van niets dan van natuurkundig en bovennatuurkundig onderzoek wilden weten, maar ook tegen de Sophisten, die zich aanmatigden alles te

we-

weten, en in alles onderwijs te geven. Geheel zijn leven was een ſtrijd tegen beide toen heerſchende ſoorten van onderwijzers, en men kon zeggen dat hij, ſchoon alleen ſtaande, tegen beider menigte het veld behield.

Het voorbeeld van SOCRATES levert een gewigtig bewijs, hoe nuttig ſomtijds in het vak van Onderwijs en Wijsbegeerte eene volgehoudene Oppoſitie zijn kan. Wij zouden, ten bewijze hiervan, nog andere niet min treffende voorbeelden kunnen aanvoeren. Dan, de vraag, die wij ons hadden voorgeſteld te behandelen, is niet, of in een enkel vak en ſomtijds, maar of in het algemeen, gelijk in het ſtaatkundige, zoo ook in andere vakken van kunst en wetenſchap, het aanwezen eener Oppoſitie altijd voor eigenaardig en wenſchelijk te houden zij. Velen ſchijnen dit geenszins te geloven. Bij hunnen ijver voor de zaak of het ſtelſel, van welks deugdzaamheid zij zich, en meerendeels met reden, overtuigd houden, baart alle Oppoſitie daartegen hun dadelijk ergernis, en zouden zij gaarne zien, dat aan die onwelkome tegenſtrevers eens vooral het ſtilzwijgen wierd opgelegd. — Lofwaardig is, ook in mijn oog, de zucht voor een ſtelzel, dat men eens ter goeder trouw omhelsd heeft, voor eene inrigting, aan wier opbouw men mede, en met lof, heeft mogen arbeiden, voor eene zaak, die men ook daarom te meer voor goed heeft leeren houden, wijl haar ſedert lang gunst en roem van het algemeen bejegenden. Ik begrijp dan ook zeer wel, dat

elke tegenfpraak, met die zucht ftrijdig, en vooral een verklaarde geest van Oppofitie, aanvankelijk een onaangenaam gevoel verwekt. Maar ik vraag, of men wel doet, met te veel zich aan dat gevoel over te geven, en of men niet, eerder dan de ftem der Oppofitie te willen fmoren, even als de Ministers in het Engelfche Parlement, dezelve dulden en aanhooren moet.

Ik zal vooreerst doen opmerken, dat ook deze Ministers reden hebben om met hun ftelfel ingenomen te zijn, niet flechts op grond van eigene overtuiging, maar omdat in *Engeland* geen ftelfel van ftaatkunde lang de overhand behouden zal, indien het zich niet door wezenlijke en gewigtige voordeelen aanprijst, en alzoo de Ministers zich meestal op de overtuiging van velen met hen, CANNING zich nog onlangs op de bijna algemeene gunst en toejuiching der natie mogt beroepen. Zoo zouden dan ook die Ministers kunnen beweeren, dat tegen zoodanige gunst en overtuiging alle Oppofitie ergerlijk is, en niet te pas komt. Maar men ziet hen veeleer de redenen der Oppofitie gaarne opnemen, om voor zich daaruit die voordeelen te trekken, welke wij bij den aanvang onzer voordragt hebben aangewezen.

Ik ga dus verder, en vraag, of ook niet in andere vakken zij, die het meest, en bij de beste overtuiging van hunne zijde, met de heerfchende ftelfels, leerwijzen of inrigtingen ingenomen zijn, dezelfde gelijkmoedigheid jegens de Oppofitie zouden kunnen

aan-

aannemen, en evenzeer trachten om met dezelve hun voordeel te doen. Misschien zullen zij tot het eerste beter gestemd worden, als zij zich overreden kunnen, dat er kans is tot het laatste. Aan het betoog hiervan ligt ons dus inzonderheid gelegen, en daartoe kunnen misschien de volgende bedenkingen iets toebrengen.

Bij het onvolmaakte, dat aan alle menschelijke stelsels en inrigtingen aankleeft, loopen deze altijd gevaar van omtekomen door een van twee tegenovergestelde kwalen, door overdrijving namenlijk of door verflaauwing.

Wanneer het goede, door ons beoogd, en voor een gedeelte reeds verkregen, van dien aard is, dat hart en verbeelding daarbij ontgloeijen, zoo valt het moeijelijk, om bij de verdere bejaging van hetzelve ons voor overdrijving te wachten. Hoe natuurlijk is niet de zucht, om hetgeen voor weinigen of in een bepaalden kring nuttig was, ook tot velen, of tot andere en wijdere kringen uittebreiden? Maar nu gaat men het allengs aanwenden, waar het niet toepasselijk is, waar het, in plaats van nut, hinder doet, in plaats van dank wrevel wekt. Even zóó laat men zich gereedelijk verleiden, om waar het bezigen van iets goeds, in zekere mate, den heilzaamsten invloed hebben mogt, dat goede met kwistige hand toetedienen, in hoop van nog blijder uitkomst te erlangen, maar vindt zich jammerlijk in die verwachting te leur gesteld, daar overdaad niets dan bederf stichtede. — Werkzame menschlievendheid

heid stelt ons eenig glansrijk doel voor oogen. Brandende van ijver streven wij derwaards, en daar weldaden onzen loop kenmerken, zien wij ons door de toejuiching en hulp van velen ondersteunen. Nu komt al ras in ons het denkbeeld op, van hoe veel belang het zijn zoude, dat die ondersteuning en bijval nog grooter en algemeener wierd; en hoe ligt wordt men niet daardoor bewogen, om van den reeds gewilligen nog meer, somtijds meer dan behoorlijk is, te vergen, en bij den nog onverschilligen, of ongenegenen, na vergeefs gebezigd aanzoek op aanzoek, en aandrang op aandrang, eindelijk middelen te beproeven, die aan dwang grenzen. Zoo wordt dan, om één aangeprezen weg bevolkt te zien, tot anderen de toegang afgesneden; om ééne inrigting groot en luisterrijk te maken, menige andere van haar ouden luister beroofd; maar zoo wordt dan ook het eens toegejuichte streven nu welhaast het voorwerp van gemor en opspraak, en het edele doel zelf wordt allengs miskend en gelasterd. — Ook in vakken van kunst en smaak, als men de slaafsche banden der oude voorschriften heeft afgeschud, als men zich door stoute pogingen een nieuwen weg gebaand heeft, en langs denzelven van het goede tot het schoone, van het schoone tot het verhevene is opgeklommen, altijd vergezeld van goedkeuring en handgeklap, ook dáár is het moeijelijk de vereischte maat te houden, en echter — er is maar een te ver gewaagde stap noodig, om van het verhevene in het belagchelijke te vervallen.

Over-

Overdrijving kan ook daaruit geboren worden, wijl men één uiterste te veel wil mijden, en daardoor te driftig ijlt naar het tegenovergestelde. Bij veranderingen van het Ministerie gebeurt het niet zelden, dat de opvolger om de misslagen, die zijns voorgangers val bewerkten, te ontwijken, geheel tegenstrijdige maatregelen omhelst, en daardoor andere even groote misslagen begaat, die ook hem, schoon langs een anderen weg, ten val brengen. Bij de opvolging van heerschende gevoelens in het vak der wetenschappen gaat het dikwijls even zoo. Nu blijft men te slaafsch aan de regelen der kunst hangen, dan weder wraakt men alle kunst, en laat zich wegslepen door de inspraak eener dikwijls grillige natuur. Nu moet alléén bespiegeling, dan ondervinding alles beslissen. Nu worden wiskunde en stellige wetenschappen ergerlijk verwaarloosd, dan zitten zij voor, ook bij de vorming van taalgeleerden, redenaars en dichters. In het vak der opvoeding was bij onze voorouders alles geheugenwerk. Thans wordt dikwijls de oefening des geheugens bij het onderwijs te veel veronachtzaamd, en een der edelste gaven, ons van God geschonken, gaat verloren bij gebrek aan oefening.

Doch niet alleen overdrijving doet vele stelsels en inrigtingen te gronde gaan. Verslaauwing en kwijning kunnen dezelfde uitkomst te weeg brengen, en het is hoogst te vrezen, dat, waar geene overdrijving plaats vindt, dáár al spoedig vermindering van ijver, algemeene afneming en teruggang zullen bespeurd

worden, hetzij deze uit voorafgaande overfpanning zelve geboren werden, hetzij tevredenheid met den reeds behaalden en niet meer betwisten roem den voormaals ijverigen tot het nemen van rust bewoog. Men heeft aan de leden der eigenlijk gezegde Franfche Akademie wel eens verweten, dat, als zij eens door hunne talenten en arbeid dien hoogften zetel der Franfche letteren bereikt hadden, zij zich dan met welbehagen in dezen leuningftoel nedervleiden, om daarin verder zeer gerust hun gemak te houden. Doch in dier voege rusteden zij ten minsten op eigene lauweren. Maar bij geleerde en wetenfchappelijke inrigtingen of fcholen gebeurt het fomtijds, dat men rust op de lauweren der voorgangers, in het vertrouwen, zoo het fchijnt, dat de door hen verkregen roem altijd nog op de fchool of inrigting blijft hechten, al is het dat de opvolgers niets tot dien verworven lof toedoen, maar zich vergenoegen, de oude voorbeelden eerbiedig natevolgen, en daarvan bij herhaling afdrukken te geven, die natuurlijk door den tijd al flaauwer en flaauwer worden. Men weet wat van de voormaals beroemde Akademie van *Leuven* geworden was, nadat zij, vóór de herftelling, een geruimen tijd alleen zonder mededingfter in *België* beftaan had.

Het is zoo: gelijk nu en dan uit den boezem zelven der Ministerieelen zich eene ftem van waarfchuwing verheft, die, getrouw aan het ftelfel, echter dezen of genen maatregel der Ministers afkeurt, en hier behoedzaamheid aanprijst, dáár tot meerdere

ont-

ontwikkeling van krachten aanfpoort, zoo kunnen zich ook, bij elk heerfchend ftelfel van wetenfchap, bij elke fchool of inrigting, vriendelijke raadgevers opdoen, die den driftigen of zich overijlenden het woord van waarfchuwing toevoegen: *Loop niet te hard. Ga niet te ver. Houd niet al te veel regts*, of aan hem, die bij verflaauwden ijver en trageren gang te veel met droombeelden van ouden roem zich vleit, de nutte waarheid doen hooren. *Zie toe! of een ander zal u haast voorbij ftreven. Nieuwe moed en infpanning is noodig. Zet wel voort, wat wel begonnen is.* Maar, men weet, hoe vrienden dikwijls veel over het hoofd en door de vingeren zien; hoe natuurlijke vooringenomenheid met de zaak, die zij zelve aankleven, met de deelgenooten van hun eigen ftelzel en gevoelens, met de medeleden van het ligchaam of de inrigting, tot welke zij behooren, niet zelden hunne oogen kan verblinden of benevelen; hoe zij altijd eer zullen overhellen, om de vriend aan den vriend, de leerling aan zijne fchool, het medelid aan zijn genootfchap ruimfchoots lof en hulde te bewijzen, fomtijds met meer goedwilligheid dan waarheid. Er is dus, om heerfchende ftelzels of inrigtingen voor gebreken te hoeden, een fcherper toevoorzigt noodig, dan dat van vrienden. Men mag en moet het verwachten van naijverige mededingers. Het is uit de rangen der geleerde of wetenfchappelijke Oppofitie, dat ons de wel harde maar niet min nuttige waarheid te gemoet zal komen.

Men vrage niet, met welke bedoeling zij ons dus wordt toegevoegd. Niemand zal beweren, dat in het Parlement altijd reine vaderlandsliefde alleen de Oppofitie tot den ftrijd aanfpoort. Toen men eens aan een Engelschman vroeg, wat toch eigenlijk het gefchil tusfchen het Ministerie en de Oppofitie was, zeide hij niet onaardig, dat het bloot een gefchil was tusfchen hen, die er *in* en hen, die er *uit* waren. Soortgelijke beweegredenen nu, als bij den ftaatkundigen de zucht om *in* het Ministerie, of zoo als wij oudtijds zeiden, op het kusfen te geraken, doen zich dikwijls ook in het gemeenebest der letteren opmerken. Ook dáár zijn hoogere zitplaatfen en gewenschte ftoelen, wier bezit naijver en afgunst wekt, zoodat de leer, die van dezelve verkondigd wordt, niet zelden alleen daarom tegenftreving vindt, wijl de beftrijder gaarne zelf in den ftoel gezeten had. ARISTOTELES ware getrouw gebleven aan de leerwijze van PLATO, zoo niet deze SPEUSIPPUS tot zijnen opvolger in de fchool beftemd had: nu bewoog naijver ARISTOTELES, om eene eigene leerfchool te ftichten en in vele opzigten geheel anders als PLATO te leeren. Maar, minder ligt ons hier gelegen aan de beweegredenen, die de Oppofitie drijven, dan aan de befchouwing van het nut, dat wij uit de Oppofitie trekken kunnen. Nu kan het, naar mijn oordeel, niet geloochend worden, dat juist de beweegreden van naijver het toezicht der Oppofitie fcherper maakt, en haar zich fpitfen doet, om hier of daar in de beftredene partij

iets

iets overdrevens of gebrekkigs te vinden. Zij zal dan ook nimmer verzuimen, wat zij opgemerkt heeft, ten breedſte uittemeten. Doch hierdoor bewijst zij, ook zonder het te willen, eene dienst aan de heerſchende partij, zoo deze maar wijs genoeg is, om dezelve zich tot nut te maken. Gedenkwaardig is daartoe het voorbeeld van den grooten CONDÉ, die, toen hij in den burger-oorlog van de zoogenaamde *fronde* den Coadjutor, naderhand Kardinaal DE RETZ, tegenover zich had en er, in den geest van dezen, een boekje was uitgekomen *over het ware en valſche van den Prins* VAN CONDÉ *en den Coadjutor*, waarin vele misſlagen en gebreken van den eerstgemelden op het ſterkst gehekeld werden, edelmoedig betuigde, dat hij aan den ſchrijver van dit boekje grootere verpligting had, dan aan alle zijne vrienden; want dat de ſchrijver hem zijne fouten had aangewezen, die zijne vrienden altijd met ſtilzwijgen bedekt hadden.

Het kan wel niet misſen, of de Oppoſitie zal bij het uitmeten der buitenſporigheden of zwakheden ven hare tegenpartij doorgaans het kwaad vergrooten, en als reeds aanwezig voorſtellen, wat ſlechts volgen zal bij volharding in de verkeerdheid. Maar zoo wordt men dan ook, hoewel in ſommige opzigten te vroeg, zeker in tijds gewaarſchuwd, terwijl de waarſchuwing van vrienden niet zelden te lang achter blijft en daardoor te laat komt.

Ook dit zelfs, dat de aanmerking komt van verklaarde mededingers of benijders, maakt doorgaans

haren indruk te ſterker. Nu doen wederkeerig bij ons eigenliefde en ijverzucht haar best, om zich te hoeden voor alles wat eenigzins ſchijnen kan, de gemaakte aanmerking te regtvaardigen. Nu wordt de verſtramde vlijt weder gaande, omdat zij het aan geen mededinger wil gewonnen geven, veel min zich door dezen hooren beſchuldigen van traagheid. De Anglicaanſche kerk had aan de Oppoſitie der Methodisten haar vernieuwden bloei te danken, daar de heerſchende geestelijkheid, als uit den ſlaap gewekt door het haar toegedreven verwijt van laauwheid, pligtverzuim, losheid van gedrag en grondbeginſelen, hare partij nu wilde logenſtraffen door de beoefening der tegenoverſtaande deugden. Zoo hadden de ſchriften van ERASMUS en anderen, hoe onwelkom zij aanvankelijk aan ſommige leden der toenmalige geestelijkheid mogen geweest zijn, echter over het geheel dien invloed, dat dezelve ſedert dien tijd een veel achtbaarder aanzien vertoonde, zoodat men in de dagen van SIRMONDUS, HUETIUS, BOSSUET, FENELON en anderen, met geen ſchijn tegen dezelve de vroegere verwijten van onkunde en zedeloosheid had durven inbrengen. Opmerkelijk is het, dat ſedert het verdrijven der Proteſtantſche Oppoſitie uit Frankrijk, onder LODEWYK den XIVden, ook de luister van de Roomsch Catholijke geestelijkheid aldaar weder afgenomen is, daar toch onder haar de volgende eeuw geene mannen opleverde, bij de vorigen eenigzins te noemen. Zoo zag men ook bij de oude kerkvaders grondige kennis en geleerdheid afnemen, na-

dat

dat zij geene tegenſtanders meer in de Heidenſche wijsgeeren vonden, aan welken door JUSTINIANUS het zwijgen opgelegd, of het verblijf op Romeinsch grondgebied ontzegd was.

Ligt zoude het ons vallen meer voorbeelden aante-halen ten betooge, dat het geweldig dempen der Oppoſitie altijd ſchadelijke gevolgen heeft voor de aldus zegepralende partij zelve. Ook kan de poging tot bedwang mislukken, en dan neemt de nu oppermagtig gewordene Oppoſitie weêrwraak, of ſcheurt zich in openbare vijandſchap af, en laat ook aan het goede der tegenpartij geene plaats of aandenken onder zich over. Het gemeen, met den onderdrukten begaan, is al ligt gereed om hem te helpen, en, waar het gemeen de overwinning beſlist, zijn de gevolgen der overwinning onberekenbaar. Deerlijkst zal het dáár afloopen, waar nimmer geleerde Oppoſitie plaats vond of vinden mogt, en dus eindelijk het gemeen zelf als Oppoſitie opſtaat. De Pythagoriſche genootſchappen, door de Griekſche ſteden van zuidelijk *Italië* verſpreid, hadden ongetwijfeld volksverlichting en volksgeluk ten doel. Aanvankelijk ook genoten zij gunst en achting bij het volk. Maar, toen nevens dezelve geen ander gezag gelden mogt, en de kringen der broederſchap zich niet openden, dan voor lieden van gelijke denk- en handelwijze, toen werd het volk dit ſtelzel van uitſluitende en overheerſchende beſchaving moede, overviel in grimmigheid de Pythagoristen, en delgde met hunne broederſchappen en ſcholen zelfs het geheugen hunner inſtellingen uit.

Somtijds ook, waar, bij mangel van geleerde Oppofitie, aan het heerfchend ftelzel in deze of geene wetenfchap een zoo vrije rust wordt gelaten, dat alles eindelijk in fleur ontaart, ftraft de menigte dit verval met verachting, welke dan, fchoon ten onregte, ook de kunst zelve treft. Zoo werd ten tijde van LODEWYK de XIVde in *Frankrijk*, de geneeskunst een voorwerp van fpot voor Tooneel- en Romanfchrijvers, omdat de origineelen der PURGANS en SANGRADOOS geen geleerden tegenftand ontmoet hadden, en echter de ondervinding doorgaans het door hen gevolgd en overdreven ftelzel wraakte. Natuurlijk daverde dan ook de Parijsfche fchouwburg van handgeklap, toen MOLIÈRE eenen geneesheer deze woorden tot den zieken in den mond leide: „ *Zoo gij aan deze behandeling fterft, mijnheer, zult gij ten minsten den troost hebben, geftorven te zijn naar al de regelen der kunst.*"

Integendeel, wanneer in eenig vak van kunst of wetenfchap tijdig genoeg de Oppofitie zich verheft, is er ook altijd reden om te hopen, dat, niettegenftaande de afwisfelende zegepraal der ftelzels, de kunst of wetenfchap zelve op den duur bij het volk in gunst en achting zal blijven. Niet alleen toch, dat de Oppofitie, gelijk wij zagen, op de heerfchende partij ten goede werkt: maar fteeds ook is zij ten voordeele der kunst of wetenfchap zelve werkzaam, omdat zij uit naijver juist dat gedeelte der kunst, of die vakken van wetenfchap zich aantrekt, welke in het ftelzel harer tegenpartij minder begrepen la-

lagen, en daardoor van dezelve over het hoofd gezien, of verwaarloosd werden. — De wijsgeeren vóór SOCRATES hadden zich uitsluitend met natuurkundige bespiegelingen en het redetwisten daarover bezig gehouden. SOCRATES riep de wijsbegeerte van hare vlugt door den starrenhemel terug op de aarde en deed haar over levenswijsheid, deugd en pligt redekavelen. Zijne, naar hem genoemde Socratische leerlingen, traden geheel in het voetspoor van hun meester. Maar PLATO, wien eerzucht noopte om eene afzonderlijke leerschool opterigten, trok zich daartoe voor zijn stelzel ook wederom veel aan van hetgeen SOCRATES, en die hem naast in alles volgden, onbeoefend hadden gelaten. Wis- en sterrekunde b. v., maakten in het Academische stelzel weder een deel der wijsbegeerte uit. ARISTOTELES, op SPEUSIPPUS en de Akademische school naijverig, ging niet slechts in de meeste vakken der wijsbegeerte eenen anderen gang als PLATO, maar nam ook het door dezen niet behandelde vak der natuurlijke Historie tot het voorwerp zijner Peripatetische beschouwing. Op zijn voorbeeld lieten ook de volgende Peripatetische wijsgeeren hun onderzoek gaan over alles, wat de zichtbare natuur oplevert; over alles mede wat de menschelijke zamenleving in burgerstaten, uitvindingen, en letteren vertoont. Maar het aanprijzen en zoeken van strenge deugdbetrachting, werd bij dit veelvuldig onderzoek wel eens verwaarloosd. Nu verhief zich de school der Stoïcijnen en wilde deugd alleen als het waardig voorwerp van

's menschen betrachting erkend hebben, daarbij even streng in hare vorderingen, als stellig en beslissend in hare uitspraak. Die toon, der Stoïsche school eigen geworden, ook waar minder van deugd de rede was, gaf aan velen aanstoot en wekte tegenspraak, vooral bij de Sceptische en nieuwere Academische wijsgeeren, die minder beslissen, steeds onderzoeken, of van alles het vóór en tegen beschouwen wilden. Toen echter ook weêr bij sommige wijsgeeren dier scholen, de stelselmatige twijfelzucht te ver ging, kozen andere liever nog de zijde der Stoïcijnen. Doch onder deze aldus opvolgende Oppositie en wisselingen, mogt bij de Grieken en Romeinen de wijsbegeerte vele eeuwen lang zich bloeijend staande houden.

Uit het vorig gezegde laat zich mede reeds genoegzaam opmerken, dat, ook in de geleerde wereld, eene Oppositie niet buiten, maar in haar bestaande, dienen kan en dienen moet, om den overgang van het eene stelzel tot het andere gemakkelijk te maken. Zoodanige overgangen nu moeten, uit den aard der dingen somtijds plaats hebben. Er is geen twijfel aan, of het heerschende stelzel, in welk vak dan ook, heeft ééns zijn tijdperk van bewezene nuttigheid gehad; eene beroemde inrigting ééns dien roem wezenlijk verdiend. Maar dat tijdperk is voorbij gegaan; de omstandigheden zijn veranderd; de raderen, die het stelzel dreven, zijn versleten; het doel of de bloeijende kracht der inrigting bestaat niet meer. Nu werkt het voormaals

nut-

nuttige of niet, of verkeerd. Iets anders moet daarvoor in de plaats treden. Of zoude, b.v. niet verandering in de levenswijze der natiën ook verandering in de ſtelzels van geneeskunst moeten te weeg brengen? Zouden verſchillende tijden en omſtandigheden geen invloed moeten hebben op de ſtelſels van lijfſtraffelijk regt of burgerlijke wetgeving, op inrigtingen van hooger en lager onderwijs? Ik kon deze vragen nog oneindig vermenigvuldigen. En als dan nu de voorſtanders van het lang geheerscht hebbend ſtelzel uit gehechtheid aan het oude, uit gewoonte en gemakshalve, langer dan de omſtandigheden vereiſchen, bij den ouden gang blijven volharden, is het dan niet voor de zaak wenſchelijk, dat tegen hen over mannen ſtaan, ſedert lang door naijver aangeſpoord, om datgene uittevinden, wat aan het heerſchend ſtelzel den voorrang betwisten moge, als beter door de omſtandigheden aanbevolen; en die, als nu eindelijk de omſtandigheden eene invoering van het nieuwe dringend vorderen, dadelijk van het geſchikte oogenblik gebruik maken, en datgene daarſtellen, wat zij door langdurige beoefening hebben leeren kennen en doorgronden?

Bij de overweging dezer voordeelen eener geleerde Oppoſitie moeten wij, dunkt mij, genoopt worden, om nu voorbij en over het hoofd te zien, wat ons aanvankelijk in de Oppoſitie ſtuitte. Waar menſchen en menſchelijke driften in het ſpel zijn, waar vooral eerzucht en naijver eene hoofdrol

ſpelen, kan men nu en dan buitenſporigheden verwachten en de taal eener Oppoſitie zal niet altijd gematigd zijn. Echter is het dwaasheid, zich te veel aan die buitenſporigheden te ergeren. Een Engelsch Oppoſitielid noemde eens het voorſtel des Ministers, het onbeſchaamdſte voorſtel dat ooit door een onbeſchaamden Engelschman gedaan was. De Minister kon het beneden zich achten om dit honend gezegde optenemen, of eenigzins te beantwoorden, zoo lang het geëerde lid in gebreke bleef, van zijne ſcheldwoorden eenigzins met bewijzen te ſtaven. Slechts deze, of wat hij voor bewijzen wilde doen doorgaan, verdiende opmerking en antwoord. Ook, waar eene geleerde Oppoſitie zich met ſchimpredenen behelpt, waar zij er ſlechts op uit is, om aan een door haar beſtreden ſtelzel, ſchool, of inrigting hatelijke benamingen te geven, kan men veilig dat geraas in den wind ſlaan en daarop gerust het ſtilzwijgen bewaren. Eene Oppoſitie, die zich meest van zulke wapenen bedient, is op verre na de gevaarlijkſte niet. Andere waren die, met welke SOCRATES tegen de Sophisten optrad, fijne ſcherts, bedenkingen, zedig en als met ſchroom voorgedragen, hunkeren, als 't ware, naar onderrigt, dat zich van de andere zijde eerst wachten deed, dan uit de hoogte gegeven werd, en ten laatste altijd bleek onvoldoende te zijn. Volgt eene Oppoſitie de Socratiſche, zoo al niet in deugdzaamheid van zaak en beginzelen, echter in ſtijl en wijze van aanval na, dan voegt het hare redenen te proeven, zich het

goe-

goede daarin tot leering te doen ſtrekken, en het valſche of min bondige te wederleggen. Gaat met het geraas, door drift voortgebragt, iets gepaard, dat naar redelijke tegenwerping zweemt, zoo kan men op het eerſte zwijgen, en voorts redenen tegen redenen overſtellen; maar ijdel is het, geraas met geraas; onvoegzaam, geraas met gezwets te beantwoorden. Tegen kwaad ſpreken ſtelle men over wel doen. — Altijd moet ons deze overtuiging bijblijven, dat geene menſchelijke inrigting, geen ſtelzel, geen roem, ooit geheel boven bedenking of opſpraak verheven is; dat er altijd in het goede iets te verbeteren, in het loffelijke iets te berispen valt. Hoe kan het ons alzoo bevreemden, hoe ergeren, als wij hooren gewagen van gebreken, waar wij zelve onderſtellen moeten, dat er eenige, misſchien vele aanwezig zijn? De inzigten, met welke zij vermeld en gelaakt worden, komen voor rekening van den berisper: ons voegt het nategaan of de berisping juist zij, geenzins toegevende aan vooringenomenheid of waan, noch de moeite ſchromende, om, ook wat wij lang voor goed hielden, als het wederſproken wordt, nogmaals te toetſen en te proeven. Zoo kunnen wij het aan onze mededingers, onze benijders, onze vijanden te danken hebben, dat wij van eene gevaarlijke dwaling werden teruggebragt, of gelegenheid erlangden van het zwakke, het verkeerde in ons te leeren opmerken, om dit voorts naar eisch te herſtellen of te hervormen.

Dat dus nimmer bij het verſchijnen of beſtaan eener

Oppofitie, in welk vak ook van menfchelijke kennis, die gezindheid ons beheerfche, welke den ouden CATO gedurig deed uitroepen: „ verdelgd moet CARTHAGO," maar veel liever die, welke eenen SCIPIO NASICA den wensch deed uiten, dat de mededingfter blijven mogt ter waarfchuwing, om fteeds wakker, opmerkzaam en van alle zijden wel toegerust te zijn. Betoonen wij ons over het algemeen, bij het zoo menigvuldig en groot verfchil van menfchelijke gevoelens, omtrent andersdenkenden rustig, bedaard, kalm, niet twistgraag, niet laatdunkend, niet hoogmoedig, maar geneigd om te hooren, begeerig naar onderrigt, leerzaam voor teregtwijzing, doch ten ftotte vasthoudende aan het goede, dat bij ons de toets van wederfpraak en Oppofitie, zoo wel als van eigen onderzoek en ondervinding heeft mogen doorftaan.

VERHANDELING

OVER

DE NOODZAKELIJKHEID VAN DE GRONDIGE BEOEFENING DER OUDE LETTEREN VOOR DE BESPIEGELENDE WIJSBEGEERTE;

door

J. J. DE GELDER,

Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor. te *Leyden*.

Er is in den mensch eene zekere neiging, die zijne keuze regelt, als eenige gelijkſoortige en even voortreffelijke zaken aan zijne aandacht worden voorgehouden. Dat deze neiging, of ſmaak, of hoe men haar ook noemen wil, eene groote rol ſpeelt in de opzameling van menſchelijke kundigheden, dáárvan overtuigen ons niet ſlechts een vlugtige blik op den toeſtand der kunsten en wetenſchappen, maar ook de dagelijkſche zamenleving, zoo lang zij niet tot de ijdelheid van aanhoudende vermaken vernederd wordt. Ja ook deze gehoorzaal (*), wij twijfelen er niet aan, M. H! zal daarvan ſteeds bij voort-

(*) Deze verhandeling is voorgelezen, in de Maatſchappij voor Natuur- en Letterkunde, Diligentiâ, te *'s Gravenhage*, op den 20 November 1829.

voortduring de overtuigendste bewijzen hebben opgeleverd en blijven opleveren. Die weldadige verordening des Scheppers stelt door vereenigde krachten daar, hetgeen een enkel mensch onmogelijk zou kunnen ten uitvoer brengen. Aan deze weldadige verordening moet men het danken, dat de kunsten en wetenschappen tot die verbazende hoogte zijn opgeklommen, en de verlichting hare koesterende stralen over allen verspreid heeft. — Maar gelijk er niets voortreffelijks is, welks misbruik niet nadeelig wordt, zoo heeft ook deze neiging onzer ziel, deze weldadige verordening van den wereldbestuurder, niet zelden bejammerenswaardige vooroordeelen en schadelijke meeningen veroorzaakt. Hoe dikwerf bleef de vlijtige onderzoeker der Natuur koud en gevoelloos bij de schoonheden van de uitmuntendste voortbrengselen der dichtkunst en welsprekendheid? Hoe menigwerf was het den beoefenaar van andere wetenschappen een raadsel, dat de kennis der Natuurwetten zulke schoone uitkomsten en strelende zelfvoldoening kan opleveren? En hier zijn de grenzen, buiten welke deze voorkeur niet treden kan zonder schadelijk te worden: doch meestal gaat zij verder, en stelt zich zelve tot een verkeerd grondbeginsel, waaruit men de noodzakelijkheid der kunsten en wetenschappen gaat beoordeelen! Maar dit vooroordeel, wááraan is het anders toe te schrijven, dan aan eene verkeerde rigting, welke deze neiging meestal door de opvoeding heeft ontvangen! Het is toch eene waarheid, dat zelfs een middelmatig verstand, welke kunst of wetescha

het ook beoefenen moge, zich nimmer door zijne keuze zoo zeer zal laten verbijsteren, dat daardoor eene dwaze minachting voor de gezusters zijner kweekeling ontstaan kan. Maar helaas! ook hier is de liefde niet altoos gelijkelijk onder allen verdeeld. Het is toch geene zeldzaamheid, dat eene kunst, eene wetenschap, welke men kent en beoefent, met eene andere vergeleken wordt, wier voortreffelijkheid, omvang en genoegens, men zich niet eens oppervlakkig kan voorstellen.

Wat de slotsom dezer vergelijking zijn zal, valt ligtelijk te voorzien. Deze waarheid, die men, hoe gaarne ook de vriend der beschaving dit zou wenschen te doen, echter niet in twijfel kan trekken, is vooral van toepassing op de Grieksche en Latijnsche letterkunde, die thans maar al te dikwijls als eene minder noodzakelijke wetenschap beschouwd wordt, dewijl men de vruchten van hare beoefening met de meer dadelijke en meer in het oog loopende voordeelen van anderen vergelijkt. (*) Zonder eenigen tak van menschelijke kennis te verachten

(voor

(*) Over het algemeen vinden wij het ondoelmatig, de voortreffelijkheid der Grieksche en Latijnsche letterkunde in de moedertaal aan te prijzen, dewijl men daardoor de onbeschaamde aanmatigingen van menschen bevordert, die naauwelijks begrijpen wat oude letterkunde is, ja misschien bij dit woord aan de eerste bladzijden der spraakkunst denken. Doch een ander misbruik, vrij wat nadeeliger dan het eerste, noopte ons om van dezen stelregel af te gaan. Wij bedoelen de verwaande toeeigening van den verheven' naam van wijsgeer, waarachter warhoofden hunne beuzelingen opstapelen.

(voor al niet de zulken, wier beoefening en aankweeking ook op de bevordering der oude letteren een voordeeligen invloed hebben): zullen wij het wagen de noodzakelijkheid der oude letteren voor eene wetenſchap te overwegen, wier nuttigheid door allen erkend wordt. — Men wijte echter deze keuze niet dáâraan, dat ik u, M. H! voor zulk bevooroordeelde rechters wil gehouden hebben. Maar het is ſomtijds noodzakelijk, dat men erkende waarheden meermalen overdenkt, om ons oordeel er met vrucht naar in te richten. En het is alleen deze overtuiging, die ons aanſpoorde, om in dit uur te overwegen, *hoe noodzakelijk de grondige beoefening der oude letteren voor de wijsbegeerte geacht moet worden.* Wij behoeven daartoe voorzeker minder uwe aandacht, dan wel uwe toegevendheid in te roepen, op wier goedgunstige toerekening wij niet hopen, vruchteloos geſteund te zullen hebben.

De wijsbegeerte bij de Ouden, meestal de kennis der menſchelijke en Goddelijke zaken genaamd, is zoo voortreffelijk door de uitgebreidheid van die dingen, welker kennis zij ons belooft, en munt zoo zeer uit door hare nuttigheid boven alle andere wetenſchappen, dat er geene beſtaat, die voortreffelijker is, en dat men er zich geene, die gewigtiger is, zou kunnen verbeelden. Zij is het toch, die ons *en* ons zelven, *en* de natuur van het heelal, *en* den Schepper van alle dingen leert kennen. Zij is de leermeesteresſe der waarheid en deugd, de ver-

verdelgſter van dwalingen, vooroordeelen en bijgeloovigheid. Zij is de wetſteen, die het vernuft ſcherpt, om de waarheid te ontleeden en te beſchouwen. Eindelijk, zij oefent haar gebied uit over alles, wat de vruchten zijn van het nadenken, en vergeefs tracht men zonder hare hulp, in eenige wetenſchap aanzienlijke vorderingen te maken. Maar hoe voortreffelijk zij ook zijn moge, geene eeuw is er, die niet hare verachters der wijsbegeerte opleverde. Dit it echter niet aan haar te wijten, maar aan de dwalingen van hen, die zich te roekeloos voor wijsgeeren uitgaven, of een' verkeerden weg infloegen, om deze voortreffelijke wetenſchap te onderwijzen. Dááraan is het toe te ſchrijven, dat geene grondige beoefening der oude letteren hen op dien weg geleidde. — Misſchien zou men er zich voor eene halve eeuw over verwonderd hebben, en welligt zijn er ook thans nog die het zullen afkeuren, dat wij wijsbegeerte en oude letterkunde willen veréénigen; twee wetenſchappen, die men niet zelden verkeerdelijk van elkander tracht af te ſcheuren. Misſchien worden er ook thans nog gevonden die overtuigd willen zijn, dat niemand beide grondig kan beoefenen, ten minste niet tot onderlinge hulp bezigen: die zich diets willen maken, dat iemand, hoe vreemder hem de Griekſche en Latijnſche letteren zijn, ook des te geſchikter zijn zal voor de beoefening der wijsbegeerte. Maar is dat niet het zelfde, als den ſchilder het penſeel of den beeldhouwer zijn' ſcheppenden beitel te ontnemen? Doch vestig, ter eigener overtuiging, ſlechts uwe

aandacht op *Griekenland*, de wieg en bakermat der wijsbegeerte. Waren niet de eerfte wijzen dezer natie tevens dichters, of zijn zelfs de namen van SOLON, EMPEDOCLES en anderen u niet bekend? Het is waar, destijds was de wijsbegeerte nog binnen enge grenzen beperkt: en onbekend maakt onbemind, was ook dáár eene waarheid. De letterkunde en de kunsten der befchaving waren er nog niet algemeen genoeg beoefend geworden, en hadden dus het verftand nog niet genoegzaam voorbereid. Doch toen PERICLES aan *Athene* eenen roem verzekerd had, min vergankelijk dan dien van ftaatkundige grootheid, den roem der befchaving, toen begon men de wijsbegeerte, van de knellende banden der dichterlijke taal bevrijd, op andere wetenfchappen toe te pasfen en werd zij de beheerfcheresfe van het menfchelijk leven. Voorwaar eene groote omwenteling die zij onderging! Tot nog toe bij weinigen bekend, en achter den fluijer der geheimzinnigheid verborgen, kwam zij nu eerst openlijk te voorfchijn en begon zich naar de bevattelijkheid der menfchen te fchikken. Nu ontftonden de volksleeraars, onder den verdachten naam van Sophisten bekend; zonder twijfel verdienstelijke mannen, doch die fpoedig al wat waar en goed en fchoon was, geheel zouden verdelgd hebben. Doch hier tegen trachtte zich de uitmuntende SOCRATES te verzetten door de wijsbegeerte te vormen, door den mensch tot de kennis van zich zelven aan te fporen, door het gulden voorfchrift van niet meer te willen doorgronden, dan het verftand ons toelaat, en door liever ervaren te wil-

willen zijn dan het te ſchijnen. Uit diens ſchool vloeide, gelijk de lichtſtralen zich verſpreiden door de duisternis, een groot aantal kweekelingen voort: een XENOPHON, een PLATO, een AESCHINES. Doch wat behoef ik ze u allen op te noemen! Een XENOPHON, het voorbeeld van Attiſchen ſmaak en innemende eenvoudigheid. Een PLATO, door zijne hoogachters de goddelijke genaamd, en de onnavolgbare meester in een' dichterlijken prozaſtijl, die de bewondering zoo hoog deed geſpannen zijn, dat men de taal van PLATO de goden waardig oordeelde, zoo dezen zich tot de menſchelijke ſpraak vernederen wilden. Wat behoef ik u een' ARISTOTELES, een' THEOPHRASTUS op te noemen? Alle deze wijsgeeren waren niet ſlechts beoefenaars der letterkunde, maar hunne ſchriften zijn eeuwige voorbeelden van ſmaak, modellen voor allen, die den zeldzamen lof, van wel te ſchrijven en wel te ſpreken, trachten te erlangen. En zal nu de beoefenaar eener wetenſchap, die door zulke mannen gevormd is en ontwikkeld, het geſchiktſte zijn, als geene letterkundige kennis zijn denkvermogen beſchaafd, zijn verſtand verlicht en zijnen ſmaak gevormd heeft? Neen! zoo hij deze ontbeert, zal de wijsbegeerte ophouden dien naam te verdienen, zal zij niet meer medewerken tot de beſchaving der menſchen, maar het hulpmiddel worden voor de trawanten der duisternis, om goede zaden te verſtikken in den akker, eer de tijd der ontkieming dáár is!

En nu M. H! twijfelen wij er niet aan, of men zal reeds vermoeden, dat de oude letteren onmis-

baar zijn voor de wijsbegeerte. Doch dit vermoeden in geene vaste overtuiging te doen overgaan, zou hetzelfde zijn, als vruchteloos voor u te zijn opgetreden. Ook zoude het eene fchandelijke zorgeloosheid verraden, zoo wij grondige betoogen durfden achterlaten, over eene wetenfchap fprekende, die nimmer eenig vermoeden als waarheid behoort aan te nemen. Neen, M. H! het is geen vermoeden, maar eene zekere en onbetwistbare waarheid, dat de beoefening der letterkunde ons de moeijelijkheden aantoont, waardoor de wijsbegeerte belemmerd wordt. En onder deze hindernisfen is de zwakheid van het menfchelijk verftand eene der gewigtigfte. Daarom maakte SOCRATES er zijne tijdgenooten opmerkzaam op, en beweerde hij, dat men niet meer moet willen doorgronden, dan de vermogens van het verftand toelaten. Deze zwakheid is ten duidelijkfte zichtbaar in de opvolging der verfchillende wijzen van overweging (*), die door de wijsgeeren gevolgd zijn. —

Naauwelijks waren de eerfte maatfchappijën gevestigd en had de landbouw de ruwe zeden der menfchen befchaafd, toen fommigen, die, voor hun noodzakelijk levensonderhoud tot geenen ligchaamsarbeid gedwongen waren, fmaak vonden in meer afgetrokkene overdenkingen en nafporingen, omtrent de oorzaken van alles wat hen omringde: gelijk dan ook de bedienaren der openlijke Godsdienst,

die

(*) Wij wisten geene andere woorden, om den *methodus philosophandi* uit te drukken.

die door den arbeid der volksklasfe gevoed werden, het eerst als wijsgeeren zijn opgetreden. Hetgeen men te voren flechts op zich zelve had gadegeflagen, vergeleek men nu met de geheele fchepping, en befchouwde men in verband met andere zaken. Reeds was het niet meer genoeg, om eene Godheid erkend te hebben: men moest nu ook hare hoedanigheden kennen, de verborgene wetten der natuur ontfluijeren, en, zoo als men waande, tot de wording en grondftoffen de gefchapene wereld indringen. Maar het verftand, nog te zwak voor dien reuzenarbeid, had geene vaste grondflagen, waarop het verder bouwen kon. Om dit gebrek te herftellen, kozen zich uitmuntende mannen eenige willekeurige en fchijnbaar algemeen ware grondbeginfelen, uit welke zij redeneerden (*). Dit hulpmiddel was voortgevloeid uit de overtuiging, dat men zonder zulke grondbeginfelen eindelijk in zijne eigene overdenkingen moest wegzinken, gelijk de rollende baren, aan onze noorderftranden ontweken, zich in den onmetelijken oceaan verliezen. Doch men ftelde zich deze beginfelen, zonder acht te geven op de beperktheid van het menfchelijk verftand. De indruk, dien voorwerpen, buiten ons beftaande, op de zintuigen maken (†), was het voornaamfte rigtfnoer bij alle hunne redeneringen: en zoo ontftond die foort van leerftellige wijsbegeerte, die zich op de indrukken der zintuigen grondt. — Natuuurlijk moest zich eenmaal de rede tegen de al-

(*) *Principia philosophandi.* (†) *Sensus externus.*

alleenheerfching der zintuigen verzetten: want zij befpeurde hunne afdwalingen van den weg der waarheid. Maar het verftand is fteeds geneigd om tot uiterften over te flaan: en ware dit op dien tijd niet gefchied, misfchien had de wijsbegeerte toen reeds eene groote volmaaktheid kunnen bereiken. De rede onderdrukte in tegendeel alle overige gewaarwordingen in de ziele des wijsgeers. Nu meende men dat alles op haar gegrond was, en trachtte niet flechts alle denkbeelden door naauwkeurige bepalingen te omfchrijven, maar ook waarheden en meeningen naar dezelve te wringen, en den voortfnellenden geest aan die knellende banden te kluisteren. Hierdoor werd eene tweede foort van leerftellige wijsbegeerte geboren, die zich op de rede, maar ook op de rede alleen, vestigt. De zoo gewigtige vraag: moet men meer op de zintuigen dan op de rede betrouwen, en kan eene van deze beide de hulp des anderen ontberen? bleef echter nog onbeantwoord. Ieder redeneerde op zijne wijze. Vraagt men: van waar deze verfcheidenheid? Zij ontftond uit de verfchillende grondbeginfelen, van waar men uitging. Zij was het gevolg van de zwakheid des verftands, dat zoo fpoedig, ook dan, als men zulks het minste vermoeden zou, in het Labyrint der dwalingen verdoold raakt. Want de geringfte dezer dwalingen doet ontelbare anderen ontftaan, dewijl het onderling verband der waarheden niet kan verbroken worden. Deze oneenigheid in gevoelens ging zoo ver, dat men zich omtrent dezelfde zaken geheel tegenftrijdige denkbeelden vorm-

vormde. Wat deze nu vormde, werd ras door genen weêrfproken. Schier niet ééne uitfpraak van het verftand, die niet werd aangevallen — die niet met even zooveel kracht beftreden — op even zulke goede gronden ontkend werd, als op welke zij fcheen aangenomen en verdedigd te zijn. En geen wonder! Het zwakke verftand fnelde met de vleugelen van ICARUS boven de hoogte, die het ons vergund is te bereiken, en ftortte hulpeloos in den afgrond van duisternis en verwarring ter neder! — Zij, die in deze wijsgeerige twisten geen' fmaak vonden, begonnen de verfchillende en tegenftrijdige gevoelens aandachtig te overwegen. Alles werd beoordeeld, zoo wel de verfchillende meeningen, als de bedenkingen harer tegenftrevers. Zoodra men bemerkt dat iets, hetgeen te voren als waarheid was aangenomen, niet op genoegzame gronden van zekerheid berust, dan ontftaat er eene wankeling van oordeel, welke men twijfeling noemt. Aan welke zijde zich deze zelfdenkers ook voegen wilden, alles kwam hun verdacht voor; niets fcheen hun toe op zekere gronden te fteunen. Men begon aan de mogelijkheid eener zekere kennis van iets te twijfelen. Het menfchelijk verftand, fteeds door dezelfde dwalingen ontluisterd, floeg andermaal tot uiterften over: men voerde dien hoofdregel voor de wijsbegeerte in, dat men aan alles behoort te twijfelen, ja zelfs dit voorfchrift niet eens als zeker mag aannemen. Bij alles wat men ten voordeele van het Pyrrhonismus zou mogen en kunnen aanvoeren, behoeven wij u, M. H! niet te doen opmerken,

 dat

dat het niet alleen voor de beschaving hoogst nadeelig is, maar ook op de zedelijkheid ten minste geen voordeeligen invloed kan uitoefenen. Wat toch moet er van de betrachting der deugd worden, als wij kunnen twijfelen aan het bestaan eener Godheid en haar aanhoudend wereldbestuur? De rede, dat weldadige geschenk, werd ons niet gegeven om ons tot werkeloosheid te veroordeelen, hare krachten onophoudelijk te mistrouwen en haar, onder het gevoel van eigene zwakheid, den doodslaap te doen insluimeren. Het is eene dure verpligting, dat wij ons verstand door eene zedige oordeelvelling oefenen en den weg, dien het bewandelen moet, vooraf door eene bedaarde redenering naauwkeurig afbakenen. Men moge dan, ja! de voorzichtigheid in het oordeelen ten sterksten aanprijzen, als de natuurlijke vijandin en verdelgster van alle onbedachtzame en eigendunkelijke oordeelvellingen. Maar niet minder vordert de dankbaarheid voor deze onwaardeerbare gave des Hemels, dat wij onze rede gebruiken en ons daarvan niet door vreemd gezag en geenszins door magtspreuken of kwalijk geplaatsten eerbied voor beroemde en aanzienlijke mannen laten terughouden! Dit had echter plaats, gelijk het dan ook wel niet anders geschieden kon. Men vermag immers de gewoonte, om aan alles te twijfelen, zoo spoedig niet af te leggen! Het verstand koos dus, daar het zich niet verstoutte, om zelf te denken en zelf te oordeelen, uit de gevoelens der beroemdste wijsgeeren diegenen uit, die de aannemelijkste schenen te zijn. Men vormde, uit deze ginds

en her verzamelde denkbeelden, een ſtelſel, welks geheel niet kon zamenhangen, omdat deszelfs deelen uit hun natuurlijk verband gerukt waren. Dan, hoezeer er door de eclectiſche wijsbegeerte aan het scepticismus reeds eene zware nederlaag was toegebragt, had echter de menſchelijke rede haren invloed nog niet geheel hernomen, en kon dien ook niet zoo gemakkelijk in bezit nemen, na de ſtormen, die zij had doorgeſtaan. Een enkele blik op het voorledene was genoeg, om de zwakheid van het menſchelijk verſtand ten duidelijkſte te doen in het oog vallen. De mensch, die echter zoo geneigd is te denken, bejammerde zijnen toeſtand. Hij gevoelde zijne meerderheid boven de overige ſchepſelen der aarde. Hij beſpeurde, dat zijn verſtand, hoezeer te zwak en te naauw beperkt, om zich van alles een duidelijk begrip te vormen, des niet te min eene grootere overeenkomst en vereeniging tusſchen zich zelven en de Godheid kan toelaten, welke onmogelijk is voor de overige ſchepſelen der aarde. Deze enkele vonk is genoeg, om zijne geheele ziel te ontſteken. Nu omhelst hij het trotſche denkbeeld, om zelfs nog op deze wereld eene naauwere vereeniging met de Godheid na te ſtreven. Hiertoe rigt hij alles in: hij laat zich alleen door het gevoel leiden, dat de moeder is van alle duistere denkbeelden en waaraan hij zich zelven geheel onderwerpt. Dit noemt men het *mystisch* gevoel, dat eene naauwe vereeniging met de Godheid tracht te erlangen. — Maar alles wat rondom hem geſchiedt, herinnert hem onophoudelijk, dat hij mensch was en blijft.

 Als

Als het gulzige graf de kille overblijffelen van geliefde bloedverwanten of dierbare vrienden verflindt, en hij zijne tranen met de aarde moet vermengen, die weldra deze overblijffelen bedekken zal, dan herinnert hem de fpade zand, op deze laatfte woning der aarde nedergeploft, dat hij nog vergeefs hoopte, om zich met God te vereenigen. — Of, als de zinnelijke vermaken hem kittelen en de verftrooijing zijne gedachten verfpreidt, dan denkt hij aan deze vereeniging niet: maar uit deze fluimering ontwakende, gevoelt hij weêr op nieuw dat hij mensch was en bleef. De overtuiging, die door geene redenering kon verzwakt worden, hindert hem; — eene levenswijze, die hem van de wereld afzondert, ftelt zich met al hare ingebeelde bekoorlijkheden voor zijnen geest, en waar de omftandigheden zulks toelaten, geeft hij zich in de eenzaamheid aan zijne befpiegelingen over, maakt zich los van de banden, die hem aan de wereld hechtten, en verzaakt de beftemming, waar aan men in dit leven voldoen moet. Deze vrees, of liever verachting van alles, wat buiten ons beftaat, dreef den mensch naar woestenijen, plaatste eenzame hutten in ontoegankelijke bosfchen, ftichtte kloosters, wettigde vrijwillige kastijdingen des ligchaams en voerde het bedelen der monniken in, dat FRANCISCUS de koningin der deugden noemde. Hierdoor meende men, dat de omgang met de Godheid vrij zou wezen en door geene tusfchenkomst van beletfelen afgefneden. —

Gij ziet hier uit M. H! welke dwalingen er door de zwakheid van het verftand in de wijsbegeerte ont-

ontſtaan zijn; dat een aanhoudend twijfelen de vrucht was der ſtoute aanmatiging, om alles, ja zelfs het onmogelijke, te willen doorgronden; dat eindelijk het menſchelijk verſtand, dit onophoudelijk twijfelen moede, bij de keuze uit verſchillende ſtellingen der onderſcheidene wijsgeeren, of bij de geliefkoosde neigingen van het *mystisch* gevoel, eenige toevlugt hoopte te vinden.

Het zal, M. H! niet noodig zijn, dat wij u, uit de opvolging dezer verſchillende wijzen van overdenking, door de wijsgeeren gevolgd, de beperktheid des menſchelijken verſtands doen opmerken en zijne geneigdheid aantoonen, om van het eene uiterſte in het andere te vervallen. En, hoe gewigtig de kennis dezer verſtandsgebreken voor den wijsgeer is, zullen wij liever als eene bekende waarheid aannemen, dan uwe aandacht misbruiken, door zulks naauwkeurig te verklaren. — Het is hierin, dat men méér van uwe eigene overtuiging, dan van de welſprekendſte taal eens redenaars verwachten moet. Maar — deze oordeelkundige beſchouwing van de opvolging der verſchillende wijzen van wijsgeerige overdenking, waaruit wij u de beperktheid des verſtands deden opmerken, waardoor anders kunnen wij tot die beſchouwing worden in ſtaat geſteld, dan door de grondige beoefening der oude letteren? Men moet daartoe de eerſte ontwikkeling van het menſchelijk verſtand opſporen, van de eerſte beginſelen der wijsbegeerte uitgaan, haren opkomst en aanwas op den voet volgen, leeren opmerken hoe het eene ſtelſel door het andere ontſtaan

is

is en inzien dat het dikwijls dezelfde waarheden, dezelfde geliefkoosde begrippen zijn, die flechts onder een' anderen vorm worden voorgefteld. En zal het, om dit alles met vrucht te ondernemen, reeds genoeg zijn, wanneer men zoo iets fchijnt gedroomd te hebben van de gevoelens der wijsgeeren door de gebrekkige ontcijfering en verkeerde opvatting eener taal, wier geest, voortreffelijkheid, wijsgeerig karakter en uitmuntende voortbrengfelen zoo niet geheel vreemd, dan toch niet volledig genoeg bekend zijn! Of zal men de fchriften des wijsgeers behooren te lezen, zich bij elk woord moeten overtuigen waarom hij juist dit en geen ander bezigde, om daardoor in de verborgenfte fchuilhoeken van zijn denkvermogen in te dringen? En zal het niet noodig zijn ook de gebreken, de begrippen en fmaak der eeuw te kennen, in welke deze overdenkingen uit het hoofd, uit het hart, uit de pen des wijsgeers gevloeid zijn? Immers is het met den wijsgeer als met den dichter: beiden moeten in hunne moedertaal fchrijven, maar dan ook in hunne oorfpronkelijke taal gekend worden! Doch zoo geene onmogelijkheid, dan toch is het ftreven naar dit doel eene roekelooze ftoutmoedigheid, zoo niet eene vlijtige beoefening der oude letteren daartoe den weg gebaand en alle moeijelijkheden heeft uit den weg geruimd.

Maar niet flechts de verfchillende wijzen van redeneren, door de wijsgeeren gebezigd, zijn een bewijs voor de zwakheid des menfchelijken verftands. Men behoeft, om daarvan overtuigd te zijn, flechts de

ver-

verschillende en somtijds tegenstrijdige stelsels gade te slaan. Het is misschien mogelijk, dat de verscheidenheid der wijsgeerige gevoelens de voortreffelijkheid der wijsbegeerte slaven kan, als welke den menschelijken geest aan den invloed en het gezag van letterkundigen dwang onttrekt: doch zij is en blijft altoos een gevolg der zwakheid van het menschelijk denkvermogen en der schadelijke begeerte van meer te willen doorgronden, dan mogelijk is. Wanneer wij echter ons eigen verstand gadeslaan en onze eigene ondervinding raadplegen, wie is er dan, die niet overtuigd wordt, dat die belemmerende zwakheid onzer oordeelskracht, zoo niet geheel, dan toch meestal veroorzaakt wordt door den vorm der taal, waarin wij onze denkbeelden uitdrukken? Wie toch heeft wel niet ondervonden, dat eene eenvoudige omzetting van een enkel woord niet alleen aan anderen de gedachten helderder voorstelt, maar ook voor zijne eigene ziel in een duidedelijker licht plaatst? En het is uit dit oogpunt, M. H! dat wij trachten zullen u te doen opmerken, dat de beoefening der oude letteren niet alleen noodzakelijk is om in de denkbeelden der oude wijsgeeren in te dringen, om de grenzen en zwakheid van 's menschen verstand te kennen; maar dat zij ook onmisbaar is, om de natuurlijke gebreken zoo veel mogelijk te verbeteren, door ons te gewennen de gedachten in een' duidelijken en bevalligen vorm voor te dragen.

Het

Het is geene ongewone aanmerking, die meestal door de verachters der oude letteren gemaakt wordt, dat hare beoefening alleen de fchoonheid van den taalkundigen vorm ten doel heeft, als waardoor zij zich inbeelden, de letterkunde, zoo niet tot een voorwerp van vermaak, dan toch tot de bijrol eener wetenfchap te vernederen, die men gemakkelijk ontberen kan. Waarlijk eene aanmerking, even onbedachtzaam als ongegrond. Onbedachtzaam: dewijl de verwantfchap van alle kunsten en wetenfchappen te groot is, om eene of andere als noodeloos te verachten; ongegrond — dewijl de beoefening der oude letteren binnen zulke enge grenzen niet beperkt is, en daarenboven een fchoone vorm, vooral in de wijsbegeerte, niet alleen geenszins onverfchillig, maar zelfs noodzakelijk is (*). Wij moeten echter overtuigend aantoonen, dat die goede vorm, of de hebbelijkheid om onze gedachten zoo eenvoudig, naauw-

(*) Wij rekenen ons verpligt den lezer te herinneren, dat wij deze denkbeelden over het noodzakelijke van den goeden vorm der taal, waarin men fchrijft, aan onzen geachten leermeester, den Hoogleeraar J. BAKE (*Oratio de Humanitatis laude* p. 18, sqq.) verfchuldigd zijn. Om het belang der zaak, waren wij zelfs begerig dit uitmuntend voortbrengfel van fmaak en helder oordeel na te volgen. Hier en elders, waar wij gebruik maakten van eenige plaatfen uit WYTTENBACH, (*oratio de Philosophiae conjunctione cum literis* Opusc. I. p. 91.) zijn wij niet onbefchaamd genoeg, om ons de denkbeelden van zulke mannen toeteeïgenen.

naauwkeurig en fchoon als mogelijk is door woorden voor te ftellen, onder de voortreffelijkfte zaken moet gerangfchikt worden, en dat de hoogfte volmaaktheid, die men in dit gepaste gebruik der taal bereiken kan, zoo naauw veréénigd is met de befchaving en ontwikkeling der menfchelijke rede, dat het waarlijk moeijelijk zou zijn, om hierin de grenzen tusfchen vermaak en noodzakelijkheid te bepalen. Zij toch, die meenen, dat fpreken of fchrijven niet anders is, dan de denkbeelden van het verftand aan anderen mede te deelen, vermelden van eene voortreffelijke zaak wel het minst voortreffelijke. Immers wij zijn allen overtuigd, dat onze fpraak, onze fchrijfftijl door de diepst verfcholene aandoeningen van de ziel beheerscht wordt, en uit dezelve geheel en al ontftaat? Maar zullen wij dan ook twijfelen of diezelfde taal met een gelijk vermogen ook op onze ziel terugwerkt? Geenszins M. H! — al wat ons verftand bevat, blijft verborgen en duister en ingewikkeld, zoolang het niet door middel van onze taal, voornamelijk door middel van het fchrijven, ontdekt, opgehelderd en ontwikkeld wordt. Want zoo groot is de zwakheid des verftands, dat het zijne eigene vermogens niet kennen kan, ten zij het zich aan zijne eigene zintuigen voorftelt en tot het afmalen van deze getrouwe beeldtenis alle vlijt en infpanning aanwendt. En deze beeldtenis laat zich onmogelijk door eenige weinige of zorgeloos gekozene woorden daarftellen. Wel is waar, het is den wiskundigen gelukt, om door wenige en bepaalde teekens de onderlinge betrekkingen der grootheden en uitgebreid-

breidheden in een kort beſtek voor te ſtellen. Doch deze beſchouwingen, die allen tot dezelfde ſoort van denkbeelden, die van grootheid en uitgebreidheid, behooren, zijn gering in aantal, in vergelijking van de onnoemelijke en ongelijkſoortige voorſtellingen, die het menſchelijk verſtand bevat, en van welke de meeste niet door weinige teekens, niet door weinige en bepaalde woorden kunnen worden afgebeeld. Indien wij ons het verſtand zintuigelijk konden voorſtellen en met onze oogen beſchouwen en doorzien, welk eene verwarring en verſcheidenheid van denkbeelden, welk een zamenloop van tegenſtrijdige gewaarwordingen en aandoeningen, welke eene vermenging en inéénſmelting van deze allen zouden wij niet opmerken? Eene vermenging, die zoo ſterk is, dat men niet een enkel van deze deelen kan aanraken, zonder vele der overige in beweging te brengen. En wie is het, die dan nog durft hopen, dat hij in weinige woorden eene getrouwe afbeelding van dit werkend verſtand, wat zeggen wij? van eene enkele gedachte zal kunnen daarſtellen?

Die de kortheid ontijdig in achtneemt (dit is de les van HORATIUS, den bevoegden kunstregter en uitmuntenden dichter) loopt gevaar zich onverſtaanbaar uit te drukken. Of waant gij dat deze chaos van denkbeelden, in ons verſtand opgeſloten, voor u zelven of voor anderen eenige vruchten zal opleveren, vóór dat de taal de verſcheidene deelen van een geſcheiden en de gelijkſoortige heeft te zamen gevoegd? En meent gij, dat het zelfs der rijkſte taal aan geene ſchatten ontbreken zoude, om deze on-

ein-

eindige verſcheidenheid van denkbeelden zoo uit te drukken, dat er de verwantſchap met andere wel verſchillende, maar toch gelijkſoortige voorſtellingen der ziel door wordt aangetoond, zoo ons niet de ontelbare gedaanten en figuren der redekunſtige ſpraakwendingen hier in te gemoet kwamen? Er is tusſchen de taal, die onze gedachten afbeeldt, en tusſchen het tafereel des ſchilders eene groote overeenkomst. Eene ruwe ſchets beeldt ons de voorwerpen wel af, maar zij doet dit onvolkomen en volgt de natuur twijfelachtig na: maar heeft het penſeel des kunſtenaars, door een doelmatig licht en bruin, deze beelden doen uitkomen en een kunſtig koloriet het penſeel bezield, dan eerst zal de ſchilderij de natuur getrouw afbeelden. Dat licht en bruin, dat bezielende koloriet is hetzelfde, wat een ſchoone vorm is voor den ſtijl en voor de taal die onze gedachten afbeeldt. Deze taal is de beeldtenis onzer overpeinzing, niet ſlechts afgemaald om onze denkbeelden door anderen te doen beſchouwen, maar ook voornamelijk, om onze eigene gedachte zintuigelijk aan de beoordeeling van ons verſtand te onderwerpen. Hoe getrouwer deze beeldtenis de natuur navolgt, hoe duidelijker zij de wording, den zamenhang en de afſcheiding onzer denkbeelden voorſtelt, des te beter kunnen wij ons eigen verſtand beoordeelen en de vruchten proeven die het oplevert. Want, gelijk wij in de natuur meestal de voorwerpen in beweging zien, en ze daardoor niet zelden ſlechts oppervlakkig kunnen beſchouwen, terwijl eene afbeelding ze ons naar welgevallen en zoo lang het

ons lust ter bezigtiging aanbiedt, even zoo vergunt ons de goede vorm der taal, die onze gedachten afmaalt, eene langzame overweging en bedaarde beoordeeling van de juistheid onzer denkbeelden, en van de krachten onzes oordeels: hetgeen wij zonder deze afbeelding onmogelijk zouden ten uitvoer brengen, wegens de snelle opvolging van voorstellingen die in het verstand plaats heeft. Het is op die wijze, dat men deszelfs zwakheid moet opmerken en trachten te versterken, dewijl het zonder deze hulp vruchteloos zou ronddwalen, als de vlinder rondom het licht, dat hij zoekt, maar dat hem doodelijk wordt, als hij het gevonden heeft! — Beschouwt dan uwe ligtvaardigheid, gij roekeloozen, die den goeden vorm, waarin de taal onze denkbeelden voorstelt, zoo onbedachtzaam onder de onverschillige zaken, ja zelfs onder de nietigheden eener geleerde ijdelheid rangschikt. Het is alleen die naauwkeurige, eenvoudige en schoone vorm, die het verstand kan verbeteren, door zijne werking en voortbrengselen getrouw af te beelden en aan eigene beoordeeling voor te stellen! En zoo nu deze verbetering, en dus ook het middel, dat haar te weeg brengt, niet noodzakelijk is voor den wijsgeer: men bewere dan liever, dat de wijsbegeerte slechts de ijdele droomerijen van een dwalend verstand bevatten kan!

Maar bijaldien nu de goede vorm onzer taal, waarin wij alle onze gedachten aan anderen en aan ons zelven voorstellen, zoo belangrijk is voor de wijsbegeerte, waarom dan juist de Ouden beoefend?

Wa-

Ware het niet even doelmatig, zoo wij daartoe de voortbrengfelen der nieuwere letterkunde of de vruchten van Vaderlandfche kunst ter navolging uitkozen? Ongetwijfeld hebben ook deze hunne verdienften, en zijn er vele, die de modellen der oudheid eenigzins naftreven. Als wij tot de ontwikkeling en genezing des verftands de fchriften van *Hellas* en *Latium* aanprijzen, denke men niet, dat wij de fchoonheden der nieuweren partijdig verachten en alleen door het oude bekoord worden. Doch, flaan wij de letteroefeningen dier mannen gade, die in de nieuwere letteren een' buitengewonen lof hebben verworven. Zochten zij niet fchier allen en vonden zij niet de befchaving van hunnen geest in de beoefening der Ouden, in de vlijtige lezing en overdenking van die meesterftukken? — De dichter moge veel denken aan zijnen natuurlijken aanleg, aan de fcherpte van zijn vernuft, aan het vermogen zijner ziel om zich alles door zijne verbeeldingskracht te vertegenwoordigen, aan dat goddelijke gevoel dat zijne denkbeelden met leven bezielt — zoo niet de beoefening der Ouden deze gelukkige gefteldheid befchaafd en aanwakkert, zoo is het vruchteloos iets van hem te verwachten, dat de woede des tijds zal trotféren. En zal men nu tot de befchaving van den ftijl die voorbeelden navolgen, welke de heldere bron zijn waaruit de nieuweren geput hebben; of zich reeds vergenoegen met het namaakfel van een uitmuntend model, ten tweede male, zoo wat na te bootfen? Of zal men, een gebouw willende ftichten, daartoe niet eenen bouwmeester kiezen, wiens ervarenheid

door uitmuntende werken gebleken is, terwijl men zijne leerlingen dien arbeid niet vertrouwt, hoe vlijtig zij ook de kundigheden van hunnen meester getracht hebben op zijde te ſtreven — en zal men dan, als ware dit minder gewigtig, voor de beſchaving en opbouwing van den geest de leerlingen boven den meester ſtellen?

Daarenboven draagt de letterkunde de kenmerken van het karakter der natie, waar zij bloeit, en van den geest des tijds, waarop zij beoefend wordt. En zoo gij M. H.! beider toeſtand bij de Grieken en Romeinen, met dien in latere eeuwen vergelijkt, dan wordt men overtuigd, dat onze keuze niet twijfelachtig zijn kan. Het volkskarakter der Grieken was geheel geſtemd voor het ſchoone; en ook dat karakter is het kenmerk van de Griekſche voortbrengſelen van ſmaak en geleerdheid. Niets is voor den bloei der letteren ſchadelijker dan het gemis der vrijheid, dewijl ſlaafſche dwang der ziel haar de noodige veerkracht ontneemt. Waar toch heerschte minder dwang dan te *Athene*, waar de beoefenaars der kunſten en wetenſchappen zich verzamelden? waar liep alles gunſtiger zamen, de invloed eener weldadige luchtſtreek, de plegtigheden van de Godsdienst, geſteldheid der zeden en levenswijze, alle omſtandigheden, wier zamenloop thans onmogelijk is en waardoor Griekenland en *Rome* de kweekſcholen werden van al wat waar en goed en ſchoon en voortreffelijk is, — het Vaderland der Muzen en Gratien. Dit alles verſchafte aan die ſchoone voortbrengſelen van dichtkunst, welſprekendheid, wijsbegeerte en ge-

gefchiedkunde den roem, dien zij tot heden hebben weggedragen en fteeds zullen handhaven. Dat die zelfde omftandigheden zich in de hedendaagfche ftaatsregelingen niet opdoen, is welligt eene voorname oorzaak, dat de vernuften der nieuwere wereld de voortreffelijkheid der Ouden niet volkomen bereikt hebben. En wáár zoekt gij dan letterkundige fchoonheden, die te vergelijken zijn bij de vruchten van het Griekfche Genie: aarzelt gij dan nog om de oude, boven de hedendaagfche letteren, tot de vorming van uwen fmaak te beoefenen? Doch wij zouden fchijnen te vergeten voor wie het ons vergund is te fpreken, bijaldien wij uwe aandacht hierbij langer wilden ophouden. Wie uwer, M. H.! twijfelt er aan, dat men die meesterftukken moet overdenken, opdat wij daardoor alléén de hebbelijkheid verkrijgen, om de gedachten met juistheid, duidelijk en eenvoudig in de zichtbare of hoorbare teekens der taal af te fchetfen; om het verftand door het verftand zelf te befchaven en te verfterken, en datgene te verbeteren, wat voor den wijsgeer onontbeerlijk is!

Maar (zal welligt iemand ons tegenwerpen), bijaldien de fchoonheden der taal, en dus ook de beoefening der Ouden, zoo noodzakelijk en heilzaam zijn voor de wijsbegeerte; van waar dan die ellendige droombeelden van het vernuft, waardoor de oude wijsgeeren de fchepping der wereld en andere natuurkundige vraagftukken getracht hebben te verklaren? — Wij zijn niet dwaas genoeg om de wetenfchappelijke kennis der Ouden boven de ont-

dekkingen der latere wijsgeeren te ſtellen. Doch wij vragen, was men in de verklaring van deze natuurkundige verſchijnſelen vóór den tijd van NEWTON wel veel meer gevorderd, dan zij? Om in die meer natuurkundige, dan wel zuiver wijsgeerige beſchouwingen met vrucht in te dringen, ontbraken hun de kennis der noodige hulpwetenſchappen en de ontdekkingen van dien Engelſchen wijsgeer. Maar wij ſpreken hier ook niet van de verbazende uitkomſten, die de wijsgeerige beoefening van de Geſchiedenis der Natuur heeft opgeleverd of van de Natuur- en Sterrekunde: maar wij bedoelen dat gedeelte der wijsbegeerte, dat men *beſchouwende* noemt, en thans van die wetenſchappen is afgeſcheiden. En dan vragen we u; is het geene verbazende hoogte, tot welke de Ouden haar hebben opgevoerd? — De zedeleer van SOCRATES, het denkbeeld van de onſterfelijkheid der ziel, hoe weinigen onder hen, die er aan twijfelden! De Stoïſche wijsbegeerte, het is waar, vorderde meer van den mensch dan zij met billijkheid van hem vorderen kon, doch hare leer over de deugd, welke ſchoone denkbeelden bevatte zij niet, vooral zoo wij bedenken, dat geene Goddelijke openbaring hen vóórlichtte! Echter waren de dwalingen der oude wijsgeeren niet de gevolgen van de letterkundige voortreffelijkheid hunner ſchriften, en van den ſchoonen vorm hunner taal. Wel kan men het goede, dat zij daarſtelden, aan dezen toeſchrijven, maar het verkeerde was het gevolg der gevaarlijke zucht om het onmogelijke te doorgronden.

En wilt gij weten, wat een ſchoone vorm op de overtuiging vermag? — Leest den *Timaeus* van PLATO, die beroemde zamenſpraak over de ſchepping der wereld: daar toch kunt gij alles de droombeelden van een dwalend verſtand noemen. Maar lees en herlees dat meesterſtuk van dichterlijke welſprekendheid: en wij twijfelen niet, of gij zult, weggeſleept door het bekoorlijke van den vorm, ſchier in den waan gebragt worden, dat het de Orakeltaal der waarheid is, die u door hare wijsheid verlicht en de geheimen der Natuur ontſluijert. Wanneer nu de ſchoone vorm onzer taal zulk eenen invloed heeft, om ons te overtuigen van de waarheid der denkbeelden, die zij afbeeldt, hoe belangrijk en hoe noodzakelijk is dan niet voor den wijsgeer de kunst van wel ſpreken en wel ſchrijven, daar zij zelfs de kinderen der verbeeldingskracht ons als wezenlijke perſonen weet voor te ſtellen. Het is eindelijk om die reden, dat allen, die zich als wijsgeeren een' onſterfelijken roem verzekerd hebben, vooraf door de grondige beoefening der oude letteren hunne geestvermogens opgewekt, geſcherpt en beſchaafd hebben. En wilt gij voorbeelden van uitmuntende wijsgeeren, die de oude letteren vlijtig beoefend hadden? ſla dan de Geſchiedenis op en herinner u het tijdperk ſedert de herleving der letteren verloopen. — Nadat de Barbaren het Romeinſche rijk hadden aangevallen en eindelijk vermeesterd, was de fakkel der wetenſchappen uitgebluscht en de geestkracht der menſchen onder het juk van onkunde, bijgeloof en ſlavernij

gekromd. Maar waren het toen niet de oude letteren, die na eene langdurige duisternis eindelijk verlichting en vrijheid hersteld hebben? De standaart voor deze verstands-omwenteling werd het eerst door DANTE ALIGHIERI, een Italiaansch dichter, geplant, die vele trekken uit de Platonische Wijsbegeerte in zijne dichtstukken opnam, en der menschen smaak voor eene bevallige wijsbegeerte, die naar hunne vatbaarheid geschikt was, langzamerhand trachtte op te wekken en aan te kweken. Door hem werd FRANCISCUS PETRARCA, een man van uitstekende bekwaamheden, gevormd, die — even als hij in alle wetenschappen van dien tijd min of meer was doorgedrongen, zoo ook de wijsbegeerte als de leidsvrouw des levens en beheerscheresse der zeden in zijne schoone zangen voorstelde. In navolging van den beroemden PETRARCA deden verscheidene welwillende mannen de Grieksche en Latijnsche letteren herleven, en herstelden den noodzakelijken, maar te lang verscheurden band, die wijsbegeerte en letteren verbinden moet. Van dien onvermoeiden ijver en loffelijke pogingen zijn ook de overtuigendste blijken verspreid in de schriften van LAURENTIUS VALLA, die de wijsbegeerte met de grootste inspanning van vele wanstaltige smetten zuiverde, en de voorstanders van verouderden wansmaak met zeer veel geest aanviel en beschaamde. Hierdoor was nu alles voorbereid, om de geleerde Grieken, die naar *Italië* ontvlucht waren, toen *Konstantinopel* voor de magt der Turken moest bukken, in het oude *Latium*

en

en elders te doen opnemen, en anderen, door hun voorbeeld, tot de beoefening der oude letteren aan te ſporen. Onder hunne navolgers bevonden zich een FICINUS, een FABER, een NIZOLIUS en nog eenige andere uitmuntende geleerden, onder welke wij onzen landgenoot, den beroemden Rotterdammer DESIDERIUS ERASMUS, niet verzwijgen mogen; mannen die allen, door de grondige beoefening der oude letteren, de wijsbegeerte aanmerkelijk bevorderd hebben. En — toen na de uitvinding der boekdrukkunst de ſchriften van PLATO, ARISTOTELES en CICERO werden gedrukt en uitgegeven, gevoelde men ſpoedig, dat niemand, zonder de vlijtige lezing en overdenking van die meesterſtukken der Oudheid, een wezenlijk en ſmaakvol geleerde zijn kon. Het zuchtend en in onkunde gedompelde menschdom, door het licht dezer letteren als uit een' diepen ſlaap gewekt, begon op alles oplettend te worden en te leeren opmerken wie zij waren en in welke betrekking zij tot hunne natuurgenooten ſtonden: en, als of hun de langdurige werkeloosheid, verdroot, alle krachten in te ſpannen, om de donkere nevelen der onkunde geheel te doen opklaren. Toen was het dat de hardnekkige ſtrijd tegen bijgeloof en geestelijke dwingelandij langzaam werd voorbereid en eindelijk hier en elders werd aangegaan. Toen verſtoutte men zich, om die kerkelijke dwingelanden onder de oogen te zien, geen acht te geven op banblikſems, wier kracht in het bijgeloof huisvestte en de ſtormen te trotſeren, waarvan zij vergezeld gingen! —

Door deze affchudding van het knellende juk eener alles beheerfchende kerk werden te gelijk de fchoolfche beuzelarij, wanfmaak en onkunde, de bolwerken des bijgeloofs, moedig aangevallen, vermeesterd en geflecht. Den fcholastieken wijsgeeren (zij hadden namelijk dien eerwaardigen naam aangenomen) werd eindelijk hun zoo fchadelijk aanzien en vermogen ontwrongen, en betaamde het der wijsbegeerte, dien veel beduidenden naam te voeren, daar zij thans ophield de behendigheid te zijn, om het oordeel onzer tegenftrevers door bedriegelijke fpitsvindigheden in verwarring te brengen, en dus fchijnbaar op allen eene luisterrijke overwinning te behalen. En van dien tijd af aan heeft de ondervinding geftaafd, dat bij elke natie, hoe algemeener men de oude letteren beoefende, er de wijsbegeerte ook des te meer bloeide. Maar ook die ondervinding heeft getoond, dat de mannen, die tot het verbeteren en uitbreiden der wijsbegeerte niet vruchteloos zijn werkzaam geweest, zich met ijver in de oude letteren geoefend hadden. Wij zouden uw geduld misbruiken, door ze u allen op te noemen. Onder de hervormers was MELANCHTHON de beroemdfte. Gelijken lof hadden zich een CAMERARIUS en CONRAD GESNER verworven. En wat behoeven wij u het voorbeeldelooze Genie van de SCALIGERS en van eenen HUIG DE GROOT, de zon der Nederlandfche verlichting, op te noemen! Waartoe een BACO, een GASSENDI, den grondigen kenner van de fchoonheden der Oudheid en fcherpzinnigen verdediger van DE-

MO-

MOCRITUS en EPICURUS? Nog vele andere zoude ik kunnen aanhalen, als een' JOHANNES CLERICUS, een' DESCARTES en NEWTON, die allen op de grondflagen der oude letteren den tempel der wijsbegeerte gefticht hebben. —

En meent gij nu, dat de beoefening der Griekfche en Latijnfche letteren, waardoor deze mannen tot uitftekende wijsgeeren gevormd zijn, dat die letteroefeningen voor de wijsbegeerte niet noodzakelijk zijn? Het is onmogelijk, deze wetenfchap in hare oorfprong en aanwas na te gaan, zonder de oude letteren beoefend te hebben. Het is onmogelijk voor den wijsgeer, zonder hare hulp, de hinderpalen op te merken en uit den weg te ruimen, door welke de voortgang en ontwikkeling der wijsbegeerte belemmerd wordt. Deze hinderpalen beftaan in de zwakheid van het menfchelijke verftand, welke alléén kan verfterkt worden door onze gedachten in een goeden vorm af te beelden. Doch alweder is dit onmogelijk, zonder de vlijtige beoefening en overdenking der oude letteren. En zoo nu de wijsbegeerte, het voortreffelijkfte voortbrengfel van des menfchen nadenkenden geest, zonder hare hulp voedfel geeft aan allerlei dwaze begrippen en fchadelijke vooroordeelen, zoo zal het onnoodig zijn de voortreffelijkheid der oude letterkunde te betoogen of tegen dezulken te verdedigen, wien haar weldadige invloed niet bekend is. Heil dan het land en der wetenfchappen, die er bloeijen; waar de beoefening der Ouden het ploegijzer is voor den vruchtbaren akker, op welken de

za-

zaden van kennis, verlichting en deugd mildelijk zullen worden uitgeftort! Die zaden, M. H.! zijn gelukkig ontkiemd op onzen vaderlandfchen grond! Maar dulden wij dan ook niet, dat de vruchten, die zij voortbragten, ons boosaardig ontroofd worden: zij zijn de éénige voorraad, die de onvruchtbaarheid der onkunde en des bijgeloofs beftrijden kan. Die letteren toch waren fteeds het fieraad van den Nederlandfchen roem; zij zijn het bolwerk der weldadige vrijheid en de hulpmiddelen van een eenvoudigen maar zedelijken Godsdienst. En niets van dit alles mogen wij eerder dan ons leven opofferen, zonder die vaderen onwaardig te zijn, welke het ons als een onvervreemdbaar erfgoed hebben nagelaten!

II.

GESCHIEDENIS.

HENRICUS BOIE.

DITHMARSENSIS.

Naturae scientia studiisque clarus
Omni virtute officioque ornatissimus
Ut feracis Naturae thesauros exploraret
Animi generoso impetu motus
Indiam profectus est.
Ubi cum animum expleret
Plenisque Naturae gaudiis frueretur,
impar tot laboribus tantoque mentis ardori
corpus defecit:
raptumque jam tristi fato carissimum caput
Socii lugent, amici bonique omnes.

REINWARDT, Prof. Lugdun Batav.

LEVENSSCHETS EN HULDE

AAN DE

DEUGDEN EN VERDIENSTEN

VAN

HENDRIK BOIE;

door

J. A. SUSANNA,

Administrateur van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie, te *Leiden.*

Waarom zagen wij (hem) niet in ons midden de kroon der grijsheid dragen?

J. H. V. D. PALM.

Toen, in het begin van 1828, de treurige tijding in het vaderland werd overgebragt, dat de verdienſtelijke natuurkundige reiziger HENDRIK BOIE in onze Oost-Indiſche bezittingen het ſlagtoffer geworden was van zijne gevaarvolle onderneming, en men daardoor de groote verwachtingen, welke men, te regt, van zijne uitgebreide kundigheden en ongemeene vlijt had mogen koesteren, eensklaps op zulk eene bedroevende wijze zag te leur geſteld, had ik dadelijk het voornemen, om, naar mijn vermogen, aan zijne deugden en verdienſten openlijk die hulde te brengen, welke hem door ieder, die hem kende, wordt waardig geacht. Ik heb de volvoering van

van dit mijn voornemen tot nu toe uitgefteld, dewijl ik alvorens de uitgave verbeidde van een, naar het oordeel van deskundigen, uitmuntend werk *over de kruipende dieren van Java*, hetwelk door BOIE, vóór zijn vertrek van hier, werd vervaardigd; alsmede de overzending zijner nagelatene gefchriften in *Indië*. Dan deze laatften zijn nog niet ontvangen, en, door een' zamenloop van omftandigheden, is de uitgave van het eerfte, offchoon thans ter perfe gelegd, tot heden verhinderd.

Hoezeer ik, naar de gebruikelijke wijze, de dringende uitnoodiging van BOIE's bloedverwanten en vrienden, ter verontfchuldiging van de op mij genomene taak, met waarheid zoude kunnen bijbrengen, doe ik zulks echter niet. Ik zoude mij tot dat einde even goed op de betrekking kunnen beroepen, in welke ik met hem zoo vele genoegelijke dagen aan 's Rijks Mufeum van Natuurlijke Historie heb doorgebragt. Dan, waartoe zoude ik het ontveinzen, dat alleen vriendfchap en onbegrensde hoogachting voor den dierbaren overledenen mij de pen in de hand gaf, om, door eene eenvoudige levensfchets van denzelven, hem te doen kennen, gelijk hij was, en daarbij *zijnen*, niet *mijnen* lof te vermelden! Ik gevoel mij echter verpligt, eene aanmerking te moeten voorkomen, die mijne lezers, veelligt onder meer anderen, op mijnen geringen arbeid zouden kunnen maken; dat ik, namelijk, in evenredigheid tot BOIE's laatfte levensjaren, mij te lang bij zijnen jeugdigen leeftijd heb opgehouden. Uit een letterkundig oogpunt befchouwd, moge deze aan-

mer-

merking gegrond zijn; maar is zij het ook, met betrekking tot de zaak en het doel? Even als de landman, die, te velde gaande, om eenen rijken oogst binnen te halen, denzelven door een noodlottig toeval geheel vernield vindt, zoo ook werd BOIE eene prooi des doods, juist op het tijdſtip, dat hij der wereld de vruchten zou ſchenken van zijne welbeſtede jaren en opgezamelde kundigheden. Daar men dus van hem kan zeggen: „dat hij ons meer vertoond dan gegeven is," zoo heb ik ook gemeend, mij hoofdzakelijk ten doel te moeten ſtellen, om door eene breedvoeriger vermelding zijner jeugd te meer te laten zien, wat de wetenſchappen, bij zoo veel aanleg en oefening, van BOIE verwachten mogten, en in hem verloren hebben, naarmate hij minder gelegenheid heeft gehad, om die verwachting te verwezenlijken. — En te willen beweren, dat BOIE's lof, uit hoofde van zijnen, door den dood te vroeg geſtuiten werkkring, overbodig geworden is, dit zou even ongerijmd als ondankbaar zijn: of heeft de menschlievendheid minder aanſpraak op eer- en dankbetoon, wanneer de door haar, ter voeding en onderſteuning van den behoeftigen natuurgenoot, gevulde voorraadſchuur ten buit valt aan roof- en plunderzucht, of door de hand des moedwils of den blikſem des hemels verteerd wordt!

HENDRIK BOIE werd op den 4^{den} Mei 1794, in het vlek *Meldorff*, de hoofdplaats van de twaalf

kerfpelen van het Zuid-*Ditmarfche*, geboren. (1) Hij was de jongfte zoon van HEINRICH CHRISTIAAN BOIE, ftaatsraad van den koning van *Denemarken*, landvoogd van het Zuid-*Ditmarfche*, en van vrouwe SARA HELENA VAN HUGO: van weêrszijde een deftig geflacht, hetwelk in de gefchiedrollen van die landftreken met roem vermeld ftaat. (2) De vader van onzen BOIE was een vlijtig beoefenaar der letterkundige ftudiën, en heeft zich als zoodanig door zijne gefchriften bekend gemaakt; (3) in latere dagen wijdde hij zich bijzonder aan de kruidkunde, en de fraaije en kostbare tuinen, welke hij tot dat einde liet aanleggen, mogen wel niet weinig hebben bijgedragen tot de prikkeling van die zucht voor de Natuurlijke Historie, welke zich reeds vroegtijdig zoo fterk in de jeugdige ziel van HENDRIK deed kennen.

Groot en benijdenswaardig moge het voorregt zijn van die wezens, welke reeds in hunne prille jeugd den duidelijken ftempel dragen, dat de natuur hen, op eene bijzondere wijze, met de uitftekendfte hoedanigheden van het hart en den geest begunftigd heeft: grooter nog wordt dit voorregt, wanneer de toevallige omftandigheden der fortuin zich fchijnen te vereenigen, om zoodanigen uitmuntenden aanleg krachtdadig te ontwikkelen, en van het zoo mild begaafde voorwerp datgene te maken, waartoe het door de Voorzienigheid fchijnt beftemd te zijn. — Dit dubbele voorregt was het deel van den jongen BOIE! — De ontwikkeling, leiding en vorming van zijnen geest werden aanvankelijk, onder het toezigt van eenen verlichten vader, aan een' kundig' gouverneur

neur toevertrouwd, en de teedere liefde eener wijze en godvruchtige moeder gedoogde niet, dat de *zedelijke* befchaving van haar dierbaar kroost aan eenen vreemden wierd overgelaten. Zij zelve wilde zich belasten met deze echt moederlijke taak; zij volvoerde dezelve, zoo als die door geen ander volvoerd kon worden...... Welk gevoel ook overtreft de moederlijke teederheid? en wie is in ftaat aan te vullen, waar *moederliefde* te kort fchiet? — De kleine HENDRIK wies dan ook op, tot vreugde van het ouderlijk hart, toonende, dat de lesfen van wijsheid en deugd niet aan hem verfpild werden. — Zoo tiert eene teedere, jeugdige plant, en belooft reeds vroeg, wat men van haar moge verwachten, wanneer de zorg van den hovenier met luchtgeftel en grond fchijnt te wedijveren, om haar tot volmaking en wasdom te leiden.

Nadat BOIE genoegzame onderrigting verkregen had in die kundigheden, welke een' jongeling voorbereiden, om met gepast nut een meer uitgebreid onderwijs te genieten, werd hij op de *Meldorfer* fchole befteed, waar hij tot den jare 1806 verbleef. Toen hij echter in dat zelfde jaar het ongeluk had van zijnen vader door den dood te verliezen, befloot zijne moeder, de verdere opvoeding van haren zoon aan het beroemde *Altftadter* Lyceüm te *Hannover* te laten voltooijen; doch, te zeer bekommerd voor het zedelijk en ligchamelijk welzijn van haren lieveling, kon zij niet van zich verkrijgen, hem derwaarts alleen te laten vertrekken; weshalve zij met haar gezin van *Meldorff* opbrak, en hare woning te *Hanno-*

ver vestigde. Hier genoot hij, gedurende zes jaren, het geleerde onderwijs van waardige mannen, die hem om zijne prijsfelijke hoedanigheden als een' zoon lief hadden, en hem, bij het verlaten der fchole, zoo wegens zijn braaf, zedelijk gedrag, als ook uit hoofde zijner bijzondere vlijt en uitmuntende vorderingen, bijzonder in de oude talen, van de loffelijkfte getuigfchriften voorzagen.

Waren de uitwendige omftandigheden der fortuin, zoo als hiervoren is aangemerkt, den jongen BOIE in zijne vroegfte jeugd ten uiterfte gunftig: door den dood van zijnen vader ondergingen dezelve eene aanmerkelijke verandering. Hetzij dat deze te veel had toegegeven aan den lust tot zijne kostbare ftudiën, hetzij dat de aanzienlijke rang, welken hij in de maatfchappij bekleedde, hem genoodzaakt had tot het voeren van een' ftaat, waaraan hij door eigen vermogen ruimfchoots moest te gemoet komen, of wel, dat deze omftandigheden te zamen daarvan de oorzaak waren, genoeg: toen hij aan zijn liefhebbend gezin door den dood werd ontrukt, bevonden zich zijne bedroefde weduwe en vier kinderen in eenen bekrompenen toeftand, welke zich natuurlijk ook aan den jongen HENDRIK moest doen gevoelen. En dit was dan ook maar al te fpoedig het geval.

Is het eene waarheid, dat de wenfchen onzer kindsheid zijn aan te merken als de voorfpellingen van ons volgende leven, dan ook behoorde BOIE tot die klasfe van menfchen, welke reeds als kind verraden, wat zij als man zullen worden, en die zich,

als door eene onwederſtaanbare beſtemming, met hunne geheele ziel overgeven aan een eenig en onveranderlijk doel, ter bereiking van hetwelk zelfs de grootſte tegenkantingen hen niet hinderen, maar vaak zelfs bevorderlijk ſchijnen.

Als kind reeds beſpeurde men in BOIE eenen heerſchenden trek tot de beſchouwing der ſchoone natuur. Terwijl zijne kleine gezellen zich in de luidruchtige ſpelen der jeugd verlustigden, had de knaap zich vaak zijdelings afgezonderd, en kon de kunſtige web eener ſpin, de glanzige vleugel eens vlinders, de ſnelle vlugt of het liefelijk gekweel van een' vogel, zijne geheele aandacht boeijen, en de kinderlijke ſpelen doen vergeten. Deze zelfde neiging voerde hem dikwijls naar den oever der zee, ten einde daar de geſchapene wezens in hunne onbelemmerde beweging en vrij leven gade te ſlaan. Toen reeds werd in hem dat ſcherpe oog gevormd, hetwelk zoo ſnel, zoo veel en zoo juist zag; toen misſchien ontkiemde reeds de wensch, die hem ten allen tijde bijbleef, om de groote wateren van den Oceaan te overſchrijden, en Gods almagt in de ſchepping, aan de andere zijde van het groote element, te gaan bewonderen.

Als jongeling kende BOIE geen grooter vermaak, dan, met het jagtroer aan den arm en de weitas op den rug, nu eens langs de oevers der zee of van het meir, dan weder door het lommerrijke woud, al naar gelang der ſtreken, welke de verſchillende oorden zijns verblijfs omgaven, te kruiſen, en alzoo, door de edele oefening der jagt, zich bij de aan-

genaamfte uitspanning tevens de doeltreffendfte ftof te verfchaffen tot zijne geliefkoosde ftudie der natuur en hare voortbrengfelen.

Van daar ook, dat hij fteeds de vacantietijden zijner fcholen op een voor de jagt gunftig gelegen landgoed van een zijner bloedverwanten doorbragt, en hij, volgens de verzekering van zijnen broeder, welke hem in zijne kindfche jaren fteeds bij zijne jagtoefeningen vergezelde, toen hij naauwelijks den leeftijd van elf jaren bereikt had, zoo mannelijk en bedreven met het fchietgeweer wist om te gaan, dat hij te dien opzigte voor den besten jager niet behoefde te wijken. Ook was toen reeds BUFFON zijn geliefkoosde fchrijver.

Welke wetenfchap het ook zijn moge, waarin zich de weetgierigheid van den beoefenaar te allen tijde geheel en al bevredigd vindt, doch hem daarbij ook tevens als met den vinger de grens wordt aangewezen, tot waar hij zijne ijverige bemoeijingen vermag voort te zetten: de onderzoeker der natuur kent geene verzadiging. Geen' fterveling is het gegeven, de lange rij der gefchapene wezens te overzien; hij, die in de fchatkamer der natuur binnendringt, vindt bij elke fchrede nieuw voedfel voor zijne kennis en weetlust: hoe dieper hij doordringt, des te wijder wordt het veld zijner nafporingen: des te heviger wordt zijne drift, om die nafporingen verder uit te breiden, in hem geprikkeld; hij verliest zich zelven in den grooten omvang der fchepping; waar hij het oog wendt, wordt hij door rijkdom en overvloed getroffen, door nieuwigheden geboeid, door

won-

wonderen verbaasd: hij vindt reeds eer hij zoekt, en waar hij zoekt, worden zijne verwachtingen altijd verre overtroffen!

Geen wonder dus ook, dat de jonge BOIE, wiens kinderlijke ziel reeds vroegtijdig voor de verhevenste indrukken vatbaar was, den hem aangeboren lust tot de Natuurlijke Historie bij derzelver beoefening steeds meer en meer in zich voelde verlevendigen en aanwakkeren, en er al spoedig op bedacht was, om bij de ongedwongene keuze van eenen stand, welke hem de onbekrompene omstandigheden van zijn gezin schenen vrij te laten, zich aan zoodanig eenen toe te wijden, die, tevens met aanzien in de maatschappij verknocht, hem de gelegenheid aanbood, om zijne heerschende neiging voldoening te geven, en hem aan dezelve dienstbaar te maken. En hiertoe kwam hem niets beter geschikt voor, dan de studie van het jagt- en boschwezen. (4) Dan, dit welbedachte plan van den jongeling werd een droom, welken hij niet mogt zien verwezenlijken. Door den dood van zijnen te vroeg gestorvenen vader waren de omstandigheden veranderd. Mogten eer, en aanzien en verlustiging vroeger de eenige drijfveren zijn van zijne te bepalene keuze; thans dwong hem het ijzeren juk des noodlots, om met verstand en overleg uit te zien naar eene loopbaan, welke, bij een deftig beroep, hem te eenigen tijd tevens een behoorlijk bestaan kon aanbieden. Hij raadpleegde dienaangaande met zijne bloedverwanten en betrekkingen, en eerbiedigde in hunnen raad een bevel, voor hetwelk hij, — hoe

 hard

hard hem zulks vallen moest, hoe geweldig zulks ook alle zijne lievelingsplannen op eens in duigen wierp, hoeveel tranen hem dit ook mogt kosten, — met kinderlijke onderwerping bukte, en waaraan hij zich zonder morren onderwierp. Zijne bloedverwanten waren eenparig van oordeel, dat de ſtudie der Regten hem in zijne omſtandigheden de beste vooruitzigten kon opleveren: deze beſtemming, het is waar, was juist het verſte van zijne bedoelingen en wenſchen verwijderd; dan, het koude verſtand had beraadſlaagd; zijn eigen toekomſtig welzijn vorderde het offer: hij bragt het; en toen hij zich in 1812 als Akademieburger liet inſchrijven te *Kiel*, was het als *ſtudent in de Regten.*

De zeldzame gaven des geestes, met welken BOIE door de natuur bedeeld was, waarborgden hem in elken werkkring voor dien ſtaat van middelmatigheid, welke, hij moge gelukkig geacht worden, zich binnen de beperkte grens, welke hem is afgebakend, vaak zoo moeijelijk beweegt, en zelfs bij elke onderneming, in het gebied der *kunſten*, zoowel als in dat der *wetenſchappen*, voor het oog van den bevoegden beoordeelaar terſtond verraadt. BOIE kon niets ten halve, kon niet middelmatig zijn! Zijn juiste blik, zijne gemakkelijke bevatting, zijne heldere onbevooroordeelde begrippen en ſcherpzinnig oordeel, die vasthoudendheid van geheugen, welke, 't gene het eenmaal gevat heeft, nimmermeer laat ontglippen, zijne onverdoofbare werklust en taai geduld, deze hoedanigheden waren het eigendom van zijnen geest en verhieven hem tot die klasſe van men-

menschen, aan welke niets moeijelijk valt, en die van elke zaak, hoe vreemd zij hun ook wezen moge, zich dadelijk een juist denkbeeld vormen, en haar bij de minste inspanning geheel en al doorgronden. Zoo had BOIE zich reeds bij het huisselijke onderwijs en dat der lagere scholen doen kennen; en, toen hij zijne loopbaan opende als student, muntte hij bijzonder uit door zijne gemaakte vorderingen in de wijsbegeerte en geschiedenis, zijne ervarenheid in de oude en meest in zwang zijnde levende talen, als het *Italiaansch*, *Fransch*, en *Engelsch*; en voorts in alle die kundigheden, welke van eene beschaafde opvoeding als onafscheidelijk kunnen geacht worden. Geen wonder dus, dat BOIE, ondanks de voorkeur, die hij aan de natuurkundige wetenschappen onverzwakt bleef toedragen, van het oogenblik af aan, dat hij zich aan de regtsgeleerde studiën begon toetewijden, zich op dezelve met de borst toeleide, groote, onverwachte vorderingen maakte, en weldra beloofde, een uitmuntend regtsgeleerde te zullen worden. Ook toonde zich de regtsgeleerdheid aan de levendige verbeeldingskracht en het verhevene gevoel des edelen jongelings van eene zijde, welke hem geheel aangreep en het hart reeds bij voorraad van opgetogenheid deed kloppen..... Zoude zij hem niet in de gelegenheid stellen, om de lijdende menschheid en de verdrukte onschuld te lenigen en ter hulpe te snellen?......

Wanneer men BOIE's ijver als student in de regten lof toebrengt, dan wane men niet, dat hij alsnu van zijne geliefkoosde oefeningen der natuurlijke

Historie geheel en al heeft afgezien; dat hij haar van toen af aan, als een onbruikbaar en nutteloos goed, ter zijde heeft laten liggen. Met dit te veronderstellen, zoude men zich grootelijks bedriegen. 't Is waar, hij had deze wetenschap tot dien tijd slechts als eene uitspanning beoefend; doch altijd met eene geestdrift en ijver, zoo als door menig een zijn hoofdvak niet gedreven wordt; en hoezeer zijn wensch, om zich geheel en al aan dezelve toe te wijden, verijdeld was, verflaauwde daarom zijne neiging niet. Integendeel: dezelve scheen met den tegenstand, dien zij ondervond, te verdubbelen. Zijn ijver wakkerde meer en meer aan: door dezen wist hij den dag voor zich te verlengen. Te *Kiel* had hij den getrouwen vriend zijner jeugd, zijnen hartelijk geliefden broeder, wedergevonden. Zij voedden denzelfden lust. Hunne vrije uren waren verdeeld tusschen de lezing der beste natuurkundige werken en reisbeschrijvingen, en het doen van kleine voetreizen met het jagtgeweer op den rug, ter verzameling van voorwerpen der natuurlijke Historie. De vogelen trokken alsdan altijd BOIE's meeste aandacht. Niet alleen hunne vederen, hunne paring en huishouding, maar ook hun wiekslag en geluid waren de voorwerpen zijner stille beschouwing, en verleenden hem overvloedige stof tot het doen van waarnemingen, en het maken van gevolgtrekkingen. Wanneer hij, van zijnen uitstap huiswaarts gekeerd, de welvoorziene weitas van haren buit ontdeed, werden de voorwerpen in oogenschouw genomen, zorgvuldig onderzocht, en naar zijne eigene wijze van zien ten

naauwkeurigste beschreven. Vervolgens werden zijne bevindingen aan de geschriften van kundige *Ornithologen* getoetst, en de zijnen naar dezen, of ook dezen naar genen, vermeerderd of verbeterd. Deze manier bleef BOIE steeds eigen; dezelve behoedde hem voor het gevaar van slaafsche navolging en blind geloof; hij leerde daardoor reeds spoedig door zijne eigene oogen zien; zij verschafte hem eene vaardigheid in de taal der wetenschap, welke voor iedere zaak, die zijn oog trof, terstond een woord gereed had van de naauwkeurigste beteekenis; zij was hem daarenboven ook in dien opzigte nuttig, dat het van alle kanten wel beschouwde en naauwkeurig beschreven of afgeteekende voorwerp zich zoodanig in de goede geheugenis van den weetgierigen jongeling vastprentte, dat hem later zelfs het minst beduidende *soortelijk* onderscheid in een dergelijk voorwerp, bij den vlugtigsten blik, dadelijk in het oog viel.

Het was in dit tijdvak (*), dat BOIE's zucht tot de Natuurlijke Historie en zijne vorderingen in dezelve in *Duitschland* reeds eenige vermaardheid begonnen te verkrijgen, en hem met verscheidene geleerden in eene wetenschappelijke briefwisseling bragten, en onder dezen in het bijzonder met den beroemden vogelkundigen, den Hofraad MEYER te *Offenbach*. Die briefwisselingen, hoe leerzaam en streelend dezelve ook voor hem wezen mogten, kostten hem natuurlijk niet weinig tijd, en het is naauwelijks te gelooven, hoe waar het ook zijn moge, dat alle deze oefeningen en bemoeijingen, en het lezen en bestuderen van de beste natuurkundige Duitsche en uit-

heem-

(*) Van 1812—1814.

heemfche gefchriften, door BOIE werden ten uitvoer gebragt en bijgehouden, zonder verwaarloozing van zijne regtsgeleerde ftudien; en dat de vlijtige jongeling daarenboven nog genoegzaam tijd vond, om zich met de gefchiedenisfen van landen en volken, met de Franfche en Hoogduitfche litteratuur, in geene geringe mate onledig te houden. — Wat vermag de mensch niet, wanneer eene onvermoeide vlijt door een' krachtigen wil wordt beftuurd! — BOIE's geftadige infpanning was echter zoo fterk en aanhoudend, dat dezelve, toen en later, zijnen vrienden vaak de grootfte vrees voor zijne gezondheid, en oogfchijnlijk teeder en zwak geftel inboezemde. Hij zelf intusfchen had daarvan niet den minsten hinder, en wanneer hem al, na eenen langdurigen, moeilijken arbeid eenige matheid overviel, dan vond hij toen en altijd, in eene frisfche wandeling of vermoeijende jagtreis, eene heilzame verkwikking en het beste geneesmiddel. Deze zelfde levenswijze voerde hij aan de beroemde *Göttinger Hoogefchool*, werwaarts hij zich in het voorjaar van 1814 begeven had, ter voortzetting zijner regtsgeleerde ftudiën. Hij bleef aldaar gedurende anderhalf jaar, en voldong vervolgens zijne loopbaan als ftudent, van September 1815 tot April 1817, te *Heidelberg*.

In de najaarsvacantie van 1814 had hij, op de wijze der Duitfche ftudenten, eene voetreis ondernomen door eenige ftreken van zijn land. Hij had zijnen koers over *Offenbach* gerigt, ten einde eene naauwere kennismaking met den Hofraad MEYER en deszelfs beroemde vogelverzameling aan te knoopen.

De

De ontvangst, welke hem bij dezen beminnelijken geleerden te beurt viel, overtrof nog zijne verwachting. Doch, hetgene hij volstrekt niet had kunnen verwachten, was de ontmoeting alhier van den jongen, beroemden natuurkundigen KUHL van *Hanau:* eene ontmoeting, die, bij zoo vele toevallige overeenkomsten van jaren, landaard, neiging en geaardheid, niet kon missen van al dadelijk tusschen de beide jongelingen de warmste vriendschap te doen geboren worden: — eene vriendschap, die zich van het eerste oogenblik af aan, tot hunnen dood toe, door eene warme en echt broederlijke genegenheid deed kennen. Uit de reinste bronwel ontsproten, werd zij door eene zeldzame overeenstemming gevoed en levendig gehouden: — eene overeenstemming, die hun beider lot met elkander scheen te vereenigen. Verschillende toevallige omstandigheden voerden hen beiden, langs onderscheidene wegen, maar met een zelfde doel, naar ons vaderland; van daar doorkliefden zij op verschillende tijden den grooten Oceaan naar die oorden, wier overvruchtbare bodem den moedigen natuuronderzoeker schijnt uit te noodigen, om het dierbaarste, dat hij bezit, zijn nuttig leven, voor de rijkdommen zijner voortbrengselen te komen in ruiling brengen. Beiden vonden daar hun graf, en tevens, — wie waagt het, zich van dit denkbeeld los te maken? — eene nieuwe, doch onafscheidbare hereeniging.

Dan, keeren wij tot BOIE, den student in de regten, terug, om hem spoedig als zoodanig te verlaten.

De

De tijd, dien hij te *Göttingen* doorbragt, was gekenmerkt door denzelfden ijver voor zijne brood- als voor zijne verlustigingſtudie, en deze laatste vond geen gering voedſel in den omgang met den beroemden Hoogleeraar BLUMENBACH.

Van hier begaf hij zich, in den herfst van 1815, naar *Heidelberg*, met het voornemen, om aldaar aan 's lands univerſiteit zijne regtsgeleerde ſtudien ten einde te brengen. Zulks gebeurde, en toen hij in het najaar van 1817 naar *Glückſtadt* vertrok, om door het oppergerigt te worden geëxamineerd, gaf hij bij dit examen de bewijzen van zulk eene grondige en uitgebreide regtskennis, dat het oppergerigt hem tot de vervulling van elke regterlijke bediening bekwaam verklaarde, en hij met de loffelijkſte getuigſchriften huiswaarts keerde.

Wat hij, *Göttingen* verlatende, in den geleerden BLUMENBACH verloren had, vond hij te *Heidelberg* in den beroemden Hoogleeraar TIEDEMANN weder, wiens lesſen over de dierkunde hij ſteeds met de grootſte vlijt en aandacht bijwoonde.

„Zeg mij met wien gij verkeert, en gij zegt wie gij zijt;" waar dit ſpreekwoord ook immer in de toepasſing moge twijfelachtig bevonden zijn, bij BOIE ſchijnt hetzelve van eene waarachtige beteekenis. — Overal toch, waar hij zich bevond, knoopte hij betrekkingen aan met de uitſtekendſte natuurkundigen. Hij ſloot zich aan hen vast met de beſcheidenheid, welke hem eigen was, en die vermeerderd werd door de bewondering, waarmede hij die groote mannen naderde, welke hij zich tot ideaal koos van navolging

ging. Geen wonder dan ook, dat zoodanige mannen, zoodra zij de verdiensten en hoedanigheden van den bescheidenen jongeling leerden kennen — en dit moesten zij spoedig — hem niet alleen gaarne tot leermeesters, maar ook tot vrienden en leidslieden wilden verstrekken. De voortreffelijke TIEDEMANN was hem nog meer, dan dit alles: hij werd zijn weldoener. TIEDEMANN was het, die aan BOIE's gestadige worsteling tusschen neiging en pligt een einde maakte, en hem in de gelegenheid stelde, om beiden met elkander te vereenigen. Hij opende hem eene loopbaan, welke BOIE gretig insloeg en die over zijn volgend lot besliste.

In 1816 had BOIE eene groote voetreis ondernomen door een deel van *Zwitserland* en het noordelijk gedeelte van *Italië*. Men behoeft de namen dezer bekoorlijke landstreken, welke door zoovele dichters in hoogdravende zangen tot aardsche paradijzen verheven zijn, en zoo menigen Prozaïst zelfs met poëtisch vuur hebben aangeblazen, slechts te hooren noemen, om terstond te beseffen, welken indruk hunne onbeschrijflijke en altijd wisselende prachtige natuurtafereelen moesten maken op de ziel van den jeugdigen man, wiens hart zoo geheel en al voor de indrukken der natuur open stond. De briefwisseling, welke hij destijds met zijne magen en vrienden voerde, strekken ten bewijze van zijne genietingen, doch ook tevens van zijne algemeene kennis, opmerkzamen geest, en juist oordeel. Zijn bestendige vriend, V. FOHMANN (5), schrijft aangaande deze reis, waarbij het jagtroer hem steeds vergezelde,

en

en hij eene groote menigte naturaliën van allerlei aard bij elkaar bragt, dat BOIE's dagboek, gedurende dezelve gehouden, een bewijs oplevert, hoedanig hij zich zijnen tijd en elke gelegenheid, om zijne kundigheden te vermeerderen, wist ten nutte te maken. „Niets," voegt hij daar bij, ontſnapte aan zijnen blik; doch de zucht tot het onderzoeken der natuur was ook daar zijne alles overheerſchende neiging. Zijne brieven te dezen opzigte zijn ten hoogſte belangrijk, en verdienen, niet alleen uithoofde van den zakelijken inhoud, maar ook om den aangenamen, keurigen ſchrijftrant, door den druk te worden bekend gemaakt." — En de waardige TIEDEMANN getuigt, alstoen uit BOIE's brieven te hebben gezien, dat dezelve de gelegenheid, om vreemde en verafgelegene landen als natuuronderzoeker te bereizen, voor het grootſte geluk hield, dat hem immer te beurt kon vallen. —

Van toen af was de Hoogleeraar TIEDEMANN er op bedacht, hem, konde het zijn, zoodanige gelegenheid te verſchaffen, en ſpoediger, dan men zulks had durven verwachten, werd de weg gebaand, om hem daartoe te geleiden.

Er moest voorzien worden in eene opengevallen plaats van conſervateur bij het *Zoölogisch* Kabinet te *Heidelberg*, en de begeving van dien post ſtond aan den Hoogleeraar TIEDEMANN. Wie was waardiger tot deszelfs vervulling, wie beter hier op zijne plaats, wie meer geſchikt tot den geheelen omvang van de aan die betrekking verknochte natuurkundige werkzaamheden, dan BOIE? En wie ook

was

was ſpoediger beraden en gretiger in het aanvaarden van dezelve, dan hij? Alle regtsgeleerde bemoeijingen werden eensklaps geſtaakt, en met deze tevens van alle uitzigten, welke hem dezelve in de toekomst mogten opleveren, afgezien. Te vergeefs waren de dringende aanzoeken van ſommige magen en vrienden, om hem van beſluit te doen veranderen, en de voordeeliger loopbaan, welke zich voor hem konde openen, niet aan dezen min ſchitterenden ſtand op te offeren. Dankbaar, maar met vast beraden geest, werden de aanbiedingen van eene vermogende en edelmoedige bloedverwante, om hem een zeker jaargeld toe te leggen, van de hand gewezen. In de aanbieding van TIEDEMANN lag het hoogſte lot zijner verwachting; want deze bragt hem nader tot het doel, op hetwelk hij zich reeds rigtte, vóór het wel van hem gekend was, en hetwelk hij, toen hij het kende, nimmermeer uit het oog verloor, waarvoor hij leefde en altijd geleefd had. Hij nam den post met geestdrift aan, en deze daad, hoe weinig beteekenend ook op zich zelve, mag men voor hem als de gewigtigſte beſchouwen, welke ooit door hem verrigt werd: want zij beſliste over zijn geheele volgende leven. Ook ſcheen hij zelf het daarvoor te houden; want: „De teerling is geworpen" ſchreef hij bij deze gelegenheid aan den Hoogleeraar TIEDEMANN. „Ik kom naar *Heidelberg* terug, om onder uwe leiding geheel tot een' natuurkundigen gevormd te worden, en dan, daarheen, waar het lot mij zal roepen. Of dit beſluit verſtandig of onverſtandig zij, weet ik niet; de tijd zal het leeren. Vind ik langs dezen

weg mijn geluk, zoo zal ik het altijd aan u danken. Vind ik echter datgene niet, wat ik mij als geluk voorſtel, houd u dan overtuigd, waarde Heer Hofraad, dat ik het u nimmer zal wijten. Gij hebt geen ander doel, dan de bevordering van mijn levensgeluk, en ik zal altijd dit doel van de uitkomst weten te onderſcheiden." —

In het najaar van 1817 namen BOIE's nieuwe beroepsbezigheden eenen aanvang. Na de overtuiging, welke wij verkregen hebben, dat de brave man reeds als jongeling een ijverig volbrenger was van zijnen pligt, ook dan, wanneer dezelve met zijne geliefkoosde en lang gekoesterde plannen in eenen dadelijken ſtrijd was, zal het wel niet noodig zijn, alhier in het breede uit te weiden over die vervulling, thans, nu dezelve ten eenenmale met zijne wenſchen en verwachtingen in een dadelijk verband ſtond. Het zal genoeg zijn, hieromtrent de getuigenis te vernemen van eenen man, (6) wien, aldaar ſteeds aan zijne zijde werkzaam, en door de innigſte vriendſchap met hem verbonden geweest zijnde, de bevoegdheid niet kan ontkend worden, om hem te beoordeelen. Dezelve luidt aldus:

„ De nieuwe conſervateur was in zijne beroepsbezigheden onvermoeid. Even als altijd, vriendelijk, voorkomend en dienstvaardig, verwierf hij zich, bij zijne uitgebreide kundigheden en de onverdroten vlijt in zijnen moeijelijken werkkring de achting en genegenheid van allen, die hem kenden. Gedurende den tijd, dien BOIE bij de zoölogiſche verzameling was aangeſteld, hervatte of begon hij de

ſtu-

ſtudie van onderſcheidene vakken der natuurkundige wetenſchappen. Hij bezocht de voorlezingen over *Physica*, *Chimie*, *Astronomie*, *Botanie*, *Zoölogie*, *Mineralogie*, *Anatomie* en *Physiologie* van den mensch. Met deze laatſte takken heeft hij zich bijzonder bezig gehouden. Hij volgde den Curſus der ontleedkunde, even als de ſtudenten in de geneeskunst, en vergeleek naauwkeurig, daar hij zich veel met de ontleding van dieren bezig hield, den bouw van dezen met dien des menſchen. Door innige vriendſchap ten naauwſte verbonden aan den Hoogleeraar TIEDEMANN en mij, heeft hij ook meerendeels met ons gemeenſchappelijk gewerkt. En heeft het BOIE nimmer ontbroken aan volharding bij zijnen vaak moeijelijken en langdurigen werktuigelijken arbeid, men zag hem altijd uitblinken, wanneer het de wetenſchappelijke en beredeneerde zijde eener zaak gold: het was niet ſlechts de uitwendige vorm der geſchapene wezens, welke zijne aandacht boeide; maar hunne levenswijs, hunne bewerktuiging en de verborgene krachten, door dezelve uitgedrukt; deze waren vooral de onderwerpen van BOIE's beſchouwingen en onderzoekingen."

Twee jaren lang bekleedde BOIE met den meesten lof en tot groot nut van zich zelven deze betrekking. Het was in dit tijdvak, dat zijn boezemvriend KUHL, die wel jeugdig van jaren, doch, naar den maatſtaf zijner verworvene kennis en roem, reeds tot meer, dan den mannelijken leeftijd gevorderd was, zijne kunde en diensten aan het Nederlandſche gouvernement had verbonden, (7) en beſtemd werd tot het

 doen

doen eener wezenſchappelijke reize naar onze overzeeſche bezittingen in *Oost Indië.* Deze beſtemming was in BOIE's oogen allerbenijdenswaardigst. Hij wenschte KUHL met warme deelneming deswegens geluk; doch zijne woorden en brieven van dien tijd getuigden maar al te zeer van de levendige zucht, die in zijnen boezem woelende was, om zijnen dierbaren vriend op reis te vergezellen. Dan, hij wist de onſtuimigheid van dezen wensch weldra te bedwingen, en de zedige man getroostte zich het onvervulbare van denzelven door het denkbeeld, dat zijne oefeningen nog te weinig, zijne kundigheden nog te ontoereikende waren, om eene zoodanige grootſche en veelvereiſchende onderneming te mogen wagen: en toen zijn vriend de groote reis ondernam, (*) achtte hij zich ten hoogſte gelukkig van, door dezen, met eenige onzer Vaderlandſche geleerde natuurkundigen in betrekking te zijn gebragt. Het was door deze betrekking, dat hij de hoop kon blijven voeden, van de vruchten zijner ſtudiën eenmaal aan ons land, hetwelk hij in dat opzigt boven ieder ander de voorkeur gaf, te kunnen dienstbaar maken; eene hoop, welke hem zoo aanhoudend bijbleef, dat hij de voorſtellen, hem later door het *Senckenbergſche* natuurkundige Inſtituut te *Frankfort* gedaan, om den ondernemenden en belangrijken RUPPEL op zijnen togt naar *Egypte*, *Nubiën* en *Abysſiniën* te vergezellen, zonder dralen van de hand wees (8).

BOIE's hoop werd dan ook niet te leur geſteld. Eene toevallige kennismaking met onzen beroemden land-

(*) 11 Julij 1820.

landgenoot TEMMINCK was het middel ter vervulling van dezelve. — De voortreffelijke Hoogleeraar BRUGMANS was ten grave gedaald, alvorens het ontworpene plan, om aan *Leydens* Akademifche verzameling van natuurlijke Historie eene meerdere uitgebreidheid te geven, had kunnen worden verwezenlijkt. Aan TEMMINCK werd de uitvoering van deze gewigtige taak toevertrouwd. (*) Hoe dezelve door hem is ten uitvoer gebragt, behoeft niet door mij te worden befchreven. De landzaat kan niet onwetend zijn van hetgeen bij vreemdelingen ten volle bekend is. Doch niet een ieder weet, dat het BOIE was, welke zoo krachtdadig in de groote plannen van 's Mufeüms hoofd en oprigter medewerkte; het is elk niet bekend, dat de verhevene oogmerken van dezen door BOIE zoo vaardig werden begrepen en onderfteund. TEMMINCK zelve echter deed aan de verdiensten van zijnen jongen vriend daar, waar het te pasfe kwam, fteeds volkomen regt wedervaren. Neêrlands Vorst en Beftuur werden van dezelve onderrigt. Zoodanige bekentenis ook kan TEMMINCKS roem niet fchaden. De voortreffelijkfte bouwmeester behoeft de hulp van kundige werklieden, om den trotfchen tempel, welken zijne levendige verbeeldingskracht fchiep, doch die zijne hand flechts op het papier kon verwezenlijken, hoog en met majesteit uit zijne grondflagen te zien oprijzen. Hem komt de eere van het ontwerp toe, dat flechts het fcheppende vernuft vermogt te bedenken

(*) In 1821. Deze inrigting werd federt tot een Rijksmufeüm verheven.

denken, en dat hem ſteeds als een onververvreemdbaar goed zal worden toegekend. Het daaruit ontſtane werk blijft ten alle tijde *zijn* werk. Dan hij zelf kent en onderſcheidt de uitvoerders van zijn beſtek..... Ook TEMMINCK kende BOIE en deed hem regt. — Een waarlijk groot man, wel verre van de verdiensten in anderen te willen verkleinen, zal ſteeds trachten, om die, waar hij ze ook vinden mogt, in het helderſte daglicht te plaatſen, zonder vrees, dat zijn eigen roem door dien van anderen zal overſchaduwd worden.

Toen TEMMINCKS voortreffelijk *Handboek der Vogelkunde* het licht zag, (9) trok hetzelve de opmerkzaamheid van alle beoefenaars dezer wetenſchap tot zich, en onder dezen behoorde ook toen reeds onze BOIE. Zoo als men gezien heeft, was van zijne vroegſte jeugd de vogelkunde BOIE's meest geliefkoosde ſtudie, en in zijne jongelingsjaren bereikte hij reeds eene zeldzame hoogte in deze wetenſchap. Het kan niet anders, of de *empiriſche* weg, welken hij bij derzelver beoefening had ingeſlagen, moest hem bij zijn juist oog en gezond oordeel tot gevolgtrekkingen leiden, die hij als onbetwistbare waarheden meende te mogen aannemen. Op dezen goeden grond ſteunende, waagde het BOIE, van TEMMINCKS handboek eene beoordeeling te geven, van aanmerkingen vergezeld, die den kundigen Ornitholoog kenſchetsten, die door TEMMINCK, wien het alleen om de bevordering dier wetenſchap te doen was, gereedelijk werden aangenomen, en ook, bij de tweede uitgave van dat *handboek*, dankbaar werden erkend. (10) Dit was de grondſlag der ken-

kennismaking tusschen TEMMINCK en BOIE, en de aanleidende oorzaak, dat deze laatste naar *Leiden* beroepen werd, om aldaar onder den titel van *Conservateur* den eersten bij de vestiging van het Museüm van Natuurlijke Historie behulpzaam te zijn, met de toezegging tevens, dat hij weldra zoude worden belast met de, in zijn oog zoo benijdenswaardige taak eener wetenschappelijke reize op kosten en ten behoeve van het Nederlandsche Gouvernement.

In den zomer van 1821 kwam BOIE te *Leiden* aan. Wij hebben den vlijtigen en voor zijne geliefde wetenschap hartstogtelijken jongen man van deze zijde reeds te gunstig leeren kennen, om de vermelding niet overbodig te achten, op welke wijze hij aldaar zijne nieuwe, zoozeer verruimde, en daardoor zoo moeijelijke, en toch voor hem zoo aangename loopbaan intrad. Wij hebben hem reeds te wel leeren kennen, om te kunnen veronderstellen, dat zijn ijverige en ondernemende geest zich door den aanblik der veelvuldige en veelsoortige werkzaamheden en bemoeijingen, die zich aldaar voor hem opdeden, zal hebben laten afschrikken en ontmoedigen. Wij gelooven veeleer, dat deze alleenlijk gestrekt hebben, om hem nog meer aan te vuren en de inspanning zijner krachten te verdubbelen. En waarlijk, mijne lezers, dit was zoo, en behoeft geen nader betoog. Men werpe eenen blik in de uitgebreide galerijen van 's Rijks Museüm, en vergelijke wat het thans is en wat het vroeger was; men berekene daarbij, in welk een kort tijdvak en

met welk een gering getal behulpzame perfonen men die nationale inrigting tot eene hoogte heeft gebragt, dat dezelve met waardigheid vermag mede te dingen met de voornaamfte geftichten van dien aard in *Europa*, en wie zich flechts eenigermate met den omvang en de geaardheid der werkzaamheden, aan zoodanig *Etablisfement* verbonden, heeft kunnen bekend maken, zal mij gereedelijk van de taak ontflaan, om hier in het breede op te fommen, wat BOIE in zijne hoedanigheid als *Confervateur* verrigt heeft: eene taak, welker geheele vervulling ook mijne krachten verre zoude te boven gaan. Waar toch zou ik moeten beginnen, indien ik mij aan dezelve durfde te wagen? (11)

Wie is in ftaat, het leven te befchrijven van den altijd ijverigen, altijd bezigen man, voor wien geen werk zoo vermoeijend is, als de werkeloosheid zelve, wiens uitfpanningsuur zelfs niet anders is, dan eene veranderde oefening tot nut van zijne wetenfchap, tot befchaving van zijnen geest of veredeling van zijn hart? Den loop der verrigtingen van zoodanigen man te volgen, is fchier onmogelijk, en het eenige, waarmede zijn levensbefchrijver zich ten flotte moet tevreden houden, is, om op de vruchten te wijzen van de infpanning van zijnen geest, en te mogen zeggen: „Ziedaar, dat heeft hij gedaan!" — Altijd en overal was BOIE werkzaam. Nu eens bevond hij zich in het midden der kweekelingen van 's Mufeüms *Laboratorium*, hen minzaam en ernftig onderwijzende in de kunst, om dierenhuiden te bereiden en op te zetten, hunnen

fmaak

ſmaak vormende, en hen tevens bekend makende met de geaardheid, de levenswijze, de verblijfplaats enz. van het dier zelf, en zich zelven daarbij onverpoosd eenen vaak moeijelijken handenarbeid getroostende. Dan weder zag men hem in 's Muſeüms uitgebreide galerijen, hier zich onledig houden met de rangſchikking der voorwerpen: daar dezelve onderling vergelijken, bepalen en beſchrijven. Alles, wat hij deed, droeg blijken van zijnen ijver, van zijne kunde, van zijnen goeden ſmaak.

Korten tijd, nadat BOIE zijne recenſie van TEMMINCKS werk had in het licht gegeven, bezorgde hij eene Hoogduitſche vertaling van de voortreffelijke verhandeling over den *Anas Spectabilis* van FABRICIUS, welke in de Annalen van het *Wetterauer* gezelſchap is afgedrukt. De zeldzaamheid van dien vogel was tot toen oorzaak, dat men deszelfs wezenlijk beſtaan meende te kunnen betwijfelen, en het is vooral aan de meerdere bekendmaking dezer meesterlijke verhandeling en aan BOIE's bijgevoegde aanmerkingen, dat wij eene naauwkeurige kennis van dezen zeldzamen bewoner van het Noorden te danken hebben. Door de bemoeijingen der Deenſche Natuuronderzoekers ziet zich ſedert dien tijd genoegzaam elk Muſeüm in het bezit van dat voorwerp.

Hoeveel belang BOIE ook in de kennis der vogelen ſtelde, was dezelve echter in geenen deele zijne uitſluitende ſtudie. De beoefening van het eene deel der wetenſchap deed hem de andere deelen niet geheel veronachtzamen. Elke tak van dezelve was

 hem

hem dierbaar, omdat alle te zamen genomen tot het groote doel moeten geleiden. Dan, toen hij aan het Mufeüm te *Leiden* beroepen werd, opende zich voor den ijverigen natuuronderzoeker zulk een groot en algemeen veld, dat het rijk der vogelen weldra voor eene meer bijzondere befchouwing van een ander deel der natuurlijke Historie, in hetwelk hij, op zijne ftandplaats, der wetenfchap van grooter nut kon zijn, moest plaats maken. Aan TEMMINCK's zijde, wiens Ornithologifche kundigheden algemeen bekend zijn, mogt hij deze taak zonder hindernis voor 's Mufeüms belangen gerustelijk laten varen. Misfchien ook, dat de mindere rijkheid aan landvogels in onze ftreken en de beperkte jagtgelegenheden, welke op den geest van hem, die gewoon was in het bosch- en vogelrijke *Duitschland* ter jagt te gaan, noodwendig eenen ongunstigen indruk moesten te weeg brengen, wel het hare hebben mogen bijdragen, om den lust tot deze ftudie eenigermate te bekoelen; terwijl de nieuwe verfchijnfelen, welke door onze zeekusten worden aangeboden, toch ook te fchaarsch en te eenvormig zijn, dan dat dezelve op den duur zijne aandacht in eene genoegzame mate zouden hebben kunnen bezig houden, of wel, dat BOIE, wiens ijver door de grootfte moeijelijkheden fteeds het meeste geprikkeld werd, daar hij de kracht in zich gevoelde, om dezelve te boven te komen, zich op een veld heeft willen wagen, hetwelk nog zoo weinig met vrucht was bearbeid: — genoeg is het te weten, dat hij, van zijne aanftelling bij het Mufeüm af, in het bijzonder zijne opmerkzaamheid

ves-

vestigde op de zoo zeer veronachtzaamde ſtudie der *Erpetologie.* (*)

Het zij mij vergund, bij de erkenning van mijne volſlagene onwetendheid in dit vak van ſtudie, alhier gebruik te maken van de mededeelingen eens vriends, die, na eenigen tijd met BOIE bij het Muſeüm te zijn werkzaam geweest, beſtemd werd, om denzelven aldaar in zijne betrekking op te volgen. (12)

„ De talrijke verzameling Amphibiën," dus luidt deze mededeeling: „ welke BOIE bij het aanvangen van zijnen post vond, de eenige, welke van het Zoölogiſche gedeelte uit het oude kabinet in 's Rijks Muſeüm kon worden ingelijfd, doch volgens het oude gebrekkige ſtelſel was bepaald; de groote, en, als ik het zoo noemen mag, onoverzienbare volgreeks, welke eerst door den Hoogleeraar REINWARDT, en vervolgens door de ongelukkige KUHL en VAN HASSELT, in onze *Oost-Indiſche* bezittingen waren bijeengebragt; benevens de zeer aanzienlijke verzameling, welke van *Braziliën*, de Kaap de *Goede Hoop* en de goudkust voorhanden waren, moesten allen noodwendig een naauwkeurig overzigt ondergaan, wilde het *erpetologisch* gedeelte des Muſeüms met de overige deelen op eene gelijke hoogte gebragt worden. Deze hoogst moeijelijke taak werd door BOIE ondernomen, en, wanneer men eenen blik werpt op den tegenwoordigen toeſtand dier verzameling, dan kan het niet anders, of de ſcherpzinnigheid, waarmede deze waarlijk reusachtige arbeid door hem is ten uitvoer gebragt, moet elks verwondering in de hoogſte mate opwekken, en nog

(*) Kennis der kruipende dieren.

nog te meer, wanneer men daarbij bemerkt, dat alle pogingen, om zich door middel van de tot dien tijd in het licht verschenen werken eenen leiddraad te verschaffen, vruchteloos moesten zijn. Dan, BOIE's oog en oordeel had dezelve niet noodig; hij baande zich zelven den weg, en welligt den eenigen, welke bij dien arbeid door hem kon worden bewandeld." —

„ Het in orde brengen van zulk eene uitgebreide verzameling, als hier aanwezig was, moest, om wel te slagen, in twee deelen worden gesplitst, waarvan het eene de bestemming der soorten, en het andere de verdeeling dier soorten in natuurlijke geslachten ten oogmerk had." —

„ Voor hem, die zich immer met de vervulling van zoodanigen arbeid heeft belast gezien, zal het niet noodig zijn, alle de moeijelijkheden op te geven, welke aan het bedoelde eerste gedeelte verknocht zijn. De slechte afbeeldingen, die wij in dit vak van wetenschap bezitten, en de nog slechtere beschrijvingen, zijn geheel ontoereikende, om, ook slechts met eenige zekerheid, deze en gene soort van elkanderen te kunnen onderscheiden. Dan, niettegenstaande dit, gelukte het BOIE, schier alle soorten met eene bewonderingswaardige juistheid aan te duiden, zuiverde hij haar van de meeste valsch aangegevene *Synonima*, en onderkende hij vele der tot heden niet wedergevondene *speciës* van SEBA, SCHEUCHZER, LINNEUS, SHAW en RUSSELL. Daarenboven werden de menigvuldige, geheel nieuwe voorwerpen, in het Museüm voorhanden, op de doeltreffendste en meest karakterschetsende wijze door hem be-

benoemd, en alzoo legde BOIE een' uitgeſtrekten en vasten grondſlag tot het verordenen eener verzameling, welke thans ongetwijfeld voor de aanzienlijkſte van dien aard in geheel *Europa* mag gehouden worden."

„ Nu bleef," dus gaat BOIE's opvolger voort, „ onzen vriend nog de verdeeling van zulk eene menigte ſoorten in natuurlijke geſlachten over. Met een ſlechts gering doorzigt in de ſtudie der *Erpetologie* zal men zich gemakkelijk overtuigen, dat de meeste vroeger ingevoerde geſlachten, (en dit zij voornamelijk aangemerkt ten opzigte van de groote familiën der ſlangen,) op eenen zeer onvasten grond ſtaan, en te meer geheel willekeurig moeten ſchijnen, daar het den geleerden beoefenaar derzelve altijd aan een genoegzaam overzigt der ſoorten in de natuur ontbrak. BOIE was derhalve genoodzaakt, dit werk van den beginne af te ondernemen, en, wegens het onoverzienlijk getal der ſoorten, nieuwe geſlachten in den geest van CUVIER's onderafdeelingen (*Sous-Genres*) te vormen. Hij deed dit, en door dezen voortreffelijken arbeid, die ons voorkomt een van BOIE's meesterſtukken te zijn, daar alle beweegredenen voor denzelven uit de natuur zijn genomen, en ſlechts zij alleen hem tot rigtſnoer en gids heeft gediend, is het gemakkelijk geworden, om de zoo menigvuldige ſoorten met eenen enkelen blik geheel te overzien en te kunnen verdeelen. — Wat CUVIER's nieuwe vischgeſlachten zijn voor de *Ichthyologie*, ſchijnen mij BOIE's geſlachten te zijn voor de *Erpetologie.*"

„ Na-

„ Nadat de verzamelingen der gewervelde dieren, aan BOIE's toeverzigt gedurende zijn verblijf te *Leiden* toevertrouwd, geordend waren en het Museüm in zijn geheel op een vast ſtandpunt was gebragt, verkreeg BOIE meerdere ruimte van tijd, om een zijner lang ontworpen plannen ten uitvoer te brengen. Met al den ijver van een' natuuronderzoeker bevlijtigde hij zich toen, om zijnen ongelukkigen vriend KUHL eene onvergankelijke gedenkzuil te ſtichten. Eene beſchrijving van de talrijke nieuwe ſoorten kruipende dieren, door dien rusteloozen jongeling en zijnen geleider (13), op hunne reizen bijeengebragt, gaven hem daartoe overvloedige ſtof. Ofſchoon buiten het bezit van hunne manuſcripten en teekeningen, ondernam BOIE echter dezen arbeid, en beſloot het geheel uit te geven in de Franſche taal, onder den titel van *Erpétologie de Java.* De meeste nieuwe ſoorten werden, onder zijne oogen en aanwijzingen, door ervarene teekenaars afgebeeld, en de beſchrijvingen liet hij van zijne algemeene inzigten over de geſlachten en familiën vergezeld gaan. Mij mogt het geluk ten deel vallen, dit zoo belangrijke manuſcript, dat door beletſelen van velerlei aard tot heden niet is kunnen worden in het licht gegeven, mij ten nutte te maken; en ieder, wien de wetenſchappen ter harte gaan, zal het aangenaam zijn te vernemen, dat het tijdſtip der uitgave thans niet verre meer verwijderd is. Aan deskundigen zij het verbleven, om alsdan over dezen arbeid uitſpraak te doen en te oordeelen, of ik aan denzelven te veel lof geef, wanneer ik zeg, dat BOIE daardoor zij-

zijnen eigenen naam, tevens met dien van zijnen vriend KUHL, heeft vereeuwigd."

„ Toen het prachtwerk der door SPIX in *Brasilie* nieuw ontdekte *Amphibiën* in het licht was verschenen, en hetzelve, wegens de menigte daarin afgebeelde onbekende voorwerpen, de opmerkzaamheid tot zich trok van alle natuurkenners, was BOIE de eerste, die het waagde, dat gedeelte des werks, hetwelk de hagedisfen (*Sauriers*) behandelt, aan eene beoordeeling te onderwerpen. (14) De grondige aanmerkingen, welke hij bij die gelegenheid in het midden bragt, geven blijken van zijne oefening en oordeel, en moeten door ieder, die maar eenigzins in deze studie is ingewijd, gebillijkt worden. Ook hebben in de laatste tijden, hoezeer SPIX, sedert de verschijning dier Recensie, BOIE's meening trachtte te wederleggen, onderscheidene geleerde *Amphibiologen* geene bedenking getoond, om die meening bij te vallen."

„ Kort voor zijn vertrek van *Leiden* vond BOIE nog gelegenheid, eene schoone verzameling *Amphibiën* te onderzoeken, welke door den Heer BLOMHOFF van *Japan* waren medegebragt. Hij deelde der geleerde wereld zijne bevindingen dienaangaande mede in eene verhandeling, (15) welke tevens de beschrijving bevat van verscheidene nieuwe opmerkingen omtrent eenige reeds bekende soorten uit deze dierklasse, mitsgaders ook over eenige aldaar voorkomende vogels."

Hoezeer gevoelen en bewonderen wij de verhevene eigenschap der taal, wanneer wij ons onledig houden,

den, om met eene enkele pennestreek, en in een oogenblik des tijds, de moeijelijkste en langdurigste verrigtingen van een' verdienstelijk man aanschouwelijk voor te stellen! Want, in welke korte bewoordingen hier ook de voornaamste bedrijven van BOIE, gedurende zijn vijfjarig verblijf aan het Museüm, als het ware slechts zijn aangestipt, zoo zal het toch niemand ontgaan, dat dezelve van dien aard zijn, dat zij noodwendig en veel tijds, en niet minder inspanning vereischten. Bij dit alles verzuimde BOIE zijne geregelde jagtoefeningen en wandelingen niet. Vaak bezocht hij de zandige kusten der zee en de moerassige oevers der Haarlemmermeer. Gedurende eenige maanden van het jaar strekte het gastvrije en voor de jagt zoo gunstig gelegene buitengoed van den Heer TEMMINCK (16) hem tot een aangenaam verblijf, waar hij niet als ondergeschikt ambtenaar, maar als vriend werd ontvangen, en zich geheel en al aan zijne studiën en de jagt vermogt over te geven. Het was ook daar, dat hij de uitgave bezorgde van het uitvoerige dagboek, door zijnen broeder in den jare 1817 op deszelfs reize door *Noorwegen* gehouden, en hoofdzakelijk aan de kennis der *Ornithologie* toegewijd. Dit, wegens de menigte daarin voorkomende nieuwe en belangrijke waarnemingen, algemeen geschatte werk, werd door onzen BOIE met eene voorrede en vele aanmerkingen verrijkt, welke zich, even als zijne andere geschriften, door scherpzinnigheid van oordeel, uitgebreide kennis en bondigen redeneertrant kenmerken. (17)

Ook voor de gezellige verkeering wist BOIE nog ge-

genoegzamen tijd uit te woekeren. Even als elders, waar hij zich ook met der woon bevond, had BOIE te *Leiden* zijne vrienden, en onder dezen was er zeker geen, wien hij reiner achting en warmer vriendschap toedroeg, dan aan den, als mensch en geleerde evenzeer uitmuntenden Hoogleeraar REINWARDT, van wien hem dezelfde vereerende gevoelens in dezelfde mate wederkeerig mogten ten deel vallen. —

Het kon niet wel anders, of de weinige, maar wel doorwrochte en veel beteekenende geschriften, die van BOIE het licht zagen, de zeer uitgebreide en hoogst belangrijke briefwisseling, welke hij met de voornaamste natuurkundigen steeds levendig hield, en niet minder de menigvuldige geleerden van allerlei oorden, welke, door de rijkdommen van het Nederlandsche Museüm uitgelokt, hetzelve aanhoudend kwamen bezoeken, die hij steeds met de meeste minzaamheid begeleidde, hen teregt wijzende, en, wanneer hij het voor de wetenschap nuttig achtte, hun zonder de minste achterhoudendheid zijne inzigten en waarnemingen mededeelende, dit een en ander moest noodwendig aan BOIE's verdiensten eene bekendheid geven, waarvan hij in meer dan één opzigt de gevolgen ondervond. Reeds in het jaar 1821 was hem van wege de Heidelbergsche Akademie de graad van Doctor in de wijsbegeerte *honoris causa* opgedragen, en hij verkreeg achtervolgens het lidmaatschap van onderscheidene geleerde maatschappijen: als dat van de *Wetterauer* maatschappij voor de natuurkunde, van het *Senkenbergsche* gezelschap der

natuuronderzoekers te *Frankfort*, van dat ter bevordering der natuurkunde te *Marburg*, der natuurlijke historie te *Groningen*, van bosch- en jagtkunde te *Dreiszigacker* enzv.

Niettegenstaande den onverdroten ijver, waarmede BOIE aan zijne betrekking bij hêt Nederlandsche Museüm steeds had eere gedaan en het wezenlijke genoegen, dat de snelle voortgang van deze inrigting hem veroorzaakte, bleef echter het doen eener wetenschappelijke reize steeds zijn onveranderlijk doel. Hij had zich, van den beginne af, voorgesteld, om niet langer dan een, of ten hoogste twee jaren te *Leiden* te vertoeven, en het scheen dan ook, dat eene der treurigste gebeurtenissen, welke BOIE's gevoelig hart konden treffen, zou bijdragen tot de spoedige verwezenlijking van het toppunt zijner wenschen. Reeds in den jare 1821 was zijn geliefde en hoogst verdienstelijke vriend KUHL het slagtoffer geworden van zijnen ongetemperden en alles ondernemenden ijver. Toen dezelve zijn rampspoedig einde voelde naderen, had hij, steeds vervuld met het belang der wetenschappen, zijnen vriend BOIE voorgedragen als den geschiktsten persoon, om hem in zijne hagchelijke loopbaan op te volgen, en het dezen tevens ten pligt gesteld, om dit zijn verlangen als eene uiterste wilsbeschikking te eerbiedigen. Zijn nu alleen geblevene togtgenoot, VAN HASSELT, die, twee jaren later, insgelijks eene prooi werd van het graf, drong er bij den Heer TEMMINCK, evenzeer als bij BOIE zelven, ten sterkste op aan, om het vertrek van dezen laatsten naar *Indië* zooveel mogelijk

lijk te bespoedigen. „ Gij zult ligtelijk begrijpen," schreef hij, „ met welk reikhalzend verlangen ik de overkomst van BOIE te gemoet zie. Reeds droom ik van het geluk dier dagen, wanneer ik met een' man als BOIE, den boezemvriend van mijnen onvergetelijken KUHL, mijne werkzaamheden zal mogen deelen." Deze omstandigheden noopten BOIE zeker niet weinig, om het tijdstip zijner afreize zooveel mogelijk spoed bij te zetten; doch door beletselen van verschillenden aard werd hij daarin nog lang wederhouden. Hij getroostte zich dit verwijl door het denkbeeld, dat hij, later vertrekkende, ook, des te beter met kundigheden toegerust, het veld zijner werkzaamheden zou kunnen intreden. Daarenboven was hij daardoor tegenwoordig bij de ontvangst der laatste verzamelingen zijner ongelukkige voorgangers, welke, langen tijd na derzelver overlijden, eerst bij het Museüm aankwamen, en droeg daardoor volledige kennis van hetgene door hen was verrigt, en van welke voorwerpen hij, bij te doen onderzoek, de eere der vinding niet ten onregte aan zich zelven vermogt toe te schrijven. —

Toen eindelijk dat lang verbeide tijdstip met eenige zekerheid kon bepaald worden, maakte BOIE, die niets wilde verzuimen van hetgeen tot den goeden uitslag zijner onderneming kon bijdragen, van den hem overschietenden tusschentijd gebruik, om *Frankrijks* hoofdstad met hare uitgebreide verzamelingen van natuurlijke voorwerpen en uitmuntende geleerden te leeren kennen. Het Nederlandsche Gouvernement voorzag op eene edelmoedige, en, waar het de bevor-

dering van kunsten en wetenfchappen betreft, eigenaardige wijze in de onkosten, aan deze reis verbonden. (18) Genoegzaam vier maanden bragt hij aldaar in geftadige werkzaamheid door. De Heer TEMMINCK, die hem op deze reis vergezelde, bragt hem in kennis met den beroemden CUVIER en de voornaamfte natuurkundigen dier ftad. In den voortreffelijken HUMBOLDT, die te dien tijde te *Parijs* was, vond hij niet flechts den uitmuntenden geleerde, maar zelfs eenen warmen en dienstvaardigen vriend. Niet moeijelijk zoude het zijn, om, wanneer wij BOIE in zijne bedrijven te *Parijs* wilden volgen, daarmede eenige bladzijden te vullen; dan, daar deze, van hoeveel belang ook voor hem zelven, niet dan van middellijken invloed op de diensten, die hij der wetenfchappen bewezen heeft, te achten zijn, zoo meenen wij ons daarvan te mogen onthouden. Gelukt het den weetgierigen, zich bronnen van onderrigt te openen, daar, waar derzelver aanwezen ter naauwernood bekend zijn, hoe veel te rijkelijker zal hij niet weten te putten, waar zij zich in menigte hem als van zelven aanbieden! —

Van *Parijs* vertrekkende begaf BOIE zich regelregt naar *Heidelberg*, om aldaar nog eenige dagen in den fchoot van zijn dierbaar gezin door te brengen. Eene edele drijfveer had hem dezen tijd zoo kort mogelijk doen ftellen. Het was voor zijn gevoelvol en teederminnend hart een zware ftrijd, om zijne achtenswaardige, tachtigjarige moeder, zijne geliefde tweeling- en oudfte zuster en zijnen eenigen broeder het laatfte vaarwel te brengen; dan, hij

fcheur-

fcheurde zich met geweld uit hunne liefdearmen los, helaas! om hen nimmer weder te zien.

Te *Leiden* wedergekeerd, vond BOIE zijnen *Heidelbergfchen* akademievriend, den Heer MACKLOT, druk onledig met de toebereidfelen voor hunne reis. De dood van VAN HASSELT had ten gevolge gehad, dat men aan BOIE eenen anderen togtgenoot toevoegde. Deze kende de bijzondere gefchiktheid en ook de neiging tot het doen eener zoodanige reis van den Heer MACKLOT. Deszelfs buitengewone ligchaamskrachten, zijne bekwaamheid als geneesheer en wondheeler, zijne goede phyfifche ftudien en ervaring in de *Geologie* en *Mineralogie*, noopten BOIE, om den Heer MACKLOT als zijnen reisgenoot voor te ftellen. Dezelve werd door ons Gouvernement als zoodanig benoemd. Even als BOIE opende hij zijnen werkkring in het Mufeüm, en hetzelve is aan zijne *Osteologifche* en *Mechanifche* kundigheden den uitmuntenden ftaat verfchuldigd, waarin zich de verzameling der *Osteologie* federt bevindt. Kon men vân KUHL en VAN HASSELT met het meeste regt aanmerken, dat dezelve te zamen een voortreffelijk geheel uitmaakten, van niet mindere toepasfing is deze bemerking op BOIE en MACKLOT, welke tevens, even als zij, door de warmfte vriendfchap aan elkander verknocht waren.

De 29fte van de maand November 1825 was de dag, waarop BOIE zijne betrekking te *Leiden* verliet, en zich, vergezeld van den Heer MACKLOT, den Preparateur MULLER en den teekenaar VAN OORD, aan boord begaf van het Brikfchip *Dijkzigt*,

 dat

dat te *Hellevoetsluis* zeilree lag. Den 31 December daaraanvolgende, ligtte hetzelve anker en zette koers naar *de Kaap de Goede Hoop*, waar het niet voor de maand Maart 1826 aankwam, na eenen zeer moeijelijken togt, op welken onze reizigers met zware en aanhoudende ſtormen te kampen hadden. Dit was oorzaak, dat zij aan boord maar weinig gelegenheid vonden tot het verzamelen van voorwerpen. Boie beklaagde zich deswegens in eenen brief aan den Heer TEMMINCK. „Het is niet mogelijk," ſchreef hij, „om iets op zee magtig te worden, dan alleen bij ſtil weder, daar, door de minſte beweging van het ſchip, de voorwerpen uit deszelfs nabijheid en van de oppervlakte des waters verdreven worden. Ook voor de werkzaamheden van den teekenaar is ſtil weer een vereischte; terwijl zulk een ongewoon verblijf nog daarenboven een aantal aan hetzelve eigene, kleine beletſelen tot iedere ſoort van arbeid oplevert. Hoeveel moeite heb ik niet aangewend, om u eene verzameling onweersvogels, van welke wij ſchier dagelijks eene menigte ſoorten in het gezigt hadden, bij een te brengen: dan vruchteloos! Deze vogels naderen het ſchip maar zeldzaam digt genoeg, om dezelve onder het ſchot te hebben, en zoo men hen al treft, worden zij door den ſtroom weggevoerd, alvorens men hen kan meester worden. Velen dezer vogels, b. v. zagen wij op de hoogte der klippen van *Martin vas*, op welke ik jagt maakte, terwijl MULLER de aangeſchotene door middel van het *Mollusken*-net, trachtte op te vangen; maar ik ondervond weldra, dat dit ſlechts een

een wreedaardig vermaak was, zonder nut voor de wetenfchap." —

Het oponthoud van *de Dijkzigt* aan de *Kaap de Goede Hoop* was te onbepaald, om de natuurkundige commisfie eene reis naar de binnenlanden, tot welke BOIE zoo vele neiging gevoelde, te kunnen veroorloven. De korte tijd echter, welken zij aldaar doorbragt, was toereikende om haar eene aanzienlijke hoeveelheid voorwerpen, zoowel uit het dieren- als uit het Delfftoffenrijk, genoegzaam om vijf groote kisten met dezelve te vullen, bijeen te verzamelen. De bekende gastvrijheid en hulpvaardigheid van de inwoners der *Kaapftad*, vooral ten opzigte der *Hollanders*, waren BOIE en MACKLOT daartoe van zeer veel dienst. — Hier reeds waren zij beiden op het punt, om de flagtoffers van hunne onderneming te worden. — Zij hadden het gewaagd, om, ter bekoming van eenige zeldzame watervogels, zich met een klein vaartuig in de baai te begeven. Bij hun afvaren was er zulk eene windftilte, dat men genoodzaakt was tot de riemen de toevlugt te nemen; dan, naauwelijks waren zij de fchepen voorbij, welke op de reede ten anker lagen, en zagen zij hun oogmerk bereikt, toen zij eensklaps van de zijde des Tafelbergs door zulk eene hevige windvlaag werden aangegrepen, dat het vaartuig op het punt was van te vergaan. Door de kloekmoedigheid en tegenwoordigheid van geest des fchippers werd hetzelve, tot verbazing eener menigte van aanfchouwers, aan de kaai geftuwd, en de beide reizigers zetteden, op eene fchier wonderdadige wijze behouden, fchoon

 door-

doornat, voet aan wal. — Boie knoopte, in het belang des Museüms, weldra eene vriendschappelijke kennismaking aan met eenige goede jagers, beoefenaars van de natuurlijke historie aan de *Kaapstad*, voorzag de voorwerpen hunner min of meer uitgebreide verzamelingen van wetenschappelijke namen, gaf hun onderrigtingen en voorschriften tot het wel slagen hunner ondernemingen in dezen, en bragt den korten tijd, gedurende welken hij zich aldaar ophield, in zulk eene aangename werkzaamheid ten einde, dat hij, nog in zijn' laatsten brief uit *Indië*, met eene soort van geestverrukking schreef: „ Hoe belangwekkend en hoe rijk in natuurvoortbrengselen is *de Kaap de Goede Hoop!* Indien ik er zeker van konde zijn, dat, na mijne taak alhier te hebben volbragt, mijne ligchaamskrachten zulks zouden gedoogen, dan zou ik, tot belooning, van het Gouvernement de toestemming bedingen, om aldaar nog eenige jaren te mogen doorbrengen..... dan dit is zeer te betwijfelen."

Na een verblijf van vijftien dagen aan *Afrika's* zuidkust gingen onze reizigers op nieuw scheep, ten einde hunnen togt naar *Java* voort te zetten, alwaar zij, zonder dat gedurende dien iets buitengewoons of in het bijzonder vermeldenswaardigs, voorviel, op den 6 Junij 1826 gezond, en, zoo om de afgelegde vervelende reis, als ook door het denkbeeld van eindelijk het doel van hun verlangen bereikt te hebben, wel te vreden, voet aan land zetteden.

Het doel van hun verlangen? Ongelukkige boie!

Ja,

Ja, gij hadt hetzelve bereikt. Wel mogten uwe bloedverwanten en vrienden zich met u verblijden over uwe behoudene aankomst in het land uwer verzuchtingen; wel mogten zij zich gelukkig gevoelen door de deelneming in het genot, dat gij betuigdet te fmaken in de alles overtreffende fchoonheid der u, aldaar omringende, rijke natuur, welker overheerlijke tooneelen door u met die meesterlijke trekken werden afgemaald, die u kenfchetsten, en evenzeer ten bewijze ftrekken van den levendigen en verhevenen indruk, welke zij te weeg bragten op uw reine hart, als van uwe vatbaarheid, om dien indruk met warm gevoel te ontvangen. Hoe weinig waren zij, hoe weinig waart gij zelf er toen op bedacht, dat uwe noodlottige loopbaan zoo kortftondig, de verwezenlijking van uwe groote plannen zoo onvolkomen zou zijn; en hoe droevig is voor mij thans de verpligting, dat ik, bij de vermelding uwer ongemeene verdiensten, de pen moet nederleggen en mijne taak als voldongen befchouwen, daar, waar dezelve eigenlijk had moeten beginnen! —

Door BOIE's fteeds gevoerde briefwisfeling met zijne voorgangers KUHL en VAN HASSELT, en ook door zijnen vertrouwelijken omgang met den Hoogleeraar REINWARDT, was de wijze, waarop die Nederlandfche natuuronderzoekers in de Oostindifche bezittingen behandeld werden, en de voet, waarop zij hunne werkzaamheden hadden kunnen verrigten en ten uitvoer brengen, hem ten volle bekend. Dan, hoezeer vond hij, reeds dadelijk bij zijne aankomst aldaar, de omftandigheden niet veranderd! De edele,

 de

de menschlievende beschermer van kunsten en wetenschappen had *Indië* verlaten, en met zijn vertrek schenen de aan haar gewijde tempels geheel te zijn afgebroken. — Bij den ongunstigen staat der kolonie en het gebrek aan geldmiddelen, waarin zij door eenen noodlottigen inlandschen oorlog gedompeld was, kon het niet wel anders, of onze wetenschappelijke reizigers moesten aldaar als een nieuwe en drukkende last voor de publieke schatkist worden aangemerkt. Noch woning, noch werkplaats, noch de vereischte gelden, om hunne loopbaan te kunnen openen en zelfs niet die, welke tot hun levensonderhoud benoodigd waren, konden hun worden aangewezen. Verschrikkelijke teleurstellingen voor jonge lieden, wier geestdrift, zoo lang beteugeld, gretig het oogenblik te gemoet zag, om zich te kunnen bot vieren! Iedere brief ook van BOIE, in dien tijd ontvangen, bevattede jammerklagten: niet daarover, dat men hem maanden lang aan zich zelven overliet, zonder hem den minsten geldelijken onderstand te verleenen; maar dat smartte hem allermeest, dat zij zich buiten de gelegenheid zagen gesteld, om den dierbaren tijd ten nutte der wetenschap te besteden en aan hunne zending eere te kunnen doen. Vruchteloos waren zijne aanhoudende en dringende, zoo mondelinge als schriftelijke verzoeken, om zich, ter uitvoering van hunnen last, of te *Padang* op *Sumatra*, of te *Pontianac* op *Borneo*, of te *Manado* op *Celebes* te mogen vestigen. Het aangenomen stelsel van bezuiniging, door de treurige omstandigheden geboden, gedoogde de aan

zoo-

zoodanige reis verbondene onkosten niet; en maakten, aan den eenen kant, deze omftandigheden het aan het Indifche Gouvernement welligt tot eenen harden pligt, om aan de billijke vorderingen van onze reizigers geene voldoening te geven; zij waren, aan de andere zijde, natuurlijk de oorzaak van niet weinig verdriet voor hen, die zich door dezelve in het volbrengen van hetgene zij als hunnen pligt befchouwden, zoo geheel vonden te leur gefteld en gedwarsboomd. —

Zeven maanden werden door BOIE in eenen ftaat van verdrietelijke onzekerheid, doch niet in ontmoedigende werkeloosheid, op *Buitenzorg* doorgebragt. 't Is waar, dat daar deszelfs omftreken door BOIE's verdienstelijke voorgangers met zoo veel ijver waren onderzocht, hij weinig of geene hoop kon voeden, om aldaar vele nieuwe voorwerpen te zullen meester worden. Dan het was hem niet te min bekend, dat in een land als *Java* voor den natuuronderzoeker altijd nog iets te doen overig blijft; dat het menfchelijk oog, bij zoovele rijkheid en overvloed van voortbrengfelen, te kort fchiet, of ten minste ligtelijk iets voorbij ziet. Zijne dagelijkfche jagtwandelingen in den omtrek van *Buitenzorg* bevestigden hem ook weldra in deze meening; vele belangrijke waarnemingen en teregtwijzingen, bijzonder in het vak der vogelkunde, is men aan dezelve verfchuldigd. Hier vooral was het, dat BOIE voor zich zelven de overtuiging verkreeg, dat de grond, waarop hij zijne onderzoekingen en waarnemingen in dat vak voornamelijk bouwde, een goede grond

was,

was, en hij door de mededeeling dezer waarnemingen zijnen lastgevers meer dan overtuigde, dat zij in hem den man gevonden hadden, om de taak, onder welke een KUHL bezweken was, op zich te nemen en met nut ten uitvoer te brengen. Niets, van hetgene zijne onderzoekingen kon toelichten, werd door hem veronachtzaamd: de aard en ligging van het oord, waar hij zich bevond, de voortbrengſels van den grond, de juiste tijd, wanneer hij werkzaam was, alles werd door hem in aanmerking genomen en in verband gebragt. Hier vooral was het, dat hem zijne oefening van het gehoor op den zang der vogelen te ſtade kwam. „Niets," ſchrijft hij, „is op *Java*, waar zich alles in het weelderige plantenrijk verliest, voor den *Ornitholoog* zoo nuttig, ja, onontbeerlijk, als de kennis van het geluid der vogelen: want zonder deze tast men als een blinde in het ronde. Aan mijne jagers laat ik de zorg verbleven, om de verzameling bijeen te brengen; maar, wanneer ik op de jagt ben, houd ik mij ſlechts onledig met hetgene mij nieuw is, en hierin laat ik mij alleen door het gehoor geleiden." En hierop volgen, ten bewijze, eenige waarnemingen, bij welke het oor verrigt heeft, wat het oog niet vermogt. Ook de in der tijd in het licht gegeven uittrekſels van BOIE's brieven bevatten voorbeelden van deze zijne wijze van onderzoek. (19)

Toen eindelijk de aangelegenheden der natuurkundige commisſie in zoo verre geregeld waren, dat zij een bepaald reisplan kon ontwerpen, zettede zij zich daartoe dadelijk in beweging, en zij begaf

zich

zich naar de Provincie *Krawang*, een der *Preanger* regentſchappen, welke nog door geenen natuuronderzoeker, buiten den Heer BLUME (als *Botanicus*) was onderzocht geworden. Deze reis werd door hen in het ongunstige ſaizoen, met de maand December, ondernomen. De regentijd was reeds begonnen. Ieder, welke belang in hen ſtelde, raadde hun aan, om hunne onderneming tot de maand April te verſchuiven; doch BOIE, even als de zijnen, moede, zoo als hij het noemde, van het ledig zijn, beantwoordde den raad zijner vrienden met de woorden van zijnen lievelingsdichter SCHILLER: *Setzt man nicht das Leben ein, wie kann das Leben gewonnen seyn!* maakte gebruik van de hem gunstiger geworden gelegenheid, en zeide den kring der gezellige zamenleving vaarwel, om langs ongebaande wegen en in maagdelijke bosſchen den woesten tijger en ander gevaarlijk roofgedierte in hunne bloedige ſpelonken te gaan opzoeken.

Zoo het geloof niet overtuigd was, zou het begrip het weigeren aan te nemen, dat in een tijdvak van zes maanden, met alle de moeijelijkheden, welke, op zoodanige plaatſen, aan zoodanige werkzaamheden verknocht zijn, zoo veel kon worden verrigt, als door onze reizigers in dien tijd is gedaan. Groot is de hoeveelheid van voortbrengſelen uit het dierenrijk, welke het Muſeüm van daar aan hen verſchuldigd is. Het kleinſte dier ontſnapte evenmin aan hunne behendigheid, als de gedrochtelijke *Rhinoceros* en de, door zijne ſchuwheid, ongenaakbare *Bantinger* (*) aan hunnen moed. BOIE ſchreef alstoen van

(*) Wilde Stier.

van zich zelven: *Ik werk als een paard;* en waarlijk, wanneer men het oog ſlaat op de menigvuldige waarnemingen, welke hij alstoen heeft geboekſtaafd, het dagboek en de briefwisſelingen, die door hem zijn bijgehouden, en de uitvoerige verſlagen, door hem aan het Nederlandſche en Oostindiſche Gouvernement ingeleverd, dan kan het niet anders, of het jagtgeweer en de ſchrijfpen hebben den ijverigen BOIE, van dat de zon opging, tot haren ondergang, afwisſelend onafgebroken bezig gehouden. — Uit zijne brieven van dien tijd zal de navolgende zinſnede tot een nieuw bewijs kunnen ſtrekken van het goede oordeel en de beradenheid, waarmede BOIE zijne onderzoekingen beſtuurde.

„ Het weder," dus ſchreef hij: „ wordt van dag tot dag minder regenachtig en veroorlooft ons, ieder voor het hem aanvertrouwde vak, tamelijk vruchtbare jagtwandelingen te doen. In de koffijtuinen, welke in de nabijheid van onze bamboes-woningen gelegen zijn, wemelt het, ſinds het begin der maand Maart, van inboorlingen, welke met het inoogſten van den koffij bezig zijn, en, daar het doel van ons verblijf alhier aan allen bekend is, brengen zij ons, zonder onderſcheid, alle dieren, die hun in handen vallen. Aan den hoek van een venster gezeten, met eene welgevulde beurs met koperen munt vóór mij, en rijkelijk omringd van flesſchen en dozen, heb ik opgerigt, hetgeen mijne reisgezellen mijn *Zoölogisch* kantoor heeten, en waar ik, vooral bij fraai weder, van den vroegen ochtend tot den avond, zoo druk bezoek ontvang, dat ik ſomtijds ge-

geheel ben afgetobd van vermoeijenis. Drie of vier kleine jongens vooral onderſcheiden zich door hunnen ijver, en daar ik hun de zeldzame voorwerpen wel betaal, houden zij niet op, met anderen te zoeken. Die kleine guiten hebben mij eens tot twintig reizen komen ſtoren in de beſchrijving van eenen vogel, waarmede ik mij onledig hield; maar, daar het *nu eens* een vogelnest, *dan weder* eene hagedis, eene ſlang of een zeldzaam inſekt was, dat zij mij aanbragten, zoo vraag ik, welk natuuronderzoeker zijn ongeduld daarbij niet zou hebben willen onderdrukken. Gij kent de *Lophyre géant* van de *Erpetologie* van *Java*, eene in de kabinetten hoogst zeldzame hagedis, van welke ons Muſeüm ſlechts eenige middelmatige exemplaren bezit; welnu! mijne kleine kantoorloopers bragten mij onlangs van dezelve achtervolgens elf voorwerpen, en dikwijls tevens zoovele nesten en eijeren van vogels, dat ik dezelve ſomtijds niet allen te gelijk wist te plaatſen. Daar de Heeren VAN RAALTE en VAN OORD intusſchen met teekenen bezig waren, en de Heer MACKLOT zich in de kloven of op de toppen der bergen ophield, werd ik door dezen arbeid voor eenigen tijd van het vermaak mijner gewone uitſtapjes afgehouden; doch dezelve ſcheen mij te voordeelig voor het Muſeüm te zijn, dan dat ik hem wilde veronachtzamen, en ik houd deze wijze van verzamelen voor alle reizende natuuronderzoekers zeer aanbevelenswaardig. Het is waar, dat men, om de lieden niet te ontmoedigen, hen dikwijls voor iets betaalt, hetwelk, zoodra zij den rug

heb-

hebben gekeerd, wordt weggesmeten; maar die zelfde menschen brengen, eenige oogenblikken later, dikwerf een ander voorwerp, hetwelk het eerste veelligt honderdvoud in waarde overtreft, en alle de onkosten gaan ondertusschen het bedrag van eenige centen niet te boven. De vaardigheid der inboorlingen in het vangen en opsporen der dieren, in hunne schuilplaatsen, is in de daad verwonderingswaardig; en hoe groot de ijver ook moge zijn van een' reiziger, *alleen* zal hij nimmer eene goede vangst doen." —

Alles, wat wij tot op dien tijd van den algemeen beminden BOIE, door zijne reisgenooten en hem zelven, vernamen, strekte ter gerustheid zijner hier achtergelatene vrienden, wier vreeze voor het behoud van den dierbaren man zulks maar al te zeer behoefde. Het droevige einde van de ongelukkige KUHL en VAN HASSELT lag nog levendig in de herinnering; doch, men hoopte, dat dit noodlottige voorbeeld onzen reizigers tot eenen spiegel zou strekken, om meer, dan deze zulks gedaan hadden, op zelfbehoud bedacht te zijn. BOIE had dit beloofd, en scheen ook werkelijk met deze les zijn voordeel te doen. — Dan, hij schijnt er niet op bedacht te zijn geweest, dat onder de drukkende hemelstreek, waar hij zich bevond, de vermoeijenissen van den geest den Europeaan evenzeer, zoo niet meer, verderfelijk kunnen worden, dan die des ligchaams. Van genen vergde hij te veel, ondanks de afmatting, welke hij vaak gevoelde, en waarover hij zich dikwerf beklaagde. Zijne gezond-

zondheid bleef overigens in goeden ſtaat, en het was aldus, dat hij den 23ſten Augustus van den jare 1827, zijn klein kamp op den *Gedé* verliet, ten einde den daaraanvolgenden dag de hulde der Natuurkundige Commisſie, bij gelegenheid van den plegtigen geboortedag van onzen uitmuntenden koning, aan het Indiſche Gouvernement op te dragen. Eene vereerende uitnoodiging van den Heer Commisſaris Generaal DU BUS, om bij het feest van dien blijden dag tegenwoordig te zijn, werd door BOIE gaarne aangenomen. De prachtige maaltijd werd door een ſchitterend bal opgevolgd. BOIE nam rijkelijk aandeel in het vermaak. En dit vermaak..... zoude het mogelijk kunnen zijn, dat eene kleine, onſchuldige, ongezochte uitſpanning, zulk eene ramp kan veroorzaken! (20)

Toen BOIE het feest verliet, bevond hij zich nog wel; aldra echter deed zich eene ligte ongeſteldheid gevoelen, welke van zware hoofdpijn vergezeld ging. Niet lang duurde het, of eene brandende koorts, de geeſel der Europeanen op *Java*, openbaarde zich in alle hare hevigheid. Vruchteloos waren de zorgelijkſte bemoeijenisſen van den kundigen arts! Het doodelijk kwaad had wortel geſchoten, en zijne woede wederſtond de krachtigſte geneesmiddelen, en de laatſte pogingen eener worstelende natuur. Diep in het hart gegrepen en van doodangst verſtomd, ſtonden zijne toegeſnelde reisgenooten rondom zijne ſponde geſchaard. De ſtervende BOIE kent hen niet meer. Zijne levensveer is geſprongen! — Nog ſtaren zij op het reeds ontzielde lig-

chaam en verbeiden vruchteloos het treurige laatste vaarwel. Boie is het aardſche vaderland en zijne ſterfelijke vrienden ontvloden, en de dood heeft reeds het graf geopend, waarin hij met zijne dierbare KUHL en VAN HASSELT voor eeuwig zal vereenigd worden!

Treurige mare voor allen, die BOIE en de wetenſchappen beminden. Noodlottige brief, in welken mij het eerst deze verſchrikkelijke tijding werd medegedeeld! reeds bij uwen ontzettenden aanhef: *Onze vriend, onze broeder, hij, die ons alles was, en zonder wien wij niets zijn, is niet meer!* ontzonkt gij aan mijne bevende hand, zoo als thans weer de pen bij deze droevige herinnering! —

Het is voor den opmerkzamen menſchenvriend eene hartbedroevende zaak, te zien, dat maar al te dikwerf de edelſte, de voortreffelijkſte gaven van den geest door onbeteugelde hartstogten, opvolging van zinnelijken lust, ja zelfs, helaas! door de laagſte dierlijkheid, in hare verhevene en nuttige werkdadigheden worden geſtoord, ontſierd, verlaagd en bezoedeld. Ach! dat de geſchiedboeken van alle tijden en volken daarvan mindere voorbeelden opleverden! En hoe menig lofredenaar heeft niet blozende zijne pen moeten nederleggen, wanneer hij, na eene welverdiende hulde gebragt te hebben aan de nuttige en belangrijke verrigtingen van zijnen held, bij eene nadere beſchouwing van denzelven *als mensch*, op

eene treurige wijze moest ondervinden, dat al de hem toegekende lof niet toereikende was, om de feilen en gebreken te bedekken, welke hem als zoodanig eigen waren (21). Zoo was het niet met BOIE! Voor alle deugden, evenzeer als voor alle talenten geboren, bezat deze beminnelijke man eene zeldzame en benijdenswaardige overeenſtemming van hoofd en hart, van verſtandelijke en zedelijke hoedanigheden. — Heb ik mij in de ſchets van zijne wetenſchappelijke loopbaan te ſpoedig weerhouden gezien door zijnen zoo vroegtijdigen dood: waarom nopen mij thans de willekeurige voorſchriften van letterkundigen vorm en de beſcheidenheid, om het mij goedgunstig verleende beſtek niet te overſchrijden, kort te zijn in de behandeling van zulk eene rijke ſtof, als de voortreffelijke zielshoedanigheden van BOIE opleveren? — Welke moet ik vermelden, welke zwijgen? Zal ik uitweiden over zijn rein, verheven, godsdienstig gevoel, hetwelk, zonder zich in ſpitsvondige redetwisten met anderen in te laten, de bijzondere gevoelens van een ieder eerbiedigde, en vóor zich zelf een onuitputtelijk voedſel vond in de onafgebrokene beſchouwing van de onbegrijpelijke wonderen der ſchepping Gods: eene beſchouwing, welke, hoe onbegrijpelijk, elders zoo vaak tot een tegenovergeſteld gevolg aanleiding geeft? Zal ik mijne krachten beproeven, om hem u voor te ſtellen, hoe hij, bij de erkenning van de boven alles uitmuntende voortreffelijkheid der menſchelijke natuur, zijn hart voor de liefde tot zijnen evenmensch verruimde, in elk eenen vriend en broeder beſchouwde,

de, in niemand kwaad of feil vooronderstelde, en waar hij zulks vond, het trachtte te verontschuldigen, te bewimpelen, of vooral, ware het mogelijk, te verbeteren? Hoe hij, overal en ten allen tijde door deze liefde bestuurd, zich allerwegen deed kennen, lief hebben en bewonderen door die algemeene welwillendheid, welke, door onzen voortreffelijksten redenaar zoo uitmuntend geschetst, en te regt, volgens hem, zoo zeldzaam gevonden wordende, zoo zeer het erfdeel van BOIE was, dat men, hem in het burgerlijke leven gadeslaande, niet wist, waarover zich meer te moeten verwonderen, of over zijne onbegrensde zucht tot de bevordering van het heil en het welzijn van anderen, of over de geheele vergeting en, waar het gevorderd werd, verzaking van zijn eigen voordeel en belang? Zal ik hem schetsen als zoon, broeder, vriend? — O, kon ik de tranen doen spreken, welke zijne tachtigjarige moeder en zuster, nog dagelijks, om het noodlottig verlies van hun geliefd kleinood plengen; kon ik mijne lezers getuigen doen zijn van de nog steeds voortdurende droefheid van zijnen broeder, bloedverwanten en vrienden; hoe ons nog altijd de borst te vol wordt, wanneer wij (en hoe dikwerf doen wij dit niet) van hem spreken: waarlijk ik mogt mijnen arbeid staken, daar deze stomme, maar ongeveinsde tolken, u met meerdere welsprekendheid BOIE's lof zouden vermelden, dan de pen vermag van eenen vriend, die meer gevoelt, dan hij kan uitdrukken. — Welk een vriend was BOIE niet! Getuigt het met mij, vrienden

den van den edelen afgeſtorvenen! die, even als ik, zijne werkdadige vriendſchap hebt ondervonden. Getuigt het, of zij, als het noodig was, niet dáár begon, waar die van den gewonen ſtempel meestal eindigt? Gewis, van welke zijde wij BOIE ook zouden willen beſchouwen, hij zal zich altijd aan ons voordoen als een uitmuntend, als een voortreffelijk mensch! Zijn gevoel was verheven, zijn hart rein, zijn doel waarheid. In zulk eene ziel had de deugd zoo vast haren zetel gevestigd, dat zelfs de kiemen der zinnelijkheid door haar werden verſtikt en onvruchtbaar gemaakt. BOIE had dan ook niet alleen geene eigenlijke ondeugd, maar hij was zelfs vrij van de ſmetten, welke aan zekere ſtanden of beroepen, en dus ook aan den zijnen, zoodanig eigen ſchijnen te zijn, dat men ſchier dezelve niet meer opmerkt, of ter naauwernood met den naam van zedelijk gebrek durft beſtempelen. Ik wil niet ſpreken van die verregaande geldzucht, welke, onbegrijpelijk genoeg, ook vaak den man van ſtudie aankleeft, even als of hij vreemd bleef aan het gevoel, dat het genot der beſchaving van den geest door geen goud ter wereld kan worden opgewogen: voor zulk eene drift was BOIE niet vatbaar: ten bewijze daarvan moge verſtrekken, dat zijne overkomst naar *Leiden* en zijn later vertrek naar *Indië* geheel onvoorwaardelijk door hem werden aangegaan; dat zijne minder dan middelmatige bezoldiging, gedurende zijn langdurig verblijf te *Leiden*, hem noch tot klagten, noch tot het doen van meerdere vorderingen heeft aanleiding gegeven; en, niet tegenſtaande dat, was

 zij-

zijne beurs, even als zijn hoofd en hart, de mede-eigendom van zijne vrienden. „ Zorg altijd voor een' nood- en eenen eerepenning," was de les geweest van zijnen beroemden oom VOSS; en wanneer hij deze opvolgde, meende hij voor zijne geldmiddelen genoeg gedaan te hebben. —

Eene andere hoedanigheid, welke der menfchelijke natuur fchijnt ingeweven, en die, terwijl zij, behoorlijkt beperkt, de bron is van zoo veel goeds, onbeteugeld, daarentegen, zelfs den man van verdiensten in zulk een hatelijk daglicht ftelt, is de *eigenliefde*, en hare natuurlijke dochter, de *hoovaardigheid*. Het waarachtige kenteeken van den wezenlijk grooten man fchijnt nederigheid te zijn: zoo waren, om flechts eenige te noemen, een BOERHAAVE, een NIEUWLAND, een BORGER; zoo waren KUHL en VAN HASSELT, zoo ook was BOIE. Niemand voorzeker was minder bekend met zijne uitftekende verdiensten dan hij zelf. En als het waarheid is, dat de menfchelijke beginfelen en handelingen, meestal of altijd, aan *eigenliefde* zouden zijn toe te fchrijven, dan is het ook waarheid, dat dezelve bij BOIE in diervoege door de rede was gewijzigd, dat zij geheel het karakter daarvan had aangenomen. De wel gewijzigde *eigenliefde* toch, zegt een beroemd natuurkundige (22), heeft deze belangrijke gevolgen:

1. Dat zij den ijverigen man *kracht* fchenkt, om zich door de langdurigheid en moeijelijkheden van eenen nuttigen arbeid niet te laten affchrikken.

2. *Moed* aan hem, die, fchoon kennis hebbende van

van een gevaar, zich niet te min aan hetzelve blootstelt, wanneer hij daartoe noodzakelijkheid gevoelt.

3. *Liefde tot de wijsheid.*

Waarlijk, deze gevolgtrekkingen schijnen uit BOIE zelven te zijn afgeleid. —

Dan, wat is gevaarlijker klip, vooral voor den jeugdigen geleerden, dan eer- en roemzucht? en wie is er, die minder daardoor gekitteld werd, dan onze BOIE? Hij beminde de wetenschappen om haar-niet om zich zelven. Niets, van hetgeen hij wist, van hetgeen hij dacht, onthield hij den geleerden, van wien hij geloofde, dat het tot uitbreiding der algemeene kennis zoude worden aangewend. Meermalen bragten zijne vrienden hem onder het oog, dat zijne welwillendheid daaromtrent te verre ging. Dan, zoodanige herinnering scheen hem onaangenaam te zijn. „ Bevordering van kennis moet het doel zijn," was alsdan zijn antwoord, „ en, of dit door een' ander', of door mij geschiede, is hetzelfde." (23) Eenen jeugdigen, veelbelovenden vriend waarschuwde hij in dezer voegen voor de eerzucht. „ *Het* „ *dagelijksch brood en de eer komen van zelven,*" (schreef hij) „ stel de uwe daarin, om van edele menschen geacht te worden. Ik zweer u, dat dit de eenige ware belooning is, welke onze vlijt en goeden wil in dit leven kunnen verwerven. Hoed u vooral voor te *verregaande eerzucht*: want deze geleidt in de *wetenschappelijke* wereld tot datgene, wat men in de *maatschappelijke* gewoon is, roof en plundering te noemen."

Aan dusdanige verhevene beginselen paarde BOIE

nog alle die deugden, welke ik niet beter weêt te bestempelen, dan met den naam van *huisselijke.* In alles eenvoudig, zich zelven altijd gelijk, altijd te vreden en opgeruimd, in elken kring spraakzaam, gezellig, voorkomend, opregt, en zoo bij uitstek goedhartig, (24) was hij de beminnelijkheid zelve, en de lust en het voorbeeld van allen, die met hem verkeerden. —

De hoedanigheden, welke zijne hagchelijke loopbaan vereischte, had hij zich in eene hooge mate eigen gemaakt. Hij was sober; zijn van nature teeder ligchaamsgestel was door vermoeijenissen gehard; voor de studie geboren en levende, kon hij (zonder juist een stroef letterblokker te zijn) maanden achter een, met de grootste inspanning van geest, zich met eene zelfde soort van arbeid onledig houden; vooral was hij moedig, en verloor nooit zijne tegenwoordigheid van geest: eene hoedanigheid, die den reizenden natuuronderzoeker niet minder noodzakelijk is, dan den krijgsman.

Inderdaad, zoo men *niet altijd beminnen kan, wat men bewondert:* wie BOIE kende, moest hem lief hebben en bewonderen tevens!

Ik heb mijne taak voleindigd. Ik heb met flaauwe trekken het beeld geschetst van een' uitmuntend' man, en zijner nagedachtenis de hulde gebragt, die zij verdiende. Ik was zijn vriend, doch indien ik hem gevleid hebbe, mogen zijne vijanden, zoo hij die ooit had of hebben kon, tegen mij getuigen.... Dan, wat behoef ik meer ten bewijze, dat de beeldtenis, die ik van BOIE gaf, niet is opgesmukt,

dan

dan u de taal te doen hooren, die de voortreffelijke REINWARDT uit de volheid zijns harten voortbragt, om in de ver van hier gelegen, doch niet vergeten grafzerk van zijnen jeugdigen vriend te doen uithouwen:

Naturae scientiâ studiisque clarus,
omni virtute officioque ornatissimus
Ut feracis Naturae thesauros exploraret
animi generoso impetu motus,
Indiam profectus est.
Ubi cum animum expleret
plenisque Naturae gaudiis frueretur,
impar tot laboribus tantoque mentis ardori
Corpus deficit:
ruptumque jam tristi fato carissimum caput
socii lugent, amici bonique omnes. (25)

Zoo is het! En, schoon berustende in de alwijze goedheid der Voorzienigheid, vragen zijne bloedverwanten en vrienden: *waarom zagen wij hem niet in ons midden de kroon der grijsheid dragen?*

AANTEEKENINGEN.

(1) Bladz. 206. HENDRIK BOIE was een tweeling. Hij zag te gelijk het levenslicht met eene zuster, JULIA genaamd, een meisje, even als haar tweelingbroeder, van uitmuntende hoedanigheden, en ook, even als deze, vol zucht voor de bevallige ſtudie der Natuurlijke Historie. Hij had, buiten deze, een' ouderen broeder en zuster, FREDERIK en LOUIZE BOIE, welke eerſte een regterlijk ambt bekleedt en zich insgelijks, door zijne geſchriften over de Natuurlijke Historie, als een ijverig beoefenaar van dezelve doet kennen. Deze beminnelijke en achtenswaardige familie woont te *Kiel*, in *Holstein*, en heeft het geluk van hare tachtigjarige moeder nog in haar midden te bezitten. —

(2) Bl. 206. Volgens oude overleveringen ſtamt het geſlacht BOIE af, van dat der VOETDIMANS, hetwelk in het Ditmarſche te allen tijde in groot aanzien ſtond. Men vindt dien naam onder de 48 Regenten van het land. Reeds in 1208 vestigde zich het geſlacht BOIE in het Ditmarſche, alwaar hetzelve ſedert vele aanzienlijke openbare ambten bekleedde. H. NIKOLAAS en M. NIKOLAAS BOIE hebben zich bijzonder door hunne krachtdadige medewerking, ten tijde der Hervorming, doen kennen. Men zie, aangaande het geſlacht BOIE, onder anderen J. ADOLPHI, genaamd NEOWRUS: *Cronick des Landes Ditmarschen*, uitgegeven door DAHLMANN, *Kiel* 1827.

(3) Bladz. 206. BOIE's vader was de uitgever van den *Göttinger Muzen-Almanak* en het *Duitsche Museüm.* Het was door zijne hulp, dat de beroemde VOSS, welke later zijne jongste zuster huwde, werd in staat gesteld, om de *Göttinger* Hoogeschool te kunnen bezoeken. (Zie het *Handboek der Hoogduitsche Letterkunde* van N. G. VAN KAMPEN, tweede stuk, bl. 441. *Haarl.* bij de Erven BOHN, 1825, en NIEUWENHUIS, *Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen in voce* VOSS.) De jonge BOIE sprak altijd met geestvervoering en dankbaarheid van den tijd, dien hij aan het huis van zijnen beroemden oom, met het puik van *Duitschlands* geleerden, mogt doorbrengen, en hoe hij ter naauwernood adem dorst halen, ten einde geen woord te verliezen van de velerlei gewigtige onderwerpen, welke aldaar verhandeld werden. Hij mogt zich ook beroemen op de achting van een' GÖTHE, JEAN PAUL en dergelijken.

(4) Bladz. 211. Men weet, dat er in *Duitschland* bijzondere scholen bestaan voor het jagt- en boschwezen, en dat deze studie aan hare beoefenaars aldaar het vooruitzigt opent tot winstgevende en aanzienlijke ambten.

(5) Bladz. 219. Thans Hoogleeraar te *Luik.*

(6) Bladz. 222. Dezelfde Hoogleeraar VON FOHMANN, toen *Prosector* te *Heidelberg,* wien ik bij dezen mijnen openlijken dank bied voor deze narigten.

(7) Bladz. 223. Deze verbindtenis van den belangrijken KUHL met ons Gouvernement had plaats door den altijd werkzamen ijver voor de Natuurlijke Historie van den Hoogleeraar VAN SWINDEREN, te *Groningen,* die ook BOIE's

vriend, en ten allen tijde een van deszelfs getrouwste correspondenten is geweest. KUHL's *leven, karakter en verdiensten* zijn op eene hartelijke wijze door denzelfden Hoogleeraar beschreven, en in 1828 te *Groningen*, bij J. OOMKENS, in het licht verschenen.

(8) Bladz. 224. Zoo als is aangemerkt, vond BOIE al zeer vroeg smaak in het lezen van Reisbeschrijvingen. De niet onaanzienlijke boekverzameling zijns vaders, en die van den, in deszelfs nabijheid wonenden, beroemden reiziger NIEBUHR, tot welke hij den vrijen toegang had, verleenden hem daarin eene ruime keuze, en deze bepaalde zich altijd, bij voorkeur, op de *Reizen der Hollanders naar Oost-Indië.* Zijne jonge makkers gaven hem daarom schertsende den bijnaam van CORNELIUS HOUTMAN. En inderdaad, BOIE was al zeer spoedig zoo geheel en al *Hollander*, dat hij onze taal niet alleen in korten tijd zeer wel sprak, en onze moeijelijkste dichters met vrucht las, maar in dezelve ook vrij zuiver briefwisselde.

(9) Bladz. 226. In 1815, onder den titel: *Manuel d'Ornithologie, ou tableau Systématique des Oiseaux, qui se trouvent en Europe*, uitgegeven te *Parijs*, bij G. DU FOUR, en later in verscheidene talen (ook *gedeeltelijk* in het *Nederduitsch*, bij SEPP.) overgebragt. —

(10) Bladz. 226. Men leest op bladz. X. der *Inleiding* voor de tweede uitgave van het *Manuel*, „*En parlant* „*de l'obligation que j'ai à d'autres Naturalistes, je* „*ne dois point passer sous silence les productions de* „*ceux, qui ayant fait la critique de ma première* „*édition, ont beaucoup contribué a rendre celle-ci* „*plus parfaite. Les remarques de mes amis* LEVAIL-

„ LANT

„ LANT *et* MEYER, *et la critique, faite par Mr.* BOIE,
„ *de Heidelberg, dans l'écrit périodique portant pour*
„ *titre: Heidelberger Jahrbücher der Litteratur, année*
„ 1816, N°. 25, 26, *m'ont été très utiles.* —

(11) Bladz. 228. Het zal wel geene uitlegging behoeven, dat het mijne bedoeling niet is, om den tegenwoordigen ſtaat van het *Museüm* aan BOIE's werkzaamheid *alleen* toeteſchrijven. Dan, daar hij in de eerſte tijden der oprigting, voor alle vakken (die der *Invertebrata* en de *Mineralogie* uitgezonderd) des Heeren TEMMINCKS eenige hulp was, kan men gemakkelijk beſeffen, hoeveel aandeel BOIE daarvan mag worden toegekend. Indien eene nette uiteenzetting van hetzelve al mogelijk ware, zoude ik mij daarvan evenwel onthouden, vermits ik alsdan in den lof zoude moeten vervallen van nog levenden: eenen lof, die, niet tot mijne taak behoorende, veelligt, in mijne betrekking, den ſchijn zou kunnen krijgen van vleijerij, welke ik evenzeer verfoei, als de onbillijkheid, om mijnen overledenen vriend eene hulde te brengen, die hem niet toekomt.

(12) Bladz. 231. Ik heb deze bijdrage te danken aan de vriendſchap en welwillendheid van den Heer H. SCHLEGEL, Conſervateur bij 's Rijks Muſeüm, ſchrijver van de door de Haarlemſche Maatſchappij bekroonde prijsverhandeling: *Over het trekken der vogels.*

(13) Bladz. 234. Dr. J. C. VAN HASSELT, van *Doesburg*, wiens leven insgelijks door den Hoogleeraar VAN SWINDEREN is beſchreven, en in 1824 bij OOMKENS, te *Groningen*, uitgegeven.

(14) Bladz. 235. Te vinden in de *Isis*, 1826. D. I. p. 118.

(15) —— — Aldaar p. 206. Eene vertaling van deze verhandeling is door mij vervaardigd, en geplaatst geworden in de *Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenschappen*. (2 D. N°. 2. bl. 243.)

(16) Bladz. 236. *Wildlust*, onder *Lisse*.

(17) —— — *Tagebuch gehalten auf einer Reise durch Norwegen, im Jahre* 1817, *von* F. BOIE. *Schleswig* 1823.

(18) Bladz. 240. Het kost mij eenige moeite, hier het ſtilzwijgen te bewaren, aangaande de krachtdadige onderſteuning, welke het Museüm te danken heeft aan den Hoog Edel Geſtr. Heer VAN EWIJCK, Administrateur voor het Onderwijs enz. Het is eene onaangename gewaarwording, dat, in eene wereld, waar zoo veel te gispen valt, en zooveel *met* en *zonder* regt gegispt wordt, men vaak zelfs de uitdrukking der dankbaarheid moet inhouden, uit vrees voor *hatelijke* aanmerkingen. —

(19) Bladz. 248. Zie de *Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenschappen*. D. 2. N°. 2. bl. 315; D. 2. N°. 3. bl. 480.; D. 3. N°. 3. bl. 231. —

(20) Bladz. 253. Langen tijd, na dat dit geſchreven was, had ik het genoegen, op mijn verzoek, van de Administratie voor het onderwijs enz., een afſchrift te ontvangen van eene naauwkeurige en zeer uitvoerige *Historia morbi*, door BOIE's arts, den kundigen KOLLMANN, in der tijd opgemaakt en naar het moederland overgezonden.

Uit

Uit deze blijkt, dat zijn dood niet aan de vermoeijenissen der danspartij mag worden toegeschreven. Er lag voor de vrienden van den altijd zoo *ingetogenen* BOIE iets onaangenaams in dit denkbeeld opgesloten, hetwelk ik echter, om der waarheid, niet wilde verzwijgen. Dr. KOLLMANN, na aan BOIE's persoonlijke begaafd- en hoedanigheden eenen weidschen lof te hebben toegebragt, noemt hem *het slagtoffer van zijne allesovertreffende geestdrift voor zijne wetenschap*. Misschien, dat het navolgende kort *Extract* uit die *Historia* aan deskundigen eenigermate ten bewijze kunne verstrekken:

„ In den avond van den 25sten Augustus, overviel den „ Heer BOIE eene koorts, welke later bleek eene gal- „ zenuwkoorts (*febris bilioso-nervosa*) te zijn, en zoo- „ danig van congestiën naar het hoofd vergezeld ging, „ dat men eene ruime aderlating noodzakelijk achtte. De- „ zelve werd met eene kortstondige verlichting geappli- „ ceerd, want de congestiën namen later in hevigheid toe, „ en lieten zich, noch door de herhaalde aanwending „ van *bloedzuigers*, noch door de *Epipastica* en *Nervina* „ beteugelen.

„ Na behoorlijke *evacuatiën* van galstoffen, door middel „ van braak- en purgeermiddelen (*Emeto-Cathartica*) „ scheen zich op den zesden dag der ziekte eene heilzame „ crisis te willen instellen; doch, de *urinloozing* in quali- „ teit onvoldoende blijvende, had dezelve geenen door- „ gang, zoodat op den zesden dag der ziekte alle ver- „ schijnselen verergerd en in *statum nervosum* waren „ overgegaan. De lijder ijlde aanhoudend, en had alle „ overige toevallen van eene zenuwkoorts, met ongere- „ gelde ontlastingen van dunne, stinkende, groene gal- „ achtige stoffen, die tot den dood toe, zonder verlig-

ting,

„ ting, hebben aangehouden. Noch de bloedontlastingen „ en *evacuatiën* in het begin, noch de *Murias ammoniaca*, een middel bij zoodanige *intestinaal*-koortſen in „ dat klimaat van zoo veel nut; noch de *Calomel*, het „ plegtanker der Indiſche, zoo wel *rationele* als *enkel* „ *empirische* geneesheeren; noch, later, de *nervina excitantia*, noch ook de, met zoo veel moeite aange„ wende, *Salivatie*-kuur, om eene *revulsie* te veroor„ zaken: hebben iets kunnen toebrengen, om den voor„ treffelijken BOIE te redden; de ziekte is als eene *febris* „ *bilioso-nervosa* voortgegaan, en op den elfden dag „ met den dood geëindigd, na alle de verſchijnſelen te „ hebben vertoond van de hoogſte aandoening in het „ herſen- en zenuwgeſtel, even als in onzen *Typhus Cerebralis*."

(21) Bladz. 245. Deze bedenking is, helaas! zoo waar, dat zij den Heer VAN KAMPEN in eene geleerde maatſchappij tot het voorſtel noopte, om, bij eene prijsuitſchrijving, de gewone benaming van *Lofrede* door die van *Levensbeschrijving* te doen vervangen.

(22) Bladz. 258. DE LAMARCK, *Histoire Naturelle des animaux sans vertèbres. Tom.* I. *Introduct.* p. 290.

(23) Bladz. 259. Ten bewijze, dat dit niet als een bloot gezegde van BOIE moet worden aangemerkt, zal deze enkele bijzonderheid genoeg zijn:

Toen BOIE's vrienden, nadat hij reeds naar *Indië* vertrokken was, zich verpligt vonden, om zich zijn belang aan te trekken, en door middel van een Duitsch tijdſchrift openlijk eene ſoort van beſlag meenden te moeten leg-

leggen op het wetenfchappelijk gefchrijf van zekeren *Duitscher*, die, na van BOIE, gedurende hun onderling verblijf te *Leiden*, op de alleredelmoedigfte wijze, in zijne benarde omftandigheden geholpen te zijn, de dankbaarheid zoo verre uit het oog verloor, dat hij deszelfs wetenfchappelijke waarnemingen, als eigen waar, echter tamelijk verward en verdraaid, uitkraamde, was BOIE, bij het vernemen daarvan, over deze vaardigheid zijner vrienden in geenen deele gefticht. Hij dankte hun wel voor de betoonde vriendfchap, doch voegde daarbij:

„ C...'s handelwijze heeft mij verdriet gedaan: niet „ zoo zeer om de mindere of meerdere inbreuk, die hij „ op mijne eer als fchrijver moge gemaakt hebben; in„ tegendeel, het zal mij zeer aangenaam zijn, indien hij „ in het vak der *Amphibiologie* werken levert, die alle „ vorige van dien aard verre achter zich laten; maar „ daarom alleen, wijl hij in het geheel niet fchijnt be„ grepen te hebben, hoe goed ik het met hem meende. „ Het is echter niet de eerfte maal, dat mij zoo iets te „ beurt valt, en het zal mij ook niet wederhouden, om „ daarom voor anderen goed te zijn. Ik ben zelfs be„ reid, om C. verder te onderfteunen, wanneer gij van „ oordeel zijt, dat hij (met voorbijzage van zijne over„ drevene eigenliefde, van welke het te hopen is, dat zij „ met den tijd zal verminderen) zulks verdient."

(24) Bladz. 260. Er zijn in de menfchelijke handelingen dikwerf fchijnbare beuzelingen, welke den opmerkzamen zeer gewigtig worden voor de kennis van het hart. BOIE's jagtoefeningen hadden altijd een wetenfchappelijk doel. Wat daar niet aan beantwoordde, mogt vrij onder het fchot komen; hij noemde het een *wreedaardig vermaak*, om daarop los te branden. — Hij verftond zich

bijzonder op de nabootfing van het geluid der dieren. Ik herinner mij nog zijn verhaal, hoe het hem eens gelukt was, om daardoor, in den bronstijd, een mannelijk hert, op flechts weinige fchreden afftands, tot hem te lokken. Het prachtige dier kwam met fnelheid op hem toe, doch, het bedrog ontdekkende, bleef het plotfeling bewegeloos ftaan. De jager had aangelegd, dan, hij kon het niet van zich verkrijgen, om los te branden. — Indien men, misfchien niet ten onregte, uit den kwaadwilligen lust van koningin ELISABETH, om hare ftaatdames, gedurende het *toilet*, met fpelden te prikken, een niet gunftig oordeel wil afleiden, met betrekking tot hare goedhartigheid, kan dan niet, met evenveel regt, het aangevoerde van BOIE tot eene tegenovergeftelde gevolgtrekking aanleiding geven? —

(25) Bladz. 261. Door den geachten Hoogleeraar zelven aldus in onze moedertaal overgebragt:

Grondige geleerdheid en kennis der natuur maakten hem vermaard,
voortreffelijke deugden en een edel karakter beminnenswaardig.
Groot verlangen, om de natuur in hare grootsche gewrochten te leeren kennen,
noopte hem tot eene reis naar Indië.
Hier vond hij voldoening voor zijnen weetlust;
hier genoot hij geluk en vreugde in de beschouwing van het geschapene;
doch voor zooveel werkzaamheid en inspanning van geest was het zwakke ligchaam niet bestand:
weldra werd hij door den dood aan zijnen werkkring ontrukt,
diep betreurd door zijne reisgenooten, vrienden en alle braven,
die hem kenden en beminden.

Het

Het is onbegrijpelijk, hoe ſpoedig en geheel BOIE zich van ieders hart meester maakte. Waar hij zich vertoonde, vond hij vrienden. Dit was ook in *Indie* het geval, en ik acht het niet onbelangrijk, hier het berigt te laten volgen, waarbij aldaar zijn dood en begrafenis werden bekend gemaakt.

„ Gisteren avond tegen zes ure had alhier eene treu„ rige plegtigheid plaats, die den diepſten indruk heeft „ gemaakt op alle aanwezigen. De kundige en ijverige „ Natuuronderzoeker, H. BOIE, die door Z. M. den „ Koning, met den Heer MACKLOT naar deze bezittingen „ was gezonden, om door hunne navorſchingen het rijk „ der wetenſchappen uit te breiden en het Koninklijk „ Museum te *Leiden*, met voortbrengſelen van dezen „ *Archipel* te verrijken, na eene kortſtondige, hevige „ ziekte, door den dood, aan zijne talrijke vrienden, aan „ de hooge verwachting der geleerde wereld en aan zijne „ dierbaarſte betrekkingen ontrukt zijnde, werd plegtſtatig „ ter aarde beſteld. Zijne Excellentie, de Commisſaris „ Generaal, alle de Heeren van Hoogstdeszelfs gevolg, „ zijne diep bedrukte vrienden, en alle de inwoners dezer „ reſidentie, die gelegenheid gehad hadden 's mans verdien„ ſten te leeren kennen, volgden de lijkbaar, om den „ overledene de hulde toe te brengen der achting en liefde, „ die zij voor zijne kunde, voor zijnen ijver, maar voor„ al, voor zijne braafheid en beminnelijke hoedanigheden, „ hadden opgevat. De aanzienlijke lijkſtaatſie tot de plaats „ genaderd zijnde, die in den tuin van het kasteel van „ *Buitenzorg* beſtemd was, om de overblijfſelen van den „ overledene, naast die van de, helaas! ook te vroeg ge„ ſtorven KUHL en VAN HASSELT te bevatten, verliet zijne

„ Excellentie het rijtuig en volgde met alle aanwezigen „ het lijk . . . . . . Diepe ſtilte, nog ſtatiger door de „ invallende ſchemering, die de ſchoone natuur dezer „ ſtreken vertoonde als met een floers omhuld, heerschte „ alom; men zag op ieders gelaat, men las in ieders oog, „ de hartelijkſte deelneming, den diepſten weemoed; en in „ die ſtemming kon het niet anders, of het woord van „ vertroosting, van zielsverheffing en van hulde aan de „ nagedachtenis des overledenen, dat op eene hartelijke „ wijze door den predikant DE SERIÈRE werd uitgeſproken, „ moest aller harten treffen! Hoe treurig het ook zij, „ een veel belovend mensch, in den bloei zijns levens, „ te midden der eervolſte en nuttigſte werkzaamheden, „ door den dood te zien nedervellen, blijft het altijd „ nogtans troostrijk voor den vriend der deugd, te ont- „ waren, hetgeen deze plegtigheid wederom op nieuw „ bewezen heeft, dat WARE VERDIENSTEN altijd gehuldigd „ worden." —

II.

GESCHIEDENIS.

PIETER FLORISZ,

VICE-ADMIRAAL VAN HOLLAND EN WESTFRIESLAND, IN HET NOORDER KWARTIER;

DOOR

G. VAN ORDEN. (*)

Eene voorname bron der geschiedenis, vooral bij het gemis van schriftelijke overleveringen, zijn, zonder tegenspraak, *gedenkpenningen;* terwijl derzelver naauwkeurige rangschikking tevens het geheugen te hulp komt, om den tijd, waarin groote of beroemde menschen geleefd, en merkwaardige gebeurtenissen voorgevallen zijn, met eenige zekerheid te onthouden. Maar vooral geeft somtijds ook de beschouwing van eenen enkelen gedenkpenning aanleiding tot geschiedkundige nasporingen, nuttige overdenkingen en aangenaam onderhoud tusschen weetgierige vrienden. Hetzelfde is niet minder toepas-

(*) Voorgelezen in eene gewone vergadering van de tweede klasse van het *Koninklijk Nederlandsch Instituut*, en in eene departementsvergadering, *tot Nut van 't Algemeen*, te *Zaandam.*

pasſelijk op andere gedenkteekenen van belangrijke gebeurtenisſen, op ſtandbeelden en praalgraven van verdienſtelijke mannen. Om ons de volkomene waarheid van mijn gezegde te verlevendigen, verplaatſen wij ons, M. H., met onze verbeelding niet in verafgelegene landen; maar in de hoofdkerken van ons vaderland, die met de heerlijkſte gedenkteekenen van groote helden prijken; wie kan dezelve gadeſlaan, zonder den zeldzamen moed en de onwrikbare trouw van zulke Nederlanders te bewonderen? — Even zoo gaf mij, eenigen tijd geleden, de beſchouwing van het fraaije dekſel der doodkist van den min algemeen vermelden zeeheld, PIETER FLORISZ, aanleiding tot eenige geſchiedkundige naſporingen omtrent dezen dapperen Noordhollander, waarvan ik het wage de uitkomst mede te deelen.

De geboorteplaats van den geleerden HADRIANUS JUNIUS, van de onvertſaagde zeereizigers SCHOUTEN en TASMAN, gelijk van meer andere beroemde mannen; de naburige ſtad *Hoorn* kan ook roem dragen op haren zeeheld PIETER FLORISZ.

Deszelfs toenaam, dien men ook *Florisſen* en *Floriszoon* geſpeld vindt, (1) werd, gelijk het met de meeste namen gegaan is, bij volgende geſlachten behouden, en in *Floor* veranderd; doch ging eindelijk in den Duitſchen naam *Bloem* over, (2) gelijk hij nog ten huidigen dage door de nakomelingen van onzen PIETER FLORISZ, zoo te *Zaandam* en *Hoorn*, als elders gevoerd wordt.

Daar

Daar het bij de waardering van beroemde mannen niet onverschillig is, te weten wie hunne ouders en voorouders waren, welke opvoeding zij genoten, en door welke omstandigheden zij van hunne eerste kindsheid af tot eenen hoogen trap van aanzien en eer geklommen zijn; zoo doet het mij te meerder leed, dat dienaangaande mijne navorschingen, ten opzigte van gemelden zeeheld, bijna geheel vruchteloos zijn geweest, daar ik mij gedurig gevleid had ten minste eenige bijzonderheden te vernemen.

In de onderscheidene bronnen der geschiedenis van ons vaderland vond ik van onzen PIETER FLORISZ het eerst melding gemaakt bij de treffelijke *Armada*, welke door de Staten Generaal der *Vereenigde Nederlanden* in den jare 1652 uitgerust werd, (3) om de koopvaardijschepen dezer landen door het kanaal te geleiden en tegen de aanvallen der Engelsche zeeroovers te beveiligen. Het opperbevel dezer vloot was opgedragen aan den onverschrokken Luitenant-Admiraal MAARTEN HARPERTZ TROMP; onze FLORISZ, als Schout bij Nacht, voerde het bewind over twaalf admiraliteitsschepen, met twee honderd zesëndertig stukken en acht honderd negentig man gewapend.

Het Engelsche Parlement, vooral deszelfs opperhoofd OLIVIER CROMWELL, nam deze kloeke houding van Hun Hoogmogenden zeer euvel op, als willende geene mededingers ter zee dulden, en meenende, dat met het sluiten van het kanaal de Hollandsche schepen gemakkelijk te bedwingen waren. — Daarenboven was het republikeinsche bestuur van

Engeland grootelijks verstoord op de Algemeene Staten, doordien deze hetzelve nog niet als wettig erkenden, en zich nog minder bereid getoond hadden om beide Republieken in één te smelten. Hierbij kwam nog de mishandeling van twee Engelsche gezanten door het Haagsche gemeen.

Door het uitgaan der beruchte *acte van navigatie* en der *brieven van represailles* had het Parlement reeds zijne wangunstige, vijandelijke gezindheid ten duidelijkste aan den dag gelegd; hierdoor werd de oorlog tusschen *Engeland* en de *Vereenigde Nederlanden* onvermijdelijk, offchoon Hunne Hoogmogenden niets nagelaten hebben, om den vrede tusschen de beide gemeenebesten te bewaren. Maar de openbare vijandelijkheden begonnen reeds den 29sten van Bloeimaand 1652, wanneer in het kanaal, nabij *Dover*, de wederzijdsche Vlootvoogden, ROBERT BLAKE en MAARTEN HARPERTZ TROMP elkander ontmoetten, en meer dan de volle laag gaven.

Dat hierbij de Schout bij Nacht P. FLORISZ tegenwoordig was zag ik nergens vermeld, en ik vond hem niet weder, dan bij den vermaarden driedaagschen zeeslag, op den 29sten van Sprokkelmaand, en de beide eerste dagen van Lentemaand des volgenden jaars, tusschen de voornoemde Vlootvoogden in het kanaal, nabij *Portland*, geleverd. (4)

Offchoon vele kapiteins zich daarbij als laffe bloodaards hebben gedragen, was, in spijt van de leugenachtige snoeverij der parlementsgezinde Engelschen, de overwinning der Nederlandsche vloot allerluisterrijkst, door den onverschrokken moed en

de

de onbezweken trouw van den Luitenant-Admiraal TROMP, den Vice-Admiraal JAN EVERTSEN, den Kommandeur MICHIEL ADRIAANSZ DE RUITER en den Schout bij Nacht PIETER FLORISZ. Deze laatste had het vuur niet ontzien, maar zich tegen zes Engelsche schepen dapper verdedigd, tot dat hem de Luitenant-Admiraal ontzette, dewijl hij geheel reddeloos geschoten was.

Dit zijn loffelijk gedrag werd ook door de Staten van *Holland* erkent, en door eene milde vereering beloond. Ook werden genoemde helden, aan de Staten Generaal over dezen zeeslag berigt gedaan hebbende, rijkelijk begiftigd; terwijl onderscheidene kapiteinen, die zich van hunnen pligt niet gekweten hadden, naar verdiensten gestraft werden. — Of onze PIETER FLORISZ ook den geduchten slag bij *Nieuwpoort* bijgewoond heeft, is mij niet duidelijk gebleken; hij zou bijzonder vader TROMP in het knellendst gevaar, even moedig als DE WITH en DE RUITER, zoo het hem mogelijk geweest ware, bijgestaan en ontzet hebben. Maar toen aan de Hollandsche kust, nabij *Katwijk*, op den 8sten van Oogstmaand een gevecht voorviel, (5) kweet zich FLORISZ wederom manhaftig, en verhoedde mede, dat de vijand geene voordeelen behaalde. Ook twee dagen daarna, toen de wederzijdsche vloten, door den wind tot voor *de Maas*, tegenover *Terheide*, voortgedreven, een' geduchten slag leverden, (waarbij de onzen aanstonds hunnen kloekmoedigen Admiraal TROMP verloren) vocht de dappere FLORISZ, die met den Vice-Admiraal

DE WITH de achterhoede gebood, als een leeuw. In het begin van Herfstmaand liep hij, benevens zijn' Vice-Admiraal, met negenënveertig oorlogſchepen, die in het laatſte gevecht het minst beſchadigd waren, met twee branders en twee proviandſchepen uit *Texel*, om drie honderd vijftig koopvaardijſchepen naar de *Zond* te geleiden, (6) dewijl men vernomen had, dat de Engelſchen met omtrent negentig zeilen bij *Doggersbank* lagen. Deze laatſte werden door hevigen ſtorm verſlagen en deerlijk geteisterd, zoodat onze vloot hare beſtemming behouden bereikte, en den 1sten en 2den van Slagtmaand met omtrent drie honderd vijftig zeilen in *Texel* en in *'t Vlie* aankwam. De oorlogsvloot ging geheel digt onder *Petten* liggen, om weder van alle noodwendigheden voorzien te worden, ten einde de andere ſchepen van *Bergen in Noorwegen* af te halen; doch tusſchen den 9den en 10den raakten verſcheidene ſchepen door een' geweldigen ſtorm los, en werden tegen het ſtrand gejaagd, waardoor ſommigen met veel manſchap vergingen en andere vreesſelijk beſchadigd werden.

De Staten, voor de voortduring van dezen verderfelijken oorlog op goede gronden beducht, verzuimden niets, om de noodige maatregelen ter verdediging en beſcherming van de zeevaart te nemen, en beſloten onder anderen het getal der bevelhebbers der zee te vermeerderen; hierdoor werd PIETER FLORISZ tot den rang van Vice-Admiraal van *Holland*, voor het Noorderkwartier, verheven, (7) terwijl hij in zijn' post vervangen werd door

door JACOB DE BOER, van *Enkhuizen.* Maar aan den anderen kant vond men zich door inwendige onlusten en knellend geldgebrek gedrongen, om van *Engelands* neiging tot bevrediging gebruik te maken, gelijk dan ook op den 15^{den} van Grasmaand des jaars 1654 de vrede tusſchen de Vereenigde Staten en *Engeland* geſloten werd.

Had zich ons gemeenebest hierna, ten minſte gedurende eenige jaren, buiten alle toerusting ten oorlog kunnen houden, dan zou zich de armoedige ſtaat van 's lands kas hebben kunnen herſtellen; maar reeds in het jaar 1656 (8) drong het belang van *Hollands* koophandel de Algemeene Staten om eene vloot naar de *Oostzee* te zenden, en *Dantzig*, dat door KAREL GUSTAAF, Koning van *Zweden*, met tweeëndertig ſchepen belegerd werd, te ontzetten. Deze vloot van veertig ſchepen kwam ook, onder het beſtuur van den Luitenant-Admiraal OBDAM, en van de Vice-Admiralen DE RUITER en PIETER FLORISZ, den 27sten Julij 1656 voor *Dantzig*, en ſtuitte daardoor den toeleg van den oorlogzuchtigen koning. Het ſmaldeel van onzen Vice-Admiraal beſtond uit zeven ſchepen, met twee honderd achtentachtig ſtukken en duizend tien man uitgerust.

De Staten Generaal der *Vereenigde Nederlanden* hadden met FREDERIK III, Koning van *Denemarken*, een verbond aangegaan, waardoor zij verpligt waren, om dien vorst, door zijnen vijandigen nabuur zelfs in zijnen rijkszetel *Kopenhagen* bedreigd, bij te ſtaan, en zoo voor het vervolg te verhoeden, dat de Zond niet weder voor de Holland-

ſche koopvaardijſchepen geſloten werd; ten welken einde, onder het bevel van den Luitenant-Admiraal OBDAM, Heere VAN WASSENAAR, en de Vice-Admiralen DE WITH en PIETER FLORISZ, eene vloot van tweeënveertig ſchepen naar de Zond afgevaardigd werd, met welke twee duizend, volgens anderen, vier duizend man landſoldaten, onder het gezag van den dapperen Kolonel PICHLER, Kommandant in *Schenkenſchans*, derwaarts vertrokken. Door tegenwind wel drie weken opgehouden, liep deze årmade den 18den van Wijnmaand 1658 uit *het Vlie* in zee; (9) het eskader van *Westfriesland* of het Noorderkwartier, waarover onze Vice-Admiraal het bevel voerde, beſtond uit zestien ſchepen, met vier honderd zesëntwintig ſtukken en vijftien honderd man; het ſchip van den Vice-Admiraal zelve, *Jozua* genaamd, had honderd vijftig man en vijftig ſtukken.

Den 8sten van Slagtmaand zeilde de Hollandſche vloot de Zond door, nadat zij in drie eskaders verdeeld was, waarvan de Luitenant-Admiraal OBDAM de batalje, (*het centrum*) de Vice-Admiraal DE WITH den voortogt, en de Vice-Admiraal FLORISZ de achterhoede had. (10) Van de kasteelen *Kronenburg* en *Helsingborg* werden zij met een hevig vuur begroet; doch leden geene ſchade. De Zweedſche Admiraal was KAREL GUSTAAF WRANGEL, die te voren meer dan eens als bevelhebber des Zweedſche legers te land veel dapperheid en beleid aan den dag gelegd had, en in beide opzigten met den Heer VAN WASSENAAR kon vergeleken worden. Hier ech-

echter schoot WRANGEL te kort, terwijl hij met den Admiraal OBDAM en den Vice-Admiraal DE WITH weldra aan het vechten raakte. Hij had wel aan den laatsten de volle laag gegeven; maar WASSENAAR beantwoordde hem op eene geduchte wijze, en dreigde hem te enteren, zoodat hij zwenkte en den strijd verliet, met zijn schip, *Victoria* genaamd, dat verscheidene schoten van achteren gekregen had; terwijl hij zelf in het aangezigt door eenen splinter gekwetst was. Maar WRANGEL werd weldra op eene geduchte wijze door de zijnen gewroken, daar de Vice-Admiraal DE WITH, door twee musketkogels doodelijk gewond, als een onvertsaagde held den laatsten adem uitblies.

De Zweden kweten zich dapper, en hadden het in het bijzonder op de Hoofden der Nederlandsche vloot gemunt; (11) terwijl zij wel wisten, dat er onder de kapiteins vele bloodaards waren. Indedaad nam wel de helft van onze vloot, zonder eenig verlies geleden te hebben, de vlugt, in plaats van iets tot redding der dappere strijders toe te brengen. Maar niet alzoo onze onverschrokkene PIETER FLORISZ; hij bood den Zweden het hoofd, en noodzaakte hen tweemalen te wijken, wanneer zij reeds op zijn schip waren. Eindelijk bezweek hij, terwijl hem benevens zijnen kapitein en zesëndertig matrozen het vijandelijk geschut velde. (12)

Jammer was het, dat deze held, die getrouw bleef tot den dood toe, de Zweden niet mogt zien afdeinzen, en met den kloekmoedigen Admiraal OBDAM zegepralend *Koppenhagen* binnenloopen!

Het

Het lijk van PIETER FLORISZ viel niet, zoo als dat van DE WITH, in 's vijands handen, maar werd naar *Koppenhagen* vervoerd, daarna gebalſemd en in eene kist naar des overledenen geboorteplaats gevoerd.

De Koning van *Denemarken*, gevoelende, dat hij aan de dappere Hollanders zijne redding verſchuldigd was, betoonde niet alleen den zegevierenden Admiraal op de uitbundigſte wijze zijne erkentenis, maar bewees ook aan den geſneuvelden Admiraal alle mogelijke eer. Hij had het dekſel der doodkist, die het kille omkleedſel van die kloeke ziel bevatte, met zwart fluweel doen overtrekken, met zilveren en zwarte franjen, en de hoeken verſierd met engelen van zilver gewrocht. Boven ſtond de naam van den held, in het midden zijn wapenſchild, lager de dag van zijn afſterven, en hier boven las men zes dichtregels, in ſlecht geſpeld Hoogduitsch, die in het Nederduitsch ten naastenbij aldus luiden: (13)

Helden, als men u zag wezen,
Worden eeuwiglijk geprezen;
Ook in 't graf nog wordt hun naam
Uitgebreider door de faam.
Van u, Floor, den roem der helden,
Moeten uwe daden melden.

Ook de Staten van *Holland* beloonden de dapperheid van den held, die in den bloedigen zeeſlag zijn leven had opgeofferd; terwijl zij aan deszelfs

zelfs erfgenamen de fom van drie honderd guldens toeleiden, om hem ter eere eene marmeren graftombe of ander gedenkteeken op te rigten. Dezelfde fom werd ook aan de erfgenamen van den Vice-Admiraal DE WITH tot een gelijk oogmerk gegeven.

Het lijk van onzen held was, gelijk reeds gezegd is, op bevel van den Koning van *Denemarken*, gebalfemd, zoodat het, voor bederf bewaard, den 7den van Slagtmaand des volgenden jaars, juist een jaar na den zeeflag in de Zond, voegzaam met de meeste ftatie te *Hoorn* konde begraven worden. (14) Zeer uitvoerig vindt men dien plegtigen optogt befchreven door den beroemden J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, in zijne *Natuurlijke Historie van Holland, over de Begrafenisfen*, waarbij wij, als iets zeer opmerkelijk, aantreffen, dat PIETER FLORISZ, alfchoon hij een beroemd zeeheld van hoogen rang ware, alleen door de burgerij der ftad *Hoorn*, derzelver kapiteinen, luitenants, vendrigs en ferjanten werd begraven; daar men anders gewoon is het dragen van de eereteekenen en de flippen door zeeofficieren te laten verrigten. Men zoude hieruit mogen befluiten, dat onze Hollandfche, bijzonder onze Noordhollandfche fteden, er op gefteld waren, dat aan zulk een beroemd perfonaadje, indien hij een geboren burger dier ftad was, de laatfte eer, als 't ware door zijne broeders en vrienden, in zijne geboorteftad, door de burgerij werd aangedaan.

Boven het graf van den Vice-Admiraal, in de groote kerk te *Hoorn*, is eene prachtige marmeren graftombe opgerigt, bevattende, behalve den zee-

flag

ſlag in de Zond, deze dichtregels, door HENRICUS BRUNO, conrector der Latijnſche school te *Hoorn*, vervaardigd: (15)

PIETER FLORISZOON.

Die als een held, den Brit, den Portugees, den Sweedt,
Voor Britland, Portugal en in den Sondt beſtreedt,
Die Kopenhaven hielp ontzetten door zijn kiel;
Rust hier; de hemel is de haven van zijn ziel.

Dezelfde dichter heeft nog bovendien een Latijnsch grafſchrift op onzen held gemaakt, (16) waarvan de zin in het Nederduitsch aldus luidt:

Voor het vaderland en Hollands goede zaak ſtrijdende, tegen de vloot der Zweden, werd hij door eene vijandelijke kogel gedood; Die dus ſneefde, wien alle roem navolgde, PIETER FLORISZ, zal in alle eeuwen bloeijen.

Ook heeft de anders met regt van wanſmaak beſchuldigde dichter JAN VOS, onder de afbeelding van onzen held, een bijſchrift geſteld, hetwelk ik mede ter ulieder beoordeeling bij de vorige gedichten voege: (17)

Dus leeft hij, die 't geweldt, op zee, aan boord durft
klampen,
In 't hagelen der loôn en regenen van bloedt,
Een ſtrijdtbaar waterhooft ontziet geen oorlogsrampen,
Hij ſtreeft de doodt, in ſpijt der branders, te gemoedt,
En zoekt zijn roem tot heil van 't land, langs zoute paaden.
De ſcheepskroon wordt gekocht voor dappre heldendaaden. (18) (19)

Hiermede, M. H., zij het mij vergund, mijn verhaal te befluiten; mogt het mij gelukt zijn, om iets tot den welverdienden roem van Hoorns dapperen burger te hebben toegebragt, en uwe verwachting niet geheel te hebben te leur gefteld; dan zal ik de moeite mijner nafporingen rijkelijk beloond achten.

Ik befluit mijne voorlezing met den wensch, dat, indien ooit de Nederlanders genoodzaakt worden hunne zeevaart door geweld van wapenen te befchermen, uit alle ftanden en uit alle oorden onzes vaderlands helden mogen opftaan, gelijk aan PIETER FLORISZ en zijne tijdgenooten!

AANTEEKENINGEN.

(1) Bladz. 276. Zie de *Brieven van* DE WITT *aan* W. NIEUPOORT, van de jaren 1656, 1657 en 1658.

(2) Bladz. 276. Zie SCHELTEMA, *Rusland en de Nederlanden*, D. III. bladz. 418 en 419, *in de noot*, waarin Zijn Ed. zegt:

„ Dit dekzel (namenlijk van de doodkist van PIETER „ FLORISZ, met zilveren fieraden voorzien) wordt nog met „ zorg bewaard, door den Heer CLAAS MUL, achter- „ kleinzoon van den Heer CLAAS BLOEM."

(3) Bladz. 277. Zie de *Hollandsche Mercurius* van 1652, bladz. 33.

(4) Bladz. 278. Zie de *Hollandsche Mercurius* van 1653, bladz. 22, en *Brieven van* JAN DE WITT, D. V. bladz. 23, alwaar de Raadpenfionaris meldt aan den heer C. VAN BEUNINGEN, buitengewoon Minister in *Zweden*, onder dagteekening van den 17den Maart 1653, dat bij hun Ed: Gr: Mogende, (de Staten van *Holland*) voorgeflagen was: „ Dat de Schout bij naght P. FLORISSEN ter ver- „ gadering van Haar Ed: Gr: M: befcheiden ende aan „ denfelven eene gelijke vereeringe (als aan de vice Adm: „ JAN EVERTZ ende MICHIEL DE RUYTER, van een goude „ keten met een medaille, houdende het wapen van *Hol-* „ *landt*, van waarde 12 ofte 1500 guldens.) gedaen foude „ worden, wegens zijn loffelijk gedrag op den 28 Febr: „ den 1 en 2 Maart 1653."

Zie ook BRANDT, *Historie van Enkhuizen*, vervolgd door S. CENTEN, *Hoorn* 1747, in het vervolg bladz. 154, alwaar gezegd wordt, dat aan P. FLORISZOON twaalf honderd guldens werd vereerd. Offchoon fommigen willen, dat hij eene medalje en gouden keten heeft ontvangen, waarmede ook zijn borstbeeld altoos pronkt, is het mij tot heden niet mogelijk geweest in het zekere hiervan te worden onderrigt, alzoo dezelve niet met het dekfel tot zijne nakomelingen is gekomen; een berigt wilde, dat de voornoemde medalje en keten te *Hoorn* of *Enkhuizen* op de weeskamer zouden hebben berust.

Zie ook over de fchenkaadjes aan de vlootvoogden *de Hollandsche Mercurius*, als boven, bladz. 41.

(5) Bladz. 279. Zie BRANDT, *Historie van Enkhuizen*, het vervolg bladz. 170, 171, welke den 10den Augustus 1653 opgeeft voor den flag bij *Katwijk*; het moet zijn den 8sten Augustus; den 10den van denzelfden maand was de zeeftrijd voor *de Maas*. Zie de *Hollandsche Mercurius* van de maand Augustus, bladz. 77, waar men nog vindt: „ De Hollandfche fchepen onder de WITT en „ P. FLORISZ te zeer in lij, en hadden 's morgens niet „ veel kunnen doen, maar namiddags ftreden zij heftigh, „ en alfo de wind S: W: was, fackten beijde vloten naer „ Tesfel, doen fonck Cap. TANEMANS fchip en de Engel- „ fche grootste fchepen ftaecken s' avonds in zee. Toen „ vocht DE WITT als een held, Pr FLORIS als een leeuw, „ en J. GIDEONS als een Batavier.

(6) Bladz. 280. Zie de *Hollandsche Mercurius*, bladz. 86, welke ftellig zegt den 5den en 6den September. en BRANDT, *Historie van Enkhuizen*, bladz. 172, fpreekt van den 10den September; maar voegt er echter bij: anderen zeggen van den 5den en 6den September. Zie verder de *Hollandsche Mercurius*, bladz. 93.

(7) Bladz. 281. Zie de *Hollandsche Mercurius* van 1654, bladz. 1, en BRANDT, *Historie van Enkhuizen*, bladz. 177.

(8) Bladz. 182. Zie de *Hollandsche Mercurius* van 1656, bladz. 56 en 57. BRANDT, *Historie van Enkhuizen*, bladz. 189. Ook de Raadpenſionaris J. DE WITT maakt in zijnen brief aan den heer W. NIEUPOORT, Ambasſadeur in *Engeland*, gewag van eenen ingeſlotenen brief van den Vice-Admiraal PIETER FLORISSE, die echter niet daarbij afgedrukt is.

(9) Bladz. 283. Zie BRANDT, *Historie van Enkhuizen*, bladz. 198 tot 203; ook den *Hollandschen Mercurius* van 1658, bladz. 137 en 138, alwaar men eene uitvoerige lijst vindt van alle de ſchepen en derzelver bevelhebbers. Ook zegt de *Mercurius:* „ dat er bijna vier duizend „ landſoldaten bij de armade waren, onder het geſagh van „ den Hooftman PICHLER, (niet, zoo als bij BRANDT, „ PUCHLER) Commandant in *Schenkenschans.*"

In een' brief van DE WITT aan den Minister NIEUPOORT, in *Engeland*, van 27 Sept. 1658, leest men: „ PIETER „ FLORISZ is gisteren met noch een ſchip van zijn bijhebbend esquadre alhier voor *Scheveningen* gekomen, „ daerop hem bij Haer Hoogmogenden order gegeven is, „ in allerhaest de vlagge van de Hr. Luitenant Admiraal te „ volgen, die ick wil vertrouwen dat hij wel zal aghterhaelen; de verdere ſchepen van ſijn esquadre ſijn noch „ niet te voorſchijn gekomen. Ick make ſtaet, dat de „ vloot omtrent dertigh ſchepen ſterck in de Oriſondt ſal „ komen, doch daer onder ſijn ſes gehuerde ſchepen, maer „ twintigh en vierentwintigh ſtucken voerende; daerbij gaen „ noch ſes Brandtſchepen, vier Galjoots of Advisbarcken „ ende nogh eenige Fluijten ende Galjoots met proviſie, „ ammunitie ende anderſints, daermede onder Godes ze-

„ gen,

„ gen, foo wij tijdts genoeg komen, 't oogmerk van den
„ Staat wel fal konnen bereikt worden."

Nog in een' brief van denzelfden aan denzelfden, van 4 October 1658:

„ De Vice Admiraal PIETER FLORISZ is mede met zijn
„ gantfche esquadre te voorfchijn gekomen, fulcks dat ick
„ gelove dat de vloote tegenwoordigh omtrent dertigh
„ fchepen van oorloghe fal konnen uitmaecken."

In het vijfde deel, bladz. 469, fchrijft DE WITT in een' brief: „ Dat de Vloote naer de Orifondt gedestineerdt,
„ vermits contrarie windt en den harden ftorm niet in zee
„ heeft kunnen geraecken, maar hoopt, de windt zuijdelijk
„ gelopen zijnde, dat zij (den 4 Oct. 1658) zal wefen
„ uijtgeloopen."

(10) Bladz. 284. Volgens de *Mercurius* van 1658, bladz. 141, was de Hollandfche vloot, bij haren doortogt door de Zond, in drie eskaders verdeeld, waarvan de Admiraal OPDAM, (zoo als de *Mercurius* altoos fchrijft) de Batalje, de Vice-Admiraal DE WITH den voortogt en de Vice-Admiraal FLORISZ de achterhoede had.

(11) Bladz. 284. Als boven, bladz. 142. „ De Vice-
„ Admiraal PIETER FLORISZ had ook diverfe Sweden om
„ hem, en fij en fchenen nergens meer devoiren te doen,
„ als om de Hooftofficieren der Nederl. vloot te vernielen,
„ wetende, dat er vele capiteijns waren, die fo al wat
„ vreedfaam in het vechten waren. En voorwaer daer is
„ bijna niet gevochten als met 20 fchepen, daervan deze
„ wel de voornaemfte helden fijn:

„ L. Admiraal OPDAM,
„ Vice-Admiraal DE WITH,
„ Vice-Admiraal P. FLORISZ,
„ Schout bij Naght VERHOEF,
„ JAN VAN CAMPEN en
„ nogh 9 andere capiteijns."

(12) Bladz. 285) Als boven, bladz. 143: „ Alſoo is „ P. FLORISZ en C. BRUIJNSVELDT ſijn capiteijn doot ge- „ ſchooten, doch het volk daarop vochten als leeuwen; „ tweemael waeren de Sweden op PIETER FLORISZ ſchip en „ tweemael moesten zij danſen de couranten buijten boort, „ (*la courante*, eene gemeene volksdans en *vaudeville.*) „ en ſo dropen de Sweden af, na dat hunne beste ſchepen „ hare tanden daarop hadden gekneust en veel volks verloren. „ PIETER FLORISZ had 29 en BRUIJNSVELDT niet minder „ dooden."

De *Hollandsche Mercurius* van 1659, bladz. 35, heeft: „ Haere Hoogh. Mog. ſich ontbloot ſiende van twee Vice- „ Admiralen WITTE CORNELISZ DE WITH ende PIETER FLORISZ, „ wiens dapperheijt niet alleen over veele jaeren in ver- „ ſcheijde heltdadige actien was gebleken; maer voornaem- „ lijk ſijnde in de vermaerde zeeſlagh in de Sondt, 1658, „ geweest de twee ſtandvastigſte helden, die tot de doot „ toe getrouw gebleven, en op dewelke de Sweden doen- „ maels haere ſcheepstanden ſtomp beten; ſoo dat ſij twee „ gheen van de minſte ſuijlen waren, die de ſtaet van het „ landt, de vloot ende geheel Denemarken, doenmaels door „ Godes bijſtandt preſerveerden. Wordende alſoo *Coppen-* „ *haven* ontſet, de kroon gelibereert, en der Nederlanders „ gekrenckt respect ten hemel opgeheven en getilt."

„ Voor deſe helden hebben de wel ghemelde haere „ Hoogh. Mog. met groot vergenoeghen de voorſchreven „ vaceerende charges in deſe tijt vergeven, te weten: „ In plaats van WITTE CORNELIS DE WITH tot Vice Admiraal „ over het quartier van de Maſe EGBERT MEEUSZ KORTENAAR „ en in de plaatſe van P^r. FLORISZ tot Vice Admiraal over „ het Noorder quartier of Westfriesland JAN CORNELISZ „ MEPPEL."

(13)

(13) Bladz. 285. Op de afbeelding of zilveren plaat, op het dekfel, ftaat letterlijk:

Helden wie du hebt gewefen,
Wirden für und fur gelefen,
Auch im grabe wert der nahm
Ausgebreytet durch die fam.
Wie dich, Flor und ruhm der helden
Müsfen deine thaden melden.

Men ziet dat het met taalfouten geftelde Hoogduitsch is, en geen Deensch, zoo als LE FRANCQ VAN BERKHEIJ, *Natuurlijke Historie van Holland*, D. III. bladz. 1844 het bij vergisfing opgeeft, en ook dat het er niet op geborduurd, maar op eene zilveren plaat gegraveerd is.

(14) Bladz. 286. Zie LE FRANCQ VAN BERKHEIJ, *Natuurlijke Historie van Holland*, D. III. bladz. 1946 en verv.

(15) Bladz. 287. Over BRUNO, als Nederlandfchen dichter, zie JERONIMO DE VRIES, *Bekroonde Verhandeling over de Nederduitsche Dichtkunde*, D. I. bladz. 219, doch aldaar Conrector te *Haarlem* genoemd.

(16) Bladz. 287. Het Latijnfche graffchrift was, volgens BRANDT, *Historie van Enkhuizen*, bladz. 203:

Epitaphium ejusdem Herois fortissimi.
Pro patriâ pugnans, causâ meliore Batavum,
In Suëonum classes, inimica glande necatus,
Qui sic occubuit, quem gloria tota secuta est,
Omni florebit Petrus Florentius aevo.

(17) Bladz. 288. Over JAN VOS leze men WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam*, D. III. bladz. 246 en 247. JERONIMO DE VRIES, *Bekroonde Verhandeling*, D. I. bladz. 207, 210. N. G. VAN KAMPEN, *Geschiedenis der Nederlandsche Letteren*, D. I. bladz. 204.

(19) Bladz. 288. Het portret van PIETER FLORISZ komt voor bij BRANDT, *Historie van Enkhuizen*, met het versje van JAN VOS, en onderaan: ABRAHAM LOOTS, *pinxit*. P. HOLSTEIJN, *sculpsit*. Bij WAGENAAR, *Vaderlandsche Historie*, D. XII. 48ste boek, bladz. 468. een portret van HOUBRAKEN, hetwelk het beste gelijkt naar het geschilderde portret dat bij den heere CLAAS MUL, bezitter van het fraaije deksel, voorhanden is, hetwelk met zijn geteekend wapenschild als gedachtenis aldaar wordt bewaard.

Zie ook een klein portretje van onzen in de *Histoire abrégée des provinces unies des Pays Bas*, Amsterdam, chez JEAN MALHERBE, 1711. p. 90. N°. 27.

(19) Bladz. 288. Men zie over dezen held, zijn dood en zijne eerbewijzingen, BRANDT, *het Leven van* DE RUITER, derde druk, 1732. bladz. 11, 47, 68, 155, 156. — CLAAS BRUIJN, *Noordhollandsche Arcadia*, bladz. 194. *de noot* N°. 4. — De *Batavische Romein*, door P. DE LANGE, 1781. tweede uitgave, bladz. 326. — KOK, *Vaderlandsch Woordenboek*, D, XXV. bladz. 273, 274, 275. WAGENAAR, *Vaderlandsche Historie*, D. XII. bladz. 468. J. SCHELTEMA, *Rusland en de Nederlanden*, D. III. bl. 418 en 419. Hier is zeker eene drukfout; in het jaartal staat: „in de Sont gesneuveld 1659," moet zijn: „1658."

OVER DE

TOEPASSING

DER

VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS

OP HET

NEDERLANDSCHE STAATSREGT;

DOOR

Jr. Mr. *F. E. BERG van MIDDELBURGH*,

ADVOCAAT te *Amsterdam*. (*)

Niets is er dat krachtdadiger medewerkt tot vestiging van het volksgeluk, dan de algemeene verſpreiding eener grondige bekendheid met de inſtellingen van den Staat. Menige natie heeft door eene overdrevene vrijheidszucht, bij het gemis dier kennis ontſtaan, zelve zich ten val gebragt; doch menig volk heeft ook aan de juiste waardering zijner regten de kracht en volharding te danken, waarmede het zich van het juk der dwingelandij mannelijk wist te bevrijden. Gelukkig het land, welks toeſtand zoodanig krachtbetoon onnoodig maakt; maar driewerf gelukkig de natie, wier wijsheid en ge-

(*) Voorgelezen te *Amsterdam*, in de Maatſchappij: *tot Nut van 't Algemeen.*

gezonde zin haar, bij het genot eener betamelijke vrijheid, voor die overdrijving beveiligt, waaraan de geschiedenis hare zwartste tafereelen ontleent.

Eene juiste en grondige kennis van het staatsregt is onder alle regeringsvormen en voor alle volken heilzaam, en zij is het inzonderheid voor de zoodanige, wier regten en pligten bij een maatschappelijk verdrag, bij eene grondwet, geregeld zijn; maar voor Nederlanders bovenal is die kennis onmisbaar, wier grondwet geheel uitgaat van het beginsel van gemeen overleg tusschen het hoofd der natie en de natie zelve! Voor ons moet de grondige kennis van ons staatsgebouw een aanhoudend voorwerp van onafgebrokene pogingen zijn; wij moeten ons in staat stellen, om aan onze roeping te voldoen, wanneer onze medewerking tot het heil van den Staat wordt gevorderd, hetzij in ons algemeen staatsburgerlijk gedrag, hetzij in de uitoefening van het kiesregt, naar waarheid, door een voortreffelijk staatsman, de ziel eener vertegenwoordigende regering genoemd. De bevoegdheid tot dat regt hebben wij, of kunnen wij allen verkrijgen; en zoo is er geen burger, die niet kan medewerken tot het naauwgezet beheer der belangen van den Staat. Dit is het standpunt, mijne heeren! waarop ik ons heden avond wenschte geplaatst te zien, ten einde, met vertrouwen, aller belangstelling in te roepen voor het onderwerp, waarover ik de eer zal hebben tot ulieden te spreken. Alle burgers, in ons land, hebben deel aan het bestuur der nationale aangelegenheden; alle behooren zich dus met de juiste kennis onzer grond-

wet-

wettige inſtellingen toe te rusten: deze ſtelling is boven allen twijfel verheven. Maar hoe wordt die kennis het beste verkregen? hoe leeren wij onze inſtellingen het beste waarderen? hoe ſtellen wij ons in ſtaat dezelve ten meeste nutte op te volgen? — Deze vragen wenschte ik te beantwoorden in de behandeling mijner ſtoffe, *over de toepasſing der Vaderlandſche Geſchiedenis op het Nederlandſche Staatsregt.* Veroorloof mij, dat ik daartoe, voor deze ſpreekbeurt, uwe toegevende aandacht beſcheiden inroepe.

De vaderlandſche geſchiedenis leert ons *het ſtaatsregt kennen*; zij leert ons *hetzelve te waarderen*; zij doet het ons *met oordeel toepasſen.*

Indien de ſtelling van den grooten Romeinſchen redenaar, dat de kennis der wetten niet beſtaat in de bekendheid met derzelver woorden, maar in het regt verſtand van haren zin en bedoeling, op de burgerlijke wetten toepasſelijk is, zij is het in dubbelen mate op de wetten, door welke het ſtaatsbeſtuur geregeld wordt. Zoo wij niet tot den zin en de bedoeling van dezelve doordringen, zijn zij ons inderdaad niets dan ijdele klanken. — Het moge bij den eerſten opſlag ſchijnen, dat eene afgetrokkene en beſpiegelende beſchouwing alleen genoegzaam kan zijn, om den geest eener ſtaatsinrigting wél te vatten; eene gezette overweging zal ons ſpoedig overtuigen, vooral bij eene grondwettige regering, dat ſtaatsinſtellingen altijd het uitvloeiſel zijn der lotgevallen, welke een volk ondervonden heeft, en

 dat

dat zij met de ontwikkeling of de wijziging van den nationalen geest altijd in het naauwste verband staan. Zonder ze dus met de fakkel der vaderlandsche geschiedenis toe te lichten, kan men ze nimmer in hare geheele uitgestrektheid aanschouwen.

Het zoude niet moeijelijk zijn deze stelling met onderscheidene voorbeelden van andere natiën te staven; maar wij behoeven tot geene voorbeelden de toevlugt te nemen, waar wij tot volkomen bewijs slechts onze eigene staatsinstellingen hebben na te gaan. De verschillende bepalingen onzer staatsregeling zijn wel niet van lieverlede, en naar de behoefte en drang der tijden daargesteld, maar berusten op zekere aangenomene en bepaalde beginselen, en zijn tegelijkertijd ingevoerd; maar deze beginselen zelve zijn gegrond op de oude instellingen en vrijheden des volks, en zij zijn het uitvloeisel der behoeften, die eene lange reeks van gebeurtenissen en lotgevallen heeft aangewezen. Onze tegenwoordige staatsinstellingen zijn de vruchten van den strijd, door het Nederlandsche volk in vroegeren en lateren tijd voor deszelfs vrijheid gevoerd. De geschiedenis leert ons, hoe de beginselen van dat staatsregt zich in den loop des tijds bij de natie gevormd en ontwikkeld hebben. De geschiedenis leert ons hoe ons staatsgestel dat geworden is, wat het is. Zij leert ons de kennis van het tegenwoordige gronden op de kennis van het verledene.

De soort mijner voordragt en de grenzen daartoe aangewezen gedoogen niet, dat ik van iedere onzer tegenwoordige staatsinstellingen, afzonderlijk, in

in onze vroegere en latere geschiedenis den oorsprong opspore, de ontwikkeling volge, en de wijzigingen naga; veel minder, dat ik dezelve daarbij regtskundig beschouwe, of het tegenwoordige aan het voormalige staatsgestel wetenschappelijk toetse; ik gevoel ook te wel, hoezeer mijne denkbeelden, om ulieder aandacht te verdienen, de hulp van inkleeding en voorstelling behoeven, dan dat ik mij aan eene behandeling zoude wagen, die uit haren aard afgetrokken is en minder algemeene belangstelling wekt. Vergun mij derhalve, dat ik, in dit gedeelte van mijn onderwerp, liever met algemeene trekken en door de geschiedenis mijne stelling bewijze; zoo zal de voorstelling der zaak zelve, het betoog van haar bestaan onnoodig maken.

Nadat het rijk van KAREL *den grooten*, waartoe ook de Nederlandsche gewesten behoord hadden, onder zijne nakomelingen verdeeld was geworden, vervielen deze landen aan onderscheidene, meest Duitsche en Frankische vorsten, en maakten zij een aantal, genoegzaam onafhankelijke, staten uit. — Met de heerschappij der Franken was ook het leenstelsel hier te lande ingevoerd. Spoedig vatte het wortel, maar spoedig ook ontwikkelden zich de gebreken en nadeelige gevolgen, die dat stelsel onafscheidelijk vergezelden. De magtigste vasallen scheidden zich van de kroon, en de landvoogden maakten zich van de gewesten, aan hun beheer toevertrouwd, als erfelijken eigendom meester; maar zonder de hulp hunner onderzaten konden ook deze hunne overweldigde magt niet handhaven. Zij werd door het

het afſtaan van onderleenen gekocht, en, naarmate de leenen in aantal toenamen, doch in uitgeſtrektheid en aanzien verminderden, werd ook het volk al meer en meer tot ſlaafſche onderwerping vernederd en ellendig verdrukt. Nergens echter ziet men het volk ſpoediger dan hier zich van de lijfeigenſchap bevrijden, en, in vergelijking met andere leenrijken, biedt de toeſtand des volks in de *Nederlanden* een' troostvollen aanblik aan. De ontwikkeling van handel en nijverheid en de toenemende bloei der ſcheepvaart ſtelden hetzelve aldaar eenigermate ſchadeloos voor de politieke voorregten, die het derven moest, en voedden er eenen geest, die ter verkrijging der volksvrijheid eindelijk krachtig ſtond mede te werken. De hebzucht der vorsten maakte hen zelven tot de ſterkſte bevorderaars dier vrijheid. In weerwil der verachting voor het handelbedrijf, die de geest der toenmalige tijden medebragt, opmerkzaam geworden op de uitſtekende welvaart, daaraan door hunne landen ontleend, en op de aanmerkelijke voordeelen, die er hunne ſchatkist door genoot, bewilligden zij den ſteden, tot bevordering daarvan, weldra de kostbaarſte vrijheden, en eene eigene regtsbedeeling, die haar ongemeen in aanzien en invloed deden klimmen. De oorlogen, die de graven en hertogen onder elkander voerden, en de daartoe benoodigde gelden, deden hunne afhankelijkheid van de ſteden en dezer privilegiën al meer en meer toenemen, en beiden klommen nog bij de kruistogten en de daarop gevolgde toenemende pracht aan de vorstelijke hoven. Vóór dat elders de herboren letteren

en

en wetenschappen in de zeden, instellingen en regten die ontwikkeling begonnen daar te stellen, welke een der belangrijkste tooneelen uit de geschiedenis van *Europa* oplevert; vóór dat elders de vorsten middelen hadden gevonden, om de onmatige magt der leenheeren en edelen te fnuiken, en, door derzelver vernedering, het leenstelsel, van lieverlede te ondermijnen; vóór dat elders de hoofden van den staat zelfs meenden uit de magteloosheid, waarin zij door hunne vasallen gehouden werden, zich immer te zullen kunnen bevrijden, zag men de steden in Nederland de heeren hunner gewesten, tegen de overweldigingen dier vasallen, reeds krachtig bijstaan. Maar, ter belooning van deze diensten wisten zij voor zich zelven ook vrijheden te verwerven, die de eerste grondslagen uitmaken, waarop het staatsgebouw der vereenigde Nederlanden naderhand is opgetrokken. Zoo vindt men reeds in de elfde en twaalfde eeuwen de beginselen van ons tegenwoordig staatsgestel in deze landen aanwezig. Er had zich van lieverlede een gemengde regeringsvorm gevestigd, die de magt van den Souverein aanmerkelijk beperkte. In ieder gewest hadden zich staten gevormd, bestaande uit de Edelen of ridderschappen en de steden. Deze standen werden vertegenwoordigd in eene zamenkomst, die men de vergadering der staten noemde, en die zoo dikwerf bijeenkwam, als de behoeften van het gewest dit vorderden. Zonder derzelver toestemming konden geene nieuwe wetten voorgeschreven, geen oorlog gevoerd, geene gelden geheven, geene munt veranderd worden, geene

vreem-

vreemden deel aan het ſtaatsbeſtuur verkrijgen. Eindelijk was de regering wel erfelijk, maar de zoon trad niet in de regten des vaders, dan nadat hij 's lands vrijheden en privilegiën plegtig had bezworen.

Zoo vinden wij ook van onze ſtedelijke regering in de grafelijke tijden reeds de ſporen. Steunende op de verkregene magt, poogden de ſteden zich ook weldra in het burgerlijke en in het ſtuk der geldmiddelen aan het beſtuur van ambtenaren, die enkel van de graven afhingen, te onttrekken. Van ouds had het burgerlijke beſtier der ſteden geſtaan aan de grafelijke Baljuwen en Schouten, benevens de ſchepenen, of aan de Heeren der ſteden, welke bijzondere heerlijkheden waren. Maar reeds ten tijde van Hertog ALBRECHT, in het laatst der veertiende eeuw, vindt men in oude ſtukken gewaagd van jaarlijkſche *Burgemeesteren*, die het burgerlijk beſtier der ſteden hadden, en van bepaalde *Raden* en *Vroedſchappen*, die over gewigtige zaken, het land en de ſtad betreffende, raadſlaagden, en uit welke, in ſommige ſteden, de jaarlijkſche wethouderſchap werd verkoren. Zoo leest men b. v., van *Amſterdam*, in een brief van den jare 1449, dat er toen reeds *van ouds en over langhe* een zeker getal van zoodanige Raden of Vroedſchappen geweest was. — Men gevoelt ligtelijk, hoe zeer het beſtuur van die Burgemeesteren, Wethouderen en Raden, van Graven onafhankelijk en door de burgers gekozen, de ſteden moest doen vooruitgaan op den weg der vrijheid. — Belangrijk is het, van die tijden af, uit de geſchiede-

denis na te gaan, hoe, toen de vorstelijke magt in *Europa* allerwege begon zich te herftellen, en naar een volftrekt gezag te ftreven, de voorfpoed der landen den vorsten elders de middelen in handen gaf, om dat volftrekte gezag te verkrijgen, terwijl hij daarentegen, in de Nederlanden, eene klip deed oprijzen, waarop eindelijk de heerschzucht van den magtigften en rijkften vorst der zestiende eeuw fchipbreuk leed. De fteden, eerst in *Vlaanderen*, daarna in *Braband*, en eindelijk in de noordelijke gewesten, klommen tot eene welvaart, welke in de gefchiedenis fchaars hare wedergade vindt. Maar de edele zin onzer vaderen deed die welvaart ten goede gedijen! Wel verre van zich door dezelve te laten ontzenuwen, voedden zij er die veerkracht, vrijheidszucht en hulpmiddelen door, welke hun de ontwerpen van PHILIPS II deden verijdelen; en in fpijt zijner fchatten, die gezegd worden de vereenigde rijkdommen van alle gelijktijdige Christenvorsten te hebben overtroffen; in fpijt zijner vloten, die de zeeën overdekten; in fpijt zijner talrijke legers, door oorlog en krijgstucht gehard en op rijken buit belust; in fpijt van alle hulpmiddelen, die den ijzeren wil zijns onderdrukkers ten dienste ftonden, verrees de vrije ftaat der vereenigde Nederlanden, en de gefchiedenis teekende eene gebeurtenis aan, die, naar het oordeel van den voortreffelijken SCHILLER, de zestiende eeuw tot de fchitterendfte der wereld gemaakt heeft.

Ik zal bij de omftandigheden van den Spaanfchen oorlog niet verwijlen; zij behooren tot mijn onderwerp

werp niet; maar zij ſtaan ook in het hart van den vaderlandlievenden Nederlander met gulden letteren gegrifd! Van hoog aanbelang is het echter, uwe aandacht te vestigen op de verdragen der *Pacificatie van Gend* en der *Unie van Utrecht*, als ſtaatsſtukken die onze voorvaderen hebben bevestigd in het bezit der kostbare vruchten, door hen, uit den vrijheidsſtrijd, weggedragen, en die tot ons de voornaamſte inſtellingen en beginſelen hebben overgebragt, welke wij heden ten dage in ons maatſchappelijk verdrag gehuldigd zien. In de verbindtenis, om de Spanjaarden ten lande uit te drijven, den godsdienst door de algemeene ſtaten te doen regelen, en de plaaatſen, die voorheen onder het ſtadhouderſchap des prinſen van Oranje behoord hadden, na behoorlijke ſatisfactie, daaronder te doen wederkeeren, werd de plaats voor het nieuwe ſtaatsgebouw door de *Gendſche bevrediging* bereid. Maar de *Unie van Utrecht* was de rots, waarop het gemeenebest der vereenigde Nederlanden, welke tweeſpalt of verwarring hetzelve dan ook van binnen beroerden, gedurende twee honderd jaar zijne vrijheid en volksbeſtaan naar buiten heeft gehandhaafd. Dit is de ſchoone lof, die dat verbond niet kan worden onthouden! Men moge, na zulk een tijdverloop, door de geſchiedenis des lands en de ondervinding voorgelicht, in deze grondwet onzer vaderen aanmerkelijke gebreken en ſtaatkundige zwakheden beſpeuren; uit dit oogpunt zal niemand ſchroomen de *Unie van Utrecht*, naar den toenmaligen ſtaat der maatſchappij, de beſchaving en den geest dier tijden,

den, met den te vroeg geſtorven VAN CAPELLE, „een gewrocht van diepzinnige ſtaatkunde" te noemen. De drang der tijden en de benarde omſtandigheden, waarin deze gewesten, bij den afval van *Spanje*, verkeerden, hadden het even onmogelijk gemaakt, als het onſtaatkundig zoude geweest zijn, bij het oprigten van het Utrechtſche verbond, de oude geſteldheid des lands ter zijde te ſtellen; maar in de inrigting van het geheel, in het vormen van den band, die de onderſcheidene gewesten met elkander vereenigde, had de ſcherpzinnige ervarenheid van den vader des vaderlands niet te min de lesſen, uit de geſchiedenis des lands getrokken, met de vrucht van eigene waarneming gepaard. Aan deze vereeniging van beſpiegeling en ondervinding hadden het onze voorvaderen te danken, dat het Gemeenebest der vereenigde Nederlanden, in weerwil van het gebrekkige en onvolmaakte, dat onze oude ſtaatsinſtellingen aankleefde, gedurende een zoo aanzienlijk tijdsverloop, een tafereel van nationale onafhankelijkheid aanbood, hoedanig in de geſchiedenis van geen ander volk wordt aangetroffen.

Het zoude ons te verre henenleiden, indien wij de lotgevallen van den nieuwen Staat wilden nagaan, en bij de onderſcheidene wijzigingen en wisſelingen bleven ſtilſtaan, die het Nederlandſche Staatsregt, gedurende deszelfs beſtaan, heeft ondervonden. Ook ſpreke ik niet van den onderlingen ſtrijd en afwisſelenden invloed dier beginſelen, die in alle menſchelijke maatſchappijen worden aangetroffen, en wier behoorlijke regeling en onderlinge overeenſtemming

in het bestuur van den Staat, op de rust der burgeren een zoo aanmerkelijken invloed uitoefenen. De voortreffelijke VAN HOGENDORP, heeft, in zijne *Bijdragen tot de huishouding van Staat*, derzelver geschiedenis in deze gewesten beschreven op eene wijze, die mijner ongeoefende stemme het stilzwijgen oplegt. Ik vergenoege mij dus, met ulieden te herinneren, dat die strijd ook hier de noodlottigste tooneelen aanrigtte; maar dat hij toch eindelijk in ons staatsgestel die geheele hervorming te weeg bragt, welke de behoefte der maatschappij dringend scheen te vorderen. Welke gebeurtenissen de ontbinding van het oude gemeenebest heeft ten gevolge gehad, welke druk onze nationale wedergeboorte is vooraf-gegaan, staat versch in ulieder aller geheugen geprent. De wolken, die zich aan onzen staatkundigen hemel hadden zamengepakt, barstten uit in een onweder, dat ons staatsgebouw voor altijd dreigde te vernietigen. Maar de Allerhoogste werd door ons lijden getroffen, en de zon brak door, wier koesterende stralen het stervende *Nederland* met verjongde kracht deden herleven!

De ontwerpers van onze grondwet hebben zich niet alleen de geschiedenis van vroegeren tijd, en het betere gedeelte der instellingen van het oude gemeenebest ten nutte gemaakt; zij hebben ook niet geschroomd zich het goede toe te eigenen, dat op den bodem van den pas geleegden kelk der verdrukking was achtergebleven. De woelingen en verdeeldheden in stadhouderlijke en stadhouderlooze tijden, de onderscheidene staatsveranderingen, die hier

hier op het voetſpoor van het naburige *Frankrijk* waren ingevoerd, en onze noodlottige inlijving in het Franſche keizerrijk hadden vruchten der ondervinding voortgebragt, die voor ons niet mogten verloren gaan. Wij hadden geleerd, de gebreken van onze voormalige ſtaatsinrigting grondig in te zien; wat daarvan op dezen tijd overgebragt, wat aan vroegeren tijd diende overgelaten te worden, met juistheid te beoordeelen; wij waren met het goede bekend geworden, dat onze onderdrukkers in het ſtaatsbeſtuur hadden ingevoerd, en wij konden niet blind blijven voor de voordeelen, die de eenheid, welke bij dat beſtuur ten grondſlag was aangenomen, hoezeer door hetzelve overdreven, den burgers van onzen nieuwen Staat zoude aanbieden. Men was eindelijk van de noodzakelijkheid overtuigd geworden, om de magten in den ſtaat behoorlijk en duidelijk te onderſcheiden; de uitvoerende magt aan het hoofd van denzelven onverdeeld toe te vertrouwen, maar aan het volk tevens een wettigen invloed op de nationale belangen te verzekeren; en de uitſlag dezer gewigtige overwegingen deed bij onze grondwet die beginſelen aannemen, welke, zoo zij ſlechts door regeerders en geregeerden in gemoede worden nageleefd, tot een duurzaam onderpand kunnen verſtrekken van ons maatſchappelijk geluk.

De gegevene ſchets, hoe onvolmaakt ook, zal, hoop ik, genoegzaam zijn, om ons te doen gevoelen, dat er tusſchen geſchiedenis en ſtaatsregt, althans met betrekking tot ons vaderland, zoodanig verband beſtaat, dat de kennis van het laatſte, zon-

der de beoefening van gene, niet kan worden verkregen. Onderzoeken wij thans, of niet hetzelfde verband ook ten opzigte *der juiste waardering onzer ſtaatsinſtellingen* aanwezig is.

De vereeniging van ons vaderland met die gewesten, waarmede het ook voorheen reeds eenmaal verbonden was, maken de vergelijking van de tegenwoordige met de vroegere ſtaatsinrigting van *Nederland*, voor de grafelijke regering, in 't bijzonder op dien tijd belangrijk, waarin deze landen, eerst voor het meerder deel onder het bewind van PHILIPS *van Bourgondië*, en naderhand onder het Bourgondisch-Oostenrijkſche huis geheel tot één ligchaam zamengevloeid, zich het meest onder één gezigtspunt ter beſchouwing aanbieden. Vroeger toch had ieder gewest zijne eigene geſchiedenis, en deze was, of door het onbeduidende der voorgevallene gebeurtenisſen, of door de onafgebrokene twisten en oorlogen, meestal duister, onbelangrijk, of eentoonig. Maar welke tooneelen levert dan de ſtaatkundige geſchiedenis der *Nederlanden*, ſedert PHILIPS van *Bourgondië* tot den afval van *Spanje*, op? Welke anders, dan van een volk, den ſpeelbal der eerzucht, der woestheid of van het bijgeloof zijner regeerders! De aloude vrijheden beſtonden, ja, en 's volks privilegiën werden zelfs nog door vrouwe MARIA plegtig bevestigd en uitgebreid; ieder gewest ſtond op zich zelf, en had, wat het inwendige beſtuur betreft, zijne eigene regten; maar daardoor werd ook, bij een volſlagen gebrek aan eenig verband in het bewind, die eenheid gemist, waarvan het aanzijn ſteeds zoo ſchoone vruchten

voortbrengt. Wat het inwendige aangaat, waren deze landen verre van eigenmagtig te zijn. Zij werden geacht bij de rijken hunner Opperheeren te behooren, en hun ſtaatkundig beſtaan was niet anders dan afhankelijkheid van de gemeenſchappelijke vorſten, noodzakelijkheid om hen in hunne uitheemſche oorlogen te volgen, en dwang om, voor hunne zoogenaamde beden, onmatige geldſommen op te brengen. Welvaart beſtond er lang, ja de grootſte weelde; maar de vrijheid had deze gewesten verlaten, en alleen overmaat van druk en onlijdelijke gewetensdwang konden onze vaderen tot die uiterſten doen overgaan, waarvan deze landaard, ongetergd, ſteeds zoo geheel afkeerig was.

Gij weet, M. H.! dat de geſchiedenis van *Nederland* zich, na den Spaanſchen oorlog, in twee deelen ſplitst. Terwijl *ons* vaderland zich een onafhankelijk en eigen volksbeſtaan had weten te verwerven, en dit, gedurende twee eeuwen, handhaafde, keerden de overige gewesten, op de bevestiging van de oude geſteldheid des lands, onder de gehoorzaamheid der koningen van *Spanje* terug, waaruit zij naderhand, bij uitſterving, onder de heerſchappij van den Duitſchen tak van het huis van *Oostenrijk* geraakten. De noordelijke en zuidelijke provinciën van dit koningrijk vinden dus, in de geſchiedenis van dit tijdvak, beiden een' afzonderlijken toets ter vergelijking. En welke zal de uitſlag dier vergelijking zijn? Voor de eerſte moge dit eenig nadenken vereiſchen, voor de zuidelijke provinciën is hij niet twijfelachtig. Of is er nadenken noodig, wanneer hier een eigen

 volks-

volksbeſtaan, eene eigene regéring, met een' billijken invloed des volks op het beſtuur der belangen van den Staat; ginds afhankelijkheid van vreemde opperheeren, vreemdelingen in het beſtuur, verouderde en ſlechts in naam beſtaande privilegiën gevonden worden? Wanneer wij daar, door die onderwerping, handel en zeevaart uit de landpalen geweken; thans dezelfde gewesten, ten gevolge van hun ſtaatkundig beſtaan, door handel en zeevaart tot eenen ſteeds toenemenden graad van welvaart zien opgevoerd? Wanneer ginds de ſtaatsgeſteldheid eenen geest te weeg bragt, die, toen JOZEF II er zijne ontwerpen van godsdienſtige vrijheid, nationale eenheid, gelijke belastingen, verbeterde wetboeken en verbeterd onderwijs wilde ten uitvoer leggen, hem den hevigſten weerzin, ja opſtand deed ontmoeten; terwijl nu ontelbare petitiën, met duizende handteekeningen, zelfs van vrouwen en kinderen, en het ijdel geſchreeuw van verdwaasde dagbladſchrijvers, er denzelfden opſtand dreigen, zoo eene grondwet niet wordt nagekomen, die op geene andere beginſelen dan juist van godsdienſtige vrijheid, nationale eenheid, gelijke belastingen, verbeterde wetboeken en vrijheid van onderwijs berust? — Neen, M. H.! tot het waarderen van zulke voorregten van hun tegenwoordig volksbeſtaan boven den kwijnenden toeſtand, waarin zij zich onder de heerſchappij der beide takken van het huis van *Oostenrijk* bevonden: tot het waarderen van vrije en eigene ſtaatsinſtellingen boven vreemde heerſchappij, is geen nadenken noodig, en werpt de bewoner der

zui-

zuidelijke provinciën, door verkeerden godsdienstijver niet weggesleept, noch, zoo als de imborst van dien landaard wel plag mede te brengen, door overmatigen voorspoed verblind, een bedaard en onbevooroordeeld oog op het tijdvak zijner geschiedenis, waarvan wij zoo even gewaagden; — alsdan zal hij gewis, tevreden met de burgerlijke en maatschappelijke voorregten, die onze tegenwoordige staatsinstellingen hem waarborgen, met afkeer en verontwaardiging de aanzoeken afwijzen van hen, die ontevredenheid en verwarring pogen aan te kweeken, met hetzelfde oogmerk, waarmede de dief den brand aanstookt, ten einde namelijk daaruit voor zich ongemerkt het kostbaarste te kunnen wegdragen.

Maar ook dan, wanneer wij onze tegenwoordige staatsinstellingen aan de geschiedenis van het oude gemeenebest ter toetse brengen, ook dan zullen wij ons overtuigen, dat, welke ook de vlekken mogen zijn, die de ondervinding in ons tegenwoordig maatschappelijk verdrag doet ontdekken, de beginselen, waarop dat verdrag berust, geheelenal met onze behoeften en met den trap van maatschappelijke beschaving, waaarop wij ons bevinden, in overeenstemming zijn.

Wij moeten, bij de vergelijking van ons tegenwoordig met ons voormalig staatsgestel, onze instellingen geheelenal afscheiden van den bloei des lands, en ons oog, door de schitterende welvaart, die deze gewesten weleer genoten, en door den staatkundigen invloed, dien dit gemeenebest destijds op geheel *Europa* uitoefende, niet laten verblinden.

 De

De oorzaken van onze voormalige grootheid waren geenzins in de volmaaktheid van onze ſtaatsinrigting; zij waren in den ſtaat der maatſchappij, in den geest des volks gelegen. Zij waren gelegen in de wijsheid en onbekrompenheid der regenten, die, met verwonderlijk doorzigt, de bevordering der nationale welvaart als het eenig en aanhoudend doel van alle hunne handelingen beſchouwden. Maar de inrigting van het ſtaatsgebouw was onvolmaakt, zoo onvolmaakt en duister, dat men er zich met de grootſte moeite eenig helder denkbeeld van vormen kan, en dat zelfs de ſcherpzinnigſte vaderlandſche ſtaatkundigen over derzelver gewigtigſte beginſelen ſteeds verdeeld zijn gebleven. Het grootſte gebrek, dat, mijns inziens, het ſtaatsgeſtel kan aankleven, onbepaaldheid namelijk en onzekerheid van den zetel der oppermagt, heerschten er in ruimen zin. Vandaar die aanhoudende ſtrijd tusſchen het aristocratisch beginſel aan de eene zijde, en het monarchaal en democratisch beginſel, vereenigd, aan de andere zijde; vandaar dat beurtelings de ſtaats- of de ſtadhouderlijke partij heeft bovengedreven; vandaar de lange tijdvakken van ſtadhouderlooze of enkelde ſtaatsregering, die wij in onze vaderlandſche geſchiedenis aantreffen. Ja men mag met vertrouwen verzekeren, dat de inrigting van ons oude gemeenebest zelve in zich de kiem droeg der tweedragt, waaraan ons vaderland zoo gedurig ten prooi is geweest, en dat daarin vooral de aanleiding moet gezocht worden tot die noodlottige verdeeldheden, waarvan de meesten uwer de bittere gevolgen hebben beleefd.

Beschouwen wij daarentegen onze tegenwoordige staatsinrigting, zoo vinden wij, in stede van duisternis en onzekerheid, stellige voorschriften, en aan iedere magt in den Staat hare uitgestrektheid, grenzen en invloed aangewezen. De wetgevende magt tusschen het hoofd van den Staat en de nationale vertegenwoordiging gelijkelijk verdeeld. Aan het volk, door die vertegenwoordiging, in verband met het kiesregt, op het bestuur van den Staat een' wettigen invloed toegekend, maar de nationale van de plaatselijke belangen geheel afgescheiden, en de leden der Staten Generaal geregtigd te stemmen, zonder last van of ruggespraak met de vergadering, door welke zij benoemd zijn; onder dien zelfden invloed van het algemeen, gewestelijke belangen aan de provinciale Staten, stedelijke aan de stedelijke besturen overgelaten, en aan het hoofd van den Staat de algeheele uitvoerende magt toegekend, om deszelfs instellingen, tot heil des lands, eenvormig en geleidelijk in werking te brengen.

Wij wenschen vooral niet tot hen te behooren, die de wijsheid, vrijheidszucht en verdraagzaamheid onzer vaderen miskennen, en uit zucht ter verheffing van het tegenwoordige, de voorregten voorbijzien, welke ons gemeenebest steeds boven andere gelijktijdige rijken zoo heerlijk hebben onderscheiden. Maar even dwaas en ongegrond als dit zoude zijn, even laakbaar moet het geacht worden, uit grenzenloozen eerbied voor de assche van het voorgeslacht, de oogen te sluiten voor de groote vorderingen, die de lessen van den tijd, bij de vernieuwde inrigting

 van

van ons ſtaatsgebouw hebben doen maken. Zoo zullen wij bevinden, dat de politieke voorregten, die ons gemeenebest te voren aanbood, thans aanmerkelijk uitgebreid en veel vermeerderd zijn. — Gewetensvrijheid en verdraagzaamheid beſtonden hier in ruime mate, en maakten deze gewesten de veilige ſchuilplaats van al, wie elders om de Godsdienst verdrukt, vervolgd of verjaagd werd. — Schoon was dat voorregt, en naar de denkbeelden van die dagen dubbel onbekrompen; maar het was tot geloof en overtuiging beperkt, in de uitoefening begrensd, en er beſtond eene Godsdienst van den Staat, boven andere hoogelijk bevoorregt. Thans wordt door de grondwet, bij volkomene vrijheid van godsdienſtige begrippen, ook de openbare oefening van de Godsdienst gewaarborgd, en, bij gelijke beſcherming van alle gezindten, aan derzelver belijders, met dezelfde burgerlijke en politieke regten, gelijke aanſpraak op alle waardigheden, ambten en bedieningen verzekerd. — Bekend is het, dat in geen land van *Europa* met grooter wijsheid, onpartijdigheid en billijkheid regt werd geſproken, dan in *Nederland;* maar wie, die in de vroegere vaderlandſche regtspleging niet geheel vreemd is, weet niet hoe veel daarvan aan de vroomheid en ongekreukte trouw der regters moet worden toegeſchreven, en wie waardeert niet de verbeteringen, die, bij de volmaking der regtswetenſchap in *Europa*, ook hier in de regtsvordering zijn ingevoerd? Wie verheugt zich vooral niet in de mildere beginſelen van ſtrafregt, die wij ook hier zien opgevolgd, en wie ſtelt

de

de tegenwoordige eenheid in burgerlijk en lijfftraffelijk regt niet op hoogen prijs?!

Slaan wij het oog op de inviduele vrijheid, zoo vinden wij ook voormaals, in *Nederland*, de burgers vrij voor de wet; maar er beftond een regt voor de ftedelijke befturen, om verdachte burgers uit te werpen, dat wel, zoo als onlangs in een onzer meest geachte weekbladen, naar TEMPLE, werd aangemerkt, moge geduld geworden zijn, om de uitftekende vroomheid, wijsheid, eenvoudigheid en zedigheid der regenten, maar, naar ons inzien, niettemin, door de mogelijkheid en aanleiding tot het fchromelijkfte misbruik, de waarde dier gelijkheid voor de wet aaumerkelijk verminderde. Van deze en foortgelijke inftellingen zijn, door onze tegenwoordige ftaatswet, zelfs de laatfte fporen uitgewischt, en geen ander bewijs behoef ik daarvoor aan te voeren, dan de alarmkreet, die ons nog onlangs uit *'s Hage* in de ooren klonk, toen aan een gevonnisd en onbefcheiden vreemdeling het verblijf in ons rijk door de regering ontzegd was. Waar de ftaatswet aanleiding geeft om, althans met fchijn van regt, vier dagen in de vergadering onzer nationale vertegenwoordigers, over zoodanige handeling van het beftuur te raadplegen, daar mag men, met te grooter vertrouwen, de inviduele vrijheid der burgers tegen alle aanranding beveiligd achten.

In ons gemeenebest, eindelijk, M. H., ten einde ons bij deze voorbeelden te bepalen, in ons gemeenebest genoot men de vrijheid, om zijne denkbeelden onbewimpeld, door de drukpers, te uiten,

geens-

geenszins in die uitgeftrektheid, welke haar thans onder de fchoonfte inftellingen van het Nederlandfche ftaatsregt behoort te doen rangfchikken. Vrijheid van fchrijven beftond wel in het algemeen, doch op fommige onderwerpen was zij aanmerkelijk beperkt, en dat voorregt was noch zoo ruim, noch zoo onbepaald als thans. Staatkundige inzigten en de onbekrompenheid der regenten mogen het van lieverlede daarheen hebben gebragt, dat aan de drukpers in deze gewesten eene meerdere ruimte dan elders werd toegeftaan; die meerdere vrijheid bleef echter fteeds grootendeels op toelating berusten. Vrijheid van fchrijven moge hier in zekere mate met de daad beftaan hebben, zij was op geen regt gevestigd, daar ze thans een der grondflagen uitmaakt van ons maatfchappelijk verdrag, een regt, hetwelk geen beftuur, dat het oog op de grondwet gevestigd houdt, ons immer kan ontnemen.

Bij alle deze voorregten van nationale eenheid, wettige volksvertegenwoordiging, gelijke vrijheid, gelijke voorregten voor alle godsdienftige gezindheden, eenheid in burgerlijke, mildheid in ftrafwetten, volkomene individuele vrijheid, vrijheid van drukpers; bij alle deze voorregten zoude ik vele en groote andere kunnen noemen, eenheid en algemeenheid van financiën, eenheid van belastingen, zorg voor het onderwijs onder alle klasfen des volks, gelijke vrijheid voor elk in het uitoefenen van alle takken van nijverheid; doch wat drale ik langer bij het gemeenebest, daar zich nog een ander, zoo kortelings gefloten, tijdvak voor onze oogen opdoet, waarin ons

land,

land, uit den rei der natiën gebannen, van eigen volksbeſtaan verſtoken, zelfs geene eigene ſtaats-inſtellingen bezat, waarbij de tegenwoordige zouden kunnen worden vergeleken. Maar des te treffender is de leering, naar mate het onderſcheid der tijden zich treffender voordoet, en de lijn der afſcheiding ſcherper getrokken is! Of bevatten ze geene waarheid, de woorden van een' onzer uitnemendſte volksvertegenwoordigers, wiens ſtem zich onlangs, welſprekend en krachtig, voor 's lands belangen deed hooren; bevatten zij geene waarheid, die woorden, toen hij zeide, dat onze herinneringen ons te ſchaars op die tijden terugbrengen, waarin wij, in het rijk van eenen naburigen overweldiger ingelijfd, verguisd en vertrapt werden door laaghartige handlangers, wier ſnoode lust het was, des meesters wenken met wreede overdrijving te verwezenlijken! Ja, nuttig is het, ons dien rampzaligen tijd, bij tegenſtelling, te herinneren, en tegenover de reeds opgeſomde ſtaatkundige voorregten, die wij thans genieten, de ſtaatkundige vrijheid te ſtellen, uit het woordenboek der volkeren uitgewischt; de individuele vrijheid voor niets geacht; vrijheid van beſchikking over perſonen en goederen zoo wel als veiligheid van bezittingen een ijdele klank; vrijheid van ſchrijven, vrijheid van drukpers onbekend; vrijheid van ſpreken, ja ſchier vrijheid van denken verloren; en, in één woord, alle maatſchappelijk geluk de hartader afgeſneden! Onſchatbaar zijn de lesſen, in de geſchiedenis van dat tijdvak, ter waardering van ons tegenwoordig ſtaatsgeſtel, opgeſloten, en ten hoogſte wenſchelijk

is

is het, dat er voldaan wierde aan den onlangs geuiten wensch van den kundigen SCHELTEMA, naar een werk, behelzende de geschiedenis van de overheersching der *Nederlanden* door NAPOLEON. De herdenking aan het leed, onder de dwingelandij van NAPOLEON ondervonden, en de herdenking vooral aan het gemis onzer nationale zelfstandigheid, vervult den Nederlandschen boezem steeds met dankbaarheid voor een eigen, voor een onafhankelijk volksbestaan; het verlevendigen dier herdenking zal ook de vreugde hernieuwen, die onze harten kloppen deed, bij het herrijzen van den Nederlandschen Staat, en dubbel zullen wij onze tegenwoordige vrije staatsinstellingen waarderen, bij de gedachte, dat zij eenen toestand vervangen hebben, erger dan het juk der ondragelijkste slavernij.

De schoonste vruchten van verkregene kennis bestaan in hare doelmatige toepassing op het dagelijksche leven. De schoonste vruchten van de bekendheid met de vaderlandsche geschiedenis, met betrekking tot ons staatsregt, bestaan daarin, dat zij het ons met oordeel, getrouw en ijverig leert toepassen, naleven en in werking brengen. Schoon toch is het, onze staatsinstellingen door de geschiedenis regt te leeren kennen; schoon, die op hare regte waarde te leeren schatten; maar schooner noemen wij het met regt, er die wijsheid uit te scheppen, die op het welzijn van den Staat en ons maatschappelijk geluk eenen zoo vruchtbaren invloed uitoefent.

De geschiedenis kan ons niet alleen leeren, dat de grondwet van ons vaderland overeenkomstig is

met

met den ſtaat van onze maatſchappelijke verlichting en beſchaving, en dat wij dus de eer en de kracht van den troon niet beter kunnen ſchragen, het geluk en den bloei der maatſchappij niet werkdadiger kunnen bevorderen, dan wanneer wij die beginſelen getrouw en in gemoede naleven; de geſchiedenis kan ieder, die geroepen is de belangen van den Staat te behartigen, ook voorlichten in het zoeken van de middelen, hoe men onze ſchoone ſtaatsinſtellingen, tot handhaving van waardigheid en onafhankelijkheid naar buiten, en tot bevordering van inwendige rust en welvaart, heeft aan te wenden. — Die lesſen heeft de geſchiedenis veil voor het volk niet alleen, maar vooral ook voor vorsten en regenten; want teregt heeft VOLTAIRE haar *het boek der vorsten en regenten bij uitnemendheid* genoemd. Met het beſtuur van den Staat belast, is de kennis van het volk, dat aan hunne zorgen is toevertrouwd, en van deszelfs geſchiedenis en lotgevallen, voor hen een onmisbaar vereischte. Welk vader zoekt zich geene grondige kennis te verwerven van den inborst, van de neigingen, van de behoeften zijner kinderen; hoe veel vreugde, welke voldoening kan hij zich door een verſtandig gebruik dier kennis verzekeren; hoe veel ongegronde zorgen, hoe veel al te billijk verdriet ziet hij uit haar gemis ontſtaan! Welk landbouwer mag zich vleijen, eenmaal de vruchten van zijnen arbeid te zullen ſmaken, zoo hij den grond niet kent, waaraan hij het zaad heeft toevertrouwd? Welk ſtuurman zal de kostbare lading in veilige haven kunnen brengen, zoo hij vreemd is op de

wa-

wateren, die hij te doorklieven heeft; zoo hij onbewust is van de banken, die hem met ſtooten, van de klippen, die hem met geheelen ondergang bedreigen; van de ſtroomen en winden, waardoor hij ligt verzeilt; en hoe zoude hij, zelfs bij kennis van volk en ſchip, de ondervinding van anderen kunnen ontberen, om de ſtormachtige zee met goeden uitſlag te bezeilen? In ons vaderland is de kennis van het karakter en de lotgevallen des volks meer dan elders onmisbaar, omdat, bij de vereeniging, onder hetzelfde bewind, van onzen landaard met eenen, die daarvan in vele opzigten verſchilt, te grooter voorzigtigheid, ſchranderheid en ondervinding vereischt worden tot het nemen van eenvormige maatregelen, voor beider inborst pasſende. Dat in ons vaderland dan vooral de grondige bekendheid met het volkskarakter een doel zij, waaraan allen, die deel hebben aan het beſtuur van den Staat, onafgebroken ſtreven, en dat de geſchiedenis vooral de groeve zij, waarin zij dat kostbare kleinood zoeken op te ſporen. De geſchiedenis alleen biedt den ſleutel aan tot het tooneel, waarop zich de aard en geest des volks, onder de ſlagen van het noodlot of bij den zegen van den Allerhoogſten, in tijden van eendragt of in tijden van tweeſpalt, aan den leergierigen waarnemer ongeſluijerd voordoen. Dat zij dan inzonderheid, die de teugels van het bewind in handen hebben, dat tooneel getrouw en opmerkzaam bezoeken. Welligt zullen zij zich alsdan kunnen overtuigen, dat hij, die twee rosſen, een vurig en een meer bezadigd, in hetzelfde ga-

reel

reel vereenigd heeft, zoo hij flechts aan de onmisbare kennis der rijkunst de kennis dier rosfen paart, het doel zijner reize met vertrouwen kan te gemoet zien. De bezadigdheid van het eene zal zijne angstvallige bezorgdheid voor de drift van het andere aanmerkelijk matigen. Geen al te groote fchroom zal hem de teugels doen afleggen, waarmede hij tot dusverre gewoon was zijne paarden te beftieren, en hem die voor andere doen verwisfelen, die, in zijne handen vreemd, het vurige ros doen fteigeren, terwijl zij het gematigde beletten ijverig tot het doel voort te gaan. Eene vaste en gelijke hand zal hij pogen in 't rijden te houden, maar voor eene harde en afwisfelende hand zal hij zich zorgvuldig wachten. Ontmoet hij op den nieuwen weg ongewone voorwerpen, hij zal niet van den wagen ftijgen, de paarden bij den teugel nemen, of, zijn ze zonder fchade voorbijgefneld, voor iederen zijdefprong met zweep en harde woorden doen boeten: welligt werden die dan voor altijd bedorven; maar op het bezadigde ros vertrouwende, zal hij, wat hem op zijnen weg bejegene, rustig voortgaan, zijne rosfen foms de bekende en geliefde ftem doen hooren, maar de ftem, die hen aangemoedigd heeft, ook de ftem doen zijn, die hen beloont. Zoo zal hij de paarden voor hollen bewaren, en veilig den eindpaal bereiken, werwaarts hij op zich had genomen den wagen te leiden; zoo zullen en menner en paarden, aan dien eindpaal, de belooning vinden der zorg en der moeite, gezamenlijk aan het behoud van het voertuig befteed!

Maar zoo wij de taak der regenten hebben nagegaan, vergeten wij vooral de taak der natie niet. Zonder de medewerking des volks gaan de beste pogingen van het bestuur te loor. Naijverig op de regten, haar door de grondwet gewaarborgd, behoort de Natie dezelve met de uiterste belangstelling te handhaven; doch zij begeve zich vooral niet buiten de grenzen, door haar zelve bij het maatschappelijk verdrag goedgekeurd. Ook dit kan haar de geschiedenis leeren. Met donkere verwen staan daar de gebeurtenissen afgemaald, wier gelukkige ontknooping onze schoone staatsinstellingen hebben voortgebragt; maar in jammerlijke tooneelen vertoont zij ook de gevolgen van tweedragt, onberadene drift of buitensporige eischen! Doen wij den duurverworven schat tot heil van den Staat gedijen, maar stellen wij ons met dien schat tevreden, en mistrouwen wij het spel, dat de rust van zoo velen verslond. De geschiedenis leere de verschillende gewesten van *Nederland* elkanders verdiensten waarderen; zoeken wij, in wederkeerige achting, die eensgezindheid, welke krachten geeft ter bereiking van het gemeenschappelijk doel. Men noeme geene dwaling onmiddelijk onwil. Verschillende landaard voedt verschillende denkbeelden; naar dezelfde einden streeft zij langs verschillenden weg. Bezadigdheid hereenigt, waar schampere taal de breuke onheelbaar maakt. Die bezadigdheid worde in de liefde tot den vaderlandschen bodem gezocht. Geen prikkel spoort sterker aan dan de liefde tot den grond onzer vaderen. Die liefde leere ons dan, onze staatsburger-

lij-

lijke regten met ijver uitoefenen. Reeds zien wij de belangstelling in het kiesregt aanmerkelijk toenemen. De geschiedenis verspreide en bevestige die belangstelling meer en meer. Zij leert, hoe moeijelijk die regten zijn verkregen. Hetgeen moeite heeft gekost ter verkrijging wordt geschat in het bezit. Men poge dan het kiesregt steeds ijveriger en gemoedelijker uit te oefenen. De vruchten zullen bestaan in de steeds volmaakter behandeling der nationale aangelegenheden. De geschiedenis leere ons bereid te zijn, waar de naauwgezette betrachting onzer burgerpligten gevorderd wordt. Zij openbaart in haren spiegel de oorzaken en gevolgen der meest verwijderde gebeurtenissen. Zij schenkt ons die levenswijsheid, welke zonder hare hulp slechts op eigen kosten verworven wordt. De burger, die onze geschiedenis kent, zal nadenken eer hij instemme en zich vereenige met hen, die in iedere daad van het bestuur eene schrede wenschen te vinden tot den ondergang van den Staat. De burger, die zijne regten en de regten der regering kent, zal, bij regtmatige aanleiding tot klagten, met bezadigdheid den grondwettigen weg inslaan, om daaraan regt te doen wedervaren; maar voor ijdel misbaar en schendige woorden, voor onwettige middelen zal hij zich wachten: want de geschiedenis zal hem leeren, hoe vaak hij, die zijne regten overschreed, zelf aanleiding gaf tot overrompeling van zijn eigen gebied!

Doch waar zoude ik het einde vinden, wilde ik u den ganschen heerlijken invloed ontvouwen, dien

de toepasſing der vaderlandſche geſchiedenis uitoefent op de getrouwe betrachting onzer ſtaatsburgerlijke pligten. Wilt veeleer zelven hare bladeren ontrollen. De liefde tot uw land zij de drijfveer, het heil van den Staat de belooning! Zoo zien wij welligt de nevelen aan onzen ſtaatkundigen gezigteinder door eenen helderen hemel vervangen, en de zoetſte voldoening verbeidt iederen burger, in de verheffende gedachte, dat ook hij, naar het hem geſchonken vermogen, ijverig heeft medegewerkt tot vestiging van het volksgeluk in het dierbare *Nederland!*

IETS

OVER ONZE

HANDELSBETREKKINGEN MET TURKYE;

DOOR

C. DE KONING L. Z.

Op den 22sten Augustus des jaars 1304 overleed Graaf JAN II, uit den huize van *Henegouwen*. Men prijst hem als vroom en godvruchtig, maar beſchuldigt hem van te groote ſlapheid in de bediening van het regt. In zijne korte regering van ſlechts vijf jaren ſchijnt de rijkdom der Hollanders, reeds aanzienlijk onder FLORIS V. althans geheel niet afgenomen te zijn; want in zijn grafſchrift, dat in het koor der Dominikaner Kerk te *Valenciennes* ter zijner eere te lezen is, wordt *Holland* „ een „ zeer rijk land" genoemd. En PHILIPS I van *Bourgondië*, ruim honderd jaren later, door de pen van den Bisſchop van *Atrecht*, aan den Paus ſchrijvende, noemt *Holland* en *Zeeland* „ rijke landen, bewoond door dappere volken, die op alle zeeën handel drijven." (*)

KAREL *de groote* had waarſchijnlijk reeds de grondſla-

(*) *Vaderlandsche Historie*, D. III. bl. 181. Het grafſchrift zelve vindt men bij MIERIS, op den *Ongen. Klerk*, bl. 201.

ſlagen van deze uitbreiding des koophandels gelegd. Het geſloten verbond tusſchen dien vorst en *Engeland*, is een bewijs daarvan. Dit verbond kan men bij onze vaderlandſche geſchiedſchrijvers in zijn geheel lezen. Over en weder wordt den kooplieden beſcherming toegezegd; over en weder wordt hun goed regt beloofd, indien zij over onderdrukking te klagen hadden: of dit regt altijd onpartijdig en goed bediend is geworden, laten wij onbeſlist; dan, naar ons oordeel, mag men vertrouwen, dat een vorst, die allerwege ſcholen ſticht; de jeugd tot de beoefening van nuttige kunsten en wetenſchappen opleiding geeft; die de ſcholen, in eigen perſoon, bij herhaling bezoekt; die in eigen perſoon aan de verdienſtelijkſte leerlingen, zonder aanzien van geboorte of rang, belooningen of ſtraffen uitdeelt, dat zoodanig een vorst wel alle zijne krachten zal ingeſpannen hebben, om zijn volk gelukkiger te maken, dan het tot nu toe was. En dat koophandel en zeevaart daartoe een veel vermogend middel wezen moest, is zoo duidelijk, dat het onze aanwijzing niet behoeft. Ook bewijst het zoo even genoemde verbond, dat KAREL van dat veel veelvermogende middel geen onvoordeelig gebruik heeft gemaakt, maar integendeel zich met zeer veel vrucht daarvan bediend zal hebben.

Het is ons oogmerk niet M. H.! om de geſchiedenis des Nederlandſchen koophandels als in een tafereel voor u af te malen. De tijd daartoe is te kort, en mijne krachten zijn te klein voor een werk van dat aanbelang, waartoe men eeuwen, landen en volken moet overzien. — Van den koophandel echter

ter wensch ik tot u te ſpreken; en zoo gij uwe toegenegene aandacht mij eene korte poos ſchenken wilt, waaraan ik niet mag twijfelen, zou ik dezelve tot *Turkije* bepalen, *en u iets van onze eerſte handelsbetrekkingen met dat rijk mededeelen.* Het is niet vreemd, M. H.! dat mijne aandacht zich tot dat onderwerp bepaalde. Al wat Couranten leest, ſpreekt in deze dagen van *Turkije.* De vrije vaart *voor alle natiën, door de Dardanellen,* trekt de aandacht van al wat denkt tot zich; de koopman berekent aanvankelijk de voordeelen die hem te wachten ſtaan; de Staatsman — maar wij laten den ſtaatkundigen hunne uitzigten vrij, en bemoeijen ons met de ontwerpen der Vorſten niet; liever gaan wij tot ons eigen onderwerp, tot de voorgenomene beſchouwing over.

Door de kruistogten was het Oosten met het Westen vereenigd, en de koophandel had nieuwe bronnen van welvaart geopend. Volken, die elkander nooit gekend hadden, werden vrienden en bondgenooten, gaven elkander de broederhand. Toen de kruisvaan op de muren van *Tyrus*, *Ptolemaïs* en het oude *Byzantium* wapperde, deden ſlechts de Italiaanſche Staten voordeel met eene gebeurtenis, waartoe *Europa* de handen in een had geſlagen. *Venetië* trok winst uit den nieuw geopenden weg, die het voorheen niet kende. Eene aaneenſchakeling van lotgevallen, door den heiligen krijg te weeg gebragt, deed de magt der ſteden klimmen, hare welvaart toenemen en hare onafhankelijkheid en vrijheid op onwrikbare grondſlagen vestigen (*).

Het

(*) ROBERTSON, *Hist. van* KAREL V. I. D. bl. 58, 60.

Het is zoo: *Nederland* trok in die vroege eeuwen alle de voordeelen dés ontluikenden handels niet, die hij aan het zuidelijk *Europa* schonk; maar het smalle beekje, dat in de twaalfde en dertiende eeuw nog langzaam over den vaderlandschen bodem vloeide, werd van lieverlede al breeder en breeder, en eerlang een stroom, die zijne vruchtbaarmakende takken naar alle deelen des bewoonden aardbols zond.

Immers M. H.! leert ons de geschiedenis, hoe tachtig der aanzienlijkste *Duitsche* steden, tot één handelverbond (*de Hanza*) vereenigd, *Europa* van scheepsvoorraad hebben voorzien, stapelplaatsen van koopwaren hebben opgerigt en de onbeschoftheid des Deenschen Konings WALDEMAR den III hebben gestraft.

Nederland genoot reeds in de veertiende eeuw de vruchten van dat verbond, want *zestien* onzer groote steden waren er leden van. Wij behoeven de namen dier steden niet op te tellen; want de Geschiedenis heeft ze bekend gemaakt, en *Haarlem* daar bij genoemd. Hoe *Amsterdam*, na zijne vereeniging met *Holland*, het hoofd opstak, en in handelvermogen toenam, heeft ons WAGENAAR in zijne *Vaderlandsche Geschiedenis* gezegd (*).

In de vijftiende eeuw scheen de menschelijke geest als uit eenen diepen slaap te ontwaken. Alle oogen schenen op één en hetzelfde punt gerigt te wezen; alle handen zich naar één en hetzelfde doel uit te strekken, alle krachten zich tot één en hetzelfde wit in te spannen. Inderdaad, M. H.! zoo was het;

(*) D. III. bl. 187, 249, 405, 398 en volg.

het; duizenden vereenigden zich en jaagden naar hetzelfde doel. Zij bereikten het wel niet volkomen, maar zij naderden het met vasten tred. Dat doel, M. H.! was de ontwikkeling des verftands, was de befchaving van den geest.

Wij kunnen over dit aangenaam onderwerp niet uitweiden, u niet doen zien, hoe in de vijftiende eeuw de drukkunst, het fchilderen in olijverw hier ontfproot, en door anderen eene nieuwe Wereld ontdekt werd. Genoeg zij het M. H.! dat het opgaande licht ook den koophandel befcheen, en aan de zeevaart voordeelen fchonk, waaraan in vroeger eeuw de fchranderfte niet denken kon.

Het was niet genoeg, M. H.! dat in den jare 1496 een groot handelsverbond met *Engeland* gefloten werd; een verbond, waarbij de wederzijdfche Staten voordeelen genoten, wier gemis men tot in onze dagen betreurt; het was niet genoeg, dat de vaart door de *Sond*, bij eene plegtige verbindtenis, voor de Nederlandfche fchepen vrij en onbelemmerd was; dat JAN, Koning van *Denemarken*, in den jare 1498 aan de Hollandfche fteden nieuwe voordeelen fchonk, haar twee derden vergunde van alle goederen op zijne kusten geftrand; dit alles was niet genoeg voor de toenemende welvaart van die dagen. Aan *Amfterdam* wordt de vrije handel op *Noorwegen* toegeftaan; *Nederland* fcheen de algemeene marktplaats, waarop alles te zamen kwam, en in de haven van *Antwerpen* was het, dat de koopvaarders van *Italië* en de *Levant* hunne volgepropte bodems ontlastten; daar was het, dat zich duizenden verzamelden, om te deelen in den overvloed, welke,

 als

als uit eene algemeene bronader, toen over geheel *Nederland* vloeide.

Aldus M. H.! heb ik in eenige flaauwe trekken u een denkbeeld pogen te geven van den ftaat des koophandels in de vroegere eeuwen, en van de voordeelen die hij fchonk. Kon ik deze geheel onvolledige fchets met eene kunftige hand opwerken; die zachte fchakéringen van licht en bruin daaraan geven; die uitdrukking van de waarheid en kracht, en die zamenfmelting tot een geheel daaraan fchenken, welke het onderwerp vereischt, hoe verwonderd zoudt gij ftaan, M. H.! op het zien van een kunstgewrocht zoo vol leven en gewoel! — Dan, M. H.! ik gevoel mij te zwak tot een arbeid van dien aard. De vaste en meesterlijke handen van mannen als STYL worden daartoe vereischt; en wie is het die zich bij hen vergelijken durft?

De Unie van *Utrecht* (opdat wij tot ons onderwerp terug keeren) had de grondflagen gelegd van den Nederlandfchen ftaat. Bij het fluiten van dat verbond was de koophandel van *Holland* reeds van onberekenbaar belang; maar buiten de grenzen van *Europa* woei de Nederlandfche vlag niet (*). Eerst mannen van lateren leeftijd hebben haar aan de boorden van den *Indus* geplant, in alle de havens des onmetelijken Oceaans ontrold. — *Portugal* had zijnen koophandel tot de *Indiën* uitgeftrekt. De Hollanders en Zeuwen haalden hunne O. I. waren uit dat rijk. Het onftaatkundig verbod des jaars 1584 ontnam hun dat voorregt geheel en al. Toen was het, dat de vaart op *Archangel* en de *Kaapverdifche* ei-

(*) *Hollands Rijkdom*, I. D. bl. 232.

eilanden begon; toen was het, dat, onder begunstiging der Fransche vlag, de eerste *Hollandsche* schepen hunne ankers lieten vallen in de haven des Ottomannischen rijks (†).

De Nederlandsche zeetogten der zestiende en zeventiende eeuw behooren niet tot ons bestek, maar wij kunnen niet verzwijgen, dat een Zendeling uit *Perzië*, in den jare 1611, de vriendschap der Nederlanders zocht; dat de Groote Heer, in dat zelfde jaar, door eenen brief, zijne genegenheid betoonde, om een verbond van vriendschap en *vrijen koophandel* te sluiten met onzen Staat; dat, in spijt van allen laster en tegenstand, door de *Engelschen* en *Franschen* uitgestrooid en in den weg gelegd, die verbindtenis in den jare 1612 tot stand kwam, en *vijf en zestig* punten werden vastgesteld, waarbij de voorregten der *Engelschen* en *Franschen* aan de ingezetenen van het *Nederlandsch gemeenebest* werden toegekend, en Consuls in de voornaamste havens van dat rijk werden aangesteld. Het was CORNELIS HAGA, van *Schiedam*, die deze heilzame verbindtenis tot stand bragt. Het behoeft niet aangewezen te worden M. H.! welke onberekenbare voordeelen de Turksche handel schonk. Immers stonden de rijke markten van *Konstantinopel* en van *Smirna*, van dat tijdstip af, voor den Nederlandschen handelaar open, en de kostbare waren, die wij niet dan over *Italië*, vooral over *Venetië*, ontvingen, kwamen nu regelregt met *Nederlandsche* schepen tot ons. De havens waren met die schepen als overdekt, en de pakhuizen der handelsteden met voorraad op voorraad vervuld. *Engeland* en *Frankrijk* konden zich

(†) *Hollands Rijkdom*, I. D. bl. 239.

zich niet beroemen, voorregten boven ons te genieten; want Sultan ACHMED ftelde de *Nederlanders* met zijne oudere vrienden volkomen gelijk (*). En, om de nieuw verkregene regten te handhaven, zond de Staat, nog dat eigen jaar, een vloot van zeventien oorlogfchepen, onder den Admiraal JAN HAUTAIN, in zee, die de vaart welhaast veilig maakte, en den euvelmoed der zeeroovers aan banden leide (†).

Van de oprigting der Republiek af tot op hare ontbinding toe, hebben de algemeene Staten den koophandel altoos van het uiterfte gewigt befchouwd; van daar de befcherming die zij hem verleenden; van daar de onafgebrokene pogingen tot behoud van vrede en vriendfchap met alle Vorften en Grooten, waarvan de Staat voordeel of nadeel te wachten had; van daar die geheele reeks van handeltractaten, waarvan de gefchiedenis fpreekt; van daar die kostbare gezantfchappen, welke men zond, die rijke gefchenken welke men gaf. Het gezantfchap, dat in den jare 1668, alleen in het belang des koophandels, naar *Konftantinopel* vertrok, moge ten bewijze verftrekken van hetgeen de gefchiedenis op zoo vele bladzijden zegt.

JUSTINUS COLJERS, der Staten afgezant bij den Turkfchen Keizer, moet een man van groote bekwaamheid geweest zijn; want, allen tegenftand, hem door fchijnvrienden geboden, overwinnende, hernieuwde hij niet flechts het verbond, door HAGA gefloten, tot genoegen zijner meesters en tot voordeel des koophandels; maar hij was het, die in den jare

(*) *Gr. Plakkaatb.* D. III. bl. 383.

(†) VAN METEREN, XXXII. B. bl. 629.

jare 1680 eene nadere overeenkomst met Sultan MAHOMET den V trof, waarbij het tractaat des jaars 1668 op nieuw bekrachtigd werd; maar door bijvoeging, verandering en uitbreiding genoten de Nederlanders zulke groote voorregten, dat geene Natie zich beroemen kon, boven hen begunstigd te zijn. — Het zou te veel van uwe toegevendheid gevergd zijn M. H.! zoo ik dit verdrag, dat, even als het vorige, uit *zes en vijftig* artikelen bestond, u wilde mededeelen. Wie daar begeerte toe heeft, kan zijne weetlust bij onzen WAGENAAR (*) bevredigen of bij den *Hollandschen Mercurius* van dat jaar, waar het in zijn geheel gevonden wordt (†).

Zal ik, na alles, wat gezegd is, nu nog langer over dit onderwerp spreken, M. H.! Zal ik u eene breede opgaaf doen van de schepen, die in vroeger' en later' tijd uit de havens des *Ottomannischen* rijks de ankers in den vaderlandschen grond wierpen; zal ik de goederen optellen, die de rijk geladene bodems hebben medegebragt en nog aanbrengen? — Waartoe zou het dienen? De oude tractaten wijzen uit wat in vroeger jaren is aangevoerd, de weekbladen van onze dagen zeggen wat nu uit het Oosten tot ons komt. De eerste bronnen heb ik aangewezen; tot de laatste heeft ieder toegang, wiens weetlust hem drijft. Wilde men uit het groot getal *Turken* en *Perzianen*, die in vorige jaren de Amsterdamsche beurs bezochten en door de gewoonte geene opmerking wekten; wilde men uit het achterblijven dier mannen, waarvan ik er in mijne jeugd

(*) *Vad. Hist.* D. XV. bl. 54. (†) bl. 159.

jeugd zoo velen zag, tot eene vermindering van den handel op de meergenoemde gewesten besluiten; dit zou naar mijn inzien verkeerd wezen. Want, zoo niet alle, verreweg de meeste voorwerpen, die in het tractaat van 1680 zijn opgeteld, komen nog tot ons, zijn nog te koop in onze winkels; zijn nog te zien in onze magazijnen; — en het is alleen de uitvinding van lateren tijd; het zijn de fabrijken van *Baren* en *Deventer* (om van andere plaatsen te zwijgen) door wier vlijt de voorraad van *Konstantinopel* en *Smirna* minder wordt.

Kunnen wij ons daarover beklagen, M. H.! Immers neen. De tijd is echter nog niet geboren, dat de voortbrengselen der vaderlandsche fabrijken naar den prijs kunnen dingen met die van het Ottomannische gebied; misschien dat onze kinderen die gelukkige dagen mogen beleven.

Wenschen wij dus, M. H.! dat de zon des vredes onze vereenigde gewesten nog lang moge beschijnen, opdat, onder den gezegenden invloed van dat weldadig gestarnte, de koophandel zijne schatten mag uitstorten op den vaderlandschen grond, de kunsten en wetenschappen, door haren levendigmakenden adem, alle harten roeren en alle zielen doortintelen mogen! O! dat de oude spreuk: *Eendragt maakt magt*, het schild moge zijn en blijven, waaronder wij leven en sterven, opdat het *Nederland* wel moge gaan tot in lengte van dagen!

IV.

FRAAIJE LETTEREN

EN

MENGELWERK.

VERHANDELING

OVER DE

BROEDERSCHAP,

BEKEND ONDER DEN NAAM VAN:

Fratres vitae Communis,

OF

Broederen des gemeenen levens,

OORSPRONKELIJK INGESTELD DOOR *GEERT GROETE*, OF *GERARDUS MAGNUS*, TE DEVENTER, IN DE LAATSTE HELFT DER VEERTIENDE EEUW (*).

DOOR

Mr. *J. H. VAN DER SCHAAFF.*

Even welluidend, als naar waarheid, is de ſpreuk, welke wij in de werken van éénen der voornaamſte redenaars en letterkundigen van den ouden dag vinden opgeteekend, en die voor een' ieder, die belang ſtelt in de welvaart van zijn vaderland, wel der moeite waardig is om nagedacht en herlezen te worden. — Zij is: ,, dat ieder ze- ,, delijk en verſtandig wezen, hetwelk aanſpraak op ,, ver-

(*) Voorgelezen den 6den van Lentemaand 1830, in de Arnhemſche Afdeeling der Maatſchappij: *Tot Nut van 't Algemeen.*

„ verlichting en beſchaving maken wil, zich be-
„ hoore toe te leggen op eene juiste toedragt van
„ het gebeurde en der lotgevallen van zijn Vader-
„ land; want" (voegt hij er bij) „, onwetend te zijn
„ in het geene voor onze geboorte plaats had, is
„ even het zelfde, als of wij altijd in den ſtaat
„ der kindsheid wilden blijven verkeeren. Wat
„ toch belangrijks bevat de leeftijd van ons men-
„ ſchen, tenzij dezelve door de herinnering, aan vroe-
„ gere uitſtekende daden, worde aangeknoopt?" (1)

Is dit gezegde nu toepasselijk op den plek onzer geboorte, op het land waarin wij leven, op de ſtad waarin wij ons bedrijf uitoefenen, of in eene zekere betrekking geplaatst zijn; welk een prikkel bevat hetzelve dan niet voor den geleerden, den kunſtenaar en elken letterkundigen, met betrekking tot al het geen, wat tot naſporing en ter opheldering van den luister van zijn vaderland, in ieder vak, maar vooral in het gebied der Letteren kan dienstbaar zijn, vooral in den tijd, dien wij beleven?

Van de gegrondheid dezer ſtelling overtuigd, en gaarne bevorderlijk willende zijn, om den roem onzer voorvaderen, vooral met betrekking tot beſchaving en onderwijs te helpen handhaven, begreep ik het niet onvoegzaam aan ons doel te zijn, om, te dezer gelegenheid, met u te handelen over een onderwerp, hetwelk niet ſlechts eenig licht over de inſtellingen en opvoedingsgeſtichten der Ouden verſpreidt, maar tevens het vooróórdeel te keer gaat, als of *Nederland* vóór de afſchudding van het Spaanſche juk, bij de meeste volkeren van *Europa*, n we-
ten-

tenſchappelijke beſchaving, zou achter geſtaan hebbe.

Ik bedoel de inſtelling der Broederſchap, bekend onder den naam van *Fratres vitae Communis*, of Broederen des gemeenen levens, opgerigt door GEERT GROETE of GERARDUS MAGNUS, te *Deventer*, in de laatſte helft der veertiende eeuw.

Om hierin naar eenen geſchikten leiddraad te werk te gaan, zal ik, voor zoo verre de gelegenheid dezer ſpreekbeurt zulks gehengt,

I. Een geſchiedkundig verſlag pogen te geven van de Broederſchap, zoo even genoemd.

II. Zal ik den invloed en het nut pogen aan te toonen, hetwelk die geſtichten, zoo als zij vervolgens hier en daar, in ons Vaderland en elders verſpreid zijn geweest, voor de beoefening der wetenſchappen, over geheel *Europa* in het algemeen, doch inzonderheid ten aanzien van *Nederland*, hebben te weeg gebragt.

Verleent mij derhalve, G. T.! uwe meermalen betoonde aandacht, en vergeeft het den ſpreker, indien de behandeling van het Stuk zelve, niet mogt beantwoorden aan de waarde van het onderwerp zijner keuze!

Wat dan het *eerſte* gedeelte mijner rede betreft, zoo ſtellen wij al aanſtonds de twee volgende vragen ten grondſlag, als:

A. Wie was de Broederſchap, die alhier, onder den naam van *Fratres Vitae Communis*, wordt vermeld?

B. Wat was derzelver doel?

Dan, alvorens wij met dit onderzoek beginnen, acht ik het volftrekt noodzakelijk om vooraf, aangaande derzelver infteller, die ons onder den naam van GERARD DE GROOT, door de wandeling GEERT GROETE genaamd, wordt bekend gemaakt, zoo kort mogelijk, iets te zeggen.

En wanneer wij dan de gefchiedenis van dien tijd opflaan, zoo blijkt, dat er in de laatfte helft van de veertiende eeuw, binnen de ftad *Deventer* in *Overijsfel*, een man van uitftekende vermogens geleefd heeft, bekend onder den naam van GEERT GROETE. Hij was de zoon van zekeren WERNER GROETE, in leven Schepen en Burgemeester der ftad *Deventer*, en werd geboren in het jaar 1340; hoezeer de juiste tijd daarvan niet bepaaldelijk geboekt ftaat. Alleen lezen wij in zeker Legendeboek van het Fraterhuis, waarover wij ftraks nader zullen fpreken, dat zijne moeder, HEILWICH, in haar huis aan den *Brink* gelegen, hem in de maand October ter wereld bragt, met bijvoeging, gelijk het bijgeloof zijner eeuw zich uitdrukt, „*dat zijn* „ *hoofd bij deszelfs geboorte omftraald was met* „ *eenen luisterrijken glans*, ten teeken, dat *dit* „ *kind namaals, door zijne alles overtreffende* „ *kennis en wetenfchap, de geheele Christen wereld* „ *zou verlichten.*" (2)

Onze eeuw te verlicht zijnde om aan dergelijke fprookjes, die ook ten aanzien van zijnen dood verhaald worden, geloof te flaan, zal ik flechts aanmerken, dat hij al vroeg door zijne ouders, die bij eene aanzienlijke afkomst, groote rijkdommen

paar-

paarden, naar Frankrijks hoofdſtad, ter verkrijging eener geleerde opvoeding werd gezonden. — Nog geen vijftien jaren oud, ondernam hij den togt naar de Hoogeſchool te *Parijs*, die destijds onder alle de Dom- en Kloosterſchoolen, door KAREL DEN GROOTEN of zijnen zoon geſticht, de voornaamſte was en boven anderen uitmuntte. *Salerno* was voor het Geneeskundige; *Bologna* voor het Regtsgeleerde, maar *Parijs* voor het Godgeleerde vak bij uitſtek beroemd, en van daar dan ook, dat de meeste kweekelingen, die tot aanzienlijke eerambten in de kerk zich trachtten te verheffen, gelijk vele Pauzen, vooral in de zestiende eeuw, aldaar hunne eerſte vorming genoten, of de waardigheid van Hoogleeraars hebben bekleed. — Wel verre van het voorbeeld, of der zeden van de meeste zijner tijdgenooten na te volgen, maakte onze jongeling aldaar zulke vorderingen, dat hij niet alleen, op zijn achttiende jaar, den graad van Meester in de Vrije Kunſten en Wijsbegeerte verkreeg, maar dat hij zelfs, volgens de getuigenis van één' zijner leermeesters, in alle wetenſchappen, zoo natuur-, als zedekundige, of die tot het godgeleerde vak en het canonieke regt behooren, zoo bedreven was, dat, hetgeen in dit geval veel zegt, zijne wedergâde nergens ter wereld, toen werd gevonden.

De geleerde PERIZONIUS vergelijkt hem en ſtelt zijn tijdperk gelijk met dat van FRANCISCUS PETRARCA, die zich in *Italië* als de herſteller der Wetenſchappen en oude Letterkunde eenen onſterfelijken naam verwierf, doch hierin verschilde (mijns erachtens)

PETRARCA met onzen GROETE, dat de eerste te veel door den wierook, die hem, vooral als dichter, door zijne landgenooten werd toegezwaaid, bedwelmd, op niets anders, dan op menschelijke eer zijne hoop en uitzigt vestigde; terwijl de laatste zich der kerke Gods en der verbetering van het menschdom, in het algemeen had toegewijd (*).

GROETE kende geene LAURA, noch begeerde eene lauwerkroon!

Het kan zijn, dat, gelijk sommigen willen, eene al te groote zwaarmoedigheid de oorzaak geweest zij, of wel dat het aan den invloed eener verkeerde zedeleer te wijten is, dat hij zijne eerambten met derzelver voordeelen varen liet, en dat hij zich zelve, wegens zijn voormalig streven naar eer en aanzien, een weinig al te streng heeft beoordeeld; doch indien wij zijnen geschiedschrijver DIER DE MUDEN raadplegen, dan schijnt het niet duister, dat eene tusschenkomende ziekte het middel is geweest, waardoor God hem, als het ware, ten dienste der kerk en ter bevordering van het heil zijner natuurgenooten, tot een werktuig zijner Voorzienigheid heeft willen bezigen, hoezeer hij daarvoor in den beginne niet bestemd scheen.

Wat

(*) Dit komt mij niet juist voor; het uitzigt van PETRARCA, een der godsdienstigste mannen van zijne eeuw en boven die eeuw verre verheven, was wel degelijk op iets veel hoogers, dan het nietig klatergoud van eer of roem gevestigd. De liefde tot LAURA, zoo hemelsch en zuiver, moest haren Dichter althans nimmer ten kwade worden geduid.

RED.

Wat hiervan zij, dit is zeker, dat hij oordeelde zich van de wereld te moeten afzonderen, en hoezeer in *twee kapittelen*, als te *Keulen* en te *Aken*, het eerwaardig kanonnikfchap, als wereldlijk broeder met den rang van Leeraar bekleedende, ftelde hij die beide waardigheden weder in handen van den Paus en verkoos zich, voor eene wijle tijds, bij voorkeur eene cel ter fchuilplaats in zeker karthuizerklooster, in den omtrek dezer ftad; hetzij dan dat deze ziekte, of wel (gelijk zijn gefchiedfchrijver meldt) eene hoorbare ftem, die hem op zekeren dag, gansch onverwacht in de ooren klonk, en hem tegen het bezoeken van alle ijdele vermaken waarfchuwde, hiertoe den éérften aandrang op zijn gemoed gemaakt hebbe. (3)

De gefchiedenis fchetst ons meermaal dergelijke voorwerpen, die, uit wat oorzaak dan ook gedreven, de ruige pij en de kloostercel boven eenen arbeidzamen en nuttigen kring van bezigheden verkozen, offchoon hun hart aan de van buiten gepleisterde graven, even als dat der Farizeuwen, waarvan de Zaligmaker fpreekt, niet ongelijk bleef, terwijl hunne zedelijke verbetering daardoor, geen haar breed bevorderd werd; maar dit was geenszins het geval van onzen GROETE; ftille afzondering, om voor God en zijne dienst te leven; het vlijtig lezen en onderzoeken der Heilige Schrift; toeleg op zelfkennis en verbetering van zijn eigen hart: zie daar de zuivere en ongekunftelde bronnen van zijnen buitengewonen, doch ongeveinsden godsdienstijver, ten einde zich in de eenzaamheid voor te bereiden, om naderhand,

met een onbevlekt gemoed en met gepaste kundigheden toegerust, als een licht in de duisternis, de zedeverbastering zijner tijdgenooten te kunnen beſtrijden.

Trouwens, die zelfde ongekunſtelde opregtheid en eenvoudigheid waren altoos een voorname grondtrek van zijn karakter: „ Hij had (ſchrijft de Heer „ DELPRAT) een afſchuw van alles, wat naar ge„ maaktheid of huichelarij zweemde. Hij verachtte „ allen roem, dien men inzonderheid destijds door „ een ijdel vertoon van uiterlijke ſtrengheid van „ zeden bij het onkundige gemeen zocht te behalen. „ Eene ingetogenheid, die niet uit eene neiging „ des harten, maar ſlechts uit praalzucht of men„ ſchenvrees voortſproot, bleef, gedurende zijn gan„ ſche leven, het onophoudelijk voorwerp zijner „ berisping." (4)

Na drie jaren afzonderings, die hij dan ook met het vertalen van deze en gene werken, waar onder de Schriften der Kerkvaderen, eene voorname plaats bekleeden, had doorgebragt, en onder welke wij niet vergeten mogen eene reize, die hij tevens in zijn monnikkengewaad naar *Parijs* ondernam, ten einde aldaar een aanzienlijken aankoop van onderſcheidene klasſieke werken te doen, gedenkſtukken, nog gedeeltelijk in de Deventerſche Boekerij op dit oogenblik voorhanden, verſcheen hij eindelijk weder in het openbaar, met oogmerk, om, daar hem nu de waardigheid van *Diaken* was opgedragen, als prediker van het Christendom, het Evangelie te verkondigen.

Het

Het is hier de plaats niet, om breedvoerig over den vorm en de onderwerpen zijner leerredenen uitteweiden; volgens hetgeen THOMAS à KEMPIS, JODOCUS BADIUS ASCENSIUS, en REVIUS (die ons met eene lijst zijner uitgegevene werken hebben verrijkt) als ook DUMBAR in zijne *Analecta* dien aangaande ons verhalen, dan moeten dezelve juist berekend zijn geweest voor de behoefte en het begrip zijner hoorders, en, offchoon al op fommigen der door hem behandelde ftoffen, de ftempel zijner eeuwe moge gedrukt ftaan, „ anderen daarentegen (zegt „ VERBURG) fchijnen zeer belangrijk en leveren ge„ noegzame blijken van eenen edelmoedigen fchrijf„ en vrijen denktrant; van een geest, in de fchool „ der wijsheid gevormd, ter verachting en beftrijding „ van vele ondeugden, niet flechts in zwang gaan„ de bij het gemeen, maar waarin hij ook de ge„ breken der Geestelijkheid niet spaarde, en tegen „ de onmatigheid, de onkuischheid en allerhande „ oorzaken van vuil gewin te velde trok." (5)

Daar en boven moeten wij altoos onder het oog houden, dat de tijd, waarin GROETE leefde, fprak en fchreef, geene andere Christelijke Godsdienst kende, dan die van het Roomsch-Katholijke geloof; — een geloof, dat, om het vrij en onbewimpeld uit te zeggen, zeer verbasterd was door menfchelijke inftellingen, en van de leere van JEZUS en zijne Apostelen verre afweek; — naardien men, door zoogenaamde Conciliën, op uitleggingen, bijvoegfelen en menfchelijke vonden bedacht was, die geenzins met de letter van het zuiver en eenvoudig Evangelie ftrookten.

Wanneer wij nu zulk eenen man, met dergelijke zeldzame gaven toegerust, en met grondbeginselen eener reine deugd en menschlievendheid bezield, en daarenboven met genoegzame goederen bedeeld, doch dezelve, ter zake eener warme liefde voor den Godsdienst, gaarne opofferende, zijne tijd- en ambtgenooten, ja zelfs eene hoogmoedige Priesterschaar, onbewimpeld zien waarschuwen tegen de gevaarlijke klippen der geldgierigheid, onmatigheid en de overtreding van het zevende gebod der Goddelijke Wet; en daarentegen de pligten van algemeene menschenliefde, verdraagzaamheid, opregtheid in woorden en handelingen, getrouwheid aan verbindtenissen, matigheid in spijs en drank, en kuischheid met reinheid des harte gepaard, hooren prediken; het lezen van den Bijbel aanbevelen en de huichelarij bij elke gelegenheid manmoedig zien ontmaskeren; en dit alles met verzaking van alle tijdelijke genoegens, en niet zelden zonder zich bloot te stellen aan de grootste gevaren; dan zeg ik, is het niet te verwonderen, dat, (gelijk het berigt zijner geschiedenis meldt) zulk een man, in navolging van de éérste predikers van het Christendom, door zijne eigene natie, en op aandrang eener geveinsde Priesterschaar, miskend en vervolgd is geworden: — niet te verwonderen, dat men zijne leer als gevaarlijk deed voorkomen, en dat men, door behulp van sommige geestelijken, het zoo ver wist te brengen, dat aan onzen zachtmoedigen GROETE het prediken in de Nederduitsche taal, ingevolge zekere Pausselijke bulle, verboden werd.

Maar

Maar, gelijk het doorgaans gaat, Gods gedachten en zijne wegen zijn niet altoos de gedachten of de wegen der menfchen; de ftem zijner prediking werd nu wel is waar gefmoord, hoezeer hij echter eene fpoedige intrekking van dit verbod, door behulp zijner vrienden te *Parijs*, wist te verkrijgen; maar daar God eenen anderen weg met hem voor had, en hij in uitgebreider kring, met minder moeijelijkheid gepaard, kon werkzaam zijn, zoo was het tijdftip nu geboren, dat GROETE de éérfte zaden ftrooijen moest, uit welke naderhand zulk een heerlijk plantfoen voor de kerk en burgerftaat zou verrijzen.

Offchoon namelijk GROETE zich den haat van fommige dweepzuchtige en hoogmoedige geestelijken, door zijne prediking had op den hals gehaald, zoo waren er echter aan den anderen kant, ook weder vele verlichte en geleerde mannen, wier goedkeuring hij verworven had, gelijk onder andere FLORENS RADWYN, JOHANNES HUXARIA en JOHANNES BRINCKERINK. Een drietal van voortreffelijke en deugdsgezinde lieden, die door zijne prediking geflicht en, inzonderheid door zijn voorbeeld en wandel, voor het rijk van waarheid en deugd gewonnen zijn.

Doch onder dit eerwaardig klaverblad, was er inzonderheid één, die hem bij uitftek aanhing en beminde, namelijk FLORENS RADWYN. Deze RADWYN had den graad van meester in de vrije kunften, hetwelk te dier tijd een hooge eertitel was, en bijna gelijk ftond aan den rang van onze tegenwoordige Hoogleeraren in de wijsbegeerte. Leerdammer van

ge-

geboorte zijnde, en gehoord hebbende hoe DE GROOT, ter verspreiding van het licht der waarheid, eenige deugdzame jongelingen uit den min vermogenden stand, in het huis zijns vaders had opgenomen, om hen *voor niet*, en zelfs met toevoer van de noodige boeken en onderhoud, in de kennis der Latijnsche taal te onderwijzen, terwijl de Godsdienstleer en de geschiedenis voor hen, die tot rijpere jaren en kunde gevorderd waren, boven alles niet vergeten werd; hoe al verder zijne onbegrensde zucht naar kennis in de Heilige Schrift gepaard ging met een onvermoeiden ijver, om van alle oorden de werken der geleerden te verzamelen en die door deze jongelingen, in hunnen ledigen tijd, tegen belooning van eenig geld of boekgeschenk, te doen afschrijven, even zeer als den Bijbel, welks afschriften hij onder zijne behoeftige stadgenooten om niet uitdeelde; ja eindelijk, hoe DE GROOT een man was, wiens wandel en gedrag in alles aan zijne leer beantwoordde en den toets der gestrengste kritiek konde doorstaan; — zoo had dit alles zulk eene onwederstaanbaren invloed op zijnen geest, dat hij van dit oogenblik af besloot, om dezen voortreffelijken man meer van nabij te leeren kennen. — Zelf eene aanzienlijke bediening bekleedende, en daarbij niet onbemiddeld zijnde, verloochende hij niettemin alle aanzien en eer, ja getroostte zich eene groote opoffering, door zijne prebende in het kapittel van *St. Peter* te *Utrecht* tegens de *Vicary* van *St. Paulus* altaar in de *St. Libuïnus*-kerk binnen *Deventer*, te gaan verwisselen, enkel en alleen,

leen, om den omgang en het onderwijs van dezen zeldzamen man te genieten.

Dit gebeurt; — GROETE ontvangt hem met alle minzaamheid; en ziet daar dezen RADWYN onder de éérste leer- en lievelingen van dezen beroemden man, in het *Grotiaansch* verbond gesteld. —

De eerste vrucht dezer toenadering was gelegen in den raad, die GROETE aan RADWYN gaf, t. w. om naar 's mans plan eene school te stichten, in dewelke hij eenige uitgelezene jongelingen, of, gelijk DUMBAR het uitdrukt: *jongelingen van goeden wil*, moest onderwijzen in het vak der Godgeleerdheid, en daarbij in alle Christelijke deugden, onder uitdrukkelijk beding, dat in den overigen tijd, dien zij ledig hadden, zij zich zouden bezig houden met het afschrijven van zoodanige uitgelezene spreuken uit de kerkvaderen ontleend, als welke hij hun zoude voorleggen, terwijl het geld, dat zij op eene redelijke wijze daarvoor ontvingen, tot hun dagelijksch onderhoud en nooddruft moest verstrekken.

Deze raad door RADWYN opgevolgd zijnde, en te dien einde eenige kweekelingen onder zich verzameld hebbende, gebeurde het op zekeren tijd, dat hij, als nu door deze zamenwoning bij ervaring overtuigd van de vorderingen, goeden inborst, het godvruchtig gedrag en daarbij van de volmaakte eensgezindheid dezer jongelingen, (wier geld hij afzonderlijk bewaarde) dat RADWYN een omstandig verslag aan zijnen geliefden leermeester van deze inrigting deed, met eenen voorslag, die de instandhouding hiervan waarborgde, en gelegen was in deze merk

merkwaardige, doch alleszins eenvoudige woorden: „ *Wat zoude het derhalve kunnen ſchaden, dat ik* „ *en deze klerken, welke zich met ſchrijven ten* „ *mijnen huize bezig houden en van goeden wille* „ *zijn, het onze bijéén wierpen, en naar het voor-* „ *beeld der Apostelen in alles gemeen leefden, ons* „ *onderhoudende, gelijk wij tot dus verre gedaan* „ *hebben, met onzer handen werk?*" (6)

Groete in het eerst dit voorſtel afkeurende, als zeer wel bevroedende, dat, indien zulk een plan tot ſtand kwam, hij alsdan met tegenkanting en bedilzucht van een aantal kloosters, doch inzonderheid met de ledigloopende monnikken, in eenen gedurigen kampſtrijd verkeeren zou, naardien zulk eene inſtelling van nijverheid, of werkdadig Christendom lijnregt tegen hunne ledigheid aanliep, en daardoor hun een doorn in het vleesch zou zijn, aarzelde derhalve eerst een weinig, uit vreeze voor derzelver tegenkanting, te meer daar hij, gelijk wij zoo even hoorden, reeds de partijſchap en den haat van ſommigen dezer Geestelijken, door zijne prediking, zich berokkend had; — doch eindelijk, het belang van zulk eene inſtelling meer ernſtig in hare gevolgen overdenkende, liet hij zich ten laatſten door radwyn overhalen, werkte mede tot 's mans oogmerk en aanvaardde op herhaalde uitnoodiging, als éérſte voorſtander van hetzelve, het patronaatſchap dezer inrigting.

Dit een en ander vertrouw ik dat genoeg zal zijn, om ons den inſteller dezer orde te doen kennen! — Intusſchen treffen wij hier eenen geſchikten

over-

overgang, die ons geleidelijk voert ter beantwoording onzer éérfte vraag, en waarmede wij nu reeds aanvankelijk zijn bekend geworden, t. w. *Wie was de broederfchap*, die *alhier*, *onder den naam van Fratres vitae Communis*, *wordt vermeld?*

En wanneer wij dan ettelijke bijzonderheden, reeds te berde gebragt, ons herinneren, en met de fchrijvers, door mij geraadpleegd, vergelijken, dan zal het antwoord hierop nederkomen, t. w., dat deze Broederfchap uit ettelijke uitgelezene en onbefprokene jongelingen beftond, aan wier hoofd de Vicaris FLORENS RADWYN, onder het oppertoezigt van den wereldberoemden en godvruchtigen GEERT GROETE of GERARDUS MAGNUS, gefteld was, ten doel hebbende: de verfpreiding en uitbreiding van het rijk der waarheid, verlichting en der deugd.

Maar gelijk er nu in alle geftichten, eene behoorlijke leefregel en orde behooren plaats te hebben, dewijl de wet het zedelijk rigtfnoer van 's menfchen daden is; zoo was de inftelling hiervan eene der éérfte zorgen dezer Broederfchap.

De woning van RADWYN, alwaar reeds federt eenigen tijd, de boekenrij van Meester GEERT was overgebragt, werd nu bij voorraad tot het gebouw dezer ftichting beftemd; dan, het reglement van huishoudelijke orde, de verdeeling harer werkzaamheden en wat dies meer is, bleef nog overig om te worden geregeld, en daartoe was onze GROETE alweder de voorname raadsman. Toen, verhaalt ons THOMAS à KEMPIS, maakte de Heer FLORENS eenige wetten, en wel met overleg van Meester GROETE. (7)

Naar

Naar het voorbeeld der Apostelen, moest hun gedrag in reinheid en zachtmoedigheid, tot een ſpiegel voor anderen zijn ingerigt; de uitbreiding van het rijk der waarheid, door eene gezuiverde Godsdienst, met eene vlijtige beoefening dier wetenſchappen gepaard, welke eene algemeene verlichting en verbetering dier duistere en zedelooze tijden, kon te weeg brengen, moest het wit zijn, waarna zij ſtreefden; zij, die niet ſlechts tot deze zamenleving reeds aanvankelijk beſloten hadden, maar ook de zulken, die in het vervolg, uit vrije keuze, daarbij wilden toetreden, moesten zich onderwerpen aan de ſtipte regelen van een zedelijk en welgeördend beſtuur. — Er moest een tijd van werken, een tijd tot de waarneming van den huisſelijken Godsdienst, een tijd van uitſpanning, een tijd van ſlapen, en een tijd van de noodige ligchaamsbeweging, ter bewaring der gezondheid, bepaald worden.

Wat hunne zedelijke vorming betreft, zoo moesten zij zichzelve oefenen in alle Christelijke deugden, inzonderheid in gehoorzaamheid, nederigheid en lijdzaamheid, ſpaarzaam zijn in ſpijs en drank; zij moesten in den beginne voor- en namiddags vier uren ſchrijven, des avonds ten acht ure naar hunne ſlaapſteden gaan, en des morgens ten drie ure weder opſtaan; doch waarin naderhand eenige verandering en verlenging van tijd, gekomen is.

Ook waren deze werkzaamheden van bijzonderen en gemengden aard; er waren er onder de

jon-

jongelingen, die enkel bij voortduring gebezigd werden tot het vervaardigen van belangrijke affchriften uit de fpreuken, en der leere der kerkvaderen; fommigen weder uit die der oude klasfieke fchrijvers; gene wederom met het affchrijven der verhalen uit het leven en de gefchiedenis van onzen Zaligmaker en zijne Apostelen; andere vervolgens met de zedelijke vorming en het toedienen van het noodig onderwijs aan de jeugd. — Terwijl eindelijk een gedeelte der broederen zich bezig hield met de uitoefening van onderfcheidene nuttige ambachten.

Deze allen, hoezeer van de letteroefenaars in bijzondere vertrekken gefcheiden, maakten echter *éénen* geest en *één* ligchaam uit, en waren naar de wijze der éérfte Christenen met elkander op het naauwst vereenigd en hadden alle goederen gemeen.

Van hier derhalve de naam, dien zij voerden van *fratres in commune viventes*, of broederen des *gemeenen levens*, en zullen wij DUMBAR gelooven, waaraan echter niet te twijfelen valt, dan zien wij, dat zij onder verfchillende benamingen, in de fchriften der ouden voorkomen.

RUDOLPH DIER DEMUDEN, noemt hen *devoti clerici*; terwijl PENCAMP, Priester der lieve vrouwe kerk te *Deventer*, bij zekeren brief van het jaar 1448, hen met den titel van *Presbyteri ac clerici extra religionem in communi viventes* beftempelt, behalve nog de namen van *clerici seu fratres vitae communis*, *fratres bonae voluntatis*, *scholares da-*

ventrienses en fratres Hironimiani, waarmede zij beurtelings en nu en dan betiteld worden. (8)

Hun getal beſtond uit *vier* of meer Priesters en *acht* of meer klerken, behalve de huisgenooten; aan geenen de minſte godsdienstige belofte verbonden zijnde, was de eenige voorwaarde op welke een *novitius* (nieuweling) bij hun werd aangenomen, als dat hij bij zijne intrede, moest te kennen geven, dat niets dan eene brandende en opregte ijver hem had aangevuurd om tot deze orde te worden ingelijfd, en dat hij dus ernſtig verzocht, ja aanhielt, om beproefd te mogen worden; — zoo dat zijn naam, offchoon reeds ten proeve toegelaten zijnde, en hij zelf het gewone ordekleed der broederen reeds ontvangen hebbende, onder het getal der ingelijfden zelve niet werd gerangſchikt, dan na dat hij het proefjaar, ten genoegen der leden, volkomen had uitgediendt. — Eindelijk, om ook iets van derzelver kleeding te zeggen, zoo beſtond dezelve uit een grijzen rok, overrok en broek, zonder eenig verder optooiſel, en met weinige plooijen, waaronder zij met linnen hemden gekleed waren, en hunne hoofden met grijze kappen dekten, terwijl hunne voeten met trippen of klompen in plaats van ſchoenen bedekt waren, alles in navolging van hunne leermeesters GEERT GROETE en FLORENS RADWYN.

En zal ik van hunnen Godsdienst, of de wijze, op welke zij dien uitoefenden, iets gewagen, dan geloove ik dat er onder al die ordeningen en geſtichten, waarop de roomſche kerk zich beroepen

en

en beroemen kan, nimmer een éénige te vinden of te noemen is geweest, die op zuiverder beginselen rustede en meerder van den echten stempel was, dan de eerdienst dezer broederen.

Ik beoog hiermede niet zoo zeer die uiterlijke eeredienst, welke in het lezen van lange gebeden in eene vreemde taal, en op gezette tijden daags, met in achtneming van een aaltal zinnelijke plegtigheden, binnen de muren van hun kerkgebouw gelegen was, omdat daarmede veel schijn en uiterlijke vertooning, waaronder het hart dikwijls koel en onverschillig blijft, kan gepaart gaan; veel gelijkende naar dat zoogenaamde vroom bedrog, waarmede wij reeds ten tijde onzes Zaligmakers, als later de jaarboeken der kerkelijke geschiedenis, helaas! maar al te zeer bezoedeld zien; — noch ook niet die zelfs-kastijdingen, poenitentiën, of dat boete doen, waarin velen van die soort van kloosterbroeders zich oefenden; maar hetgeen ik hier bedoele, en door godsdienst versta, was die zachtaartige gezindheid, dat arbeidzaam leven, die verzorging van zieken, die matigheid, ingetogenheid en kuischheid, als ook die ingenomenheid met de leere van het Evangelie en de liefde voor hunnen grooten meester, welke als de ware vrucht van den godsdienst, overal in hunne instellingen en verrigtingen doorstraalt en die (eenige weinige bijgeloovigheden van dien tijd uitgezonderd) de ware zalving des harte is, en eene echte Evangelische geestdrift ademt.

En ziet hier dan, zoo kort mij mogelijk was,

een historisch verflag dezer broederfchap, en daarmede onze *éérfte* vraag beantwoord!

II. Zulk eene inftelling nu, die zoo edel als onbaatzuchtig was, en tevens zoo zeer geftemd in den geest der eerfte Christenen, kon dan ook niet misfen om den bijval van alle braven en welgezinden onder het menschdom te verwerven. — Van hier dan ook, dat men dezelve op alle mogelijke wijze, zoo door vreemden hulp, als door de goede Burgerij van *Deventer* onderfteund zag; ieder, zelfs URBANUS VI, (die in dien tijd den Pausfelijken Myther droeg, en voor een wreedaard en vervolger bekend ftondt van allen, die met zijne heerschzuchtige gevoelens niet inftemden, en daarbij van alle nieuwe inftellingen afkeerig was), liet hen ongemoeid hunne werkzaamheden verrigten, en verfcheiden zijner opvolgers zijn deszelfs voorbeeld daarin nagevolgd. — Van hier eindelijk, dat men reeds bij het leven van FLORENS RADWYN op nadere middelen bedacht was, om deze Broederfchap in ftand te houden, zoo als dezelve dan ook in ftand gebleven is, eerst door de verhuizing naar een ander naburig gebouw gelegen in de *Engeftraat*, en daarna door onderhandeling met twee godvruchtige vrouwen, met namen ZWEDER van *Runen*, naderhand kanonikes van *Diepveen* en CLEMENTIA van *Amerongen*, die beiden vurig ingenomen met deze ftichting, en tevens door een menschlievend oogmerk bezield, hun huis in de *Pontfleeg*, hetwelk grooter en meer voor het oogmerk was ingege-

gerigt, onder goedkeuring en bewilliging van de Magiſtraat der ſtad *Deventer*, bij wijze van ruiling aan haar overdeden.

Wat nu in de *tweede plaats* het *nut* betreft, door deze ſtichting of Broederſchap aangebragt, dan worden wij al aanſtonds gewezen:

a Op de ſcholen door haar geſticht.

b Op derzelver inrigting en onderwerpen van heur onderwijs.

c Op de onderwijzers, die zich daarbij het allermeest hebben beroemd gemaakt.

d Op de leerlingen daaruit voortgekomen, en eindelijk

e Op het nut, dat deze geſtichten voor de beoefening der wetenſchappen, over geheel *Europa* in het algemeen, doch inzonderheid met betrekking tot ons Vaderland, hebben te weeg gebragt.

a Belangende het *eerſte*, zoo is het zeker voor den opmerkzamen Nederlander eene vleijende herinnering, om na verloop van bijna *vijf eeuwen*, en in een tijdperk, waarin de beſchaving, de kunſten en wetenſchappen tot eene aanzienelijken trap geſtegen zijn, ja waarin men op dezen oogenblik, in den kleinen omtrek, welke het koningrijk der *Nederlanden* op de kaart van *Europa* beſlaat, zes beroemde Hoogeſcholen, drie Athenaea's, behalve eene menigte andere Inſtituten van opvoeding tellen kan, naar den oorſprong dezer kweekhoven te onderzoeken en eindelijk al trapsgewijze tot den inſteller of inſtellers te kunnen opklimmen, vooral

indien hij in het nafpeuren van dezelve, als met gulden letteren, het werk en de namen zijner voorvaderen, daarin vereeuwigd ziet.

En wanneer wij dan tot den oorfprong van zulk eene inftelling opklimmen en vragen: wie de *genius* geweest is, die te midden eener nacht van diepe onkunde en barbaarsheid hier te lande op het denkbeeld kwam, dat de mensch, als het pronkftuk van Gods vingeren, en in natuurlijke gefteldheid boven het redenlooze vee zich vertoonende, ook in zedelijke eigenfchappen, dat is in geleerdheid en befchaving verre boven hetzelve behoorde uittemunten? dan worden wij al aanftonds door de gefchiedboekers verwezen op PIPYN's oudfte zoon, die geboren werd in het jaar 742, met name KAREL DE GROOTE. Hij beklom, in den ouderdom van 26 jaren, den troon, en deelde, overeenkomftig den wensch zijns vaders, met zijnen broeder CHARLEMAGNE het rijksgebied, na wiens overlijden hij tot Koning van het geheele Frankifche gebied gekozen werd.

Het is thans mijn oogmerk niet, om meer bijzonder van dezen grooten man, of zijne daden te gewagen; wie lust heeft om in een kort beftek, iets belangrijks zijns aangaande te weten, leze MONTESQUIEU, die in een' zijner werken, een fchets van hem gelevert heeft, en die bij 's mans onvermoeide werkzaamheid en zijne verftandige wetten, zijne zucht ter bevordering en befcherming der wetenfchappen roemt (9). Genoeg dat hij, en na hem zijn zoon LODEWYK, met den bijnaam van den

god-

godvruchtigen bestempeld, de éérste geweest zijn, die het schoolwezen, ten dienste der jeugd en ter bevordering van den godsdienst, in hunne rijken hebben ingesteld.

De kapittelen en kloosters hierdoor aangemoedigd, volgden hun voorbeeld na, en de instellingen der eersten werden *Scholae Canonicae* en die der laatsten *Claustrales* genoemd om ze van elkanderen te kunnen onderscheiden. „ De Deventersche kanon-
„ nikken hadden ook mede aldaar ter plaatse, zulke
„ scholen opgerigt, dan dit duurde niet lang; laauw-
„ heid en onverschilligheid in het nalaten van den
„ godsdienst, deden deze instelling verslappen, de-
„ wijl zij (gelijk DUMBAR verhaalt) zulks overlieten
„ aan eenige huurlingen, waardoor die school en
„ meer andere op gelijke plaatsen in verval geraak-
„ ten, zoo dat men er niets van gemeld vindt voor
„ het einde der veertiende eeuw, toen dat groote
„ Deventersche licht, wiens stralen zich wijd en
„ zijd, door het geheele Christenrijk verspreidde-
„ den: ik meen (vervolgt hij) GEERT GROETE,
„ alom bekend onder den naam van GERARDUS
„ MAGNUS, die door eene zucht voor den gods-
„ dienst en de geleerdheid, door zijnen grooten
„ ijver en onvermoeiden arbeid, het eindelijk zoo
„ verre bragt, dat in deze school bekwame mees-
„ ters werden aangesteld en nieuwe wetten voor
„ dezelve gemaakt." (10)

Wanneer we nu dit gezegde van den Deventerschen geschiedschrijver DUMBAR, in overeenstemming brengen met zijn verhaal aangaande de stichting

 de-

dezer Broederſchap, hetgeen volgens LINDEBORN in 1376, of iets later volgens WASSENBERGH moet geweest zijn, dan zullen we bevinden, dat er na de oprigting der ſcholen door KAREL DE GROOTE, hetwelk op het einde der dertiende eeuw geweest is, en den tijd waarin GROETE leefde, weder zes volle eeuwen verloopen zijn, waarin die ſcholen opgekomen, gebloeid hebben en wederom bijkans in het niet geraakt zijn; waaruit zich dan ook gemakkelijk verklaren laat hetgene de geleerde KOPS in zijne Schets over de Redenrijkers, en na hem onze kundige landgenoot de Heer WILLEMS te *Antwerpen*, aangaande de domheid der tiende eeuw heeft geſchreven. (11)

β. Vraagt men nu meer bepaaldelijk, „welke? „of waar die ſcholen geweest zijn?" zoo antwoorde ik, dat even gelijk deze orde, zoo ook deszelfs ſcholen door geheel *Nederland* en vervolgens door een groot gedeelte van *Duitschland*, *Belgiën*, (thans de zuidelijke provinciën) en *Westfalen* zijn verſpreid geweest; — zoo lezen wij dat er te *Windesheim* bij *Zwol*, in het jaar 1387, zich eene afdeeling der Deventerſche ſtichting vestigde, welke, onder begunſtiging van WILLEM *Graaf van Gelder*, eene bewonderingswaardige uitbreiding bekwam, en die in de vijftiende eeuw meer dan honderd en twintig kloosters en ſcholen in de *Nederlanden* telde, welke alle ten behoeve van minvermogenden werden opengeſteld. — Daar is onder anderen de beroemde WESSEL GANZEVOORT, bij ſommigen onder den naam van GOEZENVOET bekend, gekweekt;

een

een man, die om zijne heldere begrippen en zeldzame talenten, het *licht der wereld* genoemd werd en in lateren leeftijd voor den voorlooper van LUTHER is gehouden. RUDOLPH AGRICOLA was onder anderen aan de school te *Groningen*, een zijner beste leerlingen, waardoor dus deze school niet slechts in *Nederland*, maar door geheel *Europa*, even als die van *Keulen*, *Munster* en *Heidelberg*, in naam en luister uitblonk.

De meesten derzelve waren bekend onder den naam van *Hieronymiaansche* scholen, een naam, die nog in onze dagen niet geheel onbekend is; en binnen *Utrecht* ten huidigen dage, voor de Latijnsche school aldaar nog stand houdt, als ontleend van vader HIERONYMUS, aan wien de orde der geestelijke broederen, naar de gewoonte dier tijden, was geheiligd.

Te regt derhalve schreef de Hoogleeraar YPEY, in de aanteekeningen op zijne Jubelrede van de Hervorming, dat door den vermogenden invloed van GEERT GROETE het hooge en lager onderwijs, dat overal in een allerdeerlijkst verval was, volkomen is hersteld geraakt, niet alleen in *Deventer*, maar in geheel ons vaderland, en in een groot gedeelte van *Duitschland*. (12)

γ. Wat nu in de *tweede* plaats, derzelver inrigting en de onderwerpen van haar onderwijs betreft, dan geloove ik, dat het uit het tot dus verre verhandelde, reeds dadelijk aan eenen ieder in het oog springt, dat zulk een uitmuntend plan, en door mannen als onze GROETE en RADWYN ontworpen,

zoo met betrekking tot het huishoudelijke, als ten aanzien van de voorwerpen van hun onderwijs, niet anders dan door de beste inrigting was gewaarborgd! — Intusſchen daar het niet genoeg is, om op bloote onderſtellingen hier aan te gaan, zoo beroep ik mij in de *eerſte plaats* op het reglement van orde, bevattende een vijftiental artikelen dezer ſchoolwetten door DUMBAR in zijn *kerkelijk en wereldlijk Deventer* ons medegedeeld, en zijn betrekking zoo wel op de onderwijzers, als op de leerlingen hebbende, daar de eerſte zoo in leefwijze, zeden als in kleeding tot een voorbeeld voor de laatſte moesten zijn, zoo dat de ſpreuk van CATO hier als het ware op den voorgrond ſtondt:

„ *Quae culpare soles, ea tu ne feceris ipse!*
„ *Turpe est doctori, quum culpa redarguit ipsum.*"

En zal ik nu na dit alles, over de onderwerpen van haar onderwijs nog gewagen? — of hebben wij het niet alreeds gezegd, hoe aan ſommigen het vervaardigen van goede geſchriften ter verlichting van hunne tijdgenooten was opgedragen? aan anderen het afſchrijven, of na KOSTERS uitvinding, het drukken van oude handſchriften, die voor de letterkunde in het algemeen van grooten dienst konden zijn, doch die vooral in lateren tijd voor de ſtudie der Romeinſche en Griekſche letteren, als mede voor de Kerkelijke Geſchiedenis van het uiterſte gewigt zijn bevonden? terwijl wederom an-

de-

deren en wel de bedrevenfte onder hunne makkers, zich bezig hielden met het onderwijs der jeugd in hunne fcholen. En herinneren we ons dan daarbij hoe de verrigting dezer werkzaamheden in behoorlijke tijdperken was afgedeeld en door gezonde ligchaams uitfpanningen verwisfeld werd! Hoe onze GROETE in den huisfelijken kring voor allen tot een leerzaam voorbeeld was; zijn huis en boekenrei voor ieder open flond! Hoe al verder, gelijk zijne tijdgenooten ons verhalen, zijne tafelgefprekken of de voorlezingen, die hij na den maaltijd hield, altoos met het ware zout van onderrigting en geest befprengt waren; dewijl hij evenmin het lezen der werken van SENECA, VIRGILIUS of van PLATO, als van den Bijbel verzuimde, wiens inhoud en onfchatbaarheid hij als de grond van alle menfchelijke wetenfchappen aanbeval; kortom, hoe *hij de hand was, die in alles de maat floeg*, gelijk BRAND over en tot lof van de RUITER fchrijvende, zich uitdrukt; dan is het geenzins te verwonderen, dat de fchool van DE GROOT op aanzoek van RADWYN, en met behulp van dezen gefticht, het algemeene kweekhof der beste en edelfte vernuften van dien tijd, is geweest.

δ. En dit zal nader blijken bij de behandeling onzer derde en vierde vraag, die ik kortheidshalve, als bemerkende dat de tijd verftreken is, bij elkander pare, om te beantwoorden.

Wanneer wij het werk van den Deventerfchen Historiefchrijver opflaan, dan ontdekken wij vier en twintig Rectoren, die deze fchool beftuurd hebben

fe-

ſedert het jaar 1378 — 1720, waaronder vele groote en geleerde mannen uitmunten, doch nergens vinden wij voor den tijd dat WASSENBERGH de Deventerſchen leerſtoel betradt, een beter en naauwkeuriger register van de onderwijzers en de kweekelingen daarin gevormd, dan die, welke de geleerde PERIZONIUS in een' zijner redevoeringen, door eene ſierlijke Latijnſche ſchrijftrant uitmuntende, en door WASSENBERGH aangehaald, ons heeft medegedeeld. (13) Daaruit blijkt hoe eenige duizende jongelingen, uit alle oorden van ons vaderland, en zelfs uit andere landen toegeſneld, om aan dien bron van wijsheid zich te laven, niet weinig het hunne hebben toegebragt, om den luister der Deventerſche ſchool en het getal harer leerlingen te helpen vergrooten, en *ten anderen*, wie de voornaamſte mannen geweest zijn, die als kweekelingen daarin opgetrokken, tot Beſtuurders daarin werkzaam zijn geweest, onder welke de beroemde ALEXANDER HEGIUS een éérſte plaats verdiendt. Ik ſpreek van HEGIUS naar den leiddraad van PERIZONIUS, en omdat hij het allerlangst de teugels heeft in handen gehad, en onder alle zijne ambtgenooten (ERASMUS alleen uitgezonderd) als de voortreffelijkſte man bij de meesten onzer hedendaagſche ſchrijvers wordt geteld; doch naar volgorde moest ik hier het eerst genoemd hebben FLORENS RADWYN, GERARD ZERBOLT en LUBBERTUS BERNERIUS, alle mannen zoo gedenk- als eerbiedwaardig. — Ik moest al verder U gewezen hebben op een ander niet minder ijverig arbeider, ook al mede in de ſchole dezer Broederſchap gekweekt en

bij

bij de echte Christenſchaar tot op dezen dag, zoo door zijn eenvoudig Christelijk gedrag, als door zijne gulde lesſen over de *navolging van* CHRISTUS geſchreven, in een allervoordeeligst licht bekend. Ik meen THOMAS à KEMPIS, aan wiens verdienſtelijke ſchrijfveder, wij de meeste levensbijzonderheden van GROETE hebben te danken, en die daarom, gelijk WASSENBERGH zich uitdrukt, vooral door zijn opſtel van dien gouden kleinood, de bewondering aller eeuwen waardig is. Naast HEGIUS plaatst PERIZONIUS onze Rotterdamſche landgenoot DESIDERIUS ERASMUS, een man door JERONIMUS DE BOSCH onder de drie grootſte vernuften geſteld, welke *Nederland* tot op zijnen tijd, had geleverd. (14)

Als een tweede verdienſtelijk discipel van HEGIUS, en die ook door zijne uitgeſtrekte kennis met ware godsvrucht gepaard, boven anderen uitblonk, noemen wij onzen verdienſtelijken Stichtenaar ADRIANUS VI, een man bij alle gezindheden geëerbiedigd, en die, na dat hij ook in deze kweekhof zijne éérſte gronden gelegd, en door HEGIUS eene uitſtekende vorming verkregen had, zeven jaren lang de leermeester van KAREL V is geweest, tot dat hij eindelijk op den Pausſelijken zetel is verheven.

En zoo zoude ik kunnen voortgaan met u de namen der leermeesters en kweekelingen te noemen welke de ſchool dezer Broederſchap van tijd tot tijd heeft gehad; dan daar al hetzelve voor deze vergadering van minder aangelegenheid is, als meer behoorende tot de ſcholen der geleerden, zoo zal

ik

ik in de laatste plaats nog met één enkel woord van het nut gewagen, hetwelk deze gestichten voor de beoefening der wetenschappen, de kerk en het rijk van waarheid over geheel *Europa*, doch inzonderheid met betrekking tot ons vaderland hebben te weeg gebragt.

*. Aangaande LUTHER wordt verhaalt, en dit verhaal steunt op bewijs, dat hij reeds tot doctor in de wijsbegeerte aan de Hoogeschool te *Erfurt* bevordert was, zonder noch immer een' Bijbel onder de oogen gehad, of dezelve niet dan slechts in naam gekend te hebben; en hetgeen nog vreemder klinkt, is, dat de vermaarde KARELSTAD, die naderhand een ijverig hervormer aan de zijde van LUTHER geworden is, reeds acht jaren lang, het leeraarsambt in de godgeleerdheid had bekleedt, zonder mede met dat onschatbaar boek bekend te zijn; want de meeste doctoren, zegt zeker schrijver, bekommerden zich om den Bijbel niet. — Is dit nu zoo, omdat we geen de minste reden hebben van daar aan te twijfelen, nademaal de drukkunst, alsmede eene voorname oorzaak daarvan zijnde, ten tijde van GROETE noch niet uitgevonden was; en de politiek der Hooge geestelijkheid volstrekt verboodt, om de leer der Goddelijke openbaring, behalve aan eenige ingewijdden, in ieders handen te stellen; — Welk een uitgebreid nut heeft dan niet de instelling van GROETE en vervolgens die der broederen des gemeenen levens gesticht, door een ontelbaar getal afschriften van die verzameling van alle menschelijke en goddelijke wijsheid, dien

dien bron van troost en geluk, zoo daar, als elders in de wereld, te verspreiden? Hier zien we de éérste zaden gestrooid, — den éérsten hoeksteen aangebragt, die tot fondament verstrekken moest van dat gebouw, waartoe naderhand een WIKLEF, JOHANNES HUS en HIERONYMUS VAN PRAAG moesten werkzaam zijn, om later het werk der hervorming, door LUTHER, CALVIJN en SWINGLIUS in vollen luister te doen voltooijen. — Immers dit is geschied en in hoe verre, en door wie, dit gezegend werk zijn volle beslag bekomen heeft, behoef ik voor eene Vergadering van zoo vele kundige en verlichte mannen als deze, niet in het breede te bijzonderen. Alleen kan ik niet voorbij hier aan te merken, hoe het naburig *Groningen* hieraan, een voornaam deel gehad heeft. „In de *Abdye* van „*Adewerd*," schrijft de Hoorleeraar YPEY, „waren „misschien meer opgeklaarde Theologanten, dan „in geheel ons vaderland. Bij dit geestelijk ge„sticht vond men eene school, die in vermaard„heid haar gelijke niet had; eene school, waar men „met kracht aan de hervorming der kerk arbeidde, „door onbeschroomd het goede zaad der ware „Evangelieleer in de jeugdige harten der kweeke„lingen te werpen. Dit gesticht was de altijd „volle verzamelplaats der overgeblevene vrienden „en leerlingen van GOEZEVOET." (15)

En ziet hier dan M. H.! een kort tafereel van deze *Deventersche Broederschap*; oneindig meer zoude ik hiervan nog kunnen aanvoeren, indien ik in alle de bijzonderheden van dit onderwerp wilde tre-

treden. Intusschen vertrouw ik, dat het bijgebragte genoeg zal zijn, om u dat gesticht te leeren kennen, waaruit naderhand die doorluchtige schole ontsproten is, die als de oudste onder alle de *Athenaea's* en zelfs van sommige Hoogescholen in ons vaderland mag geteld worden, (16) wiens twééhonderdjarige oprigting nu korte dagen (*) geleden, zoo luisterijk binnen *Deventer* is gevierd, en waaruit van tijd tot tijd, behalve onze beroemde ERASMUS, PAUS ADRIAAN en anderen, zoo vele geleerde mannen zijn te voorschijn gekomen.

(*) 16 van Sprokkelmaand 1830.

AANTEEKENINGEN.

(1) CICERO in *Orat.* 34, vergelijk hier mede CHR. SAXIUS, in zijne *Oratio de veteris et medii ævi historiâ in Academiis potissimum discendâ docendâque publice habita*, die VXX° Martii CIƆIƆCCLXXVI.

(2) G. DUMBAR, *kerkelijk en wereldlijk Deventer*, IVe Boek XVe Hoofdstuk, bladz. 507.

(3) DIER DE MUDEN, volgens THOMAS à KEMPIS, bladz. 4 en 5. Vergelijk hier mede DELPRAT, in zijne *Geschiedkundige Bijzonderheden aangaande het leven en de verdiensten van* GEERT GROETE, of GERARDUS MAGNUS, *Kanonik te Deventer*, te vinden in het *Mengelwerk* van den *Recensent ook der Recensenten*, XVI deel, N°. 11. bladz. 438.

(4) Dezelfde Schrijver op de aangehaalde bladz.

(5) J. VERBURG, in zijne Verhandeling *over den alouden roem der stad Deventer, als kweekschool der echte geestbeschaving*, geplaatst in het *Mengelwerk* der *Vaderl. Letteroefening* van Dec. 1813, N°. XV.

(6) G. DUMBAR, *het kerkelijk en wereldlijk Deventer*, IVe Boek. XXIXe Hoofdst. bladz. 603.

(7) Dezelfde Schrijver, als voren.

(8) Dezelfde, bladz. 615.

(9) Zie het *Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen*, van NIEUWENHUIJS, op het artikel KAREL DE GROOTE, *d. K—M.* waarin die lofspraak van MONTESQUIEU voorkomt.

(10) G. DUMBAR, *kerkelijk en wereldlijk Deventer*, III. B. Hoofdst. 10, bladz. 304. Zie mede de Schrijver van het boek: *de Bijbel geen boek voor Priesters alleen, maar ook voor vorst en volk*, bladz. 57, als ook in de *noot* 41.

(11) J. F. WILLEMS, verh. *over de Nederd. Taal en Letterkunde*, alwaar hij dit schrijft: „ Dieper onkun„ de, grooter domheid, dan die, waarin *Europa* ge„ durende de *tiende eeuw* gedompeld lag, kan men „ zich naauwelijks verbeelden. Allerwegen heerschten „ de afschuwelijkste zedeloosheid en de schandelijkste „ onbeschaafdheid. — De rijken, zoo min als de ar„ men, konden lezen, noch schrijven. Scholen, noch „ leermeesters waren er niet te vinden. Wie *tien* of „ *twintig* boeken bezat, werd voor eenen geleerden, „ met eene groote bibliotheek gehouden. — Slechts de „ geestelijken en kloosterlingen bewaarden nog eenigs„ zins het heilig vuur der kunsten en letteren, en de „ kennis der Griekfche en Latijnsche talen. Het is „ waar: weinigen onder hen waren in staat, om de „ schriften der ouden wel te lezen en te verstaan; maar „ zij bewaarden die toch, en uit dien hoofde zijn wij „ hun oneindig veel verpligt. Met één woord: de

„ gees-

„ geestelijken der tiende of middeleeuw, waren, (zoo „ ik mij dus uitdrukken moge,) die éénige ſterren, „ men noeme ze dan ook dwaalſterren, welke in den „ nacht van ongeleerdheid, waarmede *Europa* overdekt „ was, nog eenig wetenſchappelijk licht van zich ga„ ven. Al wat er in die te regt zoogenaamde *ijzeren* „ *eeuw* geſchreven werd, was het werk van Munnikken „ en Geestelijken."

(12) Men leze hier over de geleerde en allezins uitgebreide aanteekeningen en ophelderingen van Prof. YPEY, in zijne *kerkelijke Leerrede ter gedachtenis van de groote verdiensten der Nederlandsche vaderen, betrekkelijk het werk der Hervorming,* gehouden den 9e *van Slagtmaand* 1817. bladz. 10 van gemelde Leerrede, vergeleken met hetgene hij in zijne aant. n°. 3 ſchrijft.

(13) Zie hier over in het breede EV. WASSENBERGH, in zijne keurige latijnſche oratie, *de urbe Daventriâ eruditionis in Belgio matre et Conservatrice celeberrimâ*, gehouden *den* 10 *Maart* 1768, waarin een geheel uittrekſel van de oratie van Prof. PERIZONIUS voorkomt, inzonderheid met betrekking tot de leermeesters, die zich bij de ſchool van GROETE hebben beroemd gemaakt.

(14) Men leze dien aangaande de bekroonde latijnſche verhandeling van J. DE BOSCH, over *de vereischten in eene lofrede*, voorkomende in het Ve deel der *Werken van de Maatschappij van Nederl. Letterkunde* te *Leyden*, bladz. 271, alwaar hij in diervoege over ERASMUS, DE GROOT en DE RUITER ſpreekt.

(15) Zie YPEY in zijne aangehaalde *kerkelijke Redev.* bladz. 30, alwaar wij dit uittrekſel woordelijk vinden aangehaald.

(16) Wie deze doorluchtige fchole geftichi heeft en wat daartoe de aanleidende oorzaak geweest is, befchrijft ons de meer aangehaalde Hoogleeraar WASSENBERGH in zijne bovengemelde Redevoering, inzonderheid bladz. 32. Genoeg zij het hier gezegd, dat aan de eerbiedwaardige ANNA VAN TWIKKELO en haren zoon, als de ftichters derzelver zijnde, de eer daarvan toekomt.

REDEVOERING

OVER

DEN WAREN ROEM;

DOOR

A. VAN DER HOOP Jr. (*)

Wanneer men de Geschiedenis der Menschheid raadpleegt, om den mensch te leeren kennen, en het oog op die mannen vestigt, welke in het gebied der Staatkunde, of dat der Wetenschappen eene aanzienlijke plaats bekleedden; als men de drijfveren nagaat, waardoor zij zich tot die hoogte verhieven, zal men bijna altijd ondervinden, dat dit liefde naar roem of eerzucht waren. Zoo wel in den morgenstond der menschelijke beschaving, waarin waarheid en fabel zich nog in elkander verliezen, als in de eeuwen van wetenschap en kunst, was de zucht naar roem eene krachtige roepstem, waarvoor de mensch zich aan zijnen vergeten werkkring onttrok, om zich door schitterende daden te onder-

schei-

(*) Uitgesproken in de Rotterdamsche Afdeeling der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen.*

ſcheiden. — Zóó beſchrijft de grijze HOMERUS ons reeds in zijne *Ilias*, hoe ACHILLES eenen zekeren dood op het veld des roems boven een lang en gelukkig leven verkoos, en de historie getuigd het verder in den levensloop van zoo menigen veroveraar, die zijne glorie, ten koste van zijn geluk, moest koopen. Van waar deze tegenſtrijdigheid in de menſchelijke natuur, zal men welligt vragen: daar toch de zucht, om gelukkig te zijn, onafſcheidelijk aan haar verbonden is? Hoe is het mogelijk, dat de mensch, gewoon om alles vooraf te berekenen, en aan zijne welvaart dienstbaar te maken, zoo dikwerf zijn wezenlijk heil aan een denkbeeldig geluk ten offer brengt? — Zonder deze vragen regtſtreeks te beantwoorden, en mij daartoe in het afgetrokkene te begeven, is het nogtans mijn wensch dezelve dezen avond zoo veel mogelijk op te losſen, door de behandeling van een onderwerp, hetwelk daarmede in een zeer naauw verband ſtaat. Ik heb mij namelijk voorgenomen om tot u te ſpreken over *den waren roem*, en de middelen om dien te verkrijgen. In twee gedeelten zal mijne redevoering over deze ſtof vervat zijn. In het eerſte zal ik handelen over *den waren roem*, in onderſcheiding van die vermaardheid, welke men ten koste zijner deugd of van het geluk van anderen verwerft; terwijl ik in het tweede gedeelte de middelen zal trachten aan te toonen, waardoor men dien roem verkrijgt, welke onze deugd verhoogt, de menschheid verſiert, en ons geluk tot in de eeuwigheid bevordert. Vergun mij in het uitſpreken mijner rede uwe wel-

wil-

willende aandacht, en ontzeg mij uwe bekende toegevenheid niet.

Het is eene onloochenbare waarheid, dat zucht naar geluk in het hart van iederen mensch gloeit en werkt. Zoowel onder de keerkringen, als in de gematigde luchtſtreek, zoowel in den onbeſchaafden natuurſtaat, als op den hoogſten trap van beſchaving, is het den aardbewoner om geluk te doen. Deze zucht is echter niet alleen aan de zinnelijke natuur van den mensch eigen, maar veeleer de hoofdeigenſchap van zijnen zedelijken aanleg. Als zinnelijk wezen doet zij den mensch naar al datgene wenſchen, waardoor hij zich het genot des levens veraangenamen en de zintuigen ſtreelen kan; als zedelijk wezen doet zij hem eenen trek gevoelen, welke door geen zinnelijk genot te bevredigen is, en die zich liefst met zijne blikken in de oneindigheid verliest. Zedelijk groot te zijn is veelal het doel van dien onbevredigden wensch; maar ook als zoodanig in het oog van anderen te pralen, en met zijne daden en zijnen naam de toekomst te vervullen, is geene mindere drijfveer. Deze wensch nu, om anderen door grootſche bedrijven achting in te boezemen, en zich van gewone menſchen te onderſcheiden, is de liefde naar roem, die blakende hartstogt in den boezem van zoo velen! Sommige zedeleeraars hebben gemeend, dat men deze drift zorgvuldig behoorde te onderdrukken, dewijl zij, als een gevolg van den menſchelijken hoogmoed, nimmer iets waarlijk goeds beoogen konde; anderen daarentegen

gen beſchouwen haar als eene der ſchoonſte beginſelen, waaruit de ziel werkzaam kan zijn, en noemen haar eene verhevenheid der deugd. (*a*) Zonder het met het gevoelen der laatſten eens te zijn, zou ik echter den eerſten afvragen, of de mensch, zonder het minste gevoel van eigene waarde, wel voor zedelijke ontwikkeling vatbaar is, en of zij eene zekere achting voor zedelijke grootheid en daaruit voortvloeijende bewondering, niet met eene lage eerzucht verwarren? De eerzuchtige ſtelt zich immers een geheel ander doel ter bereiking voor, dan hij, die naar glorie ſtreeft? Beiden zoeken, wel is waar, bewonderd te worden; maar de eerſte wenscht daarmede genot gepaard te zien, terwijl de andere zich de grootſte opofferingen getroost. De eerzuchtige dingt naar den lauwer der glorie; maar het is hem onverſchillig of hij dien ontvangt als het waardig loon zijner verdienſten, dan of hij dien aan onedele middelen dankt: de roemzuchtige brandt nog vuriger voor den lof der menschheid; maar hij begeert de onſterfelijkheid niet, zonder haar, in zijne oogen althans, te verdienen. De eerzuchtige beoogt veelal magt en aardſche grootheid; de roemzuchtige eenen verhevenen rang in het gebied der oneindigheid en dat der kunst. Bij den eerzuchtigen zijn kroon en ſchepter de grootſte goederen der aarde; in het oog van den roemlievenden heeft een krans van eiken bladen dikwerf meer verdienſten dan een keizerlijke diadeem, en het vooruitzigt van eene eenvoudige

eere-

(*a*) Mevrouw DE STAEL.

eerezuil, hem na zijnen dood gesticht, doet zijn hart met veel hooger geestdrift kloppen, dan dat van den eerzuchtigen, wien een vorstelijke zetel verbeidt. Schoon het uit deze algemeene trekken genoegzaam zal blijken, dat eerzucht en liefde naar roem uit geheel andere oorzaken werkzaam zijn, blijft het niettemin een treurige waarheid, dat de liefde naar roem, verkeerd gewijzigd, en in eene te ver gedrevene zucht naar grootheid en vermaardheid ontaardende, tot daden aanleiding geeft, die de menschheid op stroomen bloed te staan komen en het heiligste niet ontzien. Men behoeft de geschiedenis slechts open te slaan, om de waarheid dezer stelling te bewijzen: hier leert zij ons eenen ALEXANDER DEN GROOTEN kennen, die na de bekende wereld veroverd, en het geluk van duizenden te hebben verwoest, schier tot wanhoop vervalt, om dat hij zijnen veldheers roem aan geene andere volken met het zwaard in de vuist kan verkondigen; daar verder vestigt zij onze blikken vol afschuw op dien barbaar, die om zijnen naam niet door den vloed des tijds verzwolgen te zien, het meesterstuk der Grieksche bouwkunde, *Ephese's* heerlijken Tempel aan de vlammen ten prooije geeft; elders toont zij ons andermaal in het voorbeeld der CALIGULA's en der NERO's, tot welke wreedheden en dwaasheden de mensch zich vernederen kan, wanneer hoogmoed zijne liefde naar roem en vermaardheid bezielt. Dan wat behoef ik uwe aandacht op de geschiedbladen van *Griekenland* en *Rome* het oog te doen vestigen? Heeft deze eeuw, boven vele anderen, niet het treffendste voorbeeld opgeleverd

in dien man des noodlots, onder wiens Schepter *Europa* zich boog, en wiens gelukſtar, God zij gedankt! het eerst in het koude Noorden verbleekte, om op eene vergetene plek gronds, zonder roem, geheel onder te gaan? — Zal dan de liefde naar roem niet als eene wraakbare hartstogt in den menſchelijken boezem uitgeroeid moeten worden, dan behoort zij iets anders te bedoelen, dan die vermaardheid, waarvan elk beminnaar der deugd eenen afkeer heeft, en het voorwerp van haar pogen moet van eenen meer verhevenen aard zijn. De ware roem is dit inderdaad! Hij beſtaat niet in de luide bewondering van velen; aardſche grootheid heeft geene gemeenſchap met hem: ware verdienſten kenmerken zijne waarde, en in het hart van den deugdzamen alleen vest hij zijnen zetel. Schoon hij bij voorkeur het hoofd van die *geniën* bekranst, die zich als wetgevers, dichters of kunſtenaars vereeuwigden, en het licht der kennis ontſtaken, is hij nogtans den ſtillen burger niet vreemd, en hij, die vergeten leefde en vergeten ſtierf, heeft den waren roem dikwerf meer van nabij gekend, dan hij wiens naam door duizenden genoemd werd. Men meene echter niet, dat die genen, welke in de galerij der menschheid door buitengewone geestvermogens ſchitteren, hunne ſchoonſte lauweren niet aan den waren roem zouden te danken hebben, omdat de ſchatting der bewondering hen zoo onverdeeld te beurt valt. Wanneer men de levensgeſchiedenis van die groote vernuften in handen neemt, zal men bijna altijd ontdekken, dat eene meer verlichte eeuw en een

dank-

dankbaarder nageslacht hen voor het eerst op dien hoogen prijs stelden, en zij, wel verre van bij hun leven beroemd te zijn, dikwerf alleen den smaad of de verachting hunner tijdgenooten inoogstten. Toen HOMERUS, door de geestdrift der dichtkunst bezield, zijne heerlijke toonen aan een onbeschaafd volk deed hooren, en hij waarschijnlijk arm en blind zijn vaderland doorwandelde, dacht hij er gewis niet aan, dat hij drieduizend jaren daarna nog de verrukking der volken en het ware voorbeeld der dichterlijke schoonheid zijn zoude. Nog pralen de namen van TASSO, MILTON en VONDEL in den tempel des waren roems; maar wees de tijdgenoot hun reeds in hun leven die eervolle plaatsen aan? Bleef niet het verloren Paradijs jaren lang ongelezen liggen? Had niet de zanger van den *Lucifer*, met al zijnen rijkdom van geest, dikwerf met behoefte te kampen? Droeg de Dichter van het *verloste Jeruzalem* in zijn leven niet meer de doornenkroon des lijdens, dan de lauwerkrans des roems? Eene edele geestdrift voor het schoone bezielde hen; zonder zich naar de denkbeelden van hunnen tijd te rigten, volgden zij die stem en spraken hare taal, omdat dit eene behoefte van hun hart was, en daarom juist verwierven zij zich den waren roem want deze is aan tijd noch plaats verbonden, en heeft dikwerf niets met den lof van den partijdigen tijdgenoot gemeen. Dan men behoeft zich niet alleen tot de Geschiedenis der Dichtkunst te wenden, om de waarheid der stelling bewezen te zien, dat de ware roem niet altijd in het oordeel van den tijdgenoot gelegen

is.

is. Wendt met mij uwe blikken van onze gelukkige tijden af, en werpt het oog op die rampzalige eeuw van dwaling en onkunde, toen de wetenſchappen kwijnden, de dichtkunst in doodſlaap verzonken lag, en het heerlijkſte geſchenk der Godheid, de Godsdienst, door heerschzucht en priesterlist misvormd, den mensch van zijne beſtemming deed ontaarden; ziet gij in dien jammervollen tijd dien eenvoudigen monnik, zonder roem, zonder magt, zonder uitzigt op grootheid, in het midden van geestelijken en wereldgrooten ſtaan, en hoort gij hem, door eenen hoogeren geest bezield, de taal der waarheid ſpreken en voor haar onverzettelijk pal ſtaan? Vervolging en ballingſchap worden zijn deel: duizenden roepen hun wee uit, als over eenen ſcheurmaker en heiligſchenner; maar weinige jaren verlopen, of duizenden volgen zijn voorbeeld, en thans, na drie eeuwen, huldigen millioenen langs verſchillende wegen het licht door hem ontſtoken, en de naam van den verachten LUTHER prijkt met onverdoofbaren roem in de jaarboeken der Hervorming. Dan waartoe het oog op andere volken gevestigd, terwijl *Nederland* ons de ſchoonſte voorbeelden van waren roem in alle betrekkingen oplevert! Noemt mij eenen ſtaatsman, eenen voorſtander van waarheid en regt, om wiens hoofd een ſchooner kroon van roem gevlochten is dan die, welke den ſchedel van den Eerſten WILLEM VAN ORANJE verſiert, en een treffender voorbeeld tevens, dat de ware roem niet in aardſche grootheid en Vorsten gunst beſtaat. Verkoos hij niet een leven

vol

vol gevaren en zorgen, tot heil van een verdrukt volk, boven de gunst van den grootsten Monarch van *Europa?* — Vervolgde hij, ondanks den over hem uitgesproken banvloek, niet moedig den ingeslagenen weg, schoon het geluk niet altijd zijne pogingen, de roem zelden zijne wapenen verzelde; en toen hij eindelijk voor het schot van eenen dweeper bezweek, getuigden toen niet zijne laatste woorden, die hij biddende voor het geluk der Nederlanders opzond, dat hij alleen uit liefde voor het goede, den strijd gestreden had, en den roem ten volle verdiende, waarmede het nageslacht zijne deugd zoude huldigen? —

Uit het geen ik reeds voorloopig van den waren roem gezegd heb en de voorbeelden, waarmede ik dit doorvlocht, zal het wel onnoodig zijn langer in het breedvoerige over deszelfs wezen uit te weiden; wij willen nogtans, eer wij tot het tweede gedeelte van onzen taak overgaan, het aangemerkte tot een geheel zamentrekken, en het volgende omtrent den roem vast stellen: —

De *ware roem* is niet op de grootheid der daden; maar op die der beginselen gegrond: *eenvoudigheid* en *nederigheid* zijn er de schoonste sieraden van: hij is niet in de toejuiching der menigte, maar in de goedkeuring van *God* en het *geweten* gelegen.

Neen, de ware roem kan niet uit de grootheid der daden voortvloeijen: even als de mensch op deze wereld onverdiend met tijdelijke goederen gezegend wordt, even onverdiend vallen hem ook voortreffelijke

geest-

geestvermogens ten deele, en wanneer hij deze vermogens aanwendt, om flechts zijnen hoogmoed te ftreelen, zijne eigenliefde het gevoel van meerdere voortreffelijkheid boven anderen te verfchaffen en zijne verbeelding door het vooruitzigt te zaligen, van eens op den hoogften trap van verdienften en menfchenwaarde te ftaan, zoude dan de ware roem zijn deel kunnen zijn, en hij met hem gelijk kunnen geacht worden, die zijnen weg in eenvoudigheid des harten bewandelt, en het goede bemint, om dat zijn hart er de waarde zoo innig van gevoelt? Neen! dit zij verre: alle roem, zal hij dien naam verdienen, hetzij in den tempel der kunst, in het veld der Letteren of in het gebied der Staatkunde verkregen, is alleen het deel van dien Dichter, dien Wijsgeer of dien Staatsman, wiens hart voor het fchoone, het ware of het geluk der volken in heilige geestdrift ontgloeit. Maar is dezelve in volle grootheid aanwezig, dan zijn eenvoudigheid en nederigheid er de fchoonfte fieraden van. Toen het licht des Christendoms nog niet voor de volken was opgegaan, en de mensch, aan zich zelven overgelaten, zich in eene gekunftelde grootheid het Ideaal der deugd voorftelde, moge men dit hebben voorbij gezien, thans, daar het ons door den mond der waarheid zelf geleerd is, dat nederigheid en eenvoud aan de Godheid welbehagelijk zijn, kan de ware roem, gegrond op de achting van hen, die dat Christendom als den toetsfteen van alle waarheid huldigen, zonder deze deugden niet beftaan. Meent echter niet, M. H. dat men in de laatfte tijden deze deugden altijd onaffchei-

de-

delijk met den waren roem verbonden heeft. De gefchiedenis zal het u helaas! leeren, de ondervinding het u bevestigen, dat menig Dichter, menig Redenaar of Wijsgeer het voorwerp der algemeene bewonderng waren, die, wel verre van deze deugden in hare fchoonheid te huldigen, haar op het veld des roems geheel uit het oog verloren en met hoogmoedig zelfgevoel er op nederzagen: maar fchoon hunne namen ook met blinkende letteren op de historierollen der wereld zijn ingefchreven; fchoon zij nog het orakel van velen, de magtfpreuk van nog meerderen zijn, de roem, de ware roem, dien wij bedoelen, is nooit hun deel geweest, en zal het nimmer worden, want deze is op nederigheid en eenvoud gegrond. Eenmaal breekt het tijdftip aan, waarin de kroon, die hen fiert, als glas verbreekt, en het menschdom hun, ondanks hunnen heerlijken aanleg en fchitterende geestvermogens, deszelfs achting ontzegt. —

De ware roem is eindelijk niet alleen in de toejuiching der menschheid, maar in de goedkeuring van God en het geweten gelegen. Ziedaar het laatfte punt van ons zamentrekkend betoog en het verhevenfte kenmerk tevens van den waren roem! Terwijl de andere beftanddeelen (vergun mij dit woord) als op de aarde te huis behooren, daalt deze als uit den hemel neer, en fchenkt den roem het karakter der onfterfelijkheid. Wanneer alle fchijngrootheid verbleekt en in den nacht der eeuwen verdwijnt, breekt voor hem eerst de fchoonfte dageraad aan. Hij, die zich verbeeldt, dat de roem alleen in de edel-

edelheid der beginſelen, in de vereering van eenvoudigheid en nederigheid, en ook niet bij uitnemendheid in de goedkeuring Gods beſtaat, bedriegt zich nog altijd in deszelfs wezen. — Hij kan, door zijne eigenliefde of zijnen hoogmoed verblind, onedele grondbeginſelen aan edele drijfveeren toeſchrijven; hij kan eene listige wijziging van trotschheid als nederigheid, eene gekunſtelde ontwijking van allen praal voor eenvoudigheid nemen; maar het hart, het geweten, dat vrij van allen invloed der eigenliefde alle deugd aan de voorſchriften van God toetst; is alleen in ſtaat, om den waren roem te begrijpen en hem deelachtig te worden!

Onderſcheiden dan van eene vermaardheid, ten koste der deugd verkregen, en van eene grootheid, welke ſlechts op deze aarde geldt, is de ware roem een heerlijk loon der deugd, eene waardige kroon der verdienſten, en een goed, der verkrijging waardig van iederen ſterveling, die het goede bemint. Daar dit goed nogtans zoo vele vereischten in zich vereenigt en zoo ſchaars verkregen wordt, kan het niet onbelangrijk geoordeeld worden, de middelen op te ſporen, waardoor men het kan deelachtig worden.

Overeenkomſtig dan met mijn gemaakt beſtek, noodig ik tot deze beſchouwing, het tweede deel mijner rede uitmakende, uwe vernieuwde aandacht uit; — *handelende over de middelen om den waren roem te verkrijgen.* —

Het is wel niet te ontkennen, dat de ware roem voor iedereen verkrijgbaar is, en de opgegevene

nog-

kenmerken in zich vereenigt; maar wij kunnen het nogtans als waarheid vastſtellen, dat dezelve ook verſchillende wijzigingen aanneemt, naarmate van de verſchillende karakters, die hem beoogen. Zoo tracht de Staatsman naar eene andere ſoort van roem, dan die, waarnaar de oorlogsheld dingt: zoo is het den redenaar om eene andere voldoening te doen, dan die, welke de ziel des Dichters ontgloeit: zoo ſtaart de weldoener der menschheid op eene andere grootheid dan die, welke den beeldenden kunſtenaar toewenkt. Is dus het wezen des roems, hoe onafſcheidbaar ook in eene algemeene beſchouwing, in de bijzondere toepasſing verſcheiden, dan moeten de middelen ook uit elkander loopen, waardoor men in de verſchillende betrekkingen des levens den waren roem kan deelachtig worden. Ik wil daarom deze middelen afzonderlijk met U nagaan, en die beſchouwen met betrekking tot den Staatsman, den Dichter, den Redenaar en den Weldoener der Menschheid.

Ik begin met den Staatsman, omdat deze, uithoofde zijner veelvuldige zedelijke verpligtingen, op het moeijelijkſte ſtandpunt ſtaat en daardoor zoo ſchaars den waren roem deelachtig wordt; maar dezelve blinkt daarom ook des te ſchooner. Eene beroemde Franſche Schrijfſter (*a*) heeft aangemerkt, dat men in het ſtaatkundige den hoogſten trap van geluk ſmaakt, dien de liefde naar roem ſchenken kan. „ Het is," dus luidt hare welſprekende taal: „ het

„ is

(*a*) Mevrouw DE STAEL.

„ is ongetwijfeld een bezwijmelend genot, het heelal „ met zijnen naam te vervullen. De ziel wordt met „ een trotsch vermaak vervuld, dat de denkbeel„ den eener gansche menigte op u gerigt zijn, dat „ gij het voorwerp hunner hope zijt, dat iedere „ beraadslaging van uwen geest invloed kan hebben „ op het lot van zoo veel anderen. De Staatsman „ zaait, oogst en bekroont anderen in het zelfde „ oogenblik zijne welsprekendheid of overwinnende „ moed beslisfen over het lot van eeuwen of Rijken; „ hij is niet slechts werkzaam door dat gevoel, hetwelk „ alleen de kracht der gevolgen berekent, den wil „ bezielt, en in het tegenwoordige alle de genietin„ gen der toekomst vasthoudt. De geest van arbeid„ zaamheid ontslaat zich bij hem van de verpligting, „ om de trage regtvaardiging des tijds af te wach„ ten: hij laat zich door den roem voorafgaan, ge„ lijk eens eene zuil van vuur het heir der Israëli„ ten tot gids diende!" Schoon wij toestemmen, dat deze schilderij, behalve hare schoonheid, veel waars bevat, en dat zij, met de eigenschappen van den staatkundigen roem, de pligten daaraan verbonden, vrij juist beschrijft, is het echter niet te ontkennen, dat zij in alles geenzins de beeldtenis voorstelt van hem, die naar den waren roem streeft. Zij heeft mijns bedunkens meer het oog op die helden der Revolutie, wier grootheid zich uit eene koortsachtige volksgisting ontwikkelde, en die den roem niet zelden naar tijdelijke voordeelen berekenden, dan die edelen, welke het geluk der volken met verloochening van hun eigen voordeel trachten

te koopen. Neen, de Staatsman, wien eens de kroon des waren roems zal verſieren, dien is volksgeluk het eenigst, het heiligst doel van zijn beſtaan. Mijn onderwerp veroorlooft mij niet, U de verſchillende oogpunten op te geven, waaruit men dit geluk dikwerf beſchouwd heeft: geſchiedenis en ondervinding hebben, naar mij voorkomt, genoegzaam bewezen, dat het in Godsdienſtigheid, eenvoudigheid van zeden, verlichting, nijverheid en gematigde vrijheid beſtaat; en ik meen daaruit te mogen afleiden, dat de Staatsman, wiens ziel voor den waren roem ontgloeit, alles moet aanwenden, alles behoort veil te hebben, om den bloei daarvan te bevorderen, en dit doel noch in den ſtrijd der meningen, noch in den ſtorm der omwentelingen een oogenblik uit het oog verliezen mag. Wie uit dit beginſel werkzaam is en blijft, om diens ſchedel vlecht de ware roem eens zijne ſchoonſte lauweren; en het nageſlacht zegent zijne asch met dankbare tranen. Uit dat beginſel waren zoo vele groote mannen werkzaam, en daarom ſpreken wij hunne namen niet dan met hoogachting uit; naar dat beginſel handelden onze meeste Vaderlandſche helden, en daarom blijft hunne nagedachtenis bij iederen regt geaarden Nederlander in zegening. Uit dat beginſel is nog ons ſtaatsbeſtuur, is nog onze veelgeliefde Koning, WILLEM *de Wijze*, werkzaam; en daarom doorſtroomt, bij het maatſchappelijk geluk, dat wij genieten, zulk een aangename gewaarwording van dankbaarheid ons hart, wanneer wij het oog op die volken werpen, bij welken inwendige tweedragt nog den boezem ver-

fcheurt, en hunnen toeftand met den onzen vergelijken; (*a*) en het is ook op gezag van die vergelijking en op dat der gefchiedenis, dat ik het zou wagen iederen jeugdigen Staatsman toe te roepen: eerbiedig dat beginfel en de ware roem zal eens uw deel zijn!

Niet minder dan die van den Staatsman is de beftemming des Dichters vatbaar, om den waren roem deelachtig te worden, en bijna zouden wij er daarom bijvoegen, dat ook zijn hart nog meer voor denzelven ontgloeid is. — De grijze Osfian gevoelde het reeds in zijne eenvoudige eeuw, hoe ftreelend de gedachte is, om na den dood in het geheugen van het nageflacht bewaard te blijven, toen hij, na zijn hart in weemoedige toonen te hebben uitgeftort, aan het einde van een zijner Dichtftukken zich met het denkbeeld troostte, dat zijn naam zou leven en als de eik van Morven zou bloeijen. In onze befchaafde tijden, waarin bijna alles tot wetenfchap geworden is, valt het den Dichter zwaarder de lauweren des waren roems te plukken, dan de zangers van den grijzen voortijd: deze toch leefden in eene eeuw van onkunde en kindsheid. Door eene almagtige aandrift weggefleept, door een hooger gevoel gefchokt dan de zinnelijke gewaarwordingen van hunnen natuurgenoot, fpraken zij eene taal, die het nageflacht eerst zoude verftaan; verzinnelijkten zij waarheden, welke het denkende vernuft eerst eeuwen later zoude bevatten, en waren zij, volgens de krachtvolle woorden van BILDERDYK: „ Profeten en Leeraren „ des menschdoms, en in allen opzigten boven zich

zel-

(*a*) Men bedenke dat dit vóór Aug. 1830 gefchreven werd.

„ zelven, als mensch verheven." In onze eeuw daarentegen gaan verlichting en beſchaving den Dichter vooraf: wetenſchappelijke beſpiegeling en koele beredeneering hebben de bloementaal der Poëzij vervangen, en de Dichter ſtaat niet meer op dien trap, waarop hem de oudheid plaatſte en met regt bewonderde. De volksgodsdienst ſpreekt niet meer bij uitſluiting door zijnen mond, de muzijk heeft zijne zijde verlaten, en de koude wijsbegeerte is niet zelden met gevoelvolle taal in ſtrijd: als een Tempel der oudheid ſtaat hij daar: nog eerbiedwekkend door zijne ſtoute bouworde en verhevene ſchoonheden; maar niet meer als het Heiligdom, alleen aan bovenaardſche dienst geheiligd. De menigte bewondert hem om de ſchoonheid der ſieraden, niet om het verhevene van het doel. De Dichter onzer eeuw, zal hij waarlijk dien naam verdienen, moet door eene hoogere mate van geestdrift dat geen vergoeden, wat de omſtandigheden hem weigeren; hij moet, onafhankelijk van den geest der eeuw en van de beſtaande begrippen, het *goede*, *ſchoone* en *ware* in zijne zangen verzinnelijken. Dan, wanneer wij van geestdrift ſpreken, bedoelen wij daarmede geenszins de overſpannen toeſtand eener opgewondene verbeelding, of de werkingen van een begoocheld gevoel; maar die verhevene ſtemming van de ziel, welke de Ouden met het korte, maar krachtige: *God in ons!* beſtempelden; welke eene beroemde ſchrijfſter onzer eeuw de vereenzelviging met de algemeene wereldharmonij noemt, en die, volgens de uitdrukking van den Vorst onzer Dichters, „de opgetogene ziel bo-

„ ven het menfchelijke verheft en Godfpraken van „ hare lippen doet vloeijen, terwijl, dus gaat hij voort, „ betoovering een te zwak woord is om dien „ toeftand uit te drukken." Zonder door dit gevoel te zijn aangedaan, en het tot het beginfel van alles wat hij dicht te maken, kan geen Dichter naar den waren roem dingen. Hij kan zich wel eene vaardigheid eigen maken, om zijne gedachten in dichtmaat neder te fchrijven; hij kan wel door eene bevallige keus van woorden en dichterlijke uitdrukkingen den fmaak zijner tijdgenooten boeijen; de lauwer moge hem bekroonen; maar na zijnen dood fterft zijn naam met duizend zangers van zijne waarde, en men zoekt dien te vergeefs in de jaarboeken des waren roems. Deze geestdrift, is zij het waarachtige kenmerk van een zuiver gemoed, gaat zij met eene onbevlekte verbeelding en een hart gepaard, dat altijd vurig de waarde van het goede gevoelt, maakt de beroemdheid des Dichters tot eene der zuiverfte wijzigingen van den roem; want zij offert eigenliefde, eerzucht en het uitzigt op aardfche grootheid aan hare verhevene begrippen van het ware en fchoone op, en zoekt hare belooning alleen in het geweten en de oneindigheid! Wij zeggen het *geweten* en de *oneindigheid*; want, zonder de hand in den boezem en het oog op eene hoogere wereld gerigt, daalt de Dichter niet zelden van de reeds beklommene hoogte af, en hij verzaakt den reeds verkregen roem. Bewust, dat de natuur zich bij uitnemendheid voor het dichterlijk oog ontfluijert, dat het zinnelijke fchoone voor duizendvoudige uitdruk-

king

king vatbaar is, en de taal zich tot alles laat kneden, liet zoo menige Dichter zich verleiden, om ook door tafereelen uit te munten, die hoe bevallig en fchoon voor het zinnelijk oog, de zedigheid kwetfen, en het heilige gevoel onteeren, waarvoor de ware geestdrift ontgloeit. — Ik wil hen U niet noemen, die Dichters, die hun talent misbruikend, nu de taal der deugd, dan die der wellust fpraken, en, die zoo als een hedendaagfche fchrijver het genoemd heeft, (*a*) beurtelings eenen engel of eenen duivel in hunne dienst hadden. Meent echter niet, dat ik door deze Dichters die teedere minnezangers der Oudheid bedoel, die in hunne liederen de liefde bezongen; het is waar, dat het penfeel van TIBULLUS en OVIDIUS niet zelden fchoonheden ontdekt, die de zedigheid liever met een zacht gaas omfluijert, maar hun gebrek is niet aan hen, maar aan hunne eeuw te wijten. Hunne Godsdienst was een zinnelijke dienst, en de lagchende Venus had zoo wel haren tempel, als de eerbare Vesta. Onze denkbeelden zijn door het Christendom gelouterd; (zij behooren dit ten minfte te zijn,) bij ons is de liefde de verbindtenis van twee wezens, die de eeuwigheid zelfs niet oplosfen kan: de taal, welke deze heilige band der zielen bezingt, moet dus rein en heilig zijn, en hij, die haar misbruikt, om de verbeelding te doen ontgloeijen en de zinnen te prikkelen, onteert de verhevene beftemming des Dichters, en heeft geene aanfpraak op den waren roem. —

Daar-

(*a*) De Graaf LE MAITRE, fchrijver der *Soirées à St. Petersbourg.*

Daarom zijn ons de namen dier Dichters zoo dierbaar, die hunne zangen alleen voor de ware liefde en deugd veil hadden; daarom verkiezen wij eenen KAMPHUIJZEN, eenen CATS, eenen GELLERT en LAVATER, boven die anders blinkende namen, die hunnen roem onteerden; daarom fiert geen krans van onverdeelde bewondering het hoofd van dien grooten zanger van *Albion*, van dat raadfel der dichterlijke wereld (*a*) die zich, door zijne belangftelling in het lot van een ftrijdend volk, te vergeefs met de menschheid trachtte te verzoenen. Daarom ftaren wij liever met eene gemengde gewaarwording van weemoed en liefde op uwe graftombe, beminnelijke vereeuwigde FEITH! nimmer ontheiligdet gij uwe lier door wulpfche toonen. Steeds bezielden reine liefde en Godsvrucht uwe fnaren, en daarom ftaat uw naam ook te regt op de gefchiedbladen des waren roems aangefchreven! —

Hetgeen ik van den Dichter zeide, dat is in vele opzigten ook op den Redenaar toepasfelijk: zonder geestdrift wordt nooit de ware roem zijn deel. Maar hij behoort nogtans een ander doel te beoogen, dan dat, naar 't welk de Dichter ftreeft, de waarheid namelijk. Wanneer de Dichter voor Godsdienst en deugd zijne fnaren ftemt, en door fchoonheid het gevoel van anderen doet ontgloeijen, en van hare waarde overtuigt, dan is zijne taak volbragt, en hij kan dikwerf, zonder ondichterlijk te worden, niet verder voortgaan. Anders is het met den Redenaar: deze moet niet alleen het gemoed van anderen door het ver-

(*a*) Lord BYRON.

verhevene zijner taal roeren, en door de schoonheid zijner voordragt wegslepen; maar ook het verstand van de waarheid overtuigen, en, meer onmiddellijk dan de Dichter, op de zeden zijner tijdgenooten werken. Hetzij dan, dat hij, als Kanselredenaar optredende, de heilige waarheden van het Christendom met kracht en waardigheid verkondigt; hetzij dan dat hij in de pleitzaal de onschuld verdedigt en de heiligheid der wetten handhaaft, of dat hij in eene andere betrekking het woord voor de menigte voert; altijd behoort de waarheid zijn hart te doorgloeijen en zijne taal te bezielen. De Redenaar, die slechts het spreekgestoelte beklimt, om bewonderd te worden en daarom zijne denkbeelden altijd naar die zijner hoorderen wijzigt, zal nimmer in het bezit van den waren roem geraken, en loopt zelfs gevaar van reeds in zijn leven de achting zijner bewonderaars te verliezen. Het is waar, wij beleven eenen tijd, waarin de Redenaar even als de Dichter op eene mindere hoogte staat, dan die, welke de oudheid hem aanwees. Het geluk der volken behoeft thans niet meer bij uitsluiting eenen DEMOSTHENES, die hen tegen buitenlandsche overheersching, geenen CICERO, die hen voor eene snoode zamenzwering of inwendige dwingelandij beveiligt, en de Redenaar, die in onze tijden hun voetspoor wilde volgen, zou niet zelden, in plaats van de taal der vrijheid, die des oproers doen hooren. Het Christendom vindt thans aan de voeten des troons zijne magtigste beschermers, en het behoeft, God dank! den *gulden mond* van eenen CHRYSOSTOMUS niet meer, om koningen of wereld-

groo-

grooten het kruis en de boetedoening te prediken, en de zaak der waarheid met bloed en leven voor te ſtaan: maar de menschheid, hoe zeer zij ook vooruitging, en welke omwentelingen zij in het Staatkundige en Godsdienſtige ondergaan moest, is nog oneindig verre van dien trap van volkomenheid verwijderd, dat zij geene redenaars zoude behoeven, die de zaak van Godsdienst, regt en deugd tegen zedebederf, ongeloof en misdaad handhaven. — Iedere eeuw vereenigt met hare voorregten nadeelen, gelijk de natuur ons dagelijks het beeld van licht en ſchaduw aanbiedt: maar die voorregten hoog te ſchatten en te bevorderen, en die nadeelen krachtdadig tegen te gaan, en er ijverig voor te waarſchuwen, alles uit liefde voor de waarheid, die uit God is, zonder uitzigt op lof, zonder hoogmoed in het hart: ziedaar de pligt van den hedendaagſchen Redenaar, en de zekeren weg, die hem tot den Tempel des waren roems geleidt! — Nog zijn de gelukkige tijden niet aangelicht, waarin de taal der BOSSUETS en MASSILLONS zou kunnen gemist worden; nog is de beoefening der letteren niet op die hoogte geklommen, dat de ſmaakvolle voordragt van eenen BLAIR eene overtolligheid zoude zijn; maar heil ons! dat ons oog niet te vergeefs naar navolgers, hunner waardig, behoeft uit te zien. — Verheugt *Europa*, verheugt ons vaderland bij uitmendheid zich niet in het bezit van mannen, die, met de deftigheid van de Redenaren der oudheid, den ernst en gloed der nieuwere welſprekendheid vereenigen, en wien thans een kroon van roem verſiert,

fiert, die hare fchoonfte ftralen nog van de toekomst wachtende is. — Ja, de roem des Redenaars wordt, even als die des Dichters, door de jaren verhoogd en gelouterd, en hij, die uit het volle gevoel van zijn hart, op eigen innerlijke overtuiging de waarheid met zijne welfprekende taal voorftond, diens ftem wordt niet door den vloed der tijden verzwolgen; maar doet zich even krachtig aan den nazaat verftaan, als toen zij van zijne levende lippen vloeide en de ziel zijner tijdsgenooten trof. Gelukkig de Redenaar, die met dat doel voor oogen, door die gedachten verhoogd, zijne roeping volbrengt en de waarheid getrouw blijft: door nederige dankbaarheid ontgloeit ftreelt de zuiverfte zelfvoldoening zijn hart, en ware roem is vroeg of laat zijn deel!

Ik ben thans genaderd tot het laatfte punt mijner voorlezing: tot den roem, dien de Weldoener der Menschheid behoort te beoogen, en de middelen om dien te verkrijgen. —

Niet de fchitterendfte, maar de edelfte wijziging van den roem is voor den Weldoener der Menschheid bewaard; gij zult het niet van mij vergen, M. H., u te betoogen, wat ik door dezen fchoonen eeretitel verfta. De namen van HOWARD en NIEUWENHUYZEN herinneren U gewis aan edele menfchenvrienden, die alles voor hunnen natuurgenoot veil hadden, en de gedachtenis aan het door hun verrigte geeft U de fchoonfte befchrijving van het geen ieder onvooringenomen gemoed door eenen Weldoener der Menschheid verftaat. Dan hoe fchoon de krans

ook

ook zijn moge, welke het hoofd van hun verſiert, die alles opofferden, om het geluk van anderen te bevorderen en de tranen der lijdende menschheid te droogen, verliest zij nogtans al hare waarde, wanneer de bedoelingen niet rein en belangeloos waren, om haar te verkrijgen; want geene roem is aan geſtrenger bepaling onderworpen. Den Dichter moge het denkbeeld ſtreelen, dat zijne zangen nog eeuwen naderhand de menschheid zullen ſtichten; den Redenaar moge het geoorloofd zijn, aan eene toekomst te denken, waarin zijne welſprekendheid nog de zaak van Godsdienst en deugd bepleit; den Staatsman moge bij zijne zucht naar volksgeluk het denkbeeld den boezem doen kloppen, dat eens een dankend nageſlacht de vruchten van zijn beſtuur inoogst; den Weldoener der Menschheid, zal hij, ondanks het goede door hem bedreven, niet voor de vierſchaar des waren roems te ligt bevonden worden, mag in eene ſtille, nederige zelfvoldoening de roem alleen toewenken. De geestdrift voor het goede, ware en ſchoone, die Staatsman, Redenaar en Dichter bezielt, behoort zich bij hem in ééne zachte gewaarwording voor het heil van anderen op te losſen, en rusteloos dit na te ſtreven, doet hem alleen aanſpraak op den waren roem verkrijgen. Meent niet mijne T. H. dat deze uitſpraak te geſtreng zij, en dat ik de deugd van den Weldoener aan eene te zware proeve onderwerp, of haar in een te nederig daglicht plaats; neen, hare innerlijke waarde rijst er te meer door, en ſtaat in het naauwſte verband met die voorwaarden van den waren roem, waarvan ik in het eerſte gedeelte

mij-

mijner rede ſprak: namelijk: de *goedkeuring van God en het geweten.* Meent ook niet, dat deze uitſpraak in ſtaat zoude zijn, hem, die uit edele beginſelen het geluk van anderen tracht te bevorderen, op zijne ſchoone loopbaan te doen ſtilſtaan, en in het goede te doen vertragen; neen, vraagt het U zelven, vraagt het iederen waarachtigen vriend der deugd, of niet eene veel zuiverder gewaarwording uw hart doet kloppen, wanneer gij, na eene weldaad in het geheim te hebben verrigt, bij U zelven kunt zeggen: *God alleen heeft haar gezien:* dan dat U de lof en de toejuichingen van duizenden te beurt vallen. Misſchien zal mij door hen, wien een overſpannen denkbeeld van menſchelijke deugd en grootheid zoo aangenaam doet dweepen, tegengeworpen worden, dat de mensch alleen uit het gevoel van eigen waarde moet werkzaam zijn; dat hij, in zich het Ideaal eener hoogere volmaaktheid gevoelende, het beeld der Godheid op aarde moet trachten te verwezenlijken, en dat hij, dit doende, ook overmoeid het geluk van anderen wil en bevordert, en dus den verhevenſten roem deelachtig wordt. Ik wederſpreek hunne gezegden, noch wederleg hunne hoogdravende ſtellingen, maar wijs hen op het voorbeeld van hun, die met regt den naam van Weldoeners der Menschheid verwierven en als zoodanig de geſchiedrollen verſieren: en ik vraag hen, of zij mij bij de algemeene menſchenliefde, die dezen ontgloeide, wel een ander kenmerk hunner daden, eene andere hoofdtrek van hun karakter kunnen aantoonen dan nederigheid?

Ja, het zij wij de gewijde geſchiedenis in handen ne-

nemen, of de ongewijde historiebladen openslaan, altijd vinden wij, dat nederigheid de gezellin der weldadigheid was, en ik durf haar uit dien hoofde als een heilig middel aanprijzen, om den waren roem van Weldoener der Menschheid te erlangen. Als bij iederen armen, dien de Weldoener spijst, bij iedere traan, die hij droogt, bij iedere poging die hij aanwendt om anderen wijzer, beter en gelukkiger te doen worden, zijn hart zich met dankbaar gevoel tot God verheft, en hij nederig het geluk erkent van dit te mogen doen, dan verwerft hij zich den schoonsten roem, dien de mensch op deze aarde versieren kan, en eene aanspraak op die glorie, wier rijk de oneindigheid is. —

Nog een voordeel heeft deze roem boven alle andere behandelde wijzigingen vooruit: hij is namelijk voor ieder een verkrijgbaar. Niet iedereen is het vergund, als Staatsman het geluk van duizenden in handen te hebben; weinigen is het gegeven, om met de schoonste gaven der natuur toegerust, op den kansel of in de pleitzaal de harten voor de waarheid te doen ontgloeijen: schaars valt de hooge gaaf der dichtkunst den stervelingen ten deel: maar voor het geluk van anderen alles veil te hebben; geene gelegenheid te laten voorbijgaan, om tot de verbetering van anderen bij te dragen, dat is iederen mensch gegeven; daartoe is iedere mensch, hoe gering ook, in staat, daarnaar behoort ieder te streven, en hij, die de waarde hiervan niet gevoelt, en wien deze roem niet dierbaar is, zal zich niet zelden in het wezen der deugd bedriegen, en de schoonste

ge-

gelegenheid veronachtzamen, om zich de achting der wereld en de gunst van den hemel waardig te maken! —

Zoo is dan de taak, dien ik mij zelven ter vervulling voorfchreef, voleindigd, en mijne denkbeelden over den waren roem zijn U bekend geworden. Geen uwer zal, zoo ik mij vleijen durf, ontkennen dat deze roem, vrij van allen hoogmoed, en alleen op verdienften gegrond, eene waardige kroon voor den anders zoo zwakken fterveling is, dat dezelve der deugd een hooger karakter mededeelt, en het uitzigt, om die met regt deelachtig te worden, onze eeuwige beftemming geenszins in den weg ftaat. Mogelijk zult ge mij tegenwerpen: waarom had de beeldende kunftenaar geen deel aan uwe befchouwingen? maar deze tegenwerping, zal, zoo ik hope, vervallen, wanneer gij U herinnert, dat hij, als meer bepaald voor de zinnen werkende, in zijne betrekking als kunftenaar niet zoo naauw met de zedelijke voorwaarden des roems in verband ftaat en daardoor eene afzonderlijke behandeling zoude behoeven. Mogelijk, en met meer regt, zult gij mij afvragen, waarom ik ook niet van den roem der vrouwen fprak, waaraan de gefchiedenis zoo vele heerlijke fchilderijen van moed, ftandvastigheid, vaderlandsliefde en kiefchen fmaak dankt; dan men houde in het oog, dat ik het fchoone geflacht geenszins uitfloot omdat die tafereelen bij mij geene belangftelling wekken; maar dewijl zij in eene algemeene befchouwing minder voegden. Is dan ook buiten dien ftille deugd en vergetene pligtsvervulling

niet

niet de ſchoonſte roem, die de vrouwen verſiert! neen, beminnelijke toehoorderesſen! daarin ſtaat gij met hem gelijk, die in het geheim zijne weldaden bewijst: eerst in de eeuwigheid komen uwe deugden aan het licht en wordt de ware roem uw deel! Zoo ik het goedgunſtig vertrouwen dezer vergadering, dat mij herwaarts riep, niet geheel teleur ſtelde, beſchouw ik met genoegen het volbragte werk, en eindig met den vurigen wensch, dat ons dierbaar Vaderland zich ſteeds moge verheugen in het bezit van Staatslieden, Dichters, Redenaars en Weldoeners der Menschheid, die, op het voetſpoor onzer zalige Voorouders, het rijk van het *goede*, *ware* en *ſchoone*, onder Gods zegen, uitbreiden, en krachtdadig aan andere volken bewijzen, dat de ware roem bij voorkeur het deel van het Nederlandſche volk is. —

Ik heb gezegd!

REGISTER

DER

VERHANDELINGEN

EN

DERZELVER ONDERWERPEN,

VOORKOMENDE IN DE 10 DEELEN VAN HET

MAGAZIJN

VOOR

WETENSCHAPPEN, KUNSTEN EN LETTEREN.

K wrote sea

A.

B.

C.

E.

F.

G.

Jeugd

L.

N.

O.

On-

P.

R.

T.

V.

X.

BRITISH MUSEUM
NATURAL HISTORY

